

Ўрол ЎТАЕВ

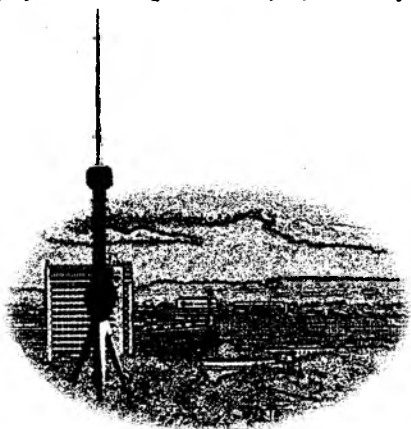
ТЕЛЕВИДЕНИЕ- давр кўзгуси

ЎРОЛ ЎТАЕВ

ТЕЛЕВИДЕНИЕ- ДАВР КЎЗГУСИ

(Тарихи, бугуни ва эртаси ҳақида мулоҳазалар)

ТОШКЕНТ
«O‘ZBEKISTON»
2010

76.03(5Ў)
Ў90

Тақризчилар:

Сайди УМИРОВ,

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ёшлар мураббийси,
Ўзбекистон Давлат Жаҳон тиллари университети Халқаро
журналистика факультетининг кафедра мудири

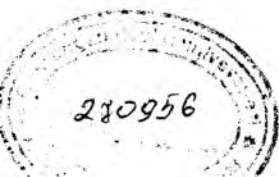
Хуршид ДЎСТМУҲАММАД,
филология фанлари доктори

Фарҳод РЎЗИЕВ,

Ўзбекистон Миллий университети Журналистика факультети
Телевидение ва радиоэшиттириш кафедраси мудири, доцент

Телевидение том маънода XX аср мўъжизаси ҳисобланади. Ўзининг 50 йиллик тарихи мобайнида халқимиз ҳаётининг ўзига хос кўзгуси, юртдошларимизнинг кундалик ҳамроҳи, суҳбатдоши ва сирдошига айланди. Ана шу табаррук даргоҳ ҳақида шундай китоб зарур эди ва бу асарни Ўзбекистон миллий телерадиокомпаниясининг энг нозик нуқталаригача биладиган ижодкоргина ёза олиши мумкин эди. Таниқли журналист Ўрол Ўтаев шундай китобни ёзиб, Сизга тақдим этмоқда. Шунингдек, муаллиф мустақилликнинг илк йилларида ўзи бевосита гувоҳ бўлган муҳим сиёсий воқеалар, депутатлик иш фаолияти, юрт тақдири, инсоний муносабатлар ҳақидаги фикрларини ҳам баён этган. Китоб тележурналистлар, касб бўйича таълим олаётган талабалар учун қўлланма сифатида хизмат қилади, деб ўйлаймиз.

ISBN 978-9943-01-476-3

© «O‘ZBEKISTON» NMIU, 2010

МУҚАДДИМА

Қирқ йилдан буён Тошкентда яшаётган бўлсам-да, Чироқчи кенгликлари, қишлоғимнинг қир-адирларида баҳорги ёмғирдан сўнг пайдо бўладиган қизғалдоқ, қўзиқорин, қўзигулилар ҳамон кўз ўнгимда. Торжилға қишлоғининг беғубор осмони, айниқса, кечалари тўкилай-тўкилай деб турган сон-саноқсиз юлдузлар жилваси, шираси тилни ёрадиган лалми қовун-тарвузлар тез-тез тушларимга кириб чиқади.

Болалик даври қизиқ бўлар экан. Уйнаб ҳам, ўқиб ҳам толиқмасдим. Болалигимда халқ эртак ва дostonларига ошно тутиниб, улардан бош кўтармасдим. Натижада ўнлаб эртак ва дoston парчаларини ёддан билардим. Ўша қўйма сатрлар ҳамон ёдимда.

Ўқувчилик давримда туман ва вилоят газеталарида мақола, шеър ва ҳикояларим чоп этилгани боис, 1968 йили ҳужжатларимни ҳеч иккиланмай ТошДУнинг журналистика факультетига топширдим. Омадим бор экан, талабаликка қабул қилиндим. Ўша онлардаги қувончимни ҳозир ҳам унутолмайман.

Талабалик йилларимда журналистикадан кўра адабиёт-шуносликка, хусусан, адабий танқидчиликка қизиқиш лаёқати кучлилик қилди. Матёкуб Қўшжонов, Озод Шарафиддиновдек зукко, ҳалол олим бўлиш бирдан-бир орзуимга айланди. Илк мақолам Ўзбекистон халқ ёзувчиси Асқад Муҳторнинг эстетик қарашларига бағишлангани, биринчи китобимни «Танқид ва услуб» деб номлаганим ҳам бежиз эмас.

1973 йили университетни тамомлагач, иш топиш мақсадида, тақдир тақозоси билан телевидениета келиб қолдим. Ёш мунаққид сифатида бирмунча танилиб қолган эканман, шекилли, тезда адабиёт бўлимига ишга қабул қилишди.

Мана 35 йилдирки, тележурналист сифатида хизмат қилиб келяпман. Оддий муҳаррирликдан телевидение Бош директорлигигача бўлган масъулиятли босқични босиб ўтдим. Айримлар ўйлаганчалик, ҳаёт ва ижод йўлим, телевидениеда халқ

ижодиёти ва маданий меросни тарғиб қилишни йўлга қўйиш, адабиёт ва санъатимизнинг ҳаётдан кўз юмган ва ҳозирги кекса авлоди ҳақида телефильм ва адабий портретлар яратиш, мангу сақлаш учун «олтин фонд»га ўтказиш, бобокалонларимиз ҳақида кўп қисмли видеофильмлар суратга олиш, қадимий ўзбек урф-одатлари ва анъаналарини ойнаи жаҳонга олиб чиқиш осон кечмади.

Ўттизга кирмасдан сочларимга оқ оралади. Лекин эътиқодимдан сира чекинмадим. Телевидениедаги фаолиятим давомида 9 та телерадио раиси, 15 дан ортиқ муовинлар билан ишлашимга тўғри келди. Аксарияти, бу соҳадан бироз йироқ бўлса-да, энг муҳими, ҳаёт мактабини кўрган, олийжаноб инсонлар эди...

Худога минг қатла шукрки, тақдиримдан ҳеч нолимайман. Ҳозиргача нимага эришган бўлсам, фақат ҳалол меҳнатим, юртимга меҳрим эвазига эришдим.

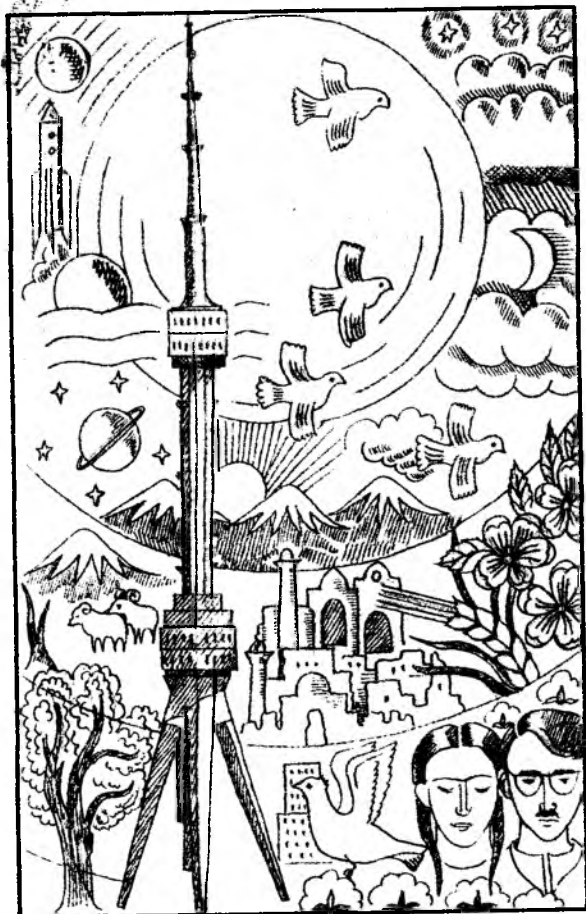
1990 йилда Олий Кенгашга бўлган сайловларда 231-Чироқчи сайлов округидан 8 та муқобил номзод орасидан республика халқ депутатлигига сайландим.

Ушбу китобни ёзиш жараёнида телевидениедаги кўп йиллик (Бош муҳаррир, Ижодий бирлашма директори, Бош директор, Маҳаллий бошқарма бошлиғи, Департамент директори) раҳбарлик фаолиятим бўйича ўзимга-ўзим ҳисоб бердим. Яъни, шу йилларда нима янгилик қилдим, қандай хатоларга йўл қўйдим?

Авваламбор, телевидение учун шарт-шароит мураккаб тус олган йилларда бу ерда масъул лавозимларда ишлашимга тўғри келди. Бўш директор бўлиб ишлаётган чоғимда ижодий ходимлар икки марта аттестациядан ўтказилди. Шу йиллар раис ва унинг ўринбосарлари тез-тез алмашиб турарди. Натижада улар: «Мен янгиман, ҳеч кимни яхши танимайман», — деб, бор масъулият бош директор бўлишига юкланиб, маломат тошлари камина шўрликка отилди. Нафсиларини айтсам, бош директорлик давримда табаррук даргоҳ — телевидениени ўзларининг тирикчилик манбаига айлантириб олган айрим нопок, тамагир, қобилиятсиз ходимлар ишдан четлаштирилди ёки лавозими пасайтирилди. Уларнинг ўрнига телевидениенинг кеча ва бугунини белгилаб беришга қодир ўнлаб забардаст журналистлар ишга олинди. Ваҳоланки, мен ҳам баъзи раҳбарлар сингари «Сен менга тегма, мен эса сенга» қабилда осойишта яшашим мумкин эди. Аммо, мен бундай яшай олмас эдим...

Муаллиф

XX АСР МУЎЖИЗАСИ

ЎЗБЕКИСТОН — ТЕЛЕВИДЕНИЕ ВАТАНИ

Инсон оламни ўзгартириш жараёнида ажойиб мўъжизалар яратдики, унинг олдида ўзи ҳам лол қолади. Оламнинг етти мўъжизаси деб тан олинган Миср эҳромлари, Бобил минораси, Артемида ибодатхонаси, Зевс ҳайкали, Галикарнасдаги Мавсол мақбараси, Гелиос ҳайкали, Нил дарёсининг Форос оролидаги маёқ — булар инсон ақл-заковатининг нақадар улугворлигидан далолатдир. Лекин Прометей томонидан оловнинг кашф этилиши, китобнинг юзага келиши, космоснинг тадқиқ қилиниши ҳайратомуз даражада инсоният равнақида катта ҳодиса сифатида етти мўъжизадан қолишмайди.

Қадим замонларда одамлар учар гиламлар, ойнаи жаҳон шаклида орзу қилган самолёт ва телевидение XX асрда реал воқеликка айланди. Бугунги кунда телевидение одамларга маънавият ва маърифат тарқатиш, тарбия бериш, ахборот узатиш манбаига айланди.

Телевидениенинг мўъжизакор кучи нимада? Бир сўз билан айтганда, у жаҳоннинг, мамлакатнинг истаган бурчагини кўз олдимизда гавдалантиради. Бугуннинг энг долзарб, энг қизиқарли воқеалари билан ўз уйимизда таништиради... Телевидениенинг ижтимоий ҳаётда туган ўрни — бу алоҳида мавзу. Бу ҳақда кўпгина илмий тадқиқотлар яратилган. Телевидениенинг тарихи, унинг журналистика ва санъат соҳаси сифатидаги специфик хусусиятлари, телевидение ва томошабин, тележурналист маҳорати каби масалалар В.А. Саппак, Э.Т. Багиров, А.Я. Юровский, В. Егоров, Р.А. Борецкий, Г.В. Кузнецов, С. Муратов ва бошқа мутахассис олимлар томонидан атрофлича таҳлил қилинган. Шунингдек, «Телевизион театр поэтикаси», «Ўртоқ ТВ», «Телевидение

бизнинг дўстимиз», «Телевидение ва адабиёт» каби тўпламлар чоп этилган. Ўзбекистон телевидениесининг ташкил топиш тарихи, тележурналистиканинг айрим муаммолари ҳақида Т. Эрназаров, О. Тоғаев, А. Шомақсудов, А. Каримов, С. Умаров, Ҳ. Акбаров, Қ. Эрназаров, Н. Абдуазимова, И. Тошалиев, С. Аҳроров, Ф. Рўзиев, Ю. Ҳамдамов, Ф. Мўминов, И. Абдухолиқов, И. Раҳматуллаева, Ф. Муҳаммаджонова, О. Тожибоева, М. Асадуллаев ва бошқаларнинг тадқиқотлари мавжуд.

Хўш, «телевидение» сўзи қандай маънони англатади?

Телевидение юнонча «теле» — узоқ, «видение» — кўриш сўзларидан олинган бўлиб, узоқликдаги, катта масофадаги ҳаракатни кўрсатиш ва кўриш маъносини англатади. Шунинг билан таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон — телевидение ватани. 1928 йилда тошкентлик Ҳамзахон ва Юсуфхон ака Мирзамухамедовларнинг Баландмасжит маҳалласидаги хонадонида ихтирочилар Б.П.Грабовский ва И.Ф. Белянскийлар электр-нур ёрдамида ҳаракат қилаётган тасвирни бир жойдан узатадиган ва қабул қиладиган аппарат — «Телефот» яратиб, уни муваффақиятли синовдан ўтказдилар.

Ўзбекистонда илк телевизион кўрсатувларни эфирга бериш расмий равишда 1956 йил 5 ноябрда амалга оширилди. Шу йили «Тошкент телевидение студияси» ташкил этилди. Ижодий ишлар бўйича илк директор Мирсолиҳ Мирағзамов, илк техник директор Марзия Абдуллаева, режиссёр Бобо Хўжаев, оператор Пўлат Расулов, биринчи дикторлар Иқбол Олимжонова, Юнона Столярова, Раъно Мадраҳимова.

Шу ўринда «биринчи»ларнинг муносиб ворислари, марҳум ижодкорлар, ўз касбининг фидойилари Убай Бурҳон, Фани Расулов, Элбек Мусаев, Алп Жамол, Тўлқин Алимов, Бобо Хўжаев, Мирсолиҳ Мирағзамов, Шавкат Яҳёев, Зокир Йўлдошев, Ҳамидулла Назиров, Карим Мақсудхўжаев, Армуғон Муҳамедов, Қўзижон Ҳакимов, Ҳасан Йўлдошев, Эргаш Каримов, Садир Зиёвуддинов, Санъат Рўзматов, Ўктам Жобиров, Даврон Зуннунов, Абдурахмон Аҳмедов, Виктория Райкова, Музаффар Афзалов, Шавкат Шарипов, Соли Раҳимкулов, Ҳасан Ҳамроев, Баҳодир Муҳамедов, Эгамберди Мусаев, Ғойиб Искандаров, Элдор Мирсаидов,

Шухрат Қосимов, Самад Пўлатов, Файрат Шокиров, Эркин Неъматов, Ҳошимжон Мирзааҳмедов, Асқар Холиқов, Абдуазим Алимов ва бошқаларнинг номини чуқур эҳтиром билан тилга олгим келади.

Телемарказ 1958 йили кўчма телестанция (КТС)га эга бўлиб, ўз фаолиятини Алишер Навоий номли Академик Катта театридан 8-мартга бағишланган тантанали йиғилишни олиб кўрсатишдан бошлаган.

Ўтган асрнинг 60-йилларида Тошкент Телемарказининг кўрсатувларини тарқатиш доираси кенгайди. 1961 йилда Урганч шаҳрида, 1964 йилда Нукус шаҳрида Телемарказлар ишга туширилди. 1962 йилдан Ўзбекистон телевидениеси кўп дастур асосида иш бошлади, яъни иккинчи Республика программасини кўрсатиш, 1965 йилдан эса Ўзбекистонда Марказий телевидение кўрсатувларини қабул қилиш имкониятига эга бўлди.

1962 йилда Телемарказ Республика Алоқа вазирлиги ихтиёридан «Телевидение ва радиоэшиттириш Давлат Комитети» тасарруфига ўтказилганлиги тўғрисида Ўзбекистон Олий Советининг қарори чиқди.

Ҳамон ёдимда, 1966 йилда Ўзбекистон пойтахтида Ҳиндистон Бош вазири ва Покистон Президентининг учрашуви, Ҳиндистон ярим оролига тинчлик келтирган тарихий «Тошкент декларацияси»нинг имзоланиши халқаро телевидион тармоқлар орқали илк бор жаҳон бўйлаб намоиш этилди.

Бу, шубҳасиз, телевидениемиз ривожининг ёрқин далилидир. Тошкент Телемарказининг техникавий ва ижодий имкониятлари 1971 йилда янада ошди. Шу йили Телемарказ рангли тасвирда телекўрсатувлар тайёрлашга ўтди. Рангли телевидение пайдо бўлгач, телемарказ биносини таъмирлаш ишлари бошланиб кетди.

1978 йилга келиб янги бинодаги Телемарказ аппарат-хоналаридан бирига рангли телевидион дастгоҳлар ўрнатилди. 1980 йилдан бошлаб эса Республика телевидион маркази мураккаб рангли телевидион дастгоҳларга эга бўлди.

Ўзбекистон телевидениесининг имкониятлари 1980 йилда ишга тушган янги Телемарказ ҳамда 1985 йилда ўрнатилган кўп дастурли радиотелевидион узатувчи станция туфайли

янада ошди. Янги Телеминоранинг баландлиги 375 метр бўлиб, у Тошкент Телемарказининг кўрсатувларини тарқатишни 2 баробарга оширди. Натижада, видеосигналларнинг сифати яхшиланиб телекўрсатувлар сони кўпайди. Бу даврга келиб техник базани, ривожлантириш учун «Сони» фирмасидан телевизион техник воситалар харид қилинди. Натижада мусиқий, адабий-драматик, Ёшлик, кино кўрсатувлар кундалик дастурнинг асосий қисмини эгаллаб, ҳаваскорлик жамоалари ҳамда ёш хонандаларнинг «Марҳабо, талантлар», «Чашма», «Анор», «Офарин» телевизион танловлари ўтказилиши учун янги имкониятлар яратилди.

Телевидение орқали таниқли ўзбек адибларининг энг сара асарларини тарғиб қилишга жиддий киришилганлиги алоҳида эътиборга молик ҳодисадир.

Халқимизда шундай бир гап бор: «Оддий чўпнинг ҳам иккита учи бўлади» XX аср мўъжизаси бўлмиш телевидениеда ҳам икки хил хислат мавжуд: — бири ижобий, иккинчиси салбий.

Француз телепублицисти Андре Дилифон, — Телевидение маданият тарқатишнинг буюк қуролидир — деб баҳолаган бўлса, япон жамоат арбоби Сонки Оя, — Телевидениенинг тараққиёти японларда миллионлаб аҳмоқларни етиштирди, — дейди.

Хуллас, халқимиз қандай қувончу ташвишлар, шодлигу андуҳлар билан яшаган бўлса, Ўзбекистон телевидениеси ҳам шундай умр кечирди.

Фақат халқимизнинг миллий кадриятлари, асл санъати ва адабиётига мурожаат қилингандагина, ойнаи жаҳонимиз юзи ял-ял яшнади. Атоқли адибларимизнинг буюк бобокалонларимиз ҳақидаги асарлари асосида яратилган ўнлаб кўп қисмли видеофильмлар, Миртемир, Зулфия, Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов каби ардоқли шоирларимиз ижодий кечалари тўғрисида кўрсатувлар намойиш этилганда, бебаҳо фольклор меросимиз, шунингдек, эл севган санъаткорлар: Хожихон Болтаев, Жўрахон Султонов, Маъмуржон Узоқов, Комилжон Отаниёзов, Орифхон Хотамов, Ботир Зокиров, Отажон Худойшукуров, Таваккал Қодиров, Муҳаммаджон Каримов, Олмаҳон Ҳайитова, Тожиддин Муродов, Муножот Йўлчиева, Ўлмас Саиджонов, Нуриддин Ҳамро-

қулов, Камолиддин Раҳимов, Ортиқ, Отажонов, Фуломжон Ёқубов экранда куйлаганда, Шукур Бурҳон Жалолиддин, Улугбекни ўйнаганда, Қодир бахши Алпомишдан сўйлаганда ўзлигини англагандек бўлди...

Тадқиқотчиларнинг фикрича, телевидение ёш, шу билан бирга улкан истиқболга эга санъат туридир. Телевидениенинг ривожини, санъатнинг бошқа турлари тараққиёти учун кўмак бериши мумкин, лекин ҳеч қачон салбий таъсир кўрсатмайди. Маълумотларга кўра, кино ва театр томошаларини телевидение орқали олиб кўрсатиш оммада санъатнинг ўша турларига бўлган қизиқишни бир неча чандон орттирган. Кинони экранда, театрни сахнада, яъни «асл ҳолида» кўриш эҳтиёжини туғдирганки, бу ҳам санъат тури телевидениенинг ўзига хос жиҳатларидан биридир.

Телевидение, ўз табиатига кўра ўнлаб хусусиятларни жамлаган. Унинг биринчи хусусияти — синтетиклигидир. Бу хусусият телемаҳсулотлар характеридан келиб чиқади. Синтетиклик санъатдан техника ёрдамида монтаж ва тасвир, мусиқа ва театр ҳамда кино усулларидан кенг фойдалана олишида намоён бўлади.

Иккинчи хусусияти — воқеани айнан телетомошабиннинг кўз ўнгидан содир этиши билан характерланади. Бу хусусият томошабин қалбига таассуротдан ташқари, драматик руҳ бағишлайди. Воқеа билан томошабин ўртасида восита «йўқолиб», олам билан одам юзма-юз бўлиб қолади.

Учинчи хусусияти — унинг ҳамма жойда ҳозир у нозирлиги. Ҳозирги пайтда телевидение кундалик турмушимизга шу қадар сингиб кетдики, биз бирор кунимизни усиз тасаввур қилолмаймиз. Чунки ҳамма ҳам ҳар кун театр ёки концертга, кино томоша қилиш учун кинотеатр ва клубга бора олмайди. Лекин телевизор орқали барча томошаларни кўра оламиз. Чунки у кириб бормаган хонадон деярли қолмади.

Телевидение ва адабиёт азалдан ажралмасдир. Буни биз «кичик экран»нинг катта имкониятлари тўла очилган бир пайтда алоҳида таъкидлашимиз мумкин. Гоҳи телевизион экран ажойиб, қизиқарли китобларни қашшоқлантиради, дея хавотирда бўладиган кишилар ҳам йўқ эмас. Лекин бу бутунлай асоссиз деб ўйлаймиз. Чунки экран орқали

асардаги қаҳрамонлар образини гавдалантираётган актёр ўз имкониятларини тўла ишга солиб, китоб саҳифаларидаги яширин «сир»ни томошабин қалбига олиб кирадики, бу телевидениенинг ўзига хос имкониятларидан яна бир далолатдир.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ — УМРИМ МАЗМУНИ

Биринчи курсда биз, талабаларга энг муҳим предмет — адабиётшуносликка кириш фанидан таниқли адабиётшунос олим, камтар инсон Раҳматулла Иноғомов (худо раҳмат қилсин) сабоқ берди. У киши талабаларга жаҳон, рус ва ўзбек адабиётининг етук намояндалари ижодий лабораториясига оид китоб ва мақолалардан конспект олишни (жами 38 та муаллиф) топширди. Сўнг, «кимки шу вазифани бажармаса, имтиҳонга қўйилмайди», дея огоҳлантирди.

Мен бу юмушга шундай берилиб кетдимки, дарс тугагач, деярли ҳар куни тўппа-тўғри Алишер Навоий кутубхонасига борардим. Натижада, топширилган 38 мақола, эссе ва эсдаликларни ўз хоҳишим билан 97 тага етказдим. Материаллар 3 та катта дафтардан ўрин олди. Мен имтиҳон билетини олишдан аввал 3 та дафтарни домланинг олдига суриб қўйдим. Домла ҳафсала билан ҳар бир дафтарни варақлаб чиқиб, ука, сизга минг раҳмат, билетни жойига қўйинг, сиздан ҳеч нарса сўрамайман. Зачёткани чўзинг, дея унга «аъло» баҳо қўйиб, қўлимга тутқазди. Сўнг: «Сиздан келгусида етук адабиётшунос чиқади. Ука, бу дафтарларни ҳеч кимга бермай, авайлаб сақланг, сизга бир умр керак бўлади», — деб тайинлади. Домланинг бу гаплари менга бир умрлик сабоқ бўлди. Ҳозир ҳам бу дафтарларга тез-тез мурожаат қилиб тураман...

Ана шу воқеа сабаб, иккинчи курсда ўқиётганимда қатъий қарорга келдим. Ўртамиёна шоир ёки ёзувчи бўлгандан кўра нисбатан танқис соҳа — адабиётшуносликка меҳр қўйдим...

Иккинчи курсда ўқиётганимда Очил Тоғаев, Сайди Умиров, Анқобой Кулжонов каби устозлар назарига тушдим. Шу йили «Тошкент оқшоми» газетасида «26-отилмасин», «Ёзувчининг эстетик принциплари» мақолаларим чоп этилганди. Учинчи курсга ўтгач, Анқобой Кулжоновнинг

тавсияси билан «Матёқуб Қўшжоновнинг танқидчилик маҳорати» мавзуида дастлаб курс, сўнгра диплом ишини ёзишга киришдим. Амалиётни «Ўзбекистон маданияти» (ҳозирги «Ўзбекистон адабиёти ва санъати») газетасида ўтказдим. Унда чоп этилган «Масъулият ҳисси», «Изчил мантиқ, етарли асос бўлсин» номли танқидий руҳдаги тақриз ва мақолаларим яхши маънодаги шов-шувларга сабаб бўлди. Матёқуб Қўшжоновнинг «Ижод сабоқлари» китобига бағишланган тақризим атоқли олимнинг ўзи учун ҳам кутилмаган «сюрприз» бўлибди. Бир куни домла уйига тақлиф этди. «Тақриз менга анча маъқул бўлди, — дея руҳимни кўтарди. Чунки унда ўзига хос кузатиш, янгича қарашлар кўзга ташланади». Шу баҳонада у киши билан 2—3 соат мулоқотда бўлиб, бир йўла диплом ишим учун зарур бўлган кўплаб фактларни сўраб олдим. Домла диплом иш бобларини деярли эътирозсиз маъқуллади. Сўнг бугундан бошлаб менинг хонадоним эшиклари сен учун доимо очиқ, ҳеч тортинмай келавер, дедилар.

«Ўзбекистон маданияти» мен учун илк ижод мактаби бўлганлиги боис, 5-курсдаги асосий амалиётни ҳам адабиёт бўлимида ўтказдим. Газета раҳбарларининг ишончига сазовор бўлдим шекилли, кундузги бўлимда ўқисам-да, мени кўрреktorликка ишга олишди. Бу орада Охунжон Ҳақимов шеърлари, адабиётшунос Фатҳиддин Насриддиновнинг Абдулла Қодирий ҳақидаги китобига ёзган тақризим газетада эълон қилинди. Лекин жамоатчиликка танила боришим билан бирга илк ютуқларимни кўра олмайдиган айрим «рақиблар» ҳам пайдо бўла бошлади. Шулардан бири кекса қаламқаш, газетанинг санъат бўлими мудири эди. Ёш, ҳамма нарсага иштиёқим зўрлиги боис, мен ишга анча барвақт келардим. Кекса бўлса-да, у ҳам барчадан аввал иш бошларди. Кунлардан бир кун ишхонага келсам, у эшикларни ланг очиб қўйиб, бир журнални ўқиб ўтирарди. Мен салом бериб, унга қўл узатдим. У алик ҳам олмасдан, дағдаға қила кетди: «Сен қишлоқини дуппа-дуруст, ақлли йигит деб юрардим, қип-қизил қўрнамак экансан-ку! Ташқидан кўра ички душман хавfli деганлари рост экан. Бу сенинг ишингми?» — дея у қўлидаги «Ўзбекистон коммунисти» журналининг 1973 йилдаги сонини олдимга суриб қўйди.

Мен нима гаплигини яхши тушунолмай, бир оз ҳайрон бўлиб туриб қолдим.

— Домлангга манави мақолани сен ёзиб бергансан. Ҳали ҳар бир сатри учун жавоб берасан. Мен сени тинч қўймайман. Номингни бадном қилдириб, иш ва ўқишдан ҳайдатаман, — деди.

Мен, қўлингиздан келганини қилаверинг, дея жаҳл билан хонадан чиқиб кетдим. Орадан бирор соат ўтар-ўтмас, мени бош муҳарриримиз чақириб қолди.

— Сенинг орқаваротдан амалга оширадиган шундай хунарларинг ҳам борми ҳали, — деди у важоҳат билан. — Сен ким эдинг-у, энди ким бўлиб қолдинг?!

У қўлидаги журналда чоп этилган М. Қўшжонов мақоласининг деярли ярмини қизил қалам билан бўяб, кўп жойларига катта-катта сўроқ белгисини қўйиб чиққанди.

— Домла, мен журналдаги мақолани ҳозиргина кўрдим. Тўғриси, бу журнални шу вақтгача ўқимаганман. Ҳатто муҳаррири кимлигини ҳам билмайман. Биринчидан, «Ўзбекистон маданияти» — деворий газета ёки махфий варақа эмас, қарийб 100 минг нусхада босилаётган энг оммабоп газета. Эҳтимол, Қўшжонов ҳам газетага обуна бўлгандир. У киши ҳам барча қатори уни ўқиб борса керак. Иккинчидан, домла басир ёки қўлсиз эмас-ку, унга мен ёзиб берган бўлсам...

Тўғриси, менинг ҳеч нарсадан хабарим йўқ, вазиятни ойдинлаштириш учун, керак бўлса, Матёқуб акани ҳам чақиртираман, — дея ўрнимдан кўзгалдим.

— Энди бу гапларни ҳаммага дастурхон қилиб юрма, редакциянинг ички сири. Агар ростдан ҳам мақола билан танишмаган бўлсанг, мана, ўқиб чиқ. Эҳтимол, биргаликда жавоб тайёрлармиз, — деди домла, бир оз ҳовуридан тушиб.

Хонамга келиб, М. Қўшжоновнинг театр танқидчилигининг бугунги аҳволи ҳақида куюнчаклик билан ёзган мақоласини икки марта ўқиб чиқдим. Мақоланинг ҳеч бир ваҳима қиладиган жойи йўқ эди. Бор-йўғи, «Ўзбекистон маданияти» саҳифаларида ҳам баъзан саёз, бир томонлама, қуруқ мақтовдан иборат мақолалар чоп этилаяпти», дея

мисол тариқасида санъат бўлими мудирининг иккита тақризи танқид қилинганди...

Ниҳоят, ўқишлар тугаб, диплом ишлари ҳимояси жараёни бошланди. Деярли ҳар куни 2 та талаба диплом иши ёқларди. Менинг ҳимоямга ЎзФА Тил ва адабиёт институти директори, филология фанлари доктори Матёқуб Қўшжонов ҳам чақирилган экан. Мен диплом ишининг мақсади, унда амалга оширилган ишлар ҳақида сўзлаб, якунида диплом иши материаллари асосида турли нашрларда учта мақола чоп этганимни таъкидлаб ўтдим. Мендан сўнг расмий оппонентим, филология фанлари номзоди, доцент Сайди Умиров сўз олди. У диплом ишимни синчковлик билан, чуқур таҳлил этгач, кутилмаганда 2 та таклифни ўртага ташлади: «Ўрол Ўтаевнинг диплом иши тайёр монография. Уни кечиктирмай китоб ҳолида чоп этиш даркор. Керак бўлса, ўзим масъул муҳаррир бўламан. Қолаверса, Ўролнинг тадқиқоти тайёр диссертация, бу иш учун унга бемалол филология фанлари номзоди унвонини берса бўлади. Бундай тажриба илгарилари ҳам амалга оширилган».

Шундан сўнг сўзга чиққан А. Қулжонов, Ф. Насриддинов, Б. Дўстқораев, Х. Дўстмуҳаммадлар С. Умиров таклифини маъқуллашларини билдиришди. Вазиятни гоҳо жиддий, гоҳо бир оз ҳаяжонланиб кузатиб ўтирган Матёқуб ака ҳам секин минбарга кўтарилди.

— Яхши маънода баҳс-мунозара уйғотган тадқиқот ёзгани учун Ўролга ташаккур, — деди домла вазминлик билан. — Унга тўғри йўналиш бергани учун шогирдларим Анқобой ва Сайдига ҳам катта раҳмат. Ўрол ҳали ёш, келажаги порлоқ тадқиқотчи.

Уни бунчалик талтайтириб юборишимиз яхши эмас. У яна бир-икки йил талабалик заҳматини дилда сақлаб, қаттиқ ишласа, бемалол исталган мавзуда диссертация ёзиб ҳимоя қилиш салоҳиятига эга. Мен нафақат институт директори, балки илмий кенгаш раиси сифатида бугунги диплом ишининг диссертация тариқасида тавсия қилинишига эътироз билдираман. Китоб ҳолида чоп этиш таклифини эса мен ҳам тўла маъқуллайман.

Эртасига Матёкуб аканинг уйига бориб, иш бўйича маслаҳатлашдим.

— Режалар қандай?

— «Шарқ юлдузи»да иш бор экан...

— У ерга овора бўлиб бориб ўтирма. Бош муҳаррирнинг мени кўрарга кўзи, отарга ўқи йўқ. Унинг сўнгги романи ҳақидаги тақризимдан кейин у мен билан кўришмай қўйган. Яхшиси, сен эртага телевидениега бор. «Ойнаи жаҳон» янги соҳа, ҳаракатдаги жараён. У ерда шогирдим Эркин Самандар директор бўлиб ишлайди.

Домла яқинда нашрдан чиққан китобларидан бирига дастхат битиб, қўлимга тутқазди. Мана бу китобни унга элтиб бер.

— Озгина бўлса-да, телевидениега қизиқишинг борми, ўзи? — деди домла мийиғида кулиб.

— Албатта. Ҳатто иккинчи курсда у ерда амалиётда бўлганман. Элбек Мусаев, Ирисмат акани яхши танийман. Курсдошим Муҳаммаджон алақачон у ерда ишляпти.

Эртасига эрталаб телевидение бош директори Эркин Самандарнинг қабулига бордим. У қоп-қора сочларини силлиқ тараган, узун бўйли, бир оз хипча, оғир табиатли, босиқ инсон экан. Салом-аликдан сўнг, мен унга домла бериб юборган китобни секин узатдим. У олдида турган кўзойнагини тақиб, аста китобни варақлади. У дастхатни диққат билан ўқиб, юзи бир оз ёришди. — Дарвоқе, кеча кечқурун домла билан сиз ҳақингизда гаплашиб олдик. Телевидениега ўз фикрига эга, дадил ёшлар жуда керак, — деди у.

«Ўзбекистон маданияти»даги бир-иккита мақолангизни ўқиганман. Лекин газета билан телевидениенинг фарқи катта. Телевидениедаги ҳар бир кўрсатув жамоавий ижод маҳсули... Кейин тортмасидан иккита китобча олиб, шошилмай дастхат битди.

— Биз ҳам домладан қарздор бўлиб қолмайлик. Мана бунисини у кишига олиб бориб беринг. Икки оғиз фикр билдирсалар, бошимиз кўкка етарди.

Шундан сўнг у киши кимгадир қўнғироқ қилиб, шундай деди: «Ҳорманг, Меливой ака, вақтингиз бўлса хонамга

келсангиз яхши бўларди? Маслаҳатли иш чиқиб қолди».

Кўп ўтмай, хонага ўрта бўй, қизил юзли, кўзлари тийрак бир киши кириб келди. Мен дарров танидим. У адабий-драматик кўрсатувлар тахририятининг бош муҳаррири, адабиётшунос Мели Норматов эди.

— Бу Ўрол Ўтаев, яқинда ТошДУнинг журналистика факультетини тамомлаган. Уни 10—15 кун синаб кўрсангиз. Агар маъқул келса, ишга олиш масаласини ўйлаб кўрамиз. Кеча домла Қўшжонов кўнғироқ қилиб, шу йигитни тавсия қилдилар. Сиз ҳам яхши биласиз, домла ҳар кимга ҳам аралашавермайди...

Эркин ака гапини тугатмасдан, Меливой ака асл мақсадга кўчиб кўя қолди:

— Ўролжоннинг нимасини синаб кўрамиз. Мен уни анчадан буён танийман. Матбуотда чоп этилган деярли барча мақолаларини ўқиганман.

— Яхши, яхши, — деди Эркин ака бир оз жилмайиб. — Ҳозирча айтганни қилинг...

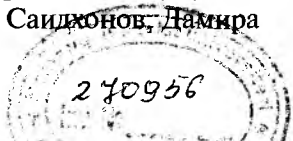
Ҳар бир сўзи ва хатти-ҳаракатидан дангаллиги яққол сезилиб турган Мели Норматов, хўжайин, барча қонун-қоидаларга амал қиламиз, дея мени ўз хонасига бошлади.

— Сиз эртадан қолдирмай барча ҳужжатларингизни олиб келинг. Дарвоқе, сал қолибди эсимдан чиқишига, ҳужжатларингизга кўшиб, республика матбуотида босилган барча мақолаларингизни битта альбомга жойлаб келинг. Раис ўринбосари Зокир Йўлдошев бу соҳадан бир оз йироқ бўлсада, мард, танти одам. У кишига сизнинг альбомингизни кўрсатсак, аризангизга дарров қўл кўяди...

Орадан бир ҳафта ўтар-ўтмас, барча ҳужжатлар тахт бўлгач, Мели ака расмий равишда мени аввал бош директор Эркин Самандар, сўнг раис ўринбосари Зокир Йўлдошев ҳузурига олиб кирди.

Шу тариқа 1973 йил 8 августдан телевидение муҳаррири сифатида фаолиятимни бошладим...

Адабий-драматик кўрсатувлар тахририяти телевидениедаги энг катта, обрўли, ўз анъаналарига эга бўлган жамоа экан. У ерда Мақсуд Юнусов, Мели Маҳкамов, Саъдулла Анорқулов, Маҳкам Муҳамедов, Виктория Райкова, Ҳамид Қахрамонов, Толиб Ҳамидов, Неъмат Саидхонов, Дамира

Қурбонова, Файрат Убайдуллаев, Наби Раззоқов сингари режиссёрлар, Самад Пўлатов, Ҳайитмат Расул, Асқар Холиқов, Эгамберди Мусаев, Тўлқин Имомхўжаев, Эркин Юсупов, Марат Асадуллаев каби муҳаррирлар ишлар экан. Тезда улар билан тил топишиб кетдим.

Дастлаб ўзбек ёзувчи ва шоирлари ижодига бағишланган «Ижод саҳифалари» кўрсатувининг бир неча сонини тайёрладим. Сўнг режиссёр Ҳамид Қаҳрамонов билан «Бўстон» тележурналига муҳаррирлик қила бошладим. Кўп ўтмай мени таҳририят бадий кенгашининг котиби этиб сайлашди. Бундан ташқари, телевидение ёшлар кўмитаси бюро аъзоси бўлдим. Ўша йиллари телевидениеда ҳар ойнинг охирида летучка ўтказиш анъанаси мавжуд эди. Ҳар бир йиғинга алоҳида шарҳловчилар (бири кўрсатувлар савияси, тили, мазмуни, яна бири унинг режиссураси, тасвирчилар маҳорати бўйича) белгиланарди.

Орадан олти ой ўтгач, менга ҳам ишонч билдирилиб, «Телевидение ва адабий тил» мавзуида маъруза қилиш топширилди. Мен бу масала бўйича жиддий тайёргарлик кўриб, навбатдаги йиғинда 30 дақиқалик маъруза қилдим. Маърузамнинг деярли 95 фоизи танқидий фикрлардан иборат бўлиб, ўз сўзимни аниқ мисоллар билан исботлаб бердим. Чиқишим бўйича ҳеч кимда жиддий эътироз бўлмади. Йиғинни бошқараётган Бош директор Эркин Самандар менга мазмунли маъруза учун алоҳида раҳмат айтиб, «Ўрол бу нутқи билан телевидениега янги, тоза ҳаво олиб кирди», деди. Шундан сўнг мендан ҳар 2—3 ойда шарҳловчи сифатида фойдаланадиган бўлишди.

Орадан бир ярим йил ўтгач, бош муҳарриримиз Мели Норматов янги ташкил этилган Республика китобсеварлар жамияти раисининг биринчи ўринбосари лавозимига ишга ўтди. Унинг ўрнига Эркин Самандар бош муҳаррир этиб тайинланди. Бош директор лавозимини эса Тўлқин Алимов эгаллади. Шу йиллари мен иккита янги кўрсатув очдим. Бери «Ижодий учрашувлар» (ёзувчи ва шоирларнинг меҳнаткашлар билан бевосита мулоқотлари) ҳамда Ижодкор ёшларнинг «Илҳом» телевизион клуби. Ҳар иккаласи ҳам тезда жамоатчилик эътиборини қозониб, кўрсатувлар ҳақида газеталарда ижобий мақолалар чоп этилди. Бундай

эътироф мени янги изланишлар сари руҳлантирди.

Ижодий ишлар билан жамоат ишларини қўшиб олиб бориш қобилиятимни сезган раҳбарлар каминани Давлат телерадио комитети бўйича Ёшлар билан ишлаш Кенгашининг раиси этиб сайлашди. 1978 йили эса катта муҳаррир лавозимига кўтаришди. Бу орада раис ўринбосари Зокир Йўлдошев ишдан озод қилиниб, унинг ўрнига буюк сўз устаси, радио ва телевидение бўйича етук мутахассис Убай Бурхон тайинланди.

У телевидениега келгач, ижодий ишлар янаям гуриллаб кетди. Асосий эътиборни ўзбек ва жаҳон алабиётининг етук намояндалари асарлари асосида телеспектакль ва видеофильмлар яратиб, уларни телевидение «олтин фонди»га ўтказишга киришди. Натижада «Гирдоб», «Фауст», «Оқ кема», «Диёнат», «Қутлуғ қон», «Алишер Навоий» каби кўп қисмли видеофильмлар яратилиб, телевидение «олтин фонди»дан ўрин олди.

Эркин Самандар Бош муҳаррир вазифасида узоқ ишламади. Тез орада она юрти — Хоразмга кетиб, вилоят газетаси муҳаррири лавозимида иш бошлади. «Ўзбек-телефильм»да директор бўлиб ишлаётган Фани Расулов бизга бош муҳаррир этиб тайинланди. Фани ака бағри кенг, бир сўзли, танти инсон эди. Унинг негадир менга нисбатан меҳри, ишончи бўлакча эди. У тез-тез мен бу ерда узоқ ишламайман, барибир сени ўрнимга қолдириб кетаман, дея ҳазиллашиб кўярди...

Шу ўринда ҳаётдан эрта кетган марҳум устозим, дарёдил инсон Фани Турсунович ҳақида икки оғиз дил сўзларимни баён этмоқчиман.

Фани ака топширилган ишга масъулият билан қараши, принципиаллиги ва мулоҳазалилиги билан алоҳида ажралиб турар, доим барчага яхшилик истовчи, кўнгилчан, ўзгаларнинг ҳам-ташвишига тезда ҳамдард бўлишдек юксак инсонийлик хислатларга эга эди.

У журналистлик фаолиятини 1957 йилда Ўзбекистон телевидениесининг Адабий-драматик кўрсатувлар муҳарририятида муҳаррир лавозимидан бошлади. Ўзининг меҳнатсеварлиги, тиришқоқлиги билан ҳамкасблари ва жамоа орасида тезда обрў-эътибор қозонди. Тинимсиз

изланиш ва янгиликлар сари ингилишлари зое кетмади. Унинг ташаббускорлик лаёқатини сезган раҳбарият Фани Расуловни таҳририят бош муҳаррири лавозимига тайинлашди.

— Мен яратган барча видеофильмларнинг сценарийларини биринчи бўлиб ўқиб, таҳлил қилиб, керакли тавсия ва кўрсатмаларни аямасди. Биз шу йўсинда қарийб 30 йил биргаликда фаолият юритдик, — дея хотирлайди Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Мақсуд Юнусов.

У Алишер Навоийнинг «Хамса»сига кирувчи бешта дostonни алоҳида-алоҳида видеофильм қилишга киришганди. Лекин, минг афсуслар бўлсинки, унинг улкан орзуси армонга айланди. Чунки устозни жигар хасталиги дорилфанодан, дорилбақога олиб кетди.

— Фани Расулов умрнинг қадрига етиб, ҳамма нарсани ўз вақтида, ўз ўрнида бажаришга одатланган эдилар, — деб хотирлайди Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, режиссёр Ҳайбатулла Алиев. — У қўл остидаги барча ходимлардан ҳамма вақт шуни талаб қиларди. У вақтни бой бериш жиноят деб ҳисобларди. Унинг: «Инсон сузишни сув ичида ўрганганидек, ҳар бир касб эгаси ҳам олий даргоҳни тугатгач, дарров етук мутахассис бўлиб қолмайди. Ўз касбининг сир-саноатларини ҳаёт мактабидан ўргангани ва келажакда ўз касбининг моҳир устаси даражасига эришади. Бунинг учун ҳар бир истеъдод тинимсиз ишлаши лозим», деган ажойиб ақидаси бор эди.

Ҳа, қалби эзгулик оташида ёнган инсонларни қанчалик хотирласанг ҳам озлик қилади. Устоз Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Фани Расулов ўзининг хулқи, ички маданияти, фидойилиги, ҳалоллиги билан дилимиздан чуқур жой олган эди.

ЮГУРГАННИКИ ЭМАС...

1979 йили Дўрмонда ёш ижодкорларнинг навбатдаги қўшма семинари бўлиб ўтди. Семинар ёпилиш арафасида ёшларга бир ғалати анкета тарқатилди. Унда ижодий ишлардан кўра, ижтимоий масалаларга оид саволлар кўпроқ эди. Жумладан, яшаш учун ўз уйингиз борми ёки ижарада турасизми? Агар ижарада турсангиз, ойига қанча сўм тўлайсиз

каби «сирли» саволлар бор эди. Бунга кўпчилик эътиборсизлик билан қараб, анкетани тўлдирмасдан, уни папкасига солиб, ўзи билан олиб кетди. Анкета жавобларини Республика ёшлар ташкилотининг масъул ходимларидан бири йиғиб олди. Кўп ўтмай, анкетанинг «сири» очилгандай бўлди. Ҳамма жойда дув-дув гап тарқалди: «Хукумат Юнусободдаги Аҳмад Дониш кўчасидан ёш ижодкорлар учун махсус 1—2 хоналик уй қураётганмиш... Ижодий уюшмаларнинг тавсиясига кўра тақсимланар эмиш...»

Бу гапнинг қанчалик тўғри ёки нотўғрилигини аниқлаш мақсадида Ёзувчилар уюшмасининг ўша пайтдаги раҳбари билан учрашдим. Уларнинг ҳаммаси, партком секретари, касаба уюшмаси раисигача, агар анкета тўлдирган бўлсангиз, сизга бермай, кимга берамиз. Чунки сиз талантли ёш олим бўлиш билан бирга уюшмамиз ҳамда барча шоир ва адиблар ижодининг бош тарғиботчисисиз-ку, дейишди.

Орадан икки-уч ой ўтгач, уюшманинг ёшлар билан ишлаш бўйича котиби телевидениега келиб қолди. Ундан, ҳалиги масала қандай аҳволда. Ишқилиб, биз рўйхатдан тушиб қолмадикми, деб секин сўрадим. У негадир кўзимга тик қарай олмай, анча довдираб қолди. Ниҳоят, рўйхатда бор эдингиз — охирги, Яшин ака қўл қўйган вариантдан хабарим йўқ, деди. У кетгач, ҳафсалам пир бўлиб, Убай аканинг олдига бориб, унга котибнинг жавобини айтдим. Убай Бурҳонович уюшманинг барча раҳбарларига биринкетин қўнғироқ қила бошлади. Ҳеч қайсисидан аниқ, ижобий жавоб ололмади, шекилли, ўша пайтдаги партком секретари, кадрдон дўсти Туроб Тўла билан гаплашди:

Ёшларга берилаётган уйга тавсия этилган рўйхатда Ўрол ҳам борми?

У ҳам ўзини олиб қочиб, аниқ билмайман, деб жавоб берди. Уюшма раҳбарларининг жавобидан қаттиқ ранжиган Убай ака тўғри юқори идоранинг бўлим мудирини Азиз Оппоқович Тўраевга қўнғироқ қилди. Чунки у киши ёшлар учун қурилаётган уй бўйича масъул экан.

— Азиз Оппоқович, бизда Ўрол Ўтаев деган журналист ишлайди. Унинг адабиётшунос сифатида ҳам бир нечта китоби, ўнлаб мақолалари чиққан. Саккиз-ўн йилдан буён бола-чақаси билан ижарама-ижара юрибди. Ёзувчилар

уюшмаси уни шу вақтгача лақиллатиб юриб, ҳатто рўйхатга ҳам кирилмаган шекилли. Энди, шахсан ўзингиз ёрдам бермасангиз бўлмайди...

У киши Убай акага бир неча таклиф айтди, шекилли, Убай ака, ҳўп бўлади, дея унинг айтганларини ёзиб олди. Сўнг хурсанд ҳолда трубкани қўйиб, менга юзланди: «Ёзувчилар уюшмасидан умидингни уз. Сенинг бахтингга Журналистлар уюшмаси ҳеч кимга тавсия бермаган экан. Эртагача раисимиз ҳамда Зиёд Исломович Есенбоев номидан иккита тавсиянома тайёрлаб, тўғри Азиз Оппоқовичга олиб борасан. Зиёд Исломович сени яхши танийди. Дарвоқе, сен уюшмада ёшлар билан ишлаш кенгашининг раисисан-ку».

Эртасига соат 10 ларда уйга боғлиқ барча ҳужжатларни битта папкага жойлаб, Азиз Оппоқович ҳузурига кириб бордим. У киши ҳужжатларни диққат билан қўриб чиққач, тугмачани босиб, ходимларидан бирини чақирди. Ниҳоят, ҳар томонлама муносиб номзодлардан бирини топдик, дея папкани унга узатди. Сўнг унга аниқ топшириқ берди:

— Аҳмад Донишдаги уйнинг биринчи квартирасини Ўролнинг номига расмийлаштиринг.

Ходим хонадан чиқиб кетгач, Азиз Оппоқович тортмасидан битта қизил муқовали папка олиб, менга юзланди.

— Сизни тўғрисўз, принципиал йигит, деб эшитгандим. Бир-икки масалада маслаҳатлашмоқчиман.

У қўлимга Ёзувчилар уюшмаси тақдим этган рўйхатни узатиб, улар ҳақида холис фикримни сўради. Мен бор гапни очик айтдим:

— Учаласи ҳам нолойиқ. Улар шу кунларда қонуний эри ва болаларини ташлаб, Тошкентда давру даврон суриб юришибди. Уларнинг «шеър ва ҳикоя»ларини «ака»лари қайта ёзиб бермаса, деворий газетага ҳам босишга арзимайди. Қолаверса, ҳар бирининг орқасида амалдор акалари турибди. Буни барча ижод аҳли яхши билади. «Акалар» янги уйдан бошқа мақсадларда фойдаланмоқчи... Гапимга ишонмасангиз, истаган виждонли ижодкордан улар ҳақида фикр сўрашингиз мумкин.

Азиз Оппоқович узоқ ўйланиб тургач, яна менга мурожаат қилди.

— Сиз ҳамиша ёшлар билан биргасиз. Уларнинг ўрнига кимларни тавсия этган бўлардингиз?

Мен ҳеч иккиланмай, хаёлимга келган бир нечта ижодкор Усмон Азим, Азим Суюн, ёзувчилардан Гаффор Ҳотамов, Сотволди Ражабовлар номини тилга олдим. Ҳар бири рўйхатдаги бояги аёллардан юз баробар таланти, оилапарвар йигитлар. Улар ўн йилдан буён 2—3 та фарзанди билан ижарада яшайди.

Азиз Оппоқович мен айтган номзодларни диққат билан дафтарига ёзиб олгач, яна бояги ходимини чақириб, унга тегишли топшириқлар берди.

— Сиз тезда мана бу уч номзод бўйича материал тўплагинг. Бошқа ижодий уюшмалар тақдим этган номзодларнинг ҳужжатларини ҳам қайтадан жиддий кўриб чиқинг. Иложи бўлса, ҳар бири ҳақида камида 2—3 та оқсоқол, ҳалол ижодкорлардан тавсияномалар олинг. Ўзингиз яхши биласиз. Охириги рўйхатни шахсан биринчи раҳбарнинг ўзлари кўриб, тасдиқлайдилар. Агар рўйхатдагилар ичида палағдалар чиқиб қолса, уялиб қоламиз-а...

Уй муаммосига дахлдор яна битта қизиқ ҳангома билан бу мавзуга нуқта қўймоқчиман. Азиз Оппоқович қабулидан сўнг орадан икки-уч ой ўтгач, бир куни эрталаб телерадио ёшлар ташкилотининг котиби Фотимахон хурсанд ҳолда менга қўнғироқ қилиб, янги уй билан табриклади.

Ҳозиргина раис қабулхонасида битта ҳужжатни кўриб қолдим. Октябрь район (ҳозирги Шайхонтоҳур тумани) ижроия қўмитасидан сизнинг номингизга келган телеграммада шундай сўзлар ёзилган: «Ёш, таланти журналист сифатида сизга икки хонали уй ажратилди. Бугун соат 15⁰⁰ да 3-қаватдаги 5-хонадан уй ордерини олиб кетинг. Ўзингиз билан шахсингизни тасдиқловчи паспортингизни олиб келинг».

Мен бу хушxabардан юрагим ёрилгудек хурсанд бўлиб, энг яқин дўстларимга бу ҳақда хабар бердим. Раис қабулхонасидан расмий чақирқиқни кутиб, хонамда михланиб ўтиравердим. Соат 14 дан ошганда ҳам у ердан ҳеч қанақа садо бўлмади. Ҳайрон бўлган ҳолда секин пиёда райисполкомга йўл олдим. Иккинчи қаваг коридорида тасодифан телерадио касаба уюшмаси раисини бир йигит билан учратиб қолдим. У мени кўриб ранги оқариб, тили калимага келмай қолди. Мен ҳам улар билан совуқ кўришиб, 3-қаватга кўтарилдим. 5-хонада ўтирган опа менга ажабланган ҳолда

тикилиб, сиз қандай одамлар билан ишлайсиз? Касаба уюшма раисларинг икки соат бошимни қотирди-я. Уйни Ўтаевга эмас, бошқасига берамиз, деб. Уйни кимга бериш юқорида ҳал бўлган, мен тайёр рўйхат бўйича расмиятчилик учун ордер ёзиб бераяпман, деб зўрға қутулдим...

* * *

Мен раҳбарим Фани Расулов даврида Бутуниттифоқ ёш ижодкорларининг иккинчи семинарида иштирок этиб, у ердан лауреат бўлиб қайтдим. Москвадаги икки ойлик малака ошириш курсида ўқидим. Бу орада Фани Расулов яна «Ўзбектелефильм»га қайта директор этиб тайинланди. У жамоа билан хайрлашгач, мени хонасида олиб қолди.

— Раисга сенинг номзодингни айтдим. Бу ёғи уларнинг ихтиёрида.

— Мен бор-йўғи катта муҳаррир бўлсам, жамоада 3 та бўлим бошлиғи, 25 йилдан буён ишлаётган бош муҳаррир ўринбосари бор. Бу жойга четдан яна қанча даъвогарлар ҳам бор, — дедим бу ганга унчалик ишонмай.

— Раисга таклифим ёққандай бўлди. Убай Бурҳон сенга қаттиқ суянади. Ёзувчилар уюшмасида обрўйинг яхши, қолаверса, Азиз Оппоқович сени жуда яхши танир экан. Шундай бўлгач, сендан бошқа кимни қўйишади? Аммо-лекин тилингда эҳтиёт бўлгин. Тўйдан олдин ногора чалсанг, ҳаммаси барбод бўлади.

Орадан икки кун ўтгач, мени Ўзбекистон журналистлар уюшмасининг йиғилишига чақирди. Мажлис кун тартибида ёш журналистлар билан ишлаш кенгашининг телерадио бўйича раиси, яъни менинг ҳисоботим ҳам бор экан. Унга жиддий тайёргарлик кўрдим. Чунки телерадио комитети раиси Убайдулла Иброҳимов бевосита уюшманинг ёшлар масаласи бўйича масъули ҳисобланарди. Менга сўз берилгач, мутлақо қоғозга қарамасдан, 15 дақиқа маъруза қилдим. Ҳайъат аъзолари томонидан берилган барча саволларга тўлиқ жавоб бердим. Мажлисга раислик қилувчи Зиёд Исломович Есенбоев ҳисоботимни яхши баҳолаб, бу маърузангни албатта «Ёш ленинчи» (ҳозирги «Туркистон») газетасида чоп эттир, деб алоҳида таъкидлади.

Бу гаплардан қувониб кетган Убайдулла Ёқубович менга ўнг бош бармоғини кўрсатиб, кулиб қўйди.

Эртаси куни кечқурун раис ҳузурига чақиришди. У ерда телевидение бўйича раис ўринбосари Убай Бурҳон, партком ҳамда касаба уюшма раиси ўтиришган экан. Раис бирданига асосий мақсадга ўтди: биз ҳаммамиз маслаҳатлашиб, бош муҳаррирликка сенинг номзодингда тўхталдик. Энди ҳамма гап ўзингда қолди. Ёшлиқ қилиб, оғзингдан гуллаб қўйсанг, бошқа номзод қидиришимизга тўғри келади. Чунки Коллегиягача ҳали 10—15 кун вақт бор. «Мен ишончларингизни оқлашга ҳаракат қиламан», деб раис хонасидан чиқиб кетдим. Жамоада эса ҳар куни шу масалада баҳс-мунозара. Бири, палончи келармиш, деса, бошқаси пистонча келгани маъқул, дейди. Мен ҳам ноилож бир гуруҳнинг таклифига қўшиламан. Хайрият, 1980 йил декабрь охирида ўтказилган бошқарув йиғинигача ҳеч кимнинг тилида менинг номзодим айланмади.

... Бош муҳаррир сифатида иш бошлаганимга бир ҳафта ўтмасданоқ, Марказқўмга чақирилдим. Бевосита телерадио билан шуғулланувчи инструктор менинг устимдан имзосиз хат тушганини маълум қилди.

— Ўролжон, катта муҳаррирликдан қандай қилиб бирданига бошлиқ бўлиб қолдингиз, — деди у менга синовчан нигоҳ билан тикиларкан.

— Очиғи, бу саволни бевосита раҳбарингиз ёки Убайдулла Ёқубовичга берсангиз яхши бўларди. Қолаверса, хат қаердан келган, танишсак бўладими? — дедим.

— Бўстонликдан...

— Э, у ерда мени ҳеч ким танимайди-ку, ким ташкиллаштирди экан, — дедим жаҳлим чиқиб.

— Устингиздан яна бир марта хат келса, чора кўришга мажбурмиз, — деди инструктор кириш рухсатномамга имзо чекар экан.

Орадан икки кун ўтгач, раис ўринбосари Убай Бурҳонов мени ҳузурига чорлади. Хонасига кириб борсам, у киши ранглари докадек оқариб кетган, қўллари қалтираб, сўзлашга тили айланмасди... у қўлимга битта хат тутқазиб, манавини бир ўқиб чиқинг-чи, деди юзимга ҳам қарамай.

Имзосиз хат, шундай сатрлар билан бошланарди:

«Муҳтарам устоз Убай Бурҳонович, Сиз қанчалик буюк бўлсангиз, шунчалик содда, кўнгли бўш инсонсиз. Шу боисдан сиз бизга раҳбар тайинлашда қўпол хатога йўл қўйдингиз. Ў. Ўтаев тунов кунги бир ўтиришда, кайфи ошиб қолиб сиз ҳақингизда шундай деди: «Убай Бурҳон менинг олдимда муттаҳам. Энди уни истаганча ўйнатаман...»

Хатнинг давомида бундан ҳам беш баттар, инсон оғзига олишга уяладиган яна қанча туҳмат сўзлар битилганди. Аламимдан ҳўнграб йиғлаб юбордим. Убай аканинг кўзлари ҳам жиққа ёшга тўлди.

— Агар шу туҳматларга ишонсангиз, ҳозироқ бутунлай Тошкентдан кўчиб кетаман, — деб хатни унинг олдига суриб қўйиб хонасидан чиқиб кетдим.

Убай ака нима дейишини билмай, бошини чангаллаганича қолаверди.

Шу куни кечаси билан ухлай олмай, 5—6 та буюк инсонларнинг туҳмат ҳақидаги доно ҳикматларини йиғиб, машинкада кўчиртирдим. Унинг бир нусхасига ўз хоҳишимга кўра ишдан бўшаш ҳақида аризани қўшиб Убай аканинг котибаси қўлига тутқаздим. Елкамдан юк тушгандек енгил тортиб, хонамга кириб бир оз ўтирдим. Орадан ярим соат ўтар-ўтмас, раҳбар билан бевосита боғловчи телефондан Убай аканинг мағрур овози жаранглади...

— Ҳа, Ўролвой, йигит одам ҳам шундай иродасиз бўладими? Тез олдимга туш. Ҳали қишлоғингга билет олишга улгурмагандирсан, — деди яйраб кулиб. Хонасига кириб борганимда, у мени бағрига босиб кучоқларкан, қайсидан ичасан, дея совутгичининг музхонасидан битта ароқ ва коньяк чиқарди.

— Менга барибир. Чунки мен...

Убай аканинг эсига имзосиз хатдаги сатрлар тушди шекилли, ҳисоб сенинг фойданга, бирга ноль, дея пешонамдан ўпиб қўйди.

Шу билан кечаги нохуш воқеаларга сўнгги нуқта қўйдик...

Тез орада таҳририят байроқдорлар сафидан ўрин олди. Ҳар ҳафтада битта телеспектакль ёки теленовеллани эфирга бериш билан бирга, адабиёт ва санъат намояндалари ҳаёти ва ижодини тарғиб этувчи ўнлаб янги туркум кўрсатувлар ташкил этилди, бир нечта кўп қисмли видеофильмлар саҳналаштирилди. Ҳамма иш билан банд бўлгач, имзосиз хат битувчилар ҳам ўз-ўзидан тинчиб қолди. Жамоада ўзини тўла намоён этишга тўла имкон яратувчи соғлом муҳит шаклланди...

1984 йилнинг январида Давлат телерадиокомитети фаолиятини текшириш мақсадида профессор Лазиз Қаюмов бошчилигидаги комиссия иш бошлади. Комиссия аъзолари таҳририятлар бўйича тақсимланаётганда Лазиз Пўлатович «Адабий-драматик таҳририят билан шахсан ўзим шуғулланаман», деди истехзоли кулиб. Барча таҳририятларга махсус сўровнома тарқатилди. Икки кун ичида сўровномани тўлдириб топширдик. Архивдан ҳар бир редакциянинг икки йиллик эфирга берилган материаллари олиниб, ўқиб чиқилди. Ходимлар билан суҳбатлар ташкил этилди. Айниқса, муаллифларга қалам ҳақи тўлаш сиёсати жиддий ўрганилди. Шу аснода негадир Лазиз Пўлатович анча кун кўринмай кетди. Комиссия ўз хулосасини аллақачон тайёрлаб бўлганди. Яқунловчи йиғилиш олдидан Лазиз Пўлатович хонамга илжайиб кириб келди. Менга, хонанинг эшигини яхшилаб беркитиб қўй, деб буюрди. Сўнг, музлатгичда ичадиган бирор нарсанг борми, деди домла дабдурустдан. Мен нима дейишни билмай, бир оз каловланиб қолдим. У қўрқма, борини чиқаравер, деди. Мен битта ароқ, консерва, колбаса ва минерал сув олиб, столга қўйдим. Бир мартадан олгач, мен секин гап бошладим: «Домла, бизнинг таҳририят фаолиятини қандай баҳоляпсизлар, мен ҳали тажрибасиз, ёш раҳбарман, хато-камчиликлар кўп бўлса керак»...

— Йўқ, сен ёш эмас, бало экансан. Бош муҳаррирлар ичида қўли тозаси сен бўлиб чиқаяпсан. Сен икки нарсада ўз ишингга пишиқ экансан. Биринчидан, фаолиятингда сиёсий хатога йўл қўймагансан, иккинчидан, «гонорарная политика»дан тоза чиқдинг.

Бу гаплардан бошим кўкка етиб, яна биттадан қуйдим. Домла пиёладаги сабил қолгурни бир кўтаришда ичиб, секин гапини давом эттирди:

— Хўш, бу йил қанақа йил? — деди домла менга синовчан тикилиб.

Ҳамза йили дедим ҳеч иккиланмай.

— Юбилейга қандай режаларни амалга оширмақчисизлар?

Мен белгиланган тадбирларни бир бошдан санай кетдим. Охирида, «Холисхон»нинг русча вариантини тайёрлаб Марказий телевидениеда кўрсатмоқчимиз, дедим мағрурланиб.

— Буларнинг ҳаммаси яхши. Лекин рўйхатингда бирорта ҳам оригинал асар йўқ-ку.

— Оригиналани сиздан кутаяпмиз. «Қалдирғоч»ни қачон тугатасиз? — дедим ўзимни анча босиб олиб.

— Ақлингга балли, — деди домла сумкасидан қўлёзма чиқариб менга узатаркан. — Лекин режиссёрга беришдан олдин аввал ўзинг яхшилаб кўриб чиқ. Бу менинг бадиий ижоддаги илк тажрибам. Қолаверса, телевидениенинг ўзига хос талабларини яхши билмайман...

Шу йили домланинг «Қалдирғоч» асари талантли телережиссёр Ҳамид Қаҳрамонов томонидан икки тилда (ўзбек ва рус) саҳналаштирилиб, «ойнаи жаҳон» орқали телетомошабинлар эътиборига ҳавола қилинди.

УБАЙ БУРҲОН САБОҚЛАРИ...

Устозим, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Убай Бурҳон раҳбарлигида бор-йўғи 4 йил адабий-драматик кўрсатувлар таҳририятида бош муҳаррир бўлиб ишладим. Ана шу қисқа давр ичида у кишидан ўзим учун бир умрга етарлик сабоқ олдим.

У. Бурҳон 1921 йили Тошкент шаҳрида туғилган. 1946 йили Ўзбекистон Давлат университетининг филология факультетини тугатгач, Республика радиосига муҳаррир лавозимига ишга келди. Шундан сўнг Республика давлат телерадио қўмитасида турли лавозимларда, жумладан, етакчи муҳаррир, бош муҳаррир, адабий-муסיқий дастурлар бошқармаси бошлиғи бўлиб хизмат қилди. 1967 йилдан 1985 йилгача Давлат телерадиокомитети раисининг ўринбосари

лавозимида меҳнат қилди. Нафақага чиққач, умрининг охиригача Республика радиосида муҳаррир-консультант ва муҳаррир-стилист бўлиб ишлади. Шу билан бирга, теле-радиокомпания фахрийлар кенгашига раислик қилди. У. Бурҳонов камтар, моҳир ташкилотчи, одамларнинг қалбига тезда йўл топа оладиган ажойиб инсон, ҳозиржавоб журналист, меҳридарё раҳбар эди.

Кўпчилик ўзбек радиотеатрининг борлиги, умуман «микрофон қаршисида намойиш этиладиган ўзига хос, гўзал бир санъат» тури мавжудлиги, ана шу хайрли ишлари ҳаққи радиофонетика хазинасида Аброр Ҳидоятлов ва Шукур Бурҳонов, Олим Хўжаев ва Раззоқ Ҳамроев, Шариф Қаюмов ва Обид Жалилов, Сора Эшонтўраева ва Наби Раҳимов, Амин Турдиев ва Ҳамза Умаров сингари буюк санъаткорларнинг овозлари абадиятга сақлаб қолинганлиги ҳақида ҳозир ҳам тўла тасаввурга эга эмас. Бу ёруғ дунёда «Товуш — мусиқа — шовқинлардан иборат сирли бир олам» борлиги, Радио деб номланишини кўпчилик ҳис этолмайди.

Убай Бурҳон ўзбек Радиотеатрининг асосчиси, унинг уфқларини кенгайтирган ва ривожига улкан ҳисса қўшган буюк санъаткордир.

Элигинчи йилларда ўзбек театр санъатининг шоҳ асарлари саналмиш — «Алишер Навоий», «Отелло», «Ҳамлет», «Бой ила хизматчи», «Ревизор», «Мирзо Улуғбек» сингари такрорланмас спектаклларнинг радиомонтажлари; «Ўтган кунлар», «Меҳробдан чаён», «Уфқ», «Кашмир қўшиғи», «Икки дил достони», «Бахмал», «Бўронларда бордек ҳаловат», «Одам бўлиш қийин», «Меъмор», «Жайхун устида булутлар», «Хайрлашувлар оyi», «Биз эркаклар», «Дуэль», «Кичик шаҳзода» сингари баркамол радиоспектакллар айнан Убай Бурҳоннинг ташкилотчилиқ қобилияти туфайли магнит тасмасига туширилди.

Очиғини айтиш керак! Раҳбар лавозимидаги кишига осон тутиб бўлмайди. Минг бир иш, минг бир ташвиш... Қабулхона тўла келди-кетди... Узлуксиз телефон кўнғироқлари... Маслаҳатлар, мажлисбозлиги мусобаҳалар, келишув ва зиддиятлар...

Диққатга сазовор томони шундаки, у бошқа «катта-кон»лардан фарқли ўлароқ, кўрсатувларни мунтазам кўриб борар, улар ҳақида икки оғиз ширин ёки аччиқ сўзини айтишни ўзининг раҳбарлик бурчи деб билар эди.

1960 йили Убай Бурҳон телевиденига Бош муҳаррир этиб тайинлангач, режиссура, рассом, суҳандонликнинг сир-асрорларини ўрганмасдан туриб, бу муқаддас даргоҳни бошқариб бўлмаслигини тезда тушуниб етди. Ўша пайтларда телевидение асосан бадиий-ҳужжатли фильмларни кўрсатиш билан кифояланар, бу ерда хизмат қилаётган ижодий ва муҳандис ходимларнинг ўзлари ҳам телевидениенинг ўзига хос хусусиятларини ҳали тўлиқ ўрганган эмасдилар.

Шу каби барча ишлар билан шуғулланиш, бу борада новаторлик қилиш Убай Бурҳоннинг зиммасига тушди. Дастлаб, телевидение кўрсатувлари жадвали тузилди. Суҳандонлар учун кўриклар ташкил этилди. Сўнг ахборот, кинокўрсатувлар, кейинчалик адабий-драматик, мусиқа, ижтимоий-сиёсий, болалар ва ёшлар учун кўрсатувлар муҳарририятлари тузилди. Марказий телевидение ва қардош республикалар учун кўрсатувлар тайёрлайдиган гуруҳлар иш бошлади.

Истеъдодли киши моҳир боғбонга ўхшайди. Унинг қадами теккан жой гуллайди, қўли теккан дарахт кўкаради, шох ташлаб кўкка бўй чўзади. Убай акани ҳам ўзбек телерадиосининг боғбонларидан бири дейиш мумкин.

Убай ака бир гапни кўп такрорларди. Ҳар бир соҳада муҳим ва иккинчи даражали ишлар бўлади. Ҳамиша эътиборингни бош масалага қарат. Ойига 20 та майда-чуйда, ўртамиёна кўрсатув қилгунча, 2 та зиёли кўрадиган спектакль ёки теленовелла тайёрлаб эфирга бер. Шунда редакциянинг обрўсини ушлаб турасан. Тома-тома кўл бўлур деганларидек, йилига ҳеч бўлмаса 5—6 та халққа манзур бўла оладиган асар яратсанг, марра сеники.

Раҳбар ҳамиша икки нарсадан панд ейди. Сиёсат ва мусиқадан. Икковининг жиловини маҳкам ушлай олсанг, сени ҳеч ким айбдор қила олмайди. Айниқса, иккинчиси хавфли.

Шу боис табиатан дили санъатга яқин, унинг барча сирларидан воқиф бўлсада, ашулачи, айниқса, ҳаваскорларга жуда эҳтиётлик билан муносабатда бўларди. Уларни эшигига ҳам йўлатмас, нуфузли комиссия чифириғидан ўтиб, голиб бўлган талантли ёшларга кенг йўл очиб, уларни қанотига оларди.

Баъзан 2—3 кун бетоб бўлиб ишга чиқмай қолса ҳам (таътилга чиққанини эслай олмайман) эфирни назоратсиз қолдирмасди. Ўша йиллари аксарият концертлар жонли эфирга берилгани учун, унинг ишда йўқлигидан фойдаланиб, айрим тамагирлар томонидан талантсиз ашулачиларни эфирга бериб юбориш ҳоллари юз берса, Убай Бурҳон уйи ёки касалхонадан қўнғироқ қилиб, қўшиқни олдириб ташлаб, ўрнига фильм қўйдириб юборарди.

Убай Бурҳоннинг бир сўзли, принципиал раҳбарлигини исботловчи бир воқеа орадан 30 йил ўтган бўлса-да, ҳамон кўпчиликнинг ёдида. 80-йилларда халқ орасида машҳур, унвонли бир хонанданинг жонли ижродаги концерти кечки дастурдан ўрин олганди. Шу куни кечки дастур ўқиладиганда ҳеч ким кутмаган воқеа содир бўлди.

Навбатчи диктор соат 21 га мўлжалланган концерт хонанда трактга (репетицияга) кечикиб келгани боис, эфирдан олиб ташланди, — деб эълон қилди.

Кўриш, томоша қилиш осон, баҳо бериш ҳам унчалик қийин эмас. Лекин янгилик яратиш ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Қолаверса, янгилик янгилиги билан жозиба-лироқдир. Мана шу туфайли ҳам телевидение янги-янги рукнлар билан бойитилди. Тинимсиз изланишлар ила ойнаи жаҳон юзини кўрган «Оталар сўзи — ақлнинг кўзи», «Ойнадан ўпкалама», «Телевизион миниатюралар театри» кўрсатувлари тез орада эл меҳрига тушди. «Марҳабо, талантлар!», «Куйланг, ёш хонандалар!» телевизион фестиваллари мусиқа маданиятимизнинг ривожига катта ҳисса қўшиб, кўплаб истеъдодларнинг ўз йўллари топишларига илк туртки, кўмакчи бўлди.

Убай Бурҳон ўзбек теледраматургиясининг асосчиларидан биридир. Бевосита унинг ташаббуси билан яратилган Ойбекнинг «Кутлуғ қон», «Навоий» романлари, Одил Ёқубовнинг «Улуғбек хазинаси», «Диёнат», Саид Аҳмаднинг «Уфқ», Ўктам Усмоновнинг «Гирдоб», Ўткир Ҳошимовнинг «Баҳор қайтмайди», Т. Пўлатнинг «Ичкўёв» асарлари асосида тайёрланган видеофильмлар миллионлаб томошабинлар қалбидан мангу жой олди.

Устоз ҳафталик дастур тузишга жиддий қарарди. У ҳар бир кун учун алоҳида бош қотиради. Масалан: пайшанбада

ёшлар нимани кўради, зиёлибоп нима бор, қариялар учунчи? Ҳафтанинг ҳар бир куни, соати шундай таҳлил қилинарди. Шанба-якшанба учун алоҳида (асосан кўнгилоҷар дастур) тузарди. У киши дастурга қўл қўйгач (чоршанба) бош муҳаррирлар хайрият, қутулдик, — дея эркин нафас олардик. Видеофильм премьерасидан эса худди ўғил кўргандек қувониб кетарди.

Унинг хонаси чинакам ижод лабораториясини эслатарди. У ҳар қадамда бадий кенгашга суянарди. Нафақат видеофильм, телеспектакль, балки кичик новелла, миниатюралар театрининг янги сонлари қўлёзма ҳолида муҳокама қилинарди. Шу боис, бирорта ўртамиёна асар телевидение репертуаридан ўрин ола билмасди.

Устоз буюк сўз устаси, нозик адабиётшунос, моҳир журналист бўлиш билан бирга ошна-оғайниси қўп, улфатчиликни яхши кўрадиган, шинаванда инсон эди. Шу боис кўпчилик адиблар билан яқин, ошна-улфат эди. Лекин уларнинг бирортасига ён босиб, ўртача савиядаги асарини саҳналаштирмади. У дўстларига ҳазиллашиб «Служба — службой, дружба — дружбой», — деб қўярди.

...1998 йил март ойида ўзбек телерадио санъати ва маданияти оғир жудоликка учради. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, умрини ўзбек радиоси ва телевидениесини ривожлантиришга бахш этган моҳир журналист ва беназир сўз устаси Убай Бурҳон 77 ёшида вафот этди.

Хуллас, давраларда ўзбек телерадиосининг ижодий йўли ҳақида сўз очилса, маданиятимизнинг ҳақиқий фидойиси Убай Бурҳоннинг хизматларини алоҳида тилга олмасдан иложимиз йўқ. У бутун ҳаётини телерадио ривожига бағишлади ва бахтини шу табарруқ даргоҳдан топди. Шунинг учун ҳам у бугун эл-юрт, тенгдошлари, шогирдлари даврасида чинакам эъзоз ва ҳурматга сазовор инсон сифатида эсланади.

ЁРҚИН САҲИФАЛАР

(70—80-йилларда яратилган кўрсатувларга бир назар...)

Адабий-драматик кўрсатувлар Бош редакцияси томонидан тайёрланган «Олтин саҳифалар» деб номланган кўрсатувнинг илк сони Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ижодига бағишланди.

Ўзбекистон халқ шоири, академик Фафур Фулом ижодига бағишланган «Фафур Фулом чинори» деган кўрсатув ҳам телетомошабинларнинг эсидан чиқмайди. Николай Тихонов, Алексей Сурков, Собит Муқонов, Берди Кербобоев, Расул Ҳамзатов, Сильва Капутикян, Эди Огнецвет, Вадим Кожевников, Анатолий Софронов, Римма Казакова, Юрий Ритхеу ва бошқаларнинг ўзбек шоири Фафур Фулом ижоди ҳақидаги самимий сўзлари зўр ҳаяжон билан тингланган эди. Фафур Фулом ҳаёти ва ижодига бағишланган «Ёзувчилар — ёзувчилар ҳақида» кўрсатувида Ч. Айтматов, Р. Ҳамзатов, А. Софронов, Н. Грибачёв, шоир ва таржимонлардан Р. Казакова, С. Северцев шоир ҳақидаги қалб хотираларини сўзлаб беришди. Шунингдек, кўрсатувда Ф. Фуломнинг 50—60-йилларда ўқиган шеърлари, колхозчилар билан учрашувларни ҳикоя қилувчи ноёб кадрлардан кенг фойдаланилди.

Атоқли адибимиз Ойбек туғилган куннинг 80 йиллигини жамоатчилик катта байрам қилди. Телевидениеда Ойбек асарларидан намуналар, қардош адибларнинг Ойбек ижоди ҳақидаги хотиралари бериб борилди. Ойбекнинг сафдошлари, шогирдлари иштирокида хотира кечаси уюштирилди.

Телевидениеда ёзувчи ва шоирларнинг республика ишлаб чиқариш илғорлари билан учрашувларини уюштириш анъанаси таркиб топди. Ишлаб чиқариш корхоналарида, олий ўқув юртларида Уйғун, А. Мухтор, Шухрат, Т. Тўла, О. Ёқубов, А. Орипов, Э. Воҳидов, О. Матчон, Н. Нарзуллаев, Ж. Жабборов, М. Али, Ҳ. Худойбердиева, Э. Охунова каби ўнлаб ижодкорлар билан ижодий учрашувлар бўлиб ўтди.

«БИР АСАР ТАРИХИ» тележурнали ижтимоий ҳаётимизда воқеа бўлган бир асар тарихига бағишланмоқда. Бошловчи — талантли шоир, Ҳамза номидаги республика Давлат мукофоти лауреати А. Орипов ҳар бир кўрсатувда томошабинга нимадир «юктириш»га интилади. Айниқса,

Ҳ.Ҳ. Ниёзийнинг «Бой ила хизматчи», А. Қодирийнинг «Ўтган кунлар», Ҳ. Олимжоннинг «Ўрик гуллаганда», Ғ. Ғулломнинг «Сен етим эмассан», М. Шайхзоданинг «Тошкентнома», Ойбекнинг «Қутлуғ қон» ва «Навоий», Р. Файзийнинг «Ҳазрати инсон», О. Ёқубовнинг «Улуғбек хазинаси», Мирмуҳсиннинг «Умид», С. Аҳмаднинг «Уфқ» асарларига бағишланган кўрсатувлар томошабинларга маъқул ва манзур бўлди.

«АДАБИЙ АЛЬМАНАХ» — адабий ҳаётимиздаги янгиликлар билан таништириб боради. Шунингдек, «Янги шеърлар», «Янги асар — янги қаҳрамон», «Янги таржималар», «Жаҳон адабиёти хазинасидан», «Қардошларимиз ижодидан», «Маданий меросимиздан», «Ёзувчи почтаси», «Савол беринг, жавоб берамиз», «Адабий альманах календари» каби саҳифаларда ранг-баранг материаллар бериб борилди. Зеро, адабиётимизда ўзининг яхши жиҳатлари билан «йилт» этиб кўринган ҳар бир янги асар «Адабий альманах» ва «Бўстон» тележурналлари саҳифаларида муносиб ўрин олди.

Севимли шоиримиз Абдулла Орипов ижодига бағишланган «Истеъдод жилолари» кўрсатуви ҳам оригинал шакли ва мазмуни билан телетомошабинларда катта қизиқиш уйғотди. Кўрсатувда иштирок этган Давлат мукофоти лауреатлари Довуд Қўғултинов, Мўмин Қаноат, Ўзбекистон Фанлар академиясининг мухбир аъзоси Матёқуб Қўшжонов ва бошқалар Абдулла Орипов ижодининг ўзига хос хусусиятлари хусусида тўлқинланиб сўзлаб беришди. Мазкур кўрсатув Марказий телевидение орқали ҳам намойиш этилди.

Ўзбек санъаткорлари, хусусан, адиб ва шоирларнинг пахтакорлар ҳузурида бўлиши, улар шаънига айтилган илиқ қалб сўзларининг нақадар аҳамиятли ва руҳбахш эканлигини телевидение ходимлари қалбан ҳис қилиб, қатор кўрсатувлар тайёрлашди. Телевидение ташаббуси билан кўпгина ижодкорларимиз пахта далаларида бўлдилар, ўша жойлардан кўрсатувлар уюштиришди.

Телевидениеда адабиёт ва санъат байрамлари, ёзувчи ва шоирларнинг юбилейлари, анъанавий Пушкинхонлик, Навоий шеърляти кунларига атаб махсус кўрсатувлар тайёрланади. Булар ёшларни бадиий адабиёт намуналаридан баҳраманд бўлишга, гўзалликни тушунишга беминнат хизмат қилмоқда.

Телевидение ёшларда эстетик дидни ривожлантириш, гўзалликни ҳис этишни тарбиялаш соҳасида ғоят катта фаолият майдонига эга. Республикамизда минглаб клублар, кинотеатрлар, маданият саройлари, бадий ҳаваскорлик жамоалари бор. Классиклар ва ҳозирги замон ёзувчиларининг асарлари катта тиражларда нашр қилинмоқда. Аммо ҳар бир йигит ва қизни бадий ижод билан қандай қилиб бахраманд этиш масаласи ҳали кун тартибидаги жиддий масалалардан бири бўлиб турибди. Айрим ёшларимизнинг эстетик диди, афсуски, унча юқори эмас. Баъзан ёшлар индивидуалистик манфаатларни кўзловчи чет эл модаси кетидан қувадилар. Бундай «мода» мухлислари жамоатчилик таъсирида унинг қалбаки, беҳаё, бемаъни эканини эртами-кечми тушуниб олишлари турган гап. Аммо бой берилган нарсаларнинг ўрнини тўлдириш осон иш эмас. Зеро, кишида чинакам бадий дид ва эҳтиёжлар унинг болалик чоғидаёқ вужудга кела бошлайди ва умр бўйи тўлиб, бойиб боради.

Республикамиз ёш ижодкорлари ўз асарларида давримизнинг қизгин нафасини, замондошларимизнинг ёрқин образларини бадий гавдалантиришга, янги мавзу ва муаммоларни бадий тадқиқ этишга, адабиётимиз анъаналарини дадил ривожлантиришга ҳаракат қилмоқдалар.

1976 йил Ўзбекистон телевидениесининг ижодий жамоаси ёшлар оммасига аталган янги кўрсатув — «Илҳом» ижодкор ёшлар клубини ташкил этди. Аввал ҳам «Ёшлар ижоди» кўрсатуви мавжуд эди. Унда иштирок этиш учун республикамизнинг турли вилоятларидан ижодкор ёшлар таклиф қилинарди. Асосан шоир ва ёзувчилар иштирок этишарди.

«Илҳом»нинг бевосита давоми бўлган «Умид» телеклуби ҳам ёш ижодкорларнинг чинакам минбарига айланди. Улар шу минбардан туриб қилган ишлари ҳақида ҳисобот бермоқдалар, янги асарларидан намуналар ўқиб, ўз мулоҳазалари ва режаларини айтмоқдалар. «Умид» республикамиз ижодкорлари сулоласини тарбияламоқда. Унда ёш шоирлар, ёзувчилар, бахшилар, рассомлар, актёрлар, архитекторлар фаол қатнашмоқда. «Умид» кўрсатувларида республикамизнинг ёш ижодкорлари ўз ижодлари билан Ватанимизга оташин муҳаббатларини намоиш қилмоқдалар.

Хуллас, «Умид» ёш ижодкорлар билан томошабинларнинг алоқасини кенгайтириш, ёш талантларнинг ўсишига бутун чоралар билан ёрдам бериш устида ижодий изланмоқда.

Ўзбекистон телевидениесига «Ёшлар ижоди», «Театр учрашувлари», «Актёрлар ва роллар», «Шеърят мухлисларига», «Ёзувчи ва замон», «Кўргазма заллари бўйлаб», «Янги таржималар», «Бир актёр театри», «Телевизион новеллалар театри» рубрикалари орқали кенг тарғиб қилинмоқда.

«Театр учрашувлари» туркумидаги кўрсатувларда Мурод Ражабов, Малика Иброҳимова, Ноила Тошкенбоева, Турдибек Содиқов, Ҳамза театрининг Эркин Комилов, Ҳожиақбар Нурматов, Дилбар Икромова, Ёдгор Саъдиев, Теша Мўминов каби истеъдодли ёшлари ижодига бағишланди. «Бенефис молодости» кўрсатувида эса М. Горький театрининг А. Кузин, Л. Хўжаев, А. Дубровин, Л. Гаврилюк, Л. Михайлова каби таланти ёшлари иштирок этдилар. «Театр учрашувлари» деган кўрсатувнинг бир неча сонлари республика театрларининг ёш ижодкорлари фаолиятига бағишланди. Рассомлардан Баҳодир Жалолов, Темур Саъдуллаев, Галина Ли, Ирина Лилея, ҳайкалтарошлар Илҳом Жабборов, Дамир Рўзиевлар ижоди «Кўргазма заллари бўйлаб» кўрсатувларида мароқли ҳикоя қилинди. Шунингдек, «Ўзбекистон халқ амалий санъати», «Тошкентда ижодий учрашувлар», «Ўзбекистон рассомлар уюшмаси Кўргазма залларида», «Ўзбекистон рассомларининг ижодий портретлари» туркуми, «Япония санъати», «Ҳиндистон санъати», «Голландия санъати» каби кўрсатувлар халқимизнинг эстетик ва маданий савиясини янада оширишга ёрдам берди.

Тасвирий санъат тарғиботида оид кўрсатувлар мавзу рангбаранглиги, бадиий юксаклиги, материални янги шаклда томошабинга етказиш йўлидаги изланишлар билан ажралиб туради. Улар телетомошабинларни кўргазмалар орқали беихтиёр рассом ижодхонасига етаклайди. Кўпгина кўрсатувлар телетомошабинларни тасвирий санъатнинг бой мероси билан таништириб, рассомларнинг мураккаб руҳий дунёсига олиб киради. Бу жиҳатдан Ўзбекистон халқ рассоми ўрол Тансиқбоев ижоди ҳақидаги кўрсатувни алоҳида таъкидлаш лозим. Ярим соатлик кўрсатувда улкан ижодкорнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида кенг тасаввур бериш қийин

вазифа. Аммо кўрсатув ижодкорлари бу вазифани жуда яхши уддалади: мана, экранда Ўрол Тансиқбоев портрети. Муסיқа янграйди. Бошловчининг ҳаяжонли овози ҳамюртимиз ҳаёти ва ижоди ҳақида ҳикоя қилади...

Камера беихтиёр бизни санъат музейи залларига олиб киради. Экранда Ўрол Тансиқбоевнинг «Иссиққўлда оқшом» картинаси... Бу рассомнинг лирик ва шу билан бир вақтда эпик асаридир. Унда ўзига хос ўйчанлик, сокинлик мавжуд. Операторнинг ёрдами орқали телетомошабинлар музейдаги ажойиб ижод намуналаридан баҳраманд бўладилар: она диёримиз табиати нақадар гўзал... Бирин-кетин экранда рассомнинг «Тоғдаги йўл», «Тоғ қишлоғи», «Оқшом», «Сирдарё», «Она диёр», «Менинг кўшигим», «Хўжакент бағрида Чирчиқ дарёси» каби полотнолари намоён бўлади.

Мана, рассомнинг Брюсселдаги Халқаро кўргазмада кумуш медалга сазовор бўлган «Қайроққум ГЭСида тонг» картинаси. Чўлдаги улкан иншоотнинг панорамаси. Ўрол Тансиқбоев ўзининг бу асарида она диёр табиатини ўзгартираётган замондошларимиз меҳнат жасоратини тўла намоён қила олган... Кўрсатув рассомнинг турли йилларда яратган расм ва этюдлари серияси намойиши билан яқунланади.

Ўзбекистон телевидениеси ҳужжатли ва бадий кино воситалари билан ҳам халқимизни эстетик тарбиялаш вазифасини амалга оширмоқда. Кичкинтойлар учун «Мультипанорама», кино санъати шайдолари учун «Экспромт учрашув», «Киноредакция почтасидан», «Кино усталари», «Эртага премьер» каби дастурлар тақдим этилмоқда.

Телетомошабинларнинг кўплаб хатларини ҳисобга олган ҳолда «ЦИРК, ЦИРК, ЦИРК» дастури эфирга берилмоқда. Бу дам олиш дастурида миллий цирк санъати вакиллари халқимизга таништирилади. Ўзбекистон телевидениеси кино кўрсатувлари редакциясида куйидаги туркум кўрсатувлар берилиб турибди. «КИНО ОЛАМИДА» деган кўрсатувда кино янгиликлари, артистлар ҳақида, режиссёрлар фаолияти, кинофестиваллар календарига алоқадор воқеалар ҳақида сўз боради. «Кино усталари» деган кўрсатувда эса улкан кино санъаткорларининг ижоди ва фаолияти ҳақида ҳикоя қилинади. Аббор Ҳидоятлов, Шукур Бурҳонов, Олим

Хўжаев, Аббос Бакиров, Асад Исматов ижодига бағишланган кўрсатувлар ўзбек телепублицистикаси тарихидан муносиб ўрин олди.

«Кино усталари» туркумидан берилган Халқ артисти Комил Ёрматовнинг ҳаёти ва ижодига бағишланган кўрсатувни бир эслайлик: кўрсатув давомида кўз ўнгимизда кино санъатимизнинг йирик намояндаларидан бири Комил Ёрматов ўз ҳаёти, ижодий фаолияти, ўз санъатлари билан халқимиз қалбидан муносиб ўрин олган Аброр Ҳидоятлов, Асад Исматов, Раззоқ Ҳамроев, Аббос Бакиров, Раҳим Пирмуҳамедов каби талантли санъаткорлар тўғрисидаги хотираларини ҳикоя қилиб берди. Бу хотиралар унинг шахсий архивида сақланиб қолган магнит лентасидан ёзиб олинган бўлиб, кўрсатувни тайёрлашда ноёб тарихий кинокадрлардан ҳам ўринли фойдаланилган эди. Шундай қилиб, режиссёр хотиралари орқали ўша олис 20—50-йиллар жонлантирилиб, халқимиз босиб ўтган тарихий йўл ҳикоя қилиб берилди.

Режиссёрга улкан шуҳрат келтирган «Алишер Навоий» фильмининг яратилиш жараёнлари, «Абу Али ибн Сино», «Одамлар орасида танҳо» фильмларидан лавҳалар ҳам зўр қизиқиш билан томоша қилинди. Дунё мамлакатлари ва халқлари, уларнинг урф-одатлари, амалий санъати, тарихи, географик кенгликлари, табиат ажойиботлари, қўриқ-хоналар, ҳайвонот олами ҳақида «Оламга саёҳат» кўрсатувларида ҳикоя қилинади.

«ЭВРИКА» телевизион альманахида фан ва техника янгиликлари, табиат ажойиботлари, фан соҳасидаги буюк кашфиётлар ҳақида ҳикоя қилинади. Кўрсатувларда турли соҳа мутахассислари, Ўзбекистон Фанлар академиясининг геология ва геофизика институти, тупроқшунослик, сейсмология, метеорология, астрономия, қўлёзмалар институтларининг олимлари фаол қатнашдилар.

1980 йилдан бери «МУЛЬТИПАНОРАМА» кўрсатувларида мультфильмлар асосида эртақлар, бадиий, фантастик асарлар ва унинг авторлари ҳақида ҳикоя қилинмоқда. Уларда дунё ва мамлакатимиз мультипликаторлари ижоди билан ҳам кенг таништирилади. Янги-янги мультфильмлар намоиш этилади.

«КИНОРЕДАКЦИЯСИ ПОЧТАСИДАН» кўрсатувида минипортретлар, фильм ижодкорлари ҳақида суҳбатлар, қизиқарли учрашувлар хатлар асосида тузилади. «Экспромт учрашув»ларда кино ижодкорлари билан томошабин ва мухлисларнинг учрашуви кутилмаган савол ва жавоблар асосида тайёрланади. Жонли суҳбат ва мазкур қаҳрамон иштирокида яратилган фильмлардан лавҳалар кўрсатилади.

Халқимизни эстетик тарбиялашда қўшиқ санъати беқиёс имкониятларга эга. Қўшиқ санъати телетарғиботнинг ҳам қону жонидир. Телевидение қўшиқсиз яшолмайди. Марказий ва маҳаллий телевидениенинг ҳар йилги «80-ЙИЛЛАРНИНГ ҚЎШИҚЛАРИ» деган кўрсатувларини томоша қилишга одатланиб қолганмиз. Қўшиқ — бу замондошларимизнинг қалб қувончлари, рангин туйғулари ифодаси, Ватанга, меҳнатга меҳр-муҳаббат изҳори! «Мен учун қўшиқ — бу қаҳрамонларимга бўлган боқий муҳаббатим изҳоридир, — деган эди машҳур композитор Александра Пахмутова. — Ишонаманки, ҳар бир меҳнаткаш инсон ҳақида қўшиқ ёзиш мумкин».

Ўзбекистон телевидениесининг «Назм ва наво» туркум кўрсатувларида Навоий, Бобур, Машраб, Нодира, Увайсий, Фурқат, Муқимий каби классик шеърятимиз алломалари асарлари асосидаги қўшиқлар янгради. «Мақом» ва «Шашмақом» усулида айтиладиган қўшиқлар халқ қалбининг ифодаси бўлди. Ўзбекистон телевидение ва радиоэшиттириш Давлат комитетининг «Мақом» ансамбли, «Дуторчи қизлар» ансамбли артистларининг ҳар галги чиқишлари томошабинларга бетакрор завқ-шавқ ҳада этади.

Телевидениеда қўшиқ санъати тарғиботи ранг-баранг шаклларда олиб борилади. «Ялла», «Наво» эстрада ансамбллари концертлари, портрет фильмконцертларда театрлаштирилган шакл, классик мусиқа ҳақидаги кўрсатувларда эса суҳбат шакли танланади. Масалан, «Назм ва наво»да бошловчининг классик шеърят, ижодкор ва замон, «Мақом»да Ўзбекистон халқ ҳофизи Ориф Алимаҳсумовнинг мақом йўллари, «Дирижёр ҳикоя қилади»да профессор Зоҳид Ҳақназаровнинг мусиқа санъати, «Кўшиғим, жон қўшиғим»да композитор Шермат Ёрматовнинг болаларда мусиқага иштиёқ уйғотиш ҳақидаги мароқли суҳбатларини

ҳамма севиб эшитади. Уларнинг қисқа ва лўнда фикрлари, чуқур ҳис-ҳаяжон билан сўғорилган нутқ-монологи томошабинда эмоционал кайфият уйғотади.

Ўзбекистон телевидениеси мунтазам равишда Янги йил, 8-март ва бошқа байрамларга «ОГОНЁК»лар уюштириб келмоқда. «ОГОНЁК»лар таркибидан байрам концерти программаси кенг ўрин олади. Шунингдек, унда санъаткорлар, ишлаб чиқариш илғорлари, ёзувчи ва шоирлар, олимлар, меҳнат фахрийлари иштирок этадилар. Байрам «ОГОНЁК»лари томошабинлар таклифи ва сўровига мувофиқ такрорий кўрсатилади. Аини пайтда, улар минглаб кишиларнинг «зангори экран» қаршисидаги оилавий дам олишининг замонавий шаклидир. Телевидение журналистлари ёш авлодни эстетик тарбиялашда таъсирчан воситалардан фойдаланмоқдалар. Болалар ва ўсмирлар учун кўрсатувлар редакцияси ижодкорларининг бу соҳадаги изланишлари натижасида «ҚЎШИҒИМ, ЖОН ҚЎШИҒИМ» деб аталган кўрсатувларнинг янги туркуми ташкил қилинди. Бу туркумнинг мақсади болаларда мусиқага муҳаббат уйғотишдан, уларни турли халқлар мусиқа маданиятининг энг яхши намуналари билан таништиришдан иборат. Ўзбекистон телевидениеси республикада ҳаваскорлик санъатини ривожлантириш ишига муносиб ҳисса қўшиб келмоқда. Телевидение ташаббуси билан ташкил этилган «Марҳабо, талантлар», «Чашма», «Қизлар давраси», «Куйланг, ёш хонандалар», «Доира рақсга чорлайди», «Қўшиқ айтган етар муродга», «Ўзбекистон куйлагай», «Давраимизга марҳабо», «Дебют» каби талай кўрсатувлар телетомошабинлар ўртасида катта қизиқиш уйғотди, жойларда ҳаваскорлик жамоаларининг тармоғи, миқдори ва таъсир доираси бирмунча кенгайди. Янги номлар, янги овоз, янги сөз соҳиблари кашф этилди.

«ДАВРАМИЗГА МАРҲАБО» деб аталувчи телефестивалда Қорақалпоғистон ва республика вилоятларининг бадий ҳаваскорлик жамоалари иштирок этадилар. Телефестивалдан кўзланган асосий мақсад, вилоятларда фаолият кўрсатаётган энг яхши бадий истеъдод эгаларини аниқлаш, қатнашчиларнинг ижро маҳоратини кузатиш, янги талантларни кашфт этиш ҳамда бастакорларнинг энг яхши асарларини тарғиб қилиш эди. Бу ўзига хос санъат байрамига энг яхши

бадий ҳаваскорлик жамоалари жалб қилинди. Фестиваль анча кенг, ранг-баранг ва кўп жанрли бўлиб, унда хор, бадий ўқиш, якка ва оммавий рақслар, эстрада номерлари, анъанавий халқ жанрлари, лапар, бахшилар айтишуви, мақом йўллари ҳамда қардош халқлар кўшиқ ва куйлари ижро этилди.

Фестиваль қатнашчилари турли касб эгалари бўлиб, улар орасида пахтакор, чўпон, қурувчи, врач, шофёр, талаба, мактаб ўқитувчиси ва ўқувчиси ҳам бор эди. Бинобарин, ўз истеъдоди билан телетомошабинлар кўнглига йўл топган ҳаваскор ёшлар Самарқанд ва Андижонда ҳам, Сурхондарё ва Қашқадарёда ҳам, Хоразм ва Бухорода ҳам, Тошкент ва Фарғонада ҳам, Наманган ва Сирдарёда ҳам борлиги республикамизда ҳаваскорлик санъати нақадар кенг қулоч ёйганлигини яна бир бор исбот этди. Айни пайтда, санъат байрами тусини олган фестивал халқ бадий талантларининг кўриги бўлиш билан бирга, кишиларимиз эстетик завқини камол топтиришга ҳам беқиёс ҳисса бўлиб қўшилди.

ЁЗУВЧИЛАР — ЁЗУВЧИЛАР ҲАҚИДА

1977 йил «Ёзувчилар — ёзувчилар ҳақида» номи билан туркум кўрсатувлар ташкил этилди. Биринчи кўрсатув Ўзбекистон халқ шоираси Зулфия ижодига бағишланди. Уни Қабардин-болқар халқ шоири Қайсин Қулиев олиб борди. Сўнг Расул Гамзатов — Фафур Фулом, Константин Симонов — Абдулла Қаҳҳор, Николай Тихонов — Ойбек, Чингиз Айтматов — Миртемир, Виталий Озеров — Ҳамид Фулом, Георгий Марков — Раҳмат Файзий ижоди ҳақида ҳикоя қилди. Кўрсатув бир йил давом этди. Ушбу телемаҳсулот ҳақидаги тасаввурингизни бойитиш мақсадида атоқли адибларимизнинг ўзбек дўстлари ҳақидаги қалб сўзларидан намуналар келтиришни лозим топдим:

Қайсин Қулиев Зулфия ҳақида:

— Ўзбекистонда менинг садоқатли, самимий дўстларим жуда кўп. Зулфияхоним шулар орасида алоҳида ўрин тутади. Зулфия улкан шоира, гўзал инсон, жасур аёл.

Шеърят эзгуликда дунёга келади. Ёвузликда у ҳеч қачон

туғилмайди. Фашизм жаҳонга шоир бермади. Ер шарининг қайси жойида фашистлар ҳукмрон бўлса, ўша ерда шоирлар бўлмайди.

Шеърят ҳаётнинг ўзидай қийинчилик, қайғу ва азоблардан кўркмасагина катта шеърятга айланиши мумкин. Катта шеърят ҳаққоний туйғулардан, ҳақиқий тафаккурдан келиб чиқади.

Зулфия ҳаётида кўп қийинчиликлар, кўп азоб-уқубатларни кўрди. Бироқ мардлиги ва бошқа фазилатлари билан кишини лол қолдирувчи бу аёл ижодида танҳолик ва ғам-алам бош мотив бўлиб қолмади. Киши ҳаётдан кетади, лекин унинг кишиларга кўрсатган самимияти, таланти, меҳнати ҳамда муҳаббати қолади. У кимни тарк этган бўлса, ўша одам ҳаётни янада кучли эъзозламоғи, асрамоғи ва ҳимоя қилмоғи лозим.

Истеъдод қанчалик юксак бўлмасин, меҳнатсиз у ўчиб қолади. Меҳнат ва шеърят Зулфия учун тенг аҳамият касб этади. «Юракдан тўғри бошқа юракка ўтади», дейди шоира. Мана шундай сатрларни яратиш учун минглаб сўзлар орасидан зарурини қидириб топиш ниҳоятда катта куч ва юрак кўрини талаб этади.

Табиийликка интилиш, қалбдан айтилган шеърини нутқ, оддийликка катта диққат, чин инсонийлик — Зулфия ижодининг асосий хусусиятларидир.

Бугун мен бу ердан туриб, оппоқ Кавказ чўққилари билан яна сенинг номингни тилга оляпман Зулфия!

Чингиз Айтматов Миртемир ҳақида:

— Миртемир деганда, биз қирғизларнинг юзига ёруғ табассум югуради. Айниқса, бугун у ҳақда гапириш мен учун ҳам оғир, ҳам ёқимли. Оғирлиги шундаки, унинг овозини биз ортиқ эшитмаймиз. Ёқимлилиги шундаки, у бизнинг қалбимизда доимий қолади. У ҳар қандай катта-кичик имкониятлардан фойдаланиб, биз томонларда тез-тез бўлиб турар эди. Бизнинг тилимизни яхши билар, халқимиз руҳини чуқур англай эди. Тилимизнинг умумийлиги, руҳимиз ва қонимиз бирлиги жиҳатдан у ўзимизнинг одам эди.

Талас водийси бўйлаб биргаликда қилган сафаримизни

ҳаяжонсиз эслай олмайман. Ўшанда у ўзини жуда ёмон ҳис қилган, қон босими туфайли юзага келган бош оғриғидан кўп азоб чеккан эди. Биз кўп нарсалар тўғрисида гаплашган эдик. У «Манас»ни яқиндан биларди. Ана шунинг учун унинг ўзбекчага қилинган таржимаси ўзига хос алоҳида оҳангдорлик касб этган.

Мана шулардан сўнг Миртемир тўғрисида ҳаяжонланмай гапириш мумкинми!

У машхур «Қирғиз дафтари», «Қорақалпоқ дафтари» асарларини ёзди. Бу китоблар фақат қирғиз ва қорақалпоқ халқига қимматли бўлиб қолмасдан, туркий тилдаги адабиётга қизиққан ҳар қандай ёзувчининг ижодий хазинасига айланиши мумкин.

Миртемир чуқур ички маданиятли, ўта камтарин қалб соҳиби эди. Буларнинг ҳаммаси унга нисбатан қалбимизда катта меҳр уйғотади.

ОТАЛАР СЎЗИ — АҚЛНИНГ КЎЗИ

Кўп йиллардан бери «Оталар сўзи — ақлнинг кўзи» телетомошабинларнинг севимли кўрсатуви бўлиб келмоқда. Кўрсатув ёшларни ахлоқий тарбиялашнинг ўзига хос воситасига айланган. Авторлар телетомошабинлар билан мустақкам алоқа боғлаган. Айниқса, «Оталар сўзи — ақлнинг кўзи», «Телевизион миниатюралар театри», «Баҳс» кўрсатувлари ҳар бир хонадонга яхши таниш. Бу кўрсатувлар кишилар тақдири орқали яхшилик, виждон, севги, фарзанд тарбияси, орзу-умид каби умуминсоний тушунчаларнинг қарор топишига, ҳаётда баъзан учраб турадиган текинхўрлик, лаганбардорлик, разиллик, беодоблик каби салбий ҳолатларни фош этишга қаратилгандир.

«Оталар сўзи — ақлнинг кўзи» деб номланган кўрсатув марказида катта ҳаётий тажрибага эга бўлган, кекса авлоднинг барча ибратли анъаналарини ўзида тўла мужассам этган Отахон образи туради. Отахон фақатгина кўрсатувни олиб борувчигина эмас, айти пайтда жуда чигал бўлган ҳаётий можароларни шарҳлаб, баъзан эса уларга бевосита аралашувчи, яқин маслаҳатчидир. Шунинг учун ҳам кўрсатувни «Ёшлик» редакцияси тайёрлайди. Лекин Отахон

ўзининг улуғвор ёши, чуқур билими билан катталар ўртасида ҳам обрў қозонган. Ёшлар унинг принципиаллигига, ўткир ақлига, кенг дунёқарашига ҳам тан беришади. Кўтарилган ахлоқий масалалар қанчалик муҳим эканлиги кўрсатув якунида аён бўлади. Редакцияга келаётган минглаб хатлар фикримизга асос бўла олади.

Мана шундай мактублардан бири. «Мен «Оталар сўзи — ақлнинг кўзи» кўрсатувини доимий равишда кўриб бораман. Мана, бу гал Она, Анвар ва Хуршиданинг тақдири ҳақида «баҳслашув» бўлар экан, мен ҳам ўз фикримни шу жонсиз қоғоз орқали сизларга ҳавола қилмоқчиман, — деб ёзади андижонлик Ҳошимжон Ҳамидов. — Мен ўз мулоҳазаларимни онадан бошламоқчиман. Ҳа, она бу мўътабар, улуғ зотни ким айбдор деб тилга олади? Она ҳеч бўлмаганда фарзандларига охирги кўзёшлари билан ёрдам беради-ку. Шунинг учунми, Она айбдор эмас, бунга ҳаммамизнинг ишончимиз комил. Анвар масаласида мен бир нарсага ҳайронман. Нега ҳамма уни «Анвар» деб баҳслашяпти? Ахир кўрсатувда «Анваржон ака» эди-ку. Унинг гуноҳи нимада? Бўлса бордир, аммо бу гуноҳлар Анваржонники эмас, буларнинг ҳаммаси ўзгаларники. Анваржоннинг ўрнида бошқа биров бўлса ҳам бу ишни худди шундай қилар эди. Шундай ҳашаматли уй-ҳовли, унинг ичидаги қимматбаҳо жиҳозлар, «Волга» автомашинаси — буларнинг ҳаммасига эришиш учун қанча вақт керак бўлар экан? Менимча, бу ишларни бир кишининг ўзи бажармагандир, албатта. У уй-жой сотиб олганда ёки ижарага олганда, маҳалла комитети раиси, маҳалла активлари сўраб-суриштирадимикан? Ахир у ишга жойлашганда «таржимаи ҳолини» сўраб, шахсий дело (варақа) тайёрлашмадимикан?

Ҳаммасига майли, Анваржон учинчи марта тўйга таклиф қилиб борганда ҳозирги замонамиз анъаналарига кўра комиссия аъзолари нима иш қилди? Балки, улар ҳам Анваржоннинг ноғорасига ўйнашиб, ёғли ошлари, ширин-шакар ноз-неъматларидан биргалашиб тотгандирлар? Бу ташкилот раҳбарлари-ю, унинг вакиллари Анваржоннинг қўлидан беқасам тўнларни кийишиб, хурсанд бўлиб юришгандир? Менимча, Анваржоннинг бундай яхши ҳаёт кечиришига фақат ўзи сабабчи эканлигига ҳеч ким ишонмаса керак.

Ҳа, уни қўллаб-қувватлаган — ҳамтовоқлари. Ҳа, ўшалар. Агар олдиндан Анваржонни шу йўллардан қайтаришганда, унинг тартиб-интизомли бўлишига ёрдам беришганда, у бошқа одамлар сингари ҳалол меҳнат қилишга ўрганарди. Хуршидахон ҳали ҳаётнинг лаззатини татимай туриб, бахт нима эканлигини билмай туриб, оила, фарзанд дийдорига очиқ юз билан қарай олмайди.

Хуршиданинг бу тақдирига унинг ўзи эмас, балки яқин дугоналари айбдор. Бирга юриб, бирга туриб, ёнма-ён ишлашиб, яхшилик гаштини бирга суришган қадрдон дугоналари айбдор. Бир ўзи нима қилсин, дугоналари ва тенгдошлари «Машинаси бор, уйлари ҳашаматли, бахтли бўласан, жон дегин», деб қўллаб-қувватласа. Ёки «Сен тегмасанг, биз тегамиз ўшанга» деб туриб олишса. Ҳамма ҳам шу чуқурга тушарди. Энди бўлса шу дугоналари ва тенгдошлари, тўйда ўйнаган раҳбарлари Хуршиданинг ўзи айбдор деб юришибди. Қандай қилиб уялишмас экан булар. Ҳурматли телетомошабин дўстлар, келинлар, биргалашиб айбдор бўлган Анваржоннинг ва Хуршиданинг ҳамкасб дўстлари-ю, маҳалла комитети активлари, Хуршиданинг яқин дугоналарини студиямизга яқинроқ чақирайлик.

«Оталар сўзи — ақлнинг кўзи»нинг илгариги сонларида сюжетли томошалар қилинар эди. Эндиликда эса сценаристларнинг фантазиясига таяниб қолинмасдан, сюжетли кўрсатувлар бевосита хатлар асосида ҳам яратилмоқда. Отахон (кўрсатувни мудом олиб борувчи) сафарларга боради, бўлғуси кўрсатувларнинг қаҳрамонлари билан учрашади, улар билан ҳамкорликда муаммолар ечимини қидиради, эски ёки янги бўлса ҳам, зарарли одат ва тушунчаларга муккасидан кетганларга таъсир этади. Кўрсатувда муҳим ахлоқий масалалар зукколик билан таҳлил қилиб борилади.

Долзарб мавзудаги, томошабин дилидаги гаплар топиб айтилган ушбу дастур ҳеч кимни лоқайд қолдирмаслиги керак. Унинг аҳамиятини заррача камситмаган ҳолда, баъзи мулоҳазаларни айтиб ўтмоқчимиз. Биринчидан, «Оталар сўзи — ақлнинг кўзи» намойишида такрорийлик сезилмоқда. Сўзимиз қуруқ бўлиб қолмаслиги учун бир мисол келтирамиз. Мансабини сунистеъмол қилиб, бойлик тўплашга ружу қўйган прокурор ўғил ва ота ўртасидаги муносабатларни

ҳикоя қилувчи кўрсатувни олайлик. Танланган мавзу, ўртага қўйилган масалалар, актёрлар ижроси мақбул. Бироқ, мазкур кўрсатув кўп марта такрорланиши оқибатида таъсир кучини йўқотиб қўйган. Иккинчидан, шу кўрсатувнинг муқаддимасини иложи борича бошқачароқ тарзда тайёрлаган маъқул. Чунки муқаддимада, кўпинча томошабинни ишонтира олмайдиган, атай уюштирилган воқеалар баён қилинмоқда. Халқ орасида эътиборга сазовор бўлган ушбу кўрсатувнинг изланишлар доираси кенгайишини, таъсир кучи янада ўткирлашишини истардик.

«Телевизион миниатюралар» театрининг асосий аргументи — жамиятимизнинг олға ҳаракатига халақит бераётган камчиликлар устидан кулиш, халқ театрлари анъаналарини ривожлантирган ҳолда актёрлар ўз чиқишлари билан турмушда учрайдиган бадмастлик, эгрилик, ширин ҳаётимизга раҳна солиб турган барча салбий нарсаларни танқид қилади. Дастур муаллифлари экранда муҳим ижтимоий иллатларни ҳажв қилишга интиладилар. Мана шунинг учун ҳам кўрсатувлар ранг-баранг, бунда енгил кулгидан тортиб, ғазабни кўзгатувчи танқидлар ҳам бор. Кўрсатув қаҳрамонларининг исм ва фамилияси йўқ, аммо салбий типларнинг умумлашма образлари бор. Айни пайтда, реал воқеликни ҳис қилишда томошабинлар билан ҳамкорлик бор. «Менимча, оддий ахборот, оддий тарғибот ҳам жуда зарур ва муҳим, — деган эди кулги тождори Аркадий Райкин. — Лекин тарғибот бадий ифодани, равонликни топди. Зеро, бу билан мен шуғулланаман. Бу билан бизнинг театр шуғулланади. Ўзимча, театримизнинг ижтимоий ҳаётдаги ролини қайта баҳоламоқчи эмасман». Ҳозир «зангори экран»да шундай кўрсатувлар учраб қолади. Бошловчи ўтириб олиб гапира бошлайди: «Ўртоқлар, ўзаро муносабатда самимий, қатъий, меҳрибон бўлишимиз керак». Менимча, бу ҳеч ҳам қизиқарли эмас. Тарбияни ё конкрет ижобий фактлар мисолида, ё бизга ўхшаб олиб бориш керак. Ўзига жалб этмайдиган персонаж бадий шаклда кўрсатилсагина қайси типни муҳокама этаётганимизни, нимани ташвиқот қилаётганимизни омма дарров тушуниб олади.

Ўсиб келаётган ёш авлоднинг қизиқишларини ўрганиш, томошабинлардан келаётган хатларни умумлаштириш

«Ёшлик» редакциясининг «Баҳс» деб номланган кўрсатуви-нинг туғилишига олиб келди. У ҳозирги кунимизнинг дол-зарб муаммоларини ўртага қўйиши, телетомошабинларга бевосита муурожаат қилиши билан ажралиб туради.

Ахлоқий мавзудаги «Баҳс»нинг пайдо бўлиши истеъдодли ёзувчи ва телевидение ходимларининг ижодий изланишлари самарасидир. Бу кўрсатувда бугунги ёшларимизни ҳая-жонлантираётган кўпгина ахлоқий муаммолар ҳақида муно-заралар юритилади. Бу дастурнинг муваффақият қозонишида, шубҳасиз, кўрсатувни мароқ билан олиб борувчи ёзувчи Ўткир Ҳошимовнинг нотиклик санъати қўл келди. Унинг ҳар бир воқеага, мавзуга бўлган самимийлиги, у ёки бу саволни чин дилдан муҳокама қилишга ёшларни чорлаши, жамоатчиликнинг фикрини ўзига тортиши ёшлар ўртасида барқарор дунёқарашни шакллантиришга хизмат қилмоқда.

«Баҳс»да кундалик турмушимиздаги энг долзарб ҳаётий, ахлоқий масалалар хусусида сўз кетади. Конкрет мисоллар билан унинг ижтимоий томонларини очишга, сабаб ва оқибатларини чуқур таҳлил қилишга интилади. Айниқса, «Баҳс»нинг «Нон қадри», «Вақт қадри» деган, лоқайдлик, ичкиликбозликни фош этган сонлари телеэкран қаршисида ўтирган ҳар бир томошабинни кўрсатувнинг бевосита иштирокчисига айлантирди.

«Баҳс» ҳам турли фикр-мулоҳазаларга сабаб бўлаётган қизиқарли кўрсатувлардан бири. Айниқса, нон қадри ва бугунги тўйларимиз хусусидаги баҳслар кенг томошабинлар оммасига маъқул бўлмоқда. Муҳтарам ота-оналар, кекса педагогларнинг иштироки кўрсатув қимматини оширишга, шубҳасиз, катта ҳисса қўшмоқда. Шу ўринда баъзи истак-ларимиз бор. Айтайлик, нон қадри ва тўйларимиз ҳақидаги баҳсларни қайта-қайта айнан такрорлаш ўрнига, мавзу ўзгартирилмай, бошқачароқ шакл танланса бўлмасмикан? Масалан, улар бирор маҳаллада ёки бирор корхона, олий ўқув юрти, мактаб билан ҳамкорликда турли мавзудаги кўрсатувлар тайёрланса. Бизнингча, кўрсатувларнинг оммабоплиги, таъсири ошарди. Яна бир гап. Экран миллион-миллион кишиларники. Демак, уни ёшу қари бирдек томоша қилади. Назаримизда, «Баҳс»дан асосий мақсад янгича урф-одатларни кенгроқ тарғиб этиш, ёшларда ахлоқ идеалларини

камол топтиришдир. Шундай экан, экран орқали ёш-ёш йигит-қизларимизнинг насиҳат қилишлари қандай бўларкин? Албатта, ёшларнинг фикрини билиш маъносида бу фойдали тадбир. Ҳар ҳолда, кўпни кўрган, муайян ҳаёт тажрибасига эга бўлган кишилар кўпроқ қатнашишини истардик.

ТЕЛЕВИЗИОН ТЕАТР: КЕЧА, БУГУН, ЭРТАГА

Маънавият инсонга ҳаводек, сувдек зарур. Саҳродаги сайёҳ ҳар доим булоқлардан чанқовини босади. Худди шунингдек, инсон ҳам неча-неча азоблар ва қийинчиликлар билан маънавият чашмасини излайди.

ИСЛОМ КАРИМОВ

Кўплаб атоқли кишилар телевидение бошқа анъанавий санъатларни қисиб чиқармайди, аксинча, уларнинг умрини узайтиради, деган фикрдалар. «Телевидение кундалик ҳаётимизга сингиб кетди, — дейди таниқли актёр Николай Анненков, — телевидение жуда кенг ва ранг-барангдир, у инсон фаолиятининг барча соҳаларини — сиёсатдан тортиб санъатгача, ҳаммасини қамраб олмоқда. Тўғри, телевидениени ҳамма ўз уйида — айрим-айрим жойларда кўради. Аммо, айтайлик, телевидениеда бирор кўп серияли фильм берилди ёки бирор донгдор кишининг ёрқин чиқиши бўлди, ёки сиёсий кўрсатув берилди. Агар булар қизиқарли бўлса кўпчилик учун, ҳатто нотаниш одамлар учун ҳам умумий суҳбат мавзуи юзага келади. Шу тариқа телевидение жуда кўп одамларни яқинлаштира олади».

Теледраматургия — телевизион асарнинг биринчи асоси бўлиб, адабиёт ва санъатнинг алоҳида мустақил туридир. Теледраматургиянинг композицион қурилиши, бир томондан, драматургия ва кино қонун-қоидаларига, иккинчи томондан, телевидение спецификасига бўйсунди.

Телекўрсатувлар орасида энг оммабопи ТЕЛЕВИЗИОН ТЕАТР ҳисобланади. Уни бир йўла миллионлаб томошабин кўра олади. Телевизион постановкаларни мунтазам кўриб бориш орқали томошабинларда дид, эстетик дунёқараш шаклланади. Бу жиҳатдан унинг тарбиявий аҳамияти беқиёсдир. Бундан 30—40 йил илгари ёзувчилар асарларини

телевидение орқали кўрсатишдан чўчишарди. Телевидениеда қўйилса, китобхон уни ўқимай ёки театрга бормай қўйишарди, деб ўйлашарди. Тажриба эса, шубҳасиз муваффақиятли тажриба телевидение ёзувчи билан китобхонни боғловчи асосий кўприк, яқин дўст эканлигини исботлади. Телевидениеда муваффақиятли экранлаштирилган «Улуғбек хазинаси», «Навоий», «Кутлуғ қон», «Диёнат», «Ҳаким ва ажал», «Умид», «Гирдоб», «Абадият қонуни», «Меҳробдан чаён», «Юлдузли тунлар», «Кеча ва кундуз» асарлари сўнгги йиллар ичида қайта-қайта нашр этилган бўлса-да, мазкур китобларни дўконлардан қидириб тополмайсиз. Бу, шубҳасиз, телевидение санъатининг адабий асарлар шухратини янада ошираётганлигини кўрсатади. Ҳар гал телевидение учун асар танлаётганда ижодий жамоа олдида қатор муаммолар пайдо бўлади. Бу асар қайси хусусиятлари билан юксак дидли миллионлаб томошабинлар эътиборига ҳавола этишга арзийди? Асарни телевидение орқали кўрсатишдан мақсад нима? Асар ҳақида адабий жамоатчиликнинг яхши фикрига соя ташлаб қўймаймизми? Экраннылаштирилганда асар қаҳрамонларига иккинчи ҳаёт бағишлай оламизми ёки йўқми? каби саволларга қониқарли жавоб олингачгина, асар устида ижодий жараён бошланади. Чинакам бадиий асарни ҳар бир авлод ўзича кашф қилади, унинг саҳифаларида яширинган янги-янги томонларини топади. Ундан ўзига сабоқ олади.

Ойбекнинг «Кутлуғ қон» романи шундай умрбоқий асарлардан бири. Роман асосида театр спектакли, кинофильм, радиопостановка тайёрланган бўлса-да, ҳамон бу асар китобхонлар томонидан қўлма-қўл ўқилади. Ўзбекистон телевидениесида «Кутлуғ қон» видеофильмигача муайян йирик асар асосида кўп қисмли видеофильм яратиш тажрибаси йўқ эди. «Кутлуғ қон» ўзбек телевидениеси тарихида илк тажриба бўлди. «Кутлуғ қон» романи — кино ва театр санъати талабларига анча мос келадиган, драматик вазиятларга бой асар. Бироқ, бадиий асар нечоғлиқ саҳналаштиришга қулай бўлмасин, унинг бутун қиёфасини тўлатуқис экранда акс эттириш қийин. Бунга анча меҳнат эвазига эришиш мумкин. Бу эса ўз-ўзидан бадиий асар устида ишловчи сценаристга улкан масъулият юклайди. «Кутлуғ

қон» видеофильмининг ижодкорлари романи экранлаштиришга чуқур масъулият билан ёндашган. Сценарийда романинг асосий ғоясини сақлаб қолишга, асосий диққат-этиборни ўзбек меҳнаткашларининг революцион уйғониш йилларида ўзини, ўз миллий ва синфий ҳуқуқини қандай қилиб англаб етганини Йўлчи характерининг эволюцияси орқали кўрсатишга ҳаракат қилган. Сценарист Мели Маҳкамов романига ижодий ёндашган. У видеофильмининг ўзига хос талаб ва имкониятларидан келиб чиқиб, бош қаҳрамонларнинг шаклланишига бевосита хизмат қилмайдиган талай картина ҳамда эпизодик образларни сценарийдан тушириб қолдирган. Бош қаҳрамонлар тўқнашадиган саҳналар қўшимча деталлар билан бойитилган. Бу эса кўп ўринларда ўзини оқлаб, видеофильмининг таъсирчанлигини оширган. Ёрматнинг Салимбойваччани ўлдириш саҳнасини эслайлик. Романида Ёрмат Салимбойваччани ўлдиргач... кўзлари нотинч ёниб, жавдираган, бошини чайқаб, сўлигини ғажиган отни силаб-сийпаб, сўнг қоронғуликка кирди. Қаёққадир илдам жўнаркан, лаблари муттасил пичирларди... «Нима қилиб қўйдим? Гуноҳми ё савоб? Соқолим оқарганда қўлимни қонга ботирдимми? Мана, ҳали ҳам бармоқларимга чилп-чилп ёпишади! Йўқ, мен қизимдан сўрайман. Айт жоним, Гулнор айт! Мен ёлғиз сенинг қаршингда гуноҳқорман. Сен айт, маъқул бўлдимми? Бу қон оз десанг яна тўкаман...»

Видеофильмда Ёрматнинг бу монологи қизи Гулнорнинг мозори тепасида айтилади. Бу ҳол монологнинг таъсирчанлигини янада оширган. Йўлчи онасининг ўлими ҳақидаги совуқ хабарни романида дастлаб Мирзакаримбойдан эшитилади. Видеофильмда эса ҳамдард дўстлари — Шокир ота ва Қоратойлар суҳбатида билиб қолади. Шу хилдаги романи бойитган, ёзувчи концепциясига зарар етказмайдиган деталь ва картиналарни видеофильм сценарийсидан кўплаб келтириш мумкин. Романига (экрандаги) иккинчи ҳаёт бағишлашда постановкачи режиссёр Мели Маҳкамовнинг хизмати катта. Унинг сўнгги йилларда саҳналаштирган «Ҳазрати инсон», «Мукофот» телеспектакллари телетомошабинларга яхши таниш.

«Кутлуғ қон» видеофильмида эса режиссёр талантининг янги қирраларини кўрамыз. У асардаги образларга мос

актёрлар танлай олган. Актёрларга роль тақсимлашда ҳам диққат-эътиборни унинг фақат ташқи қиёфасигина эмас, балки образнинг ички оламини қандай очиб бера олишига қаратган. Натижада, видеофильмда асарнинг бош қаҳрамонлари Йўлчи, Гулнордан тортиб, эпизодик характердаги Фазлиддингача деярли барча актёрлар ўзларига топширилган ролларни ҳаётий, ишонарли ижро этишган.

Йўлчи образи, шубҳасиз, Теша Мўминовнинг актёрлик фаолиятидаги дадил қадам. Унинг гавдаси, хатти-ҳаракатлари кўп жиҳатдан романдаги Йўлчини эслатади. Оддий қишлоқ йигити Йўлчининг исёнкор курашчи даражасига кўтарилиши, бу йўлдаги курашлар, унинг маънавий дунёси, орзу-умидлари Теша Мўминов ижросида табиий чиққан. Афсуски, видеофильмнинг сўнгги картиналарини кузатган томошабинда Теша Мўминов талқинидаги Йўлчида жанговарлик, дадиллик қисман етишмаётгандек таассурот қолдиради. Гулнор Ойбек романида ҳам, шу асар асосидаги видеофильмда ҳам энг жозибали образлардан бири. Видеофильмда Гулнор образини ёш актриса Насиба Усмонова маҳорат билан талқин этди. Насиба бу образнинг романтик ва драматик мазмунини яхши ҳис эта олган. Ёш актриса изланувчанлиги, тиришқоқлиги билан фақат режиссёрнигина эмас, балки телеэкран мухлисларининг ишончини оқлади. У содда ва самимийлиги, қалб гўзаллиги билан телетомошабин кўз ўнгида узоқ сақланадиган мукамал образ яратди. Видеофильмнинг муваффақиятида юксак ижрочилик маҳорати билан кўпчиликка манзур бўлган атоқли санъаткорлар Сора Эшонтўраева, Наби Раҳимов, Раззоқ Ҳамроевларнинг хизмати катта бўлди. Улар ўзбек меҳнаткашларининг типик вакиллари бўлган Ёрмат, Шокир ота, Гулсумбиби образларини улкан санъаткорга хос ҳаётий ижро этишга эришганлар.

Ўзбекистон халқ артисти Пўлат Саидқосимов Мирзакаримбойнинг маккорлик, қабихлик, қувликдан иборат ички оламини табиий ва ишонарли гавдалантира олди. Мирзакаримбой Пўлат Саидқосимовнинг актёр сифатидаги камолотини кўрсатиш билан бирга, унинг ижодий биографиясини яна бир ёрқин образ билан бойитди. Шунингдек, мазкур видеофильм кўпгина ёш актёрларга ўз иқтидорини

кўрсатиш учун катга ижодий синов бўлди. Ҳамза театрининг истеъдодли ёшларидан Марат Азимов билан Саидкомил Умаровни кўпчилик лирик пландаги актёр қиёфасида тасаввур этишарди. «Қутлуғ қон»да ҳар иккаласи ҳам (М. Азимов — Салимбойвачча, С. Умаров — Абдушукур) ўша даврга мувофиқ салбий образларни ўзига хос талқин этиб, талантининг янги қиррасини кўрсата олди.

Наримон Муҳамедов (Фазлиддин) ҳамда Тамара Маҳкамова (Нури) ижролари ҳам видеофильмни безади. Актёр Наримон Муҳамедов бойнинг куёви Фазлиддин образини такрорланмас қиёфада талқин этди. Фазлиддиннинг ташқи қиёфаси, Нури билан суҳбатидаги ўзини тутиши, сўзлаш оҳангини кўрган телетомошабин таъсирланмасдан иложи йўқ. Табиатида енгилтаклик ва макр устун бойнинг севимли қизи Нури актриса Тамара Маҳкамова талқинида ҳаётий ва ишонарли чиққан. Саҳнада Нури пайдо бўлдимиз, томошабин дарров сергакланади. Хаёлидан «Ҳозир бир балони бошлайди...» деган ўй ўтади.

Ўзбекистон телевидениесининг ижодий жамоаси йил сайин ўз кўрсатувларининг мавзуи ва мазмунини бойитиб бормоқда. Таниқли адиб Одил Ёқубовнинг «Диёнат» романи асосида яратилган беш қисмли видеофильм бунга яхши мисолдир. «Диёнат» романи ғоявий-бадиий пухталиги, кўтарилган масаланинг ниҳоятда актуал ва маънавийлиги билан адабий танқидчилик ва китобхон эътиборини тортган эди. Шу маънода, мазкур асарнинг телеэкран воситасида талқин этилиши ўринли ва унумли натижа бериши табиий эди. Аммо, асар қанчалик драматик ситуациялар, бақувват ва мураккаб характерларга эга бўлмасин, уни экранлаштиришнинг ўзига хос мушуқликлари, мураккабликлари бўлади. Бу, аввало, асар ғояси ва салмоғини сақлаган ҳолда сценарий яратиш, уни экранлаштиришда ҳамкорлик кўрсатувчи рассом, оператор ҳамда актёрлар ансамблини ягона бир мақсад сари йўналтиришга боғлиқ. Шунга кўра, ҳар бир сценарий автори мазкур жанрнинг ўзига хос спецификасини ҳисобга олган ҳолда асар ғоясига заррача халал етказмайдиган тарзда ижодий маҳорат кўрсатиши лозим. Бу ўз-ўзидан бадиий асар устида иш олиб боровчи сценаристга қўшимча масъулият юклайди.

«Диёнат» видеофильмини яратган ижодий жамоа романни экранлаштиришда изланувчанлик йўлидан борди. Сценарий автори Мақсуд Юнусов романнинг асосий ғоявий йўналишини чуқур англаб, бутун диққат-эътиборини ўзи-билармон раис Отақўзи ва саботли олим Шомуродов характери очишга, уларнинг қалби, руҳий дунёсида содир бўлаётган ўзгаришларни, драматизмни кўрсатишга, воқеа, тўқнашувларни гоҳ Отақўзи, гоҳ профессор Шомуродов билан бўлган учрашув фонида умумлаштиришга интилган. Экран талабига кўра, асарнинг айрим ўринлари қисқартирилиб, яхлитлаштирилган. Асосий қаҳрамонлар тўқнашадиган саҳналар эса қўшимча деталлар, эпизодлар билан бойитилган. Видеофильмнинг муваффақиятли чиқишида актёрлар ансамблининг яхши танланиши муҳим аҳамият касб этган. Айтиш мумкинки, видеофильмдаги асар ғоясини характерловчи асосий кучлар ҳисобланган Отақўзи ва домла Шомуродовдан то эпизодик характердаги Прохор чолгача деярли барча ролларнинг ҳаётий талқин этилишига муваффақ бўлинган. Энг муҳими, уларнинг хатти-ҳаракати табиий, ички олами жонли, ишонарли чиққан. Отақўзи (Ўзбекистон халқ артисти П. Саидқосимов) видеофильмдаги мураккаб, кўп қиррали, актёрлардан кўп ва хўп меҳнат ҳамда маҳорат талаб этадиган образлар сирасига киради. Иқтидорли актёр ижросидаги Отақўзи телетомошабин кўз ўнгида бир кўринишда ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотган, босиқ, мулоҳазакор, бутун онгли ҳаётини колхоз иқтисодини кўтаришга қаратган ташаббускор хўжалик раҳбари, меҳридарё инсон, иккинчи бир кўринишда эса ўзгалар билан ҳисоблашмайдиган, чўрткесар, босар-тусарини билмай қолган бир шахс сифатида намоён бўлади.

Видеофильмдаги энг жозибадор, томошабин қалбида муҳрланиб қоладиган образлардан бири Ўзбекистон халқ артисти Наби Раҳимов томонидан маҳорат билан яратилган Нормурод Шомуродов образидир. Актёр бу образнинг ички олами, бой руҳий дунёсини очишга муваффақ бўла олган. Оқибатда Шомуродов маънавий олами бой, принципиал, дили пок инсон сифатида томошабин қалбидан чуқур жой олади, уни чуқур ўйга толдиради. Бу ўринда шуни ҳам алоҳида қайд этиш керакки, романдаги Фазилат образининг

экран талқини Ўзбекистон халқ артисти Рихси Иброҳимова ижросида муваффақиятли чиққан. Шунингдек, Ўзбекистон халқ артисти Сора Эшонтураева (Гулсара опа), Ўзбекистон халқ артисти Тўйчи Орипов (Қудратхўжа), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Толиб Каримов (Аброр Шукуров), Пўлат Носиров (Бўрибоев) ҳамда Эркин Комилов, Гулчеҳра Саъдуллаева, Ёдгор Саъдиев, Марат Азимов, Маҳмуд Дўстматов каби ёшларнинг ижрочилик маҳорати ҳам ўзининг табиий ва самимийлиги билан телетомошабин диққатини жалб этади. Видеофильмнинг ютуқлари ҳақида гап борганда, операторларнинг хизматини ҳам алоҳида қайд этиш ўринлидир. Оператор Т. Курбонов ва Р. Соатовлар асосий қаҳрамонлар тўқнашадиган сахналарни суратга олишда ижодий излангани сезилиб туради. Отақўзи ва Шомуродов, Фазилат ва Бўрибоев, Шомуродов ва Қудратхўжа, Отақўзи ва Шукуров, Жаббор ва Бўрибоев тўқнашадиган сахналар, Шомуродов, Фазилат ва Отақўзининг ички монологи берилган картиналарнинг йирик планларда кўрсатилиши, айниқса, таъсирчан чиққан.

«Диёнат»да истеъдодли рассом Саидакмал Расулов чизган расмлардан инкрустация орқали кенг фойдаланилган. Бу усул университет биноси, дала шийпони, тоғ манзараси, мазор кўриниши акс эттирилган картиналарда ўзини оқлаган ва табиийлик касб этган. Аммо, баъзи ўринларда ёш рассом камчиликларга ҳам йўл қўйган. Жумладан, видеофильм декорациясида яхлитлик ҳамиша ҳам сақланавермаган. Бунинг учун ё ҳамма ўринда инкрустациядан фойдаланиш ёки бу усулдан воз кечиб, киносьёмкада суратга олиш ёхуд ҳар икки воситани маҳорат билан қўллай билиш лозим эди.

Ўктам Усмоновнинг «Гирдоб» романи асосида тайёрланган видеофильм ҳам телетомошабинларга манзур бўлди.

«Биз — деб ёзишади Бухоро вилоятидан Тошевлар, — бу видеофильмни кўриб, Азизнинг қайғусига ҳам, шодлигига ҳам шерик бўлдик. Азиз образини ижро этган артист Эркин Комиловга минг тасанно айтгимиз келади. Бу образ Эркин Комилов томонидан шундай маҳорат билан яратилганки, биз уни сўз билан таърифлашга ожизмиз».

«Мен, — деб ёзади Тошкентдаги 157-мактабдан Маҳбуба Назарова — автобусда ёки катта-кичик дўсту биродарлар

орасида бўлганимда, ҳамманинг оғзида шу фильм муҳокамаси эканлигини кўрдим. Айниқса, тўртинчи қисм бўладиган кунни зориқиб, юрак ўйноғида кутдик. Нечун дерсизлар? Чунки бўлажак олим Азизнинг тақдири нима бўлар экан, ишқилиб онасининг туши тўғри чиқмасин-да, деган ўйлар билан кутдик».

Романда пахтакор республикамиз учун муҳим ишга бел боғлаган олимлар ҳаёти, уларнинг мураккаб илмий фаолияти, бу йўлдаги қийинчиликлар, кашфиётлар, ғалаба ва мағлубиятлар реал ифодасини топган. Видеофильмда эса ана шу воқеалар, мураккаб вазиятлар шундоққина кўз ўнгимизда қайтадан жонланди. Бу роман асосида «Ўзбекфильм»да ишланган «Танҳоликда» асари катта экранларда намойиш этилди. Ушбу фильмнинг айрим ютуқларини эътироф этган ҳолда, унинг видеофильм даражасига етолмаганини кўпчилик мутахассислар таъкидлашмоқда.

«Гирдоб» видеофильмининг асосий ютуқларидан бири муаллифнинг фикри ва ғояларини ишонарли, ҳаётий қилиб томошабинга етказа олган постановкachi режиссёр М. Юнусовнинг хизмати бўлса, иккинчиси, Ҳамза номидаги академик театрнинг етакчи санъаткорлари З. Муҳаммаджонов, П. Саидқосимов, Ё. Аҳмедов, Т. Орипов, М. Юсупов, Қ. Хўжаев ва таланти ёш истеъдод эгалари Э. Комилов, Г. Жамилова ва Ё. Саъдиевлар ўз ролларини жуда маҳорат билан адо этганлигидадир.

Томошабин бош қаҳрамон Азиз (Э. Комилов) қувонса, дилдан қувонади, у йиғласа, қўшилиб йиғлайди. Бу муаллифнинг, санъаткорнинг ажойиб ютуғи, асарнинг эса умрбоқийлигидан далолатдир. Бир сўз билан айтганда, артист Эркин Комилов бу образни аввалги яратган образларига қараганда анча тўлақонли чиқишига эришган. Бу образи унинг келажагига умид уйғотади.

Муҳиддин Жабборов (Тўйчи Орипов) ва Расул Оллоёров (Ёқуб Аҳмедов) образларини кўрар эканмиз, бизда шу кишиларга нисбатан ғазабу нафрат ва ижрочиларга эса характерли кишилар образини тўлиқ очиб берганлиги учун меҳр-муҳаббатимиз ортади.

Маҳамат чатоқ образи ҳам Ўзбекистон халқ артисти Пўлат Саидқосимов ижросида жуда ёрқин ифода этилган. Пўлат

Саидқосимовнинг ижодий фаолиятини видеофильмдаги Азиз Қосимов кашф этган янги навга қиёслагимиз келади. Маълумки, Пўлат Саидқосимов кўпроқ салбий роллар ижро этади. Ҳатто дубляж фильмларда салбий образларга овоз беради. Салбий типлар ҳам актёр талқинида ўринли чиқади. Лекин, кейинги пайтларда Пўлат Саидқосимов ижросида ҳам «янги навлар» пайдо бўла бошлади. Санъаткорни ижобий образларда кўра бошладик. Актёр ижодий фаолиятида яратилган бу «янги нав» яхши самара беришига кўпчиликнинг ишончи комил. Маҳамат чатоқ — бригадир, оддий ўзбек пахтакори, қисқаси, замондошимизнинг реал образи. Маҳамат чатоқнинг хатти-ҳаракатлари, кийиниши, гапириш манераси, пахтага, одамларга муҳаббати актёр ижросида жуда жозибали ва жонли қилиб гавдалантирилган.

Видеофильмдаги ҳаётий образлардан яна бири Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Гулчеҳра Жамилова талқинидаги Салтанат образидир. Г. Жамилова Салтанат образи орқали халқимиз кўнглида сақлайдиган «эр-хотин қўш ҳўкиз, оилада ҳар хил қийинчиликлар, етишмовчиликлар бўлиши мумкин, ана шу ўткинчи қийинчиликларга бардош берган одамгина оила мустақиллигига эришади», — деган ғояни тўлиқ бера олган. Бу шубҳасиз, роль ижрочисининг ўткир истеъдодидан далолат беради. Асарда кўтарилган масалалар, олимлар орасидаги илмга фидойилик, шу билан бир қаторда, бахил, худбин, нопок кишиларнинг ҳам илм даргоҳига баъзан кириб қолиши ҳоллари, бу нафақат пахта илмигагина эмас, барча соҳаларга ҳам тааллуқли бўлиб, асарнинг таъсирчанлигини янада оширган. Баъзилар экранда айнан ўзларини кўраётганликлари мазкур асарнинг тарбиявий роли ўта баландлигидан далолат беради. Хуллас, видеофильм ижодкорлари олимлар ҳаётини, уларнинг ички дунёсини, «Игна билан қудуқ қазииш» жараёнларини жуда холисона, объектив, шу соҳанинг ўта билимдони сифатида ёритиб берган.

«Мен кўп сонли телетомошабинлар қатори замонавий мавзуларда намоиш этилаётган спектаклларни чанқоқлик билан кузатиб бораман, — деб ёзади Наманган вилояти Учқўрғон туманидаги 11-мактаб ўқитувчиси Иномжон Шерғозиев. — Ўлмас Умарбеков асари асосида тайёрланган

«Қиёмат қарз» спектаклини томоша қилиб, жуда катта маънавий завқ олдим. Асарнинг мавзуси жуда долзарб, унда ифодаланган юксак ғоялар куй ва қўшиқ каби янграйди, инсон қалбини ҳаяжонга солади. Буюк шоиримиз Алишер Навоий «Фарҳод ва Ширин» асарида «Менга на ишқ, на ошиқлик ҳавасдир, агар мен одам эрсам ушбу басдур» деганидек, инсонга зарур бўлган меҳр-муҳаббат, оқибат ғояси ниҳоятда ёрқин ифодаланган. Мен буни асар бош қаҳрамони Сулаймон ота образини юксак маҳорат билан ўйнаган Ўзбекистон халқ артисти Шукур Бурҳонов талқинида кўрдим».

Зеро, ватан ва халқни севиш, ҳалоллик, дўстга, оилага садоқат, қаҳрамонлар хотирасини қадрлаш, мансабпарастликка, худбинлик, очкўзлик, хуллас, адолатсизликнинг барча кўринишларига мурасасизлик каби инсоний хислатлар Шукур Бурҳонов ижросида табиий, ишонарли чиққан.

«Мен ҳам миллионлаб телетомошабинлар қатори «Қиёмат қарз» видеофильмини зўр қизиқиш билан томоша қилдим. Бу видеофильм менга жуда катта таъсир этди, — деб ёзади Самарқанд архитектура институтининг талабаси Мамадали Ғафоров. — Қани энди жамиятимиздаги барча инсонлар Сулаймон отадек пок, виждонли бўлса.

Сулаймон ота! Сизларнинг эзулик йўлидаги шонли анъаналарингизни давом эттиришга биз ёшлар сўз берамиз. Бахтли ҳаётимизни янада фаровон этиш учун жонини аямаган барча отахонларимиз, акаларимиз қалбимизда мангу яшайди. Орамизда Сулаймон отадек қалби пок, ҳалол, диёнатли отахонларимиз кўпаяверсин!».

Бу икки мактубдан олинган сатрларнинг ўзиёқ «Қиёмат қарз» спектаклининг телеижроси кўпчиликка манзур бўлганидан далолат беради.

Республикамиз маданий ҳаётида воқеа бўлган теле-постановкалардан бири ўн серияли «Навоий» видеофильми шубҳасиз, жамоанинг кўп йиллик ижодий изланишлари самараси бўлди. Бу постановка улкан адиб Ойбекнинг шу номли романи асосида яратилди. Уни Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Мақсуд Юнусов экранлаштирди. Видеофильм томошабин синовидан муваффақиятли ўтди. Телевидениега келган минглаб мактублар, билдирилган фикр-мулоҳазалар шундай хулосага келишга асос беради. Бу

муваффақиятнинг сири нимада? Энг асосий сири — видеофильм пойдевори саналмиш сценарийнинг пухта ва мукамаллигида. Тажрибали режиссёр М. Юнусов роман инсценировкаси устида узоқ ва ижодий изланди. Маълумки, инсценировка даврида айрим боблар қисқартирилди, баёнлар диалогга айлантирилди. Ойбекнинг бошқа асарларига мурожаат қилинди, Навоий ҳақидаги илмий адабиётлардан, халқ афсоналаридан фойдаланилди. Шунингдек, постановкани режиссёрнинг ҳар бир серияга мос пролог ҳамда томошабин диққатини сериядан-серияга ушлаб турадиган ҳаяжонли яқун ҳамда видеофильм учун шоирона, симфоник финал топа олганлигини ҳам алоҳида таъкидламоқчимиз. Видеофильм муваффақиятининг иккинчи сири — образларнинг кўпчилик ижрочиларга тўғри тақсимланганлигидадир.

Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси «Олтин фонди»да Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, Республика Давлат мукофоти, «Эл-юрт ҳурмати» ордени соҳиби Мақсуд Юнусов яратган асарлар салмоқли ўрин эгаллайди. У қарийб ярим асрдан буён шеърят мулкининг султони Алишер Навоийнинг бой адабий меросини халққа етказиш, шоир шахси ва фаолиятининг ибратли жиҳатларини авлодларга қолдириш учун сидқидилдан хизмат қилиб келмоқда.

Буюк шоир «Хамса» достонининг кириш қисмида — ўзидан аввал ўтган «Хамса»навис устозларга бағишлаб шундай ёзганди:

Эмас осон бу майдон ичра турмоқ,
Низомий панжасига панжа урмоқ.

Худди шунингдек, Навоий асарларига қўл уриб, шоир меросининг бутун фалсафаси, бадий мукамаллиги, гўзалликлари билан замондошларга етказиб бериш ҳам осон эмас.

Зеро, Навоий асарларининг ҳар сатрида олам-олам маъно яширингани, бадий воситаларнинг бетакрор ва гўзаллигини дастлаб «Ғазал оқшоми» (70 йилларда) кўрсатувини тайёрлай бошлаганимда англаганман, дея эслайди Мақсуд Юнусов. Кўрсатувга шоир Эркин Воҳидов бошловчилик қиларди. Навоийшунос олимлар Азиз Қаюмов, Абдуқодир Ҳайит-

метов, Алибек Рустамовлар дастурнинг доимий иштирокчилари эдилар. 40—50 дақиқа давом этадиган кўрсатувда Навоийнинг битта ғазали таҳлил этиларди. Баъзан битта ғазалнинг таҳлили, у ҳақдаги фикр-мулоҳазаларни мана шу фурсат ичига сиғдира олмай ҳам қолардик.

Бир куни Алибек Рустамов менга ёзувчи Ойбекнинг «Навоий» романи билан танишиб чиқишни, агар шунга журъатим етса, уни экранлаштиришни маслаҳат бердилар. Аслида, мен «Навоий» романи билан олдиндан таниш эдим, яна ўқиб чиқдим. Лекин бу йирик насрга қўл уришдан аввал улуг шоир шахси билан боғлиқ яна бир асар — Ойбекнинг «Гули ва Навоий» достони асосида видеофильм тайёрлагандим.

Ҳеч эсимдан чиқмайди: видеофильм эфирга кетганидан кейин муҳаррир иккаламиз Ойбек домланинг уйларига бордик. У пайтда адибнинг соғлиқлари анча ёмонлашиб, гапиролмай қолган экан. Кўзларидаги қувонч, қўл ишоралари билан видеофильм яхши чиққанини тушунтирганлари ҳали-ҳануз кўз олдимдан кетмайди. Рафиқалари Зарифа опа Саидносирова ёзувчининг имо-ишораларини шарҳлаб турдилар. Шундан кейин «Навоий» романи асосида видеофильм сценарийсини ёзишга киришганмиз.

Қарийб ўн икки соат давом этадиган нафис видеофильмда Алишер Навоийнинг болалигидан умрининг охиригача бўлган ҳаёт лавҳалари бирин-кетин гавдаланади. Биринчи қисмдаги дастлабки эпизодларда пайдо бўлган Алишер ёшига нисбатан оқилу донолиги, зеҳнининг ўткирлиги-ю, мушоҳадаларининг теранлиги билан бизни мафтун этади. Ҳатто, наҳотки ёш болада бунчалик зукколик мавжуд бўлса, деган андиша қўланкаси ҳам соя солиб ўтади. Лекин Алишернинг жуда ёшлигидан ғазаллар битганини, устоз Лутфийни қойил қолдирганини, кўп китобларни ёдлаганини эсласак, унинг фикри камолига асло шубҳа қилмаймиз. Алишернинг бобоси билан қилган суҳбатлари, дўсти Хусайн билан тортишувлари, зўрлик, қилич, қон тўкиш йўлларини рад этиб, қалам, сўз, адолат билан элга хизмат қилишга чоғлангани унинг буюк инсон бўлиб етишувига ишонч туғдиради. Режиссёр ва сценарий муаллифи Мақсуд Юнусов шоирнинг болалик йилларини

талқин қиларкан, «Навоий» романининг материаллари билангина чегараланмайди, балки адибнинг «Алишернинг ёшлиги» қиссаси, Миркарим Осимнинг айрим асарларига ҳам мурожаат қилади. Шу асосида мутафаккир камолоти пиллапояларини батафсил, ишонарли, мароқли талқин этишга ҳаракат қилади. Фақат воқеаларни танлаш, жанр талабларига мослаш ҳақида эмас, шоирнинг болалик ва ўсмирлик чоғларини ўйнайдиган актёр танлаш ва улар билан ишлашга ҳам алоҳида эътибор беради. Қирқ ўқувчи орасидан танлаб олинган тўртинчи синф ўқувчиси Дониёр Содиқов билан эринмай ижодий ҳамкорлик қилиб, бадиий ўқиш, ёд олиш, талаффуз этиш устида меҳнат қилди.

Албатта, ёшлигиданоқ ҳаммани ҳайратга солган Алишернинг иқтидорини Дониёр Содиқов ижросида ҳамма жиҳатдан тўлақонли талқин қилинган деб айтолмасак-да, видеофильмдаги ёш Алишерга ишонамиз, унинг беғубор ижросига, маъсумлигию зукколигига мафтун бўламиз.

Алишернинг ўсмирлик, йигитлик чоғларидаги ҳаётининг талқини бошқа бир актёр — Фурқат Аҳмедовга топширилган. Биз энди балоғатга етган, фалсафий фикрлари теран, ғазаллари чуқур маъноли, эл-улус, давлат аъёнлари олдида нуфузли кишини, подшоҳ саройидаги фитнесчиларнинг галамисликларидан азият чеккан, дунёқарашлари шакланган етук йигитни кўрамиз. Таҳсил, илм-фанни эгаллаш билан банд бўлган, сарой амалдорларининг фисқу фужурлари туфайли ота-онасидан, уй-жойидан айрилиб, Ҳусайн Бойқаро томонидан туриб сиёсий курашлар гирдобига тортилади. Унинг оқилона фикрлари, адолатпарварлиги, халқ орасидаги нуфузининг ортиб бориши тожу тахт учун курашаётган Ҳусайн Бойқарога қўл келади, уни саройнинг энг юқори мартабали амалдорлари қаторига кўтаради, кўп масалаларни ҳал қилишда шоҳ у билан маслаҳатлашади, унинг оқилона фикрига қулоқ солади.

Аммо Мажидиддин парвоначи бошчилигидаги фитнесчилар, амалпараст беклар, зулмкор қозилар Алишерни саройдан узоқлаштириш, унинг тарафдорларини йўқотиш, қатл қилиш, зиндонга ташлаш, ўзини эса Астрободга бадарга қилиш каби шум ниятларини амалга оширадилар.

Улар шаҳзодалар ўртасидаги тож-тахтга интилиш майлларидан, шоҳнинг суюкли хотини Хадичабегимнинг ўғли Музаффар Мирзонинг тахтга ишқибозлигидан ўзларининг жирканч ниятларини амалга ошириш йўлида фойдаланиб, шаҳзода Мўмин Мирзони ўлдиртириб юборадилар. Бу эса ўртадаги низоларни кучайтиради, отани ўғилга душман қилиб қўяди.

Тарих олдида юзлари қаро бўлган кишиларни мурасага келтириш гарчи мумкин бўлмаса-да, Навоийнинг ўтқир тафаккури, панд-насиҳатлари, самимий ўғитлари Бадиуззамонни сулҳ тузишга мажбур этади. Бу билан Навоий дўсти Ҳусайн Бойқарога садоқатини намойиш қилиб, элга омонлик, юртга тинчлик келтиради.

Ҳусайн Бойқаро қалам билан элга хизмат қилишнинг намунасини кўрсатган Алишерга тан бериб, унга қуллуқ қилади.

«Биз Ойбекнинг «Навоий» романи асосида суратга олинган видеофильмни бошдан охиригача қизиқиш билан томоша қилдик. Олим Хўжаев, Раззоқ Ҳамроев талқин этган Навоий образларидан кейин сўнгги авлод вакиллари бўлмиш актёрлардан Навоийни табиий қилиб ярата оладиган актёр чиқадими-йўқми, деган ташвишда эдик. Хайрият, ана шундай талантлар бор экан, — деб ёзади Андижон вилояти Балиқчи туманидаги Беруний номли мактабнинг бир гуруҳ ўқитувчилари. — Режиссёр Ёқуб Аҳмедовни Навоий ролига таклиф этиб жуда тўғри иш қилган. Ё. Аҳмедовнинг ички дунёси, қомати, юз тузилиши Навоий сиймосига анча мос тушган».

Тарихда шундай сиймолар борки, уларнинг образини хоҳ сахнада, хоҳ экранда яратиш ҳар бир актёр учун эзгу орзу ҳисобланади. Халқимиз маданияти тарихида ёрқин юлдуз бўлган Алишер Навоий ана шундай сиймолардандир. Ана шу мураккаб образни томошабинга манзур қилиш Ўзбекистон халқ артисти Ёқуб Аҳмедов учун осон кечмади. Чунки сахнада ва экранда А. Ҳидоятлов, О. Хўжаев, Р. Ҳамроевлар яратган Навоий сиймоси кўпчилик томошабинларнинг хотирасида эди. Ёқуб Аҳмедов олдида устозлар ижросини такрорламаслик, улуғ шоир образининг янги қирраларини кашф этиш масъулияти турарди. Ижродаги озгина бўлса-да сохталик,

ҳаракатларидаги сунъийлик томошабин хотирасида ўрнашиб қолган Навоий образига соя ташлаши мумкин эди.

Бутун ижро давомида ана шу масъулиятни чуқур ҳис этган Ё. Аҳмедов телеэкранда ўз Навоийсини яратишга муваффақ бўлди. Видеофильмдаги Навоий образини Ҳусайн Бойқаросиз тасаввур этиш қийин. Саҳнада, фильмларда, зангори экранда қатор тарихий шахслар образини яратган халқ артисти Зикир Муҳаммаджонов қаҳри қаттиқ, баджаҳл шоҳ бўлса-да, Навоийдек улуғ зот билан елкама-елка туриб ижод қилган, Навоийнинг буюклигини юракдан ҳис қила олган мураккаб шахс образини ҳаётий талқин этишга эришди. Шунингдек, Маждиддин (Т. Орипов), Бадиуззамон (Ё. Саъдиев), Хадичабегим (Г. Жамилова), Султонмурод (Э. Комилов), Алишер (Д. Содиқов), Мўмин Мирзо (А. Авезов), Дилдор (М. Қурбонова) ижролари ҳам кўпчиликка манзур бўлди. Чунки буларнинг ҳар бири ўзларига берилган образнинг сўзларини ёдлаб, ҳаракатни шунчаки кўрсатмаган, балки образга ўз ҳиссиёти, қалб кўрини, ижрочилик маҳоратини омухта қилиб юборишган. Маълумки, телевидениеда йирик план асар ғоясини очишда, қаҳрамонларнинг нозик ички кечинмаларини бўрттириб кўрсатишда асосий восита бўлиб ҳисобланади. Постановкачи режиссёр актёрларни мумкин қадар йирик планда кўрсатишга ҳаракат қилган. Машҳур кинорежиссёр Элдар Рязанов «Тақдир ҳазили» кинофильми муносабати билан бундай деган эди: «Ушбу фильмнинг телевидениега мос жиҳатлари — унинг камерлиги (воқеалар хонада тасвирланиши), тафсилотлар мўллиги, йирик планларнинг кўплиги, инсонга яхшироқ эътибор берилишидир». Яна бир машҳур режиссёр Лев Кулижонов эса фақат йирик планларнинг ўзи кифоя эмас, дейди.

Бу шубҳасиз, актёрлар (театр актёрлари) учун маълум мураккабликлар туғдиради. Чунки актёрларнинг барча ҳаракатлари (юз-кўзидаги мимик ўзгаришлар, руҳий ҳолатлар) томошабинга йирик планда яққол сезилиб туради, театрда эса унчалик сезилмайди. Йирик планда ишлаш муаммосини келтиришдан мақсад шуки, айрим теле-томошабинларнинг хатларида, театршуносларнинг чиқишларида актёрларнинг юзи ва кўзидаги маъно ҳамда жозоба

камроқ, деган мулоҳазалар ҳам бўлди. Бу муаммонинг бошқа жиҳатига эътибор берайлик. Маълумки, ёзувчи асари телевидениеда ҳам режиссёр-актёр меҳнати орқали томошабинга етказилади. Бизда бу ижобий ишлар театр-кино артистлари томонидан бажарилмоқда. Афсуски, махсус телеактёрларимиз ҳозирча йўқ. Бизнингча, уларни ихтисослаштириш, қолаверса, телестудия қошида, театр ва рассомчилик, маданият институтларида телеактёрлар тайёрланишини йўлга қўйиш лозим...

Ҳар бир видеофильм муваффақиятини режиссёрнинг диди, билими, ҳаётий тажрибасидан ташқари, у бошчилик қилган рассом, тасвирчи мусиқа танловчи, нур-ёруғлик устаси, монтаж қилувчи, кийим тикувчи, хуллас, катта бир коллективнинг меҳнатисиз тасаввур этиш қийин. Постановкачи рассом Саидакмал Расуловнинг саҳнага қўювчи режиссёр М. Юнусов билан ижодий ҳамкорлиги асардан-асарга яхши самаралар бераётир. Буни «Навоий» видеофильми талқинида ҳам кўрамиз. Рассом Саидакмал Расулов видеофильмдаги барча воқеаларга мос декорациялар яратди. Унинг ижодий меҳнати туфайли томошабинда гўё XV аср муҳити, ўша давр ҳаётидан лавҳалар студияга кўчириб келтирилгандек таассурот қолдиради. Видеофильм бошланиши ва сўнгидаги мусиқалар, Навоий газали билан айтиладиган ашулалар ҳам томошабин дилида ҳаётбахш туйғулар уйғотади.

«Мен видеофильм сценарийсини тил жиҳатдан кўриб чиқдим, — деган эди филология фанлари доктори Алибек Рустамов видеофильм премьераси муҳокамасида. — Тил масаласи жуда нозик нарса. Шунинг учун кўп қийинчилик туғдирди. Ушбу видеофильм тили ҳақида айрим ўртоқлар танқидий фикр билдиришди. Менимча, улар ноҳақ. Чунки бу асарга дунёвий нуқтаи назардан баҳо бериш керак. Ахир, ўша ўртоқлар тилимиздаги айрим характерли нарсаларни билмаса, бунинг учун видеофильмда нима айб? Бизда сўзларнинг изоҳли луғатлари кам. Шунинг учун тилимиздаги кўпгина фазилатлар айрим тилшунос олимларга ҳам қоронғу бўлиб турибди. Лекин актёрларимиз бунга ўз савия эътиборларича ёндашдилар. Шунинг учун ҳар хил саволлар туғилмоқда. Сценарийда бу нарса жойида эди».

Асарлар бўладики, ҳеч кимда фикр уйғотмайди. Яна бир хил асарлар борки, улар халқ ичида катта қизиқиш, пировардида ижобий маънодаги шов-шувларга, баҳсларга сабаб бўлади. «Навоий» видеофильми ана шу иккинчи хилдаги асарлар жумласига киради. Буни матбуотдаги ижобий тақризлар ҳам исботлади. Асарда воқеалар романдагидек жуда муфассал берилган. Видеофильмнинг энг катта қиймати романдаги гуманистик ғоя, ёзувчининг нуқтаи назари сақлаб қолинганлигидадир. Видеофильмда Навоий даври ўз мураккабликлари билан очилган. Навоийнинг ижодий эволюцияси жуда ишонарли тасвирланган. Навоийнинг интим ҳаёти, тўғрироғи, унинг оилавий тақдири ҳам тарихий ҳақиқатга мос ифодаланган. Навоий ва Хусайн Бойқаро муносабати ҳам тарихий талаблар, фактлар асосида сақлаб қолинган.

Хуллас, «Навоий» видеофильми маданий ҳаётимизда катта воқеа бўлди. Телевидение имконияти орқали буюк шоир сиймоси халқимиз қалбида қайта тирилди.

Убай Бурҳоннинг тавсияси билан «Улуғбек хазинаси» романи асосида беш қисмли телестановка тайёрланди. Постановка тайёр бўлгач, Убай Бурҳон радио бўйича раис муовини лавозимига ўтказилиб, телевидение бўйича муовин этиб бу соҳадан бутунлай йироқ, муомаласи қўпол, чапани бир киши тайинланди. Орадан бир ҳафта ўтгач, «Улуғбек хазинаси»нинг қабулига бағишланган Бадиий кенгаш йиғилишига тўпландик. Йиғинга раисимиз Убайдулла Ёқубович Иброҳимовдан ташқари роман муаллифи Одил Ёқубов, профессорлар Очил Тоғаев, Умарали Норматов, доцент Раҳматулла Иноғомовлар таклиф этилганди, — дея хотирлайди постановкачи режиссёр Мақсуд Юнусов.

Бадиий кенгаш аъзолари ҳамда четдан чақирилган домлалар видеофильм ҳамда романни қиёсий таҳлил этиб, ижодий гуруҳни навбатдаги муваффақият билан табриклаб, асарни кечиктирмай томошабинлар ҳукмига ҳавола этишни тавсия этишди. Кенгаш охирида сўз олган янги раис ўринбосари жамоа ва меҳмонларнинг энсасини қотирадиган бир неча таклифларни ўртага ташлади:

«Видеофильмда бугунги кун нафаси сезилмайди. Улуғбек масжид имоми эмас, балки таниқли олим бўлган. Унинг

нутқида «Аллоҳ», «Бисмиллаҳир раҳмонир роҳим», «Алҳамдулиллаҳ» сўзлари жуда кўпайиб кетган. Буларнинг барчасини олиб ташлаш керак. Шундан сўнг эфир масаласини ҳал қиламиз».

Бу гапдан ҳамма ҳайрон бўлиб, бир-бирига қараб қолишди. Айниқса, бош муҳарриримиз Мели Норматов тутақиб кетди: «Эртага Улугбекка костюм-шим, бошига шапка кийгазиб райкомга олиб бориб, уни партия аъзолигига қабул қилдилинг, шунда у диний сўзларни айтмайдиган бўлади», дея хонадан чиқиб кетди. Кутилмаган воқеадан бир оз эсанкираб қолган раис муовини: «Сизни тажрибали раҳбар деб ўйлардим. Қип-қизил партизон экансиз-ку», деб қолаверди...

Кучли дипломат, раисимиз Убайдулла Ёқубович ўртадаги вазиятни юмшатиш мақсадида муҳокамада иштирок этган барчага раҳмат айтиб, кенгаш йиғилишини якунлади.

Изоҳ: Телестановка ҳеч қандай ўзгаришсиз дастурга киритилиб, эфирга узатилди. Эфирдан кейин кутилмаган воқеа юз берди. Орадан икки кун ўтмай Шароф Рашидов раисимизни чақириб, «Улугбек хазинаси»ни саҳналаштириб, тарихий ишни амалга оширибсизлар. Буюк аждоқларимиз ҳақида фильм яратишни анъанага айлантириб, уни давом эттиринглар. Ижодий гуруҳни менинг номимдан табриклар қўйинг, деб тайинлабдилар.

Телетомошабинларда қизгин баҳс уйғотган асарлардан яна бири қорақалпоқ драматурги П. Тилегеновнинг «Инсон тақдири» пьесаси асосида яратилган уч қисмдан иборат «Бир фожиа изидан» номли видеофильмдир. Асарда муҳим ва актуал мавзу кўтарилган. Мешчанлик, бойлик кетидан қувиш, мол-дунё деб ўзгаларнинг бахтига чанг солиш видеофильмдаги салбий қаҳрамонларнинг ҳаёт тарзини ташкил этади. Бироқ, муҳит ва шароит бундай ҳол билан сира чиқиша олмайди. Чунки бу жамиятимиз учун ўткинчи бир ҳолдир.

Асарни режиссёр Толиб Ҳамидов экранлаштирди. Редакция шу асар юзасидан телетомошабинлардан кўплаб мактублар олди. Уларда спектакль маъқул бўлганлиги, унда шу куннинг муҳим масаласи мавзу қилиб олинганлиги баён қилинади. Масалан, Қирғизистон Республикасининг Ўш

вилоятидан Насиба Маматхонова шундай ёзади: «Хурматли редакция, «Бир фожа изидан» спектаклини зўр қизиқиш билан томоша қилдик. Телеспектаклда ҳамма актёрлар ўз ролларини маҳорат билан ижро этганлар. Айниқса, Элёр Носиров, Ойша Жўраева, Салоҳиддин Зиямуҳаммедов ҳақиқий образ яратиб ҳаммамизни хушнуд этдилар». Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, бу сонсиз хатларнинг ҳаммаси фақат миннатдорчилик сўзларидангина иборат эмас. Бугунги томошабиннинг диди юксак. Улар гоёт талабчан. Кўрсатилаётган ҳар бир спектаклга диққат билан назар солади. Ютуқ ва камчиликларни мисоли бир абадий танқидчидек таҳлил этади. Масалан, Самарқанд шаҳридаги Мирзо Улугбек номидаги 2-ўрта мактабнинг бир гуруҳ ўқитувчилари куйидаги саволлар билан мурожаат қилишган: «Омоннинг жасади олдида топилган олтиндан ясалган кийикча у ерга қандай қилиб тушиб қолди? Девор четидан топилган ўқлоқ қандай қилиб синдирилди? Нозигулни Мадраҳим пичоқлаётган вақтда пичоқни унинг орқасига уради. Лекин Ўрозов Мадраҳимга кўксига пичоқ санчилган одам нима бўларди, дейди. Пичоқ Нозигулнинг қаерига санчилган?». Бу саволларга жавоб бериш, ростини айтганда, бир қадар қийин. Чунки спектаклда муайян камчиликлар бор. Бу, аввало, драматургик материалдан келиб чиққан, иккинчидан, спектаклни ёзиб олгандан сўнг монтаж қилиш жараёнида баъзи гап-сўзлар, хатти-ҳаракатлар тушиб қолган. Олтиндан ясалган кийикча Омоннинг олдига тушиб қолиши ҳам мумкин. Чунки Мадраҳим билан курашганда унинг чўнтагидан тушиб қолган бўлиши мумкин. Ҳаяжон устида эса Мадраҳим буни сезмаган. Девор четидаги ўқлоқ синиб қолиши масаласи эса режиссёрнинг эътиборсизлиги оқибатидир. Зотан, рус ёзувчиси Антон Павлович Чехов саҳнанинг биринчи пардасида милтиқ отилиши керак, дейди. Бизнингча, ўқлоқ детали масаласида саҳнанинг ана шу қондасига эътибор қилинмаган. Нозигулга Мадраҳимовнинг пичоқ уриши масаласи эса маълум даражада шартлидир».

Бундан кўринадики, томошабин ҳукмига ҳавола этилаётган ҳар бир спектакль гоёт синчковлик билан ишланиши лозим. Чунки бугунги томошабинни алдаш қийин. У ҳар бир деталгача синчковлик билан кузата олиш қудратига эга.

П. Қодировнинг «Олмос камар» романи Тошкент шаҳри архитектураси, метро қурилиши каби муҳим масалаларга бағишланган. Маълумки, 1966 йилги зилзила — табиий офатдан сўнг Тошкентни қайтадан тиклаш, бунёд этиш бошланди. Бундай пайтда бирон-бир масалани ҳал қилишда қарама-қарши фикрлар бўлгани табиий. Шу жиҳатдан олиб қаралганда, Пириқул Қодировнинг романи жуда ҳаётий асарлардан биридир. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Мели Маҳкамов бу асарнинг асосий йўналишини тўғри белгилаб, жозибали видеофильм яратишга муваффақ бўлди.

Маълумки, «Олмос камар» романи китобхонларга мўлжаллаб ёзилган. Романни экран тилига кўчиришда, яъни сценарий ёзишда ижодий жамоа олдидаги кўп қийинчиликларни енгишга тўғри келди. Романдаги баъзи сюжет линиялари қисқартирилди. Бу ишлар роман муаллифи билан бамаслаҳат қилинди. Видеофильмни суратга олиш жараёнида бутун ижодий гуруҳ: рассомдан тортиб видеомагнитофон инженерларигача, айниқса, постановкачи оператор Бахтиёр Гофуровнинг хизмати катта бўлди. Воқеалар натурада, яъни декорациясиз олинди. Бу эса оператордан катта ижодий изланишлар талаб қиларди.

Ўзбекистон телевидениесига классик ёзувчиларнинг асарлари билан телетомошабинларни ошно этиш, ўтмишдан сабоқ олиш бутуннинг қадрига етиш, эртани олдиндан кўра билиш каби хислат ва кўникмаларни ҳосил қилиш учун ўзбек, рус, жаҳон ёзувчиларининг дурдоналарини экранлаштириш яхши йўлга қўйилган.

Зеро, жаҳон классик адабиёти дурдоналарини севмаган ўқувчи ёхуд томошабин топилмаса керак. Классик асар асрлар ўтиши билан ўз таъсирчанлигини янада ошириб боради. Мисол тариқасида Еврипиднинг «МЕДЕЯ»сини олайлик. Ундаги вафо ва садоқат, разиллик ва тубанликка нисбатан ғазаб руҳи ҳануз кун тартибидан тушмаган.

«Телевизор экранига намоиш қилинган «Медея» спектаклини оиламиз аъзолари ҳаяжон билан томоша қилдик. Барча актёрлар спектаклнинг яхши чиқиши учун бор имкониятларини тўлиқ ишга солишгани кўриниб турибди. Бизга, айниқса, Римма Аҳмедова ижро этган Медея роли жуда ёқди.

У ўз болаларини ўлдирмоқчи бўлиб, руҳан қийналишини кўрганамизда мен актрисага қўшилиб беихтиёр йиғлаб юбордим. Шу спектаклда иштирок этган барча актёрларга сихат-саломатлик, улкан ютуқлар тилаймиз».

Бу мактубни Самарқанд вилояти Нарпай туманидан Ойгул Мамарайимова йўллаган. Еврипиднинг «Медея» (постановкачи режиссёр Х. Қахрамонов) асари ҳам антик адабиёт анъаналарини давом эттиради. Маълумки, антик адабиёт сюжети бирон-бир мифология асосига қурилган бўлади. Антик асарларда қахрамонлар характери асар бошидан охиригача деярли ўзгармаган. Еврипид асарларида қахрамонлар воқеалар таъсирида аста-секин ўзгариб, образнинг таъсирчанлиги кучайиб боради. «Медея» ҳам ана шундай асар.

Бу трагедия аргонавтлар ҳақидаги миф — афсона асосига қурилган. Мифда тасвирланишича, Ясон Кавказдаги Колхидага сафар қилади. Медея машаққатли дамларда Ясонга, унинг ғалабасига ёрдам қилади. У, севгилисини деб, Ватанни, оиласини тарк этади. Лекин Ясоннинг сотқинлиги уни ларзага келтиради ва Медея ундан ўч олмоқчи бўлади. Кўряпсизми, Медея характери бутун спектакль давомида ўсиб, тобланиб, янги бўёқлар билан бойиб боради.

Лекин Медея эрини қандай жазоласин? У қанақа жазога лойиқ? Ҳали хаёлига болаларини ўлдириш ҳақидаги фикр келгани йўқ. Шунда унинг ҳузурига Эгей кириб келади. Спектаклда Эгей образини истеъдодли артист Теша Мўминов яратган. «Медея»даги Эгей кичик роль бўлишига қарамай, у Медея фикрини равшанлаштиришда асосий аҳамият касб этади. Гап шундаки, Эгей уйланган бўлса ҳам, зурриёд кўрмайди. У фарзанд кўришда Медеядан кўмак истаб келади. Эгей давлатманд одам, лекин фарзандсизлиги учун ўзини энг бахтсиз одам деб билади. Медеяда энг катта бахт — фарзанд, Ясонни ана шу бахтдан жудо қилиш керак, деган фикр Эгей билан бўлган учрашувдан сўнг келади.

Мифда ҳикоя қилинишича, Медея Эгейга турмушга чиқади ва унга бир паҳлавон ўғил туғиб беради. Лекин Еврипиднинг асарида бу воқеалар йўқ. У Медеянинг Ясондан ўч олиниши билан тугалланади. Зотан, Еврипид биринчи

ўринга инсон образини ва воқеаларнинг мантиқан ўсиб боришини қўяди.

Медея энди фарзандларини ўлдиришга қарор қилади. Лекин бу қарорга осонлик билан келмайди. Чунки у она эди. Римма Аҳмедова ана шу саҳнани айниқса, маҳорат билан ижро этган.

Томошабинларнинг сон-саноқсиз мактублари бунинг исботидир. «Еврипиднинг «Медея»сини завқ-шавқ ва чуқур ҳаяжон билан томоша қилдик. Айниқса, охириги саҳнадаги Римма Аҳмедова, яъни Медеянинг ҳолати, ҳар бир айтган сўзи кишини ларзага келтиради», — деб ёзади Тошкент шаҳридан А. Ибодова.

«Дастлаб Медея ролига мени таклиф қилишганда иккиландим. Мен «Медея» спектаклини биринчи марта институтни янги битирган кезларим Москвада кўрган эдим. Ўшанда Медея менга унчалик ёқинқирамаган эди. У менга шафқатсиз, тошбағирдек кўринган эди, — деб ҳикоя қилади Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Римма Аҳмедова. — Кейин асарни қайта-қайта ўқидим. Умуман, антик адабиёт, мифология, ундаги анъаналар билан атрофлича танишдим. Медеянинг мураккаб, исёнкор образ эканини тушундим. У эрининг шунчаки бир аёлни ташлаб, иккинчисига уйланиши учунгина газабланмайди. Чунки Ясон у маликани ҳам севмайди, бойлик ва давлат деб шу қабиҳ йўлни тутуди. Медея ана шуни тушунади ва умуман, қабиҳлик ва разолатга, тубанлик ва пасткашликка қарши исён кўтаради. Ясонни шундай жазоламоқчи бўладики, токи унинг уруғ-авлоди бўлмасин, бир умр бахтсиз бўлсин, афсус ва надоматда ҳаёт кечирсин...»

Жаҳон прогрессив адабиётининг йирик намояндаларидан бири — Фридрих Дюрренматтнинг «Авария» асари асосида тайёрланган телевизион спектакль ҳам телетомошабинларга манзур бўлди. Асарни Ҳамза мукофоти лауреати Абдураҳим Исмоилов саҳналаштирди. Асосий ролларда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, марҳум Тўғон Режаметов, Ўзбекистон халқ артисти Жалил Раҳимов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар Анвар Юсупов, Ширин Азизова, Турғун Хонгўраев, Файзулла Аҳмедов қатнашган. «Авария» жанр нуқтаи назаридан психологик-трагик комедиядир.

Асарда ҳозирги замон буржуа жамиятидаги иллатлар аёвсиз фош этилади. Пьеса бош қаҳрамони Трапснинг йўлда машинаси бузилиб қолади. У машинасини механикка топшириб, тунаш учун жой қидиради ва пенсионер судьянинг уйида қолади. Судья уни дўстлари адвокат Пиле ҳамда прокурор Симонлар билан таништиради. Пенсионер чоллар Трапсдан антиқа «суд ўйини»да жиноятчи бўлиб қатнашишни таклиф этишади. Трапс жон-дили билан рози бўлади. Асарнинг бошида ҳеч қандай жиноят қилмаган, ўзини соф, ҳалол деб ҳисоблаган фирманинг бош вакили Трапс асар финалида жиноятчи бўлиб чиқади. Муаллиф асар бош қаҳрамони Трапс ҳалокатини шундай ифодалайди: «Трапс оддий буржуа вакили. Лекин у жиноятчи эмас, балки шу машғум муҳитнинг, ғарб жамиятининг қурбонидир. Зўравонлик ва бебошлик ҳукмрон бўлган бу даврда жамият ахлоқининг тубанлашиши табиий ҳолдир».

Ф. Дюрренматт Швейцарияда яшаб, ижод этган драматург. Ёзувчининг ҳар бир асари буржуазия жамиятига қарши айбномадир. Унинг ўндан ортиқ асари рус тилида босилиб чиққан. Уларнинг кўпчилиги кўшни республикалар саҳнасида муваффақиятли ўйналмоқда. Бу асарлар чуқур фалсафийлиги, ўзига хос шакли билан алоҳида ажралиб туради. «Авария» ҳам ана шу жиҳатлари билан ўзбек телетомошабинларининг диққатини ўзига жалб этди.

Ўзбек китобхонлари таниқли қирғиз ёзувчиси Чингиз Айтматов ижоди билан яхши таниш. Адибнинг «Биринчи ўқитувчи», «Сарвқомат дилбарим», «Алвидо, Гулсари!», «Оқ кема» каби жаҳонга машҳур асарлари ўзбек тилида бир неча марта чоп этилиб, китобхонлар орасида катта шухрат қозонди. Чингиз Айтматовнинг «Оқ кема» асарининг телеспектакль шаклида кенг томошабинлар эътиборига ҳавола этилиши Ўзбекистон телевидениесига, умуман, маданиятимизда ўзига хос воқеа бўлди. Чуқур лиризм билан суғорилган, ижтимоий-фалсафий фикрларни илгари сурувчи бу асарда инсон ва табиат, зулм ва шафқат, эзгулик ва гўзаллик ҳақида, эрксизлик ва ёвузлик, бадбинлик ва тобеликнинг фожиаси хусусида фалсафий баҳс юритилади. Қизиғи шундаки, бу улкан ижтимоий муаммолар пок бир вужуд, норасида бола тасавури орқали тасвирланади. Ҳар бир

ҳодисага ўша боланинг кўзи билан қаралади. Асарнинг нозиклиги ҳам ана шунда.

Телеспектакль режиссёри Мақсуд Юнусов асарнинг мана шу нозик жиҳатларини тўғри ҳис этиб, ҳар бир воқеа-ҳодисага бола нигоҳи билан қарашга, унинг руҳий дунёсини тўла очишга ҳаракат қилган. Бош ролни ижро этган Ҳаким Соатов ўзига юклатилган ғоявий-бадий вазифани яхши намоён эта олди. Боланинг бобоси айтиб берган эртакка эътиқод қўйиши, бу эътиқоднинг бошқалар томонидан, ҳатто бобоси томонидан топталганини кўриб, уларга қарши исён кўтариб, уйдан чиқиб кетиши спектаклдаги энг ҳаяжонли ўринлардан биридир. Телеспектаклнинг ғоясини очувчи образлардан бири Мўмин чолдир. «Оқ кема»даги бутун воқеалар, қаҳрамонларнинг ҳар бир тўқнашуви Мўмин чол билан боғлиқ. У очиқ кўнгиллиги, фидойилиги, ҳаммага садоқатли ва хушмуомалалиги билан томошабинга ёқиб қолади. Умрида бировнинг сўзини икки қилмаган Мўмин чолнинг Ўрозкулга қарши биринчи исёни ва мўминликнинг фожиаси телеспектаклда ишонарли очилган. Мўмин чолнинг Ўрозкулга иқтисодий қарамлиги ва хотинининг ҳадеб буни юзига солавергани туфайли у ноиложликдан ўз эътиқодидан воз кечишга мажбур бўлади. Натижада ўз «ота-боболаримиз» деб билган ва сиғинган Буғуни отиб ташлайди... Зўрлик туфайли ўз эътиқодига қарши иш тутган, виждон азобидан эзилаётган Мўмин чолнинг аянчли, фожиали ҳолатини Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Турғун Хонтўраев маҳорат билан ижро этади.

Спектаклда «Менга ёмон экан, нега бошқаларга яхши бўлиши керак?» деган ёвуз ният билан гўзалликка, эзгуликка қарши курашган Ўрозкул образининг ижроси ҳам эътиборга лойиқдир. Ўрозкул — бизнингча, артист Ортиқ Юсуповнинг жиддий ютуғидир. Энг муҳими, актёр Ўрозкул қиёфасини унинг табиатидан келиб чиқиб, хатти-ҳаракатини ҳам, сўзлаш манерасини ҳам ишонарли талқин этган.

Сайдахмат (Ф. Искандаров), Беке (А. Носирова), Гулжамол (Р. Иброҳимова), кампир (С. Сотволдиева) ва бошқаларнинг ижроси ҳам телетомошабинларга манзур бўлди. Спектаклда қирғиз тоғлари, ўрмонлари, тоғ шаршаралари, ўрмондаги буғуларни кўрсатишда кинокадр-

лардан ҳам ўринли фойдаланилган. Телеспектакль давомида ижро этиладиган миллий қирғиз куйлари ҳам асар гоёсининг томошабинга тўлароқ етиб боришида яхши восита бўлган. Аммо булар телеспектаклдаги барча образларнинг ижроси мукамал экан, деган маънони англатмайди. Телеспектаклда повестга қараганда бўшроқ чиққан ўринлар анчагина. Бунинг бош сабаби, бизнингча, асарнинг кўпгина ўринлари ортиқча қисқартирилганида. Чунончи, Ўрозкулнинг «У ерда одамлар амалига қараб ҳурмат қилишни билишади. Лозимми, демак ҳурмат қилишинг шарт. Катта амалга — катта ҳурмат», «Ҳа, шаҳарда бўлганимдами... Ўзимни ҳурмат қилишга мажбур этардим. Ўрозкул Балажонович, кабинетингизга киришга рухсат этинг... У ерда шаҳарликка уйланиб олардим... Айтайлик, биронта... гўзал актрисага» каби ички монологлари унинг нақадар тубан бир зот эканлигини кўрсатиб турибди. Телеспектаклда эса худди шунга ўхшаш ўринлар кўпроқ қисқариб кетган. Шунингдек, асар ечими ҳам баҳсли... Телеспектаклда боланинг касал ҳолда қочиб кетиб, Иссиққўлга ўзини ташлаб, ҳалок бўлиши кўрсатилмайди. Аслида асарнинг моҳияти шу ерда ечиларди. Телеспектакль жўшиб оқаётган дарёдаги Оқ кеманинг сузиб кетаётганини кўрсатиш ва авторнинг бола тилидан «Салом, оқ кема, бу мен» деган сўзлари билан оптимистик руҳда тугайди. Агар ҳамма нарсага ёш гўдак қалби билан ишонган, орзу-умидлари соврилган боланинг Иссиққўлга чопиб бориши ва охирги илинжи бўлган Оқ кемага талпиниши кўрсатилганда телеспектакль ечими ҳозиргидан ҳам таъсирлироқ чиққан бўларди...

Телеспектаклда автор сўзларини ўқиган артист, бизнингча, сахна орқасида бўлгани, томошабинга кўринмагани, матнни ҳазин ва оғир овозда ўқигани дуруст эди. Асардаги баъзи характерли деталлар телеспектаклга кирмай қолган. Хусусан, магазинчи (Т. Миралимов) болага бир сиқим конфет беради. Бола эса бу конфетни кўппаги Балтекка бермоқчи бўлади. Аммо магазинчи кўриб қолишидан қўрқиб, конфетни бекитибгина итнинг олдига ташлайди. Бу деталь боланинг табиий характерини, зийрак ва соддалигини очиб берувчи ажойиб восита эди. Умуман,

боланинг ўй-хаёллари асардаги каби телеспектаклда ҳам кўпроқ ўрин олса, унинг мурғак қалби янада мукамалроқ очилар эди...

Грузин ёзувчиси Нодар Думбадзенинг «Абадият қонуни» романи ғоявий-бадий пухталиги, кўтарилган масалаларнинг ниҳоятда актуал ва маънавийлиги билан китобхонлар эътиборини тортганди. Шу маънода мазкур асарнинг телеэкран воситасида талқин этилиши ўринли ва унумли натижа бериши табиий эди. Аммо, асар қанчалик драматик ситуациялар, бақувват ва мураккаб характерга эга бўлмасин, уни экранлаштиришнинг ўзига хос мушкулликлари, мураккабликлари бўлади. Бу, аввало, асар ғояси ва салмоғини сақлаган ҳолда сценарий яратиш, уни экранлаштиришда ҳамкорлик кўрсатувчи рассом, оператор ҳамда актёрлар ансамблини ягона бир мақсад сари йўналтиришга боғлиқ. Шунга кўра, ҳар бир сценарий автори мазкур жанрнинг ўзига хос спецификасини ҳисобга олган ҳолда, асар ғоясига заррача халал етказмайдиган тарзда ижодий маҳоратини кўрсатиши лозим. Бу ўз-ўзидан бадий асар устида иш олиб борувчи сценаристга қўшимча масъулият юклайди. «Абадият қонуни»да ниҳоятда актуал масалалар кўтарилган. Биргина Поп билан Бачананинг баҳсини эслаш кифоя. Икки қаҳрамоннинг ўртасидаги шунчаки баҳс ҳаётимизнинг муҳим масалалари сифатида томошабин қалбини ларзага келтиради. Видеофильмда ҳалол, садоқатли муҳаррир ва ҳаётда ўзини бош қаҳрамон ҳисобловчи, юлғич магазин директорининг ресторандаги баҳси саҳнасида Бачана (Эркин Комилов) билан Сандро (Ёқуб Аҳмедов) юксак ижодий маҳоратларини намоён этишган. Бу баҳсда турмушнинг муҳим муаммолари кўтарилади. Асар бош қаҳрамони Бачана ҳаёт ҳақиқатини чуқур тушунади. У воқеаларни кенг таҳлил қилиб, муҳим ижтимоий хулосалар чиқаради. Асарда кўтарилган масалалар ҳаётимизнинг барча жабҳаларига тааллуқли дейиш мумкин. Энди унинг қандай талқин қилинганига келсак, ижодий гуруҳ ўз олдига қўйган асосий вазифани бажара олган. Постановкачи режиссёр Ҳайбатилла Алиев актёрлар ансамблини тўғри танлаган. Э. Комилов, Т. Орипов, Р. Аҳмедова, Ё. Аҳмедов, Ҳ. Нурматов, О. Норбоевалар яратган образлари ишонарли чиққан.

Бир неча замонавий телеспектакллари билан танилган режиссёр М. Мирзааҳмедов ёзувчи Ўткир Ҳошимов билан ҳамкорликда «Баҳор қайтмайди» қиссаси асосида икки қисмдан иборат телевизион спектакль тайёрлади. Телеспектакль марказида артист Алимардон Тўраев тақдири ётади. Постановкада худбинлиги, шуҳратпарастлиги ва ўжарлиги туфайли истеъдодини қадрламасдан, уни молдунё йиғишга, бемаъни айш-ишратга алмашган, оқибатда истеъдоди, оиласи, дўстлари, мухлислари эътиборидан қолиб, ҳалок бўлган Алимардоннинг ҳаёти ҳикоя қилинади. Шунингдек, асарда санъатнинг муқаддас даргоҳлиги, уни қадрламаган Алимардонга ўхшаш санъаткорларнинг шуҳрати қанча тез таралса, шунчалик тез сўнади, деган ғоя илгари сурилади.

Алимардон — таланти артист. Лекин тўғри йўлдан кетишига ёшлигидан қалбида пайдо бўлган худбинлик куртаклари тўсқинлик қилади. У дўсти Анвар ёрдамида илк бор телевизорга чиқиб, кўпчилик олдида ашула айтади. Жамоатчиликнинг тилига тушиб қолгач, ундаги худбинлик иллати ёнига шуҳратпарастлик ҳам қўшилади. Натижада ҳеч кимни (филармония раҳбари Зуфар Ходиевични ҳам) менсимай кўяди.

Истеъдодли, лекин худбин санъаткор қанча ўжарлик қилмасин, барибир унинг қалбини ёлғизлик эза бошлайди. Кўзига данғиллама ҳовли ҳам кўринмай қолади. Зерикканидан ресторанларда санғиб юради. Беихтиёр қалбида оталик ҳисси жўш уради, ўғлини соғинади, хотинини ўйлай бошлайди. Бу ҳаётининг эпизодлар телеспектаклда энг ҳаяжонли ўринлардан биридир. Ўзбекистон халқ артисти Лутфулла Саъдуллаев талқинидаги Алимардон унинг аввалги ижро этиб келган ролларидан кескин фарқ қилади. У телеспектакль давомида ижро этилган ашулаларга мос хатти-ҳаракатлар топа олган. Лекин спектаклга Алимардоннинг худбин, манман бўлиб ўсишига сабаб бўлган омилларни кўрсатувчи яна айрим деталлар киритилганда, унинг характери янада тўлароқ намоён бўларди.

Муқаддам — таланти актриса Гулчеҳра Саъдуллаева ижросида ҳаётининг табиий талқин этилган. Муқаддам образининг гўзал қиёфаси, ички ўйлари актриса ижодида аниқ

гавдаланган. Бироқ, телеспектаклда унинг қишлоқдан бош олиб, узоқ тоғ қишлоғига кетиши, тоғда ўрмон агрономига тегиши етарли асосланмаган. Унинг ички ўйлари, эрга тегиш-тегмаслик хусусидаги мулоҳазалари очилганда телеспектаклнинг таъсири янада ошган бўларди.

Телеспектаклда ижобий образлардан бири Анвардир. У одобли, софдил, севгига, дўстига садоқатли, чуқур мулоҳазали йигит. Алимардон дўстликка хиёнат қилиб, севгисини тортиб олса-да, унга меҳрибонлик қилади, ачинади, қўлдан келган ёрдамани аямайди.

Телеспектакль бошланишида Ўзбекистон кузининг жонли картиналари, қишлоқ оқшомлари, табиат манзаралари, қишлоқ кишиларининг ўй-ташвишлари жуда ўринли қўлланилган. Шунингдек, Алимардон ва Муқаддамнинг тўйдан сўнг ўй-хаёлларини кўрсатувчи эпизодлар учун танланган киноленталар телеспектакль ғоясига мос келган. Телеспектакль учун танланган мусиқалар, рассом Абдулла Валиев декорациялари ҳам спектакль руҳини очишда яхши восита бўлган. Телеспектаклда ёш хонанда Мутал Қодировнинг машҳур Алимардонга нисбатан маҳоратлиги бир неча марта қайд этилади. Шундай бўлгач, унинг бирор ашуласи берилганда Мутал Қодиров образи янада бойиган бўларди.

Ўзбекистон телевидениесида Ўткир Ҳошимовнинг «Дунёнинг ишлари» қиссаси асосида ҳам видеофильм яратилди. Бу асарнинг ютуғи тўғрисида редакцияга томошабинлардан ўнлаб мактублар келди. «Ҳурматли редакция, — деб ёзади фарғоналик Шакарой Маҳкамова. — Биз ёзувчи Ўткир Ҳошимовнинг «Дунёнинг ишлари» асари асосида яратилган видеофильмни ҳаяжон билан томоша қилдик. Эшитган бошқа, кўрган бошқа деганларидек, мен бу асарни ўқиганимда қанчалик хурсанд бўлган бўлсам, постановкасини кўриб қувончимга қувонч қўшилди».

Ижодий жамоа «Дунёнинг ишлари» видеофильми устида узоқ изланишди. Чунки бу асарни экранлаштириш бошқа асарларга нисбатан бирмунча мураккаб эди. Унда узвий сюжет йўқ. «Дунёнинг ишлари» кичик-кичик ҳикоялардан иборат қисса. Режиссёр М. Мирзааҳмедов ана шу кичик ҳикояларни бирлаштирувчи восита топа олган. Шу тариқа асардаги

воқеаларни бир-бирига боғловчи, ҳикояларга бевосита аралашиб юрувчи муаллиф образи киритилди.

Видеофильмда томошабинларга манзур бўлган образлардан бири, шубҳасиз, Рихси Иброҳимова талқин этган она образидир. Р. Иброҳимова ижросидаги ғоят софдил, бардошли, оилапарвар, болажон она сиймоси ҳар бир фарзанд қалбида ўз онасига, барча оналарга меҳр-муҳаббатини янада оширди. Бу ўринда «Пошша ойим — бизнинг ҳам ойимиз!» деб хат ёзган телетомошабинлар минг бора ҳақ!

«Дунёнинг ишлари» видеофильмининг томошабинларга манзур бўлишида катта-кичик роллар билан иштирок этган И. Болтаева, М. Ҳамидова, В. Қодиров, С. Умаров, Т. Маҳкамова каби актёрларнинг хизмати катта бўлди.

Юқоридаги постановка ва видеофильмлардан «Навой», «Диёнат», «Гирдоб» студияда, «Олмос камар», «Дунёнинг ишлари» студиядан ташқарида, «Кутлуғ қон», «Абадият қонуни», «Бир фожиа изидан» эса студия ҳамда табиат қўйнида съёмка қилинди. Булардаги ҳар хиллик синчков томошабинга яққол сезилади. Зеро, «бир хиллик» ва «ҳар хиллик» ҳақида турли мулоҳазалар билдирилган хатлар олинди. Бир хилликка эришиш учун ё ҳамма ўринларда студиядан фойдаланиш ёки бу усулдан воз кечиб, бутунлай табиат қўйнида суратга олиш лозим, деган томошабинлар ҳақ эмас. Чунки, ҳар хил имкониятлардан фойдаланиш асар ғоясини очишга ёрдам беради. Шу ўринда яна бир муҳим масалага ойдинлик киритиш керак. Сўнги йилларда саҳналаштирилган видеофильм ва постановкаларнинг деярли ҳаммасида кадр ортидан айтиладиган гап — ички монолог кенг қўлланиляпти. Бу умуман, яхши усул бўлса-да, баъзи ўринларда ўзини оқламаяпти. Бу мураккаб усул С. Эшонтўраева, Ш. Бурҳонов, З. Муҳаммаджонов, Н. Раҳимов, Ҳ. Умаров, Ё. Аҳмедов, Р. Иброҳимова, Т. Орипов каби тажрибали актёрлар ҳаракатида, ҳолатида жуда табиий тарзда намоён бўлган бўлса-да, айрим ёш ижрочиларга актёр ҳолати ички монологга мос тушмаётгани яққол сезиляпти. Бундай ўринлар эса томошабинда ишончсизлик пайдо қиляпти.

Маълумки, овоз бериш масаласини ҳал қилмасдан туриб, тўла маънодаги мукамал видеофильм яратиш қийин. Актёрнинг овозини ёзиш унинг ижросидан қолишмайдиган

жиддий масаладир. Барча видеофильмлар овоз жиҳатдан кўп камчиликка эга. Масалан, «Абадият қонуни»даги ресторан сахнасини олайлик. Ресторандаги шов-шув биринчи планга чиқиб, Сандронинг муҳим гаплари нишонга тегмади. Балки кинодагидек алоҳида овоз бериш усулидан фойдаланиш қўл келар!? Бу эса келажакнинг иши.

Ўзбекистон телевидениесида яхши оригинал телепьесалар, телесценарийларга муҳтожлик сезилади. Ҳозирча телеижодкорлар шеърий, насрий асарларни инсценировка қилиш орқали постановка яратмоқдалар. Телевидение учун ёзилган махсус телепьесалар бармоқ билан санарли.

Халқимизнинг кулгига ташналигини ҳисобга олган ҳолда ҳажвий асарларни кўпроқ экранлаштириш, телекомедиялар яратиш ҳам шу куннинг талабидир.

«ГИРДОБ»НИНГ ИККИНЧИ УМРИ

1978 йил январда адабий-драматик кўрсатувлар таҳририятида янги тележурнал — «Ижод гулшани» ташкил этилди. Кўрсатувга ардоқли шоир Абдулла Орипов бошловчи, Толиб Ҳамидов режиссёр, муҳаррир эса мен эдим.

Журналда адабиёт ва санъат соҳасидаги янгиликлар ёритиларди. Унда «Шеърият», «Янги асар — янги қаҳрамон», «Театр олами», «Кўргазма заллари бўйлаб», «Ҳангома» саҳифалари мавжуд эди. Журналнинг «Янги асар — янги қаҳрамон» саҳифаси анча қизиқарли бўлиб, ҳар гал ўзбек адабиётида пайдо бўлган янги қисса ёки романнинг ёзилиш тарихи ва тақдири ҳақида ҳикоя қилиниб, ундан парча бериладиган бўлди. «Шарқ юлдузи» журналининг 1978—79 йилги сонларида ёзувчи Ўктам Усмоновнинг «Гирдоб» романи чоп этилди. Романни адабий жамоатчилик катта қизиқиш билан қабул қилишди. Романни ўқиб бўлгач, уни режиссёр Толиб Ҳамидовга тавсия этдим. У журнални бир ҳафта қўлтиқлаб юриб, қайтиб берди: Бундан 10 минутлик ҳам парча олиб бўлмайди, унда 2 бетлик ҳам диалогли жойи йўқ-ку! Мен унинг ялқовлигидан ҳафсалам пир бўлиб, романни ўқиб чиқишни устоз режиссёр Мақсуд Юнусовга тавсия этдим. Мақсуд ака «Гирдоб»ни аллақачон топиб ўқиётганини айтиб, асар саҳна учун анча мураккаб, лекин

ундан келажакда яхши фильм тайёрласа бўлади, деб қолди. Шу тариқа «Ижод гулшани»нинг март ойи сонидида «Янги асар — янги қаҳрамон» рубрикаси билан М. Юнусов талқинида романдан чиройли лавҳа берилди. Парчада бош қаҳрамон Азиз Қосимов ролини Эркин Комилов ижро этди. Муҳаммад чатоқ — Пўлат Саидқосимов, Аллаёров — Ёқуб Аҳмедов, Жабборов — Тўйчи Орипов талқинида синаб кўрилди.

Орадан 2—3 ой ўтмай Мақсуд Юнусов «Гирдоб» романи асосида 4 қисмли сценарий ёзди. Қўлёзма телевидение бадиий кенгаши томонидан яхши баҳоланиб, видеофильм яратишга тавсия этилди. Роман муаллифи Ўктам Усмонов ўша йиллари Масъул лавозимда ишлар эди. Муаллифга сценарийни ўқитиб, унинг розилигини олиш мақсадида бир кун кечки пайт анҳор бўйида учрашадиган бўлдик. Белгиланган вақтда Мақсуд ака билан анҳор бўйида у ёқ-бу ёққа юриб тургандик, кўп ўтмай Ўктам Усмонов етиб келди. У узун бўйли, кўзлари қисик, доимо юзлари кулиб турадиган, қоп-қора жингалак сочлари ўзига ниҳоятда ярашган 40 ёшлар атрофидаги кўркем киши экан. Ўктам акани илк бор 1965 йили чоп этилган ёш ижодкорларнинг тўпламида кўрган эдим. Унинг «Гулдаста»да «Баҳор чақмоқлари» номли каттагина ҳикояси босилган бўлиб, унинг тепасига 1937 йили Бўстонлик туманидаги «Байтқўрғон» қишлоғида туғилган, деб ёзилиб, унинг олачипор шапка кийиб тушган расми берилганди. Суратни кўрган ўқувчи Ў. Усмонов албатта ҳажвчи ёзувчи бўлса керак, деб ўйлаши табиий. Лекин ҳикоя жиддий муаммога бағишланган фалсафий асар эди. Ў. Усмонов «Совет Ўзбекистони»да ишлаган йиллари селекционер олимлар ҳаётидан туркум очерклар эълон қилди. Сўнг иккита ҳикоялар тўплами, лирик қиссаси чоп этилди.

Ўктам ака катта жойда ишлаётган бўлса-да, камтар, самимий инсон экан. У қисқагина салом-алиқдан сўнг телевидениега эътибор учун миннатдорчилик билдирар экан, мен учун «Янги асар — янги қаҳрамон»даги илиқ гаплар, берилган парча етарли эди. Видеофильм қилиш шартмикин? — деди.

— Нозик жойда ишлайман, сизларга ўхшаш хайрихоҳ

дўстларим сафида душманларим ҳам йўқ эмас... Бу фактни ким қандай тушунади?

— Ҳечам хижолат бўлманг, сиз романни матбуотда эълон қилдингиз. У энди халқ мулкига айланди. Кимдир шунчаки ўқийди, кимдир кино қилади, яна кимдир...

Буёғидан кўнглингиз тўқ бўлсин. Яқинда Убай ака бевосита раҳбарингиз Азиз Оппоқовичнинг розилигини ҳам олди.

— Э, шунақами, — деди Ўктам ака бир оз чехраси ёришиб.

Биз у кишига сценарийни тутқазиб, яна бир ҳафтадан сўнг учрашишга келишиб хайрлашдик. Ўктам ака орадан уч кун ўтмасданоқ, менга кўнғироқ қилиб, бугун кеч соат 6:00 да аввалги жойда учрашсак, дея таклиф киритди. Мақсуд ака съёмкада банд бўлгани сабабли, келишилган жойга ўзим бордим. Ўктам ака сценарийга деярли қалам тегизмаган, ҳар бир қисм бўйича ўз таклиф ва мулоҳазаларини алоҳида қоғозга илова қилибди. У сценарийдан мамнунман, янги саҳналарга ҳам қаршилигим йўқ. Бироқ, менинг таклифларимни ҳам инобатга олинглар, дея сценарийнинг 4 қисмига имзо чекиб берди.

Эртасига Мақсуд ака билан сценарий бўйича Ў. Усмонов таклифларини бирма-бир кўриб чиқдик. Муаллиф романдан тушириб қолдирилган деярли барча саҳифаларни қайта тиклашни талаб қилганди. У 3—4 бетлик баёнларни муаллиф номидан ўқилсин, 2—3 саҳифалик тасвирларни монологуга айлантирилсин, дея таклиф киритганди.

— Буларни кўшсак, видеофильм расво бўладику, — деди Мақсуд ака хуноби ошиб. — Мен видеофильм съёмкасини тўхтатаман..

— Мақсуд ака, сиз парво қилманг. Ёзувчини тўғри тушунинг. Чунки унга ёзган ҳар бир сатри чиройли кўринаверади. Бу таклифлар менга ҳам маъқул эмас. Шундай бўлгач, сценарийнинг ҳеч жойига тегмай ишга киришинг. Ўктам аканинг барча эътирозларига ўзим жавоб бераман. Унинг таклифлари ёзилган қоғозни сейфимга солиб қўйиб, телефонда барча таклифларингизни ҳисобга олдик, деб айтиб қўяман, дея Мақсуд акани тинчитдим.

1980 йилнинг бошида «Гирдоб»ни тасвирга олиш ишларини тугаллаб, уни монтаж қилишга киришдик. Ниҳоят,

телемарказнинг кичик залида видеофильмнинг кўригини ўтказадиган бўлдик. Бадиий Кенгаш йиғилишига роман муаллифи Ўктам Усмонов, раисимиз Убайдулла Ёқубович Иброҳимов, раис ўринбосари Убай Бурҳон, бош муҳарриримиз Фани Расулов, Тошкент Давлат университети домлалари Сайди Умиров ва Умарали Норматов, актёрлардан Пулат Саидқосимов, Тўйчи Орипов, Эркин Комилов иштирок этди. Қарийб 5 соат давом этган видеофильм премьерасини деярли танаффуссиз томоша қилдик. Йиғилишни Бадиий Кенгаш раиси Убай Бурҳон кириш сўзи билан очди. У адабий-драматик кўрсатувлар тахририяти жамоасини янги, ўзига хос премьера билан табриклаб, биринчи сўзни таниқли адабиётшунос Сайди Умировга берди.

С. Умиров (доцент): «Гирдоб»нинг журнал вариантини бир йил аввал ўқиган бўлсам-да, куни кеча унинг алоҳида китоб ҳолдаги нашрини қайта ўқиб чиққандим. Кечаги таассуротим фильмни томоша қилгач, 2—3 баробар ошди. Видеофильм ниҳоятда пишиқ, ҳаяжонли ишланган. Фильмдаги барча роллар ўзига хос характер даражасига кўтарилган. Айниқса, Азиз Қосимов, Маҳамат чатоқ, Муҳиддин Жабборов, Расул Оллаёров образлари чин юракдан ўйналиб, юксак маҳорат билан талқин этилган. Азизнинг хотини Салтанат романда эпизодик образ сифатида кўзга ташланади. Шахсан сценарий муаллифи ва постановкачи режиссёр Мақсуд Юнусовнинг ижодкорлик маҳорати туфайли Салтанат эса қоларли образга айланган. Шорасулнинг банкети бўлаётганда Йўлдош ва Салтанатнинг пинҳона кўз уриштиришлари, Салтанатнинг эрига хиёнат қилганига иқроп бўлиши (ётоқхонага осиб қўйилган сурат ва сурнай навоси) саҳнаси ҳақида, Азизнинг касалхонадаги унинг Давлат мукофотига қўйилганлиги тўғрисида газета хабарини ўқиш жараёнидаги изтироблари романда йўқ, Мақсуд Юнусов ижодининг маҳсулидир.

У. Норматов (профессор): Мен ижодий жамоани улкан муваффақият билан табриклайман. Актёрлар ижросига тасанно, дейишдан бошқа баҳо йўқ. Тасвирчи, рассом ишлари аъло даражада. Мен Сайдижоннинг гапларига тўла қўшилиб, уни такрорлаб ўтирмайман. Аслида «Гирдоб» роман сифатида қайта-қайта ўқиладиган узукдек чиройли асар. Лекин бу

узукка Мақсуд ака қўли гул заргардек 2—3 та чиройли кўз қўйибди. Халқимиздан узукка кўз қўйгандек иборасини бемалол ҳақиқий ижодий ҳамкорлик меваси бўлмиш ушбу видеофильмга қўлласа бўлади...

Ў. Усмонов: Бугун ҳаётимда энг ҳаяжонли, энг қувончли воқеа юз берди. Романни ёзиб тугатган тунда ҳам бунчалик хурсанд бўлмагандим. Бугунги муваффақиятнинг бош сабабчиси буюк режиссёр Мақсуд Юнусовга алоҳида миннатдорчилигимни изҳор этаман...

«Гирдоб» эфирга берилгач, ушбу телесериал телетомошабинга энг манзур бўлган фильм, дея эътироф этилди. Видеофильм намойиш этилгач, мухлислардан беш юздан ортиқ мактуб олинди. Хусусан, биология фанлари доктори, профессор Атаулла Оқилов редакцияга йўллаган мактубида шундай сатрлар бор:

«Чуқур мамнуният ва миннатдорчилик ҳислари билан шуни маълум қиламанким, мен «Зангори экран» орқали намойиш этилган ёзувчи Ў. Усмоновнинг 4 қисмдан иборат «Гирдоб» видеофильмини зўр қизиқиш ва ҳаяжон билан томоша қилдим. Видеофильм яратилгунча «Гирдоб» романини ўқиб ҳайратда қолган эдим, лекин бу асарнинг кўп қисми фильм тарзида яратилиши асар моҳиятини янада ошириб, ундан нафақат китобхонлар, балки миллионлаб томошабинларни ҳам баҳраманд этганлиги қувончлидир. Мазкур асарнинг муваффақиятли чиқишида ёзувчи ғояларини ишонарли ҳаётий тарзда томошабинга етказишда, шубҳасиз, постановкачи режиссёр М. Юнусовнинг хизматлари катта бўлди. Барча актёрлар қахрамонларнинг ўзига хос руҳиятини намоён қилиш учун изланиш йўлидан борганлар. Шу боис томошабин Азиз Қосимов (артист Эркин Комилов) қувонса дилдан қувонади, у йиғласа кўзига ёш олади»...

Муҳиддин Жабборов (Ўзбекистон халқ артисти Тўйчи Орипов) ва Расул Оллаёров (Ўзбекистон халқ артисти Ёқуб Аҳмедов) образларини томоша қилиш жараёнида уларга нисбатан нафратимиз, ижрочиларга эса характерли қиёфа яратгани учун меҳр-муҳаббатимиз ортади. Айниқса, Маҳамат чатоқ образи ўзига хос такрорланмас талқинини топган. Уни ижро этган Ўзбекистон халқ артисти Пўлат Саидқосимов

Маҳамат чатоққача телевидениеда қатор образлар яратганди. Бундан аввал у «Диёнат» видеофильмида Отақўзи ролини маҳорат билан ижро этганди. Иқтидорли актёр ижросида Отақўзи телетомошабин кўз ўнгида бир кўринишда турмушнинг аччиқ-чучугини тотган, босиқ мулоҳазакор, хўжалик раҳбари, меҳридарё инсон, иккинчи бир кўринишда ўзгалар билан ҳисоблашмайдиган, чўрткесар, босар-тусарини билмай қолган шахс тарзида гавдаланганди. Ана шу тажрибалар, шубҳасиз, актёрга Маҳамат чатоқ образини бетакрор талқин этишда қўл келган...

Ижодий гуруҳ орадан бир ой ўтгач, дам олиш кунларининг бирида шаҳар чеккасидаги чойхоналарнинг бирига йиғилдик. Уктам Усмонов устози Одил Ёқубов билан ташриф буюрди. Актёрлардан Тўйчи Орипов, Ёқуб Аҳмедов, Пўлат Саидқосимов, Эркин Комилов етиб келди. Йиғилганлар яна бир бор бир-бирини ижодий муваффақият билан қутлашди. Гуруҳимиз раҳбари Мақсуд Юнусов видеофильм муносабати билан келаётган мактублар, эътиборли қўнғироқларга шарҳ бераётиб, яқинда юз берган бир қизиқ ҳангомани гапириб берди.

— Бир ҳафта олдин таниқли ёзувчилардан бири сумкасини китобга тўлдириб хонамга кириб келди. Мақсуджон, биз ҳам 30—40 йилдан буён ижод қилиб, 10 дан ортиқ қисса, роман ёзганмиз. Шуларни ўқиб чиқингчи, зора, бирортаси эътиборингизга тушса, дея китобларини сумкасидан олиб олдимга қалаштириб ташлади. Мен қутилмаган ҳодисадан ҳангу-манг бўлиб, домла, бу асарларингизнинг барчасини яхши ниятда ўқиб чиққанман, лекин... Ҳар кимнинг ўз диди, талаби бор. Эҳтимол, менинг тишим ўтмагандир. Телевидениеда мендан бошқа яна ўнлаб режиссёрлар бор...

— Ёки сизлар фақат юқорида ишлайдиганларнинг асарини қўясизларми?

— Домла, бу гапингиз ортиқча бўлди. Умримда биринчи марта мансабдорнинг асарига қўл уришим. Бунгаям асарнинг ўзи сабабчи. Юқоридан ҳеч ким менга команда берган эмас...

— Мен чапани, мард одамман. Бирорта романимни қўп серияли фильм қилсангиз, шаҳарнинг қоқ марказидан ҳовли

сотиб олиб калитини тутқазаман, дея китобларига ҳам қарамай хонамдан чиқиб кетди...

— Бир ҳафтадан буён нима қилсам экан, деб ўйлаб юрибман, — деди Мақсуд ака мийиғида кулиб.

Ҳамма яйраб кулишди. Кимлигини айтайми, деди Одил ака кулгидан кўзи ёшланиб.

Бу гапдан сўнг мен ҳам телережиссёр бўлмаганимга афсусланаётганман, деди Тўйчи ака. Тезроқ фильмга киришинг, қачонгача тупканинг тагидаги Қозоқкенгсойдан Тошкентга қатнайсиз, — деди Эркин Комилов хохолаб кулганча.

— Тошкентда уйингиз йўқлигини ҳам яхши биларкан, отга қамчи босинг, — деди Пулат ака қангомага яқун ясаб.

— Романимга иккинчи ҳаёт ва қанот бағишлаганликларинг учун барчангизга қуллуқ қиламан. Шу баҳонада бугун барчанинг гувоҳлигида Мақсуд акадан бир нарсани илтимос қилмоқчиман, — деди Ўктам ака йиғилиш сўнггида. — Агар қарши бўлмасангиз, видеофильмни шу даражада таъсирчан, ҳаётий чиқишига хизмат қилган, шахсан сизнинг ижод маҳсулингиз бўлмиш деталь ва сахналардан романнинг иккинчи нашрида фойдалансам...

— Менинг ёзувчилик даъвоим йўқ. Мингдан-минг розиман, деди Мақсуд ака босиқлик билан...

* * *

1984 йил август ойининг охири кунлари. Ўша йиллари Ўктам Усмонов Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси биринчи муовини лавозимида ишларди. Бир куни пешинда Ўктам ака ишхонамга кўнғироқ қилди.

— Иккаламиз Қашқадарёга бориб келамиз. Маҳаллий шоирлардан бири 60 ёшга кирар экан. Эртага иккида депутатлар залида учрашамиз.

Тадбирдан сўнг иккаламизни «Қарши» меҳмонхонасига жойлаштиришди. Эрталабки нонушта пайтида Ўктам ака мендан сўраб қолди:

— Ўролжон, болалар нечта, ҳозирги яшаш шароитингиз қандай?

— Худога шукр, 4 та фарзандим бор. Юнусободдаги ёшлар уйида тураман.

— Э, афандией, Ёзувчиларнинг янги уйига ариза бермаганмидингиз? Ҳозирам кеч эмас. Яқинда райисполкомдан 5 та номзоднинг ҳужжатлари қайтарилди. Улар орасида 2 та қўшнингиз ҳам бор. Райисполком раисидан уюшмамиз раҳбари номига расмий хат келди. Унда бир ҳафта ичида ҳужжати қайтганлар ўрнига муносиб номзодлар ҳужжати жўнатилмаса, уюшмага ажратилган 5 та хонадон шаҳар ижроия комитети ихтиёрига берилади, дейилган. Муҳлат тугашига атиги тўрт кун қолди. Энди отни қамчиламасангиз бўлмайди.

Эртагаёқ ариза билан раисимизга кириш. Сарвар Олимжонович сизни жуда яхши билди ва қаттиқ ҳурмат қилади. Буни уюшмага аъзо бўлаётганингизда ўзингиз ҳам сезгандирсиз...

Эртасига раис ҳузурига кириб борганимда, у киши аризамга имзо чекаркан, Ўрол, сиз пешонаси ярқираган, омадли йигитсиз, деди қувониб. Сўнг касабани уюшма раисини чақириб, бугундан қолдирмай 4 хонали уйлardan бирини Ўрол номига расмийлаштириб, ҳужжатларини райисполкомга жўнатиш, деб топшириқ берди. Шу тариқа Ўқтам аканинг сезгирлиги, ёш ижодкорларга эътибори сабаб янги уйи бўлдим...

ҲАҚИҚАТНИ БЎҒИБ БЎЛМАЙДИ...

1984 йили Раъно Абдуллаева Марказқўмнинг идеология бўйича қотиби этиб тайинланди. У илк қадамни марҳум Шароф Рашидов билан бирга ишлаган, ўз соҳасининг билимдони бўлган раҳбарларни алмаштиришдан бошлади. Матбуот қўмитасининг раиси Зиёд Есенбоев, «Шарқ» нашриётининг бош директори Ислоҳ Шоғуломов, «Совет Ўзбекистони» газетасининг бош муҳаррири Мақсуд Қориев, «Совет Ўзбекистони» газетасининг бош муҳаррир ўринбосари А. Набиҳўжаев, телерадиокомитет раиси Убайдулла Иброҳимов, унинг телевидение бўйича муовини Убай Бурҳон 1985 йил ноҳақ ишдан бўшатилади. Уларнинг ўрнига соҳадан анча йироқ, лекин ҳар қандай топшириқни «лаббай» деб бажарадиган садоқатли шогирдларини тайинлади. Негадир у телевидениега алоҳида «Меҳр» қўйиб, ўз назоратига олди. Орадан кўп ўтмай, телевидениега юборган шогирдларига тезроқ амалий ёрдам бергиси келдими, шахсан ўзлари бу даргоҳга ташриф буюра-

диган бўлди. Бу ҳақда батафсил ёзсак, шубҳасиз катта китоб бўлади. Мен шу ўринда унинг илк ташрифига оид бир-иккита ҳангомани эътиборингизга ҳавола қилиш билан чекланаман. Илк ҳангома хусусида таниқли журналист Иброҳим Норматов «Ўзбекистон овози» газетасининг 2003 йил 27 декабрь сонида босилган мақоласида шундай ёзди:

«Биз ҳикоя қиладиган воқеани билиб қўйиш ҳар бир ўзбек ва ўзбекистонлик учун, ҳар бир телетомошабин ҳамда санъат ихлосманди учун, маънавий-маданий меросни қадрлайдиган ҳар бир инсон учун ўта муҳим, деб ўйлайман. Хулоса чиқариш эса ҳар кимнинг ўзига ҳавола. Эҳтимол, кимлардир муносабат билдирар.

1985 йили кутилмаганда телевидениега Ўзбекистоннинг идеология раҳбари ташриф буюрди. У таҳририятлар иши билан танишар экан, адабий-драматик кўрсатувлар таҳририяти жамоаси билан учрашди. Йиғилишда фондларингизда нима бор? — сўради идеология раҳбари.

— Кўп нарса, — деди таҳририят бош муҳаррири Ўрол Ўтаев ва унга рўйхат узатди. У рўйхатга бир оз тикилиб турди-да, уни сумкасига солиб қўйди.

Орадан уч кун ўтиб, телерадио қўмитанинг ўша пайтдаги раиси, адабий-драматик кўрсатувлар таҳририяти бош муҳаррири Ўрол Ўтаев билан бош режиссёр Мақсуд Юнусовни ўз хонасига чақиртирди.

— Юқоридан топшириқ бўлди, мана бу рўйхатда қизил қалам билан белгиланган барча видеофильмлар ҳамда спектаклларни ўчириб ташлайсизлар, — дейди раис даб-дурустдан уларга. Мақсуд Юнусов ҳайратдан қотиб қолди. Чунки, қизил қалам билан белги қўйилиб, рўпарасига «ўчирилсин» деб ёзилган телеасарлар қаторида «Навойи», «Улуғбек хазинаси», «Гирдоб» сингари олтин фондни безаб турган видеофильмлар ҳамда Ҳамза театрида намойиш этилган спектаклларнинг телевизион вариантлари бор эди.

— Бунга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ, — деди ниҳоят ўзига келган Мақсуд Юнусов.

— Ахир, бу телевидениенинг, қолаверса, халқнинг мулки, — қўшимча қилди Ўрол Ўтаев.

Раис топшириқни қатъий ва кескин оҳангда такрорлади:

— Ўчиришни бугундан бошлайсизлар, гап тамом, вассалом.

— Мен ариза ёзиб кетсам ўчиртирмайсизларми? — умидворлик билан термулди Мақсуд Юнусов.

— Олдин ўчиринг, кейин ариза ёзасиз.

Бош муҳаррир билан бош режиссёр раиснинг қаршисида қаққайиб туриб қолишди.

— Тепанинг топшириғини бажармасликка менинг ҳам ҳаққим йўқ, тушунинглар. — деди раис ва огоҳлантирди: — Ўчирилган рулонларни қутичалари билан бирга менга кўрсатасизлар.

Бошлари қотиб, иложсиз қолишган бош муҳаррир билан режиссёр маслаҳат учун телемарказ директори Ҳамидулла Назировнинг олдига киришди ва бўлган воқеани айтиб беришди.

— Ҳаммасидан хабарим бор, раис менга сизларни назорат қилишимни топширди, — деди Ҳамидулла ака ва сўзида давом этди. — Мен бир нарсани ўйлаб қўйдим, лекин буни учаламиздан бошқа ҳеч ким, ҳатто оддий техник ходимлар ҳам билмасликлари керак.

— Сир сирлигича қолади, — деди Мақсуд ака.

Ҳамидулла ака рўйхатга кўз югуртириб чиқиб, бош чайқади:

— Даҳшат-ку... «Улуғбек» билан Навоийни ўчиртиришга қандай журъат этишди! Ахир бу рўйхатдаги йигирмата асар бутун бир олтин фондимиз-ку! Бу жаҳолатдан бошқа нарса эмас!

— Ака, минг раҳмат, — деди шошилганидан Ўрол Ўтаев. — Мен сизни ижодкорнинг юрагини тушунмайдиган одам деб юрар эдим, узр сўрайман, сиз телевидение тарихида, халқимиз, маданиятимиз, маънавиятимиз тарихида қоладиган савоб иш қияпсиз.

— Гап бундай, — деди Ҳамидулла ака, — захирада яқинда Москвадан олиб келган ўттизта рулоним бор. Ўчирилиши керак бўлганларни уларга алмаштираемиз. Янги рулонларни эски қутичаларга жойлаштириб, мана ўчирдик, деб уларни раисга топшираемиз.

— Бирортаси буни раисга айтиб қўйса-чи, — деди Мақсуд ака.

— Бу ишга ҳеч кимни аралаштирмаймиз. Уни кечаси учаламиз бажарамиз, — деди Ҳамидулла ака.

Подвалда одам тугул, овчаркалар ҳам тополмайдиган жойлар бор. Эски рулонларни бошқа рақамларда янги қутичаларда ўша ерларга яширамиз. Шундай қилиб, телемарказ директори Ҳамидулла Назировнинг ташаббуси ва топқирлиги билан телевидениенинг олтин фонди, маданий меросимиз сақлаб қолинди. Бироқ орадан кўп вақт ўтмай, Ҳамидулла ака бандаликни бажо келтирди. У кишига мустақилликни кўриш насиб этмади.

Ҳуш, уч киши ўртасидаги сир қачон ошкор қилинди? 1991 йил 31 июль куни телерадиоқўмита бошқарув йиғилишида Ҳамидулла акани хотирлашди ва унинг хатти-ҳаракатини жасорат деб баҳолашди».

* * *

Мафкура котибининг илк ташрифидан сўнг, телевидениедаги ўрта бўғин раҳбарлари ҳам бирин-кетин алмаша бошлади. Дастлаб бош директор, кейин мусиқа, кино, қишлоқ хўжалиги таҳририяти раҳбарлари алмаштирилди. Ишларим намунали, иккинчидан, телерадиокомитет тармоғидаги энг ёш бош муҳаррир бўлганим боис, мени бўшатиш учун ҳар хил баҳона қидира бошлашди.

Янги раис ўринбосарининг хонаси ҳамиша дўсту ёрлари билан гавжум бўларди. Улар орасида, шубҳасиз, ҳар хил тоифадаги кишилар: зиёли, артист, савдо, ички ишлар, прокуратура ходимлари бор эди. Кейин билсак, уларнинг аксарияти ёзувчиликка даъвогар шахслар экан.

У деярли ҳар куни мени хузурига чақириб, қўлимга «семиз» папкалар тутқазарди.

Мен унга бу асарлар замонавийлик ниқоби остида ёзилган бадиий бўш асарлар эканини рўй-рост айтардим.

У ҳар гал қўлёзмалар ҳақидаги фикримни диққат билан эшитаркан, «Ты, молодец!» деб сирли кулиб қўярди. Бу кулиш, сирли жилмайишнинг «сири» кейин маълум бўлди. Мен қайтарган ҳалтура «асар»ларнинг кўпчилиги янги бош муҳаррир даврида экран юзини кўрди.

Бу орада Ўзбекистон халқ шоири Э. Воҳидов ойнаи жаҳон орқали халқимизга «Ҳайитингиз муборак» дегани учун огоҳлантириш олган бўлсам, А.С. Пушкиннинг «Қишлоқи

ойимқиз», Мустай Каримнинг «Ой тутилган тунда» (гўё ичкилик ва динни тарғиб қилибман) асарларини телеэкранда кўрсатганим учун «ҳайфсан» олдим.

Раис ўринбосари бир куни ёнига чақириб дилидагини очиқ айтди:

— Обруйинг борида жойингни бўшат. Агар ўз аризанг билан кетмасанг, ҳар қандай йўл билан бўлса-да, номингни бадном қилиб жўнатаман...

У ўз қарорини раисга ҳам айтган экан, шекилли, икки кундан сўнг раисимиз ҳузурига чақириб, шундай деди: Телевидение бўйича муовиним билан муносабатларингдан яхши хабардорман. Кеча у Ўролни ишдан кетгизмасангиз, мен истеъфога чиқаман, деб шарт қўйди. Менимча, унинг ўрнингизга мўлжаллаган ўз одами бор. Яхшиси, у билан ади-бади айтишиб юрманг. Ҳаётда баъзан райисполком, ҳатто райкомнинг биринчи котибини ҳам бирорта қолоқ хўжаликка раҳбар қилиб жўнатиш тажрибаси бор. Талантли композитор бўлса-да, Дилором Саидаминова мусиқали редакцияни бошқаришда анча қийналяпти. У ерга шеърятни яхши тушунадиган, ўзбекча текстларни тахрир қиладиган, сиздек мутахассис сув ва ҳаводек зарур. Дилоромга муовин бўлиб ўтсангиз, айна муддао бўларди. Ойлик маошингизни ҳозирги ҳолида сақлаб қолишга ваъда бераман.

Менда ушбу таклифга рози бўлишдан ўзга чора қолмаганди...

* * *

1987 йил ноябрининг охирлари... Пахта йиғим-терими охирига етгач, телевидениедаги барча ижодий ва техник кучлар «Янги йил» оқшомини тайёрлашга қаратилди. Дастурни тайёрловчи ижодий гуруҳ ва декорация тасдиқланиб, декабрдан уни ёзишга киришилди. Сценарий муаллифи мен ва шоир Анвар Обиджон. Постановкачи режиссёр Қўзижон Ҳакимов, постановкачи рассом Акмал Расулов, муҳаррир Сотволди Абдувоҳидов, тасвирчилар Тўлқин Қурбонов ва Саидабзал Расулов. Одатдагидек, бош муҳарриримиз касаллигини баҳона қилиб ишга чиқмай қўйди. Изоҳ: У раҳбарият томонидан бирорта масъулиятли иш топширилса, албатта бирор баҳона қилиб бу тадбирдан ўзини четга оларди.

«Янги йил» оқшомини бутунлай янгича шакл ва мазмунда тайёрлашга киришдик. У шунчаки концерт эмас, балки мусиқий спектаклни эслатарди. Унга бирорта ҳам шунчаки қўшиқ ёки рақс киритилмади. Ҳар бир чиқиш юмористик лавҳа ёки бирор сюжетга боғланарди. Шунингдек, барча театрларга 1,5—2 ой олдин махсус буюртма берилиб, уларнинг ҳар бири алоҳида 3—4 минутлик махсус дастур тайёрлаган эди. Рақслар ҳам машҳур балетмейстрлар томонидан бизнинг буюртма асосида тайёрланганди. Қўшиқ ва рақсларни боғловчи ҳажвий кўприклар машҳур қизиқчи ва актёрларимизнинг имкониятига мослаб ёзилганди...

28 декабрь. Биз монтаж ишларини деярли тамомлаб, қисмларга ажратиб улгурган пайтда телевидениеда гап-сўз тарқалди. Раис Янги йил дастурини қабул қилиш учун Москва (Марказий телевидение)дан махсус комиссия чақиртирибди.

Уша куни гўё ҳеч нарсадан хабари йўқдек, бош муҳарриримиз ҳам ишга чиқди.

Раис 29 декабрь кеч соат 17.00 да янги йил дастурларини москвалик мутахассислар иштирокида қабул қилажагини баён қилди. Айтилган вақтда барча ижодий гуруҳ билан раис хонасига йиғилдик. У ерда яна бир «сюрприз»га дуч келдик. Раис хонасида москвалик меҳмонлар сафида Республика мафкурасининг раҳбари ҳам салобат билан ўтирарди. Бизда кўркув ҳиссидан кўра хурсандлик аломатлари кучлироқ эди. Чунки, профессионал тайёрланган дастур москвалик меҳмонларга маъқул келишига тўлиқ ишонардик. Зеро, халқимизда қуш тилини қуш тушунади, деган ажойиб ибора ҳам бор. Бош муҳарриримиз дастурни деярли кўрмади. У ҳар бир сюжет, концерт номер бўйича катта «опа»сига нималарнидир шивир-шивир қилиб, тушунтириш билан банд бўлди. Москвалик меҳмонлар ўзбек тилини деярли тушунмаса-да, дастурни диққат билан томоша қилишди. Меҳмонлар раҳбари, кекса режиссёр ҳатто бир неча бор «браво-браво» деб чапак ҳам чалиб қўйди. Ниҳоят, 2,5 соат давом этган биринчи қисмининг кўриги тугади. Ҳамма бир оз жим бўлиб қолди. Раисимиз сукутни бузди: «Нима қиламиз, биринчи қисм бўйича фикрлашиб оламизми ёки охиригача кўриб, сўнг таҳлилга ўтамизми?»

— Менимча, масала ойдин, вақтни кеткизиб охиригача кўриш шарт эмас, — деди москвалик меҳмонлардан бири.

Буни ҳамма ҳар хил тушунди. Кутилмаганда бош муҳарриримиз сўз олиб шундай деди:

— Бу ҳеч қанақа «Янги йил оқшоми» эмас, балки бошдан охиригача майнабозчиликдан иборат бемаза нарса... Бу баҳсга москвалик тасвирчи чидай олмай ўрнидан туриб кетди.

— Сиз кимсиз ўзи? Касбингиз нима? Санъатдан бутунлай йироқ одамга ўхшайсиз.

Бу саволдан завқланиб кетган режиссёр Қўзижон Ҳақимов кулиб юборди:

— Бу хоним бизнинг бош муҳарриримиз, буюк композитор, — деди ўзини кулгудан тўхтата олмай.

— Э, шунақами, биз уни Марказий Комитет масъулларидан бири деб ўйлабмиз, — деди москвалик режиссёр ажабланиб.

Кутилмаган «ҳангома»дан ўзини йўқотиб қўйган мафкура котиби мажлис жilовини ўз қўлига олишга ҳаракат қилди.

— Охиригача кўришга менинг ҳам вақтим йўқ. Яхшиси, мунозарага чек қўйиб, биринчи қисмнинг муҳокамасига ўтайлик. Азиз меҳмонлар! Сизларни Ўзбекистонга чақиртиришимиздан асосий мақсад, ҳар томонлама сабоқ олиш, доно маслаҳатларингиз асосида камчиликларимизни тўғрилаб олишдан иборат эди. Марҳамат, қимматли фикр-мулоҳазаларингиз биз учун «олтиндан ҳам қиммат».

Меҳмонлар бошлиғи *режиссёр* муҳокамани бошлаб берди.

— Азиз ҳамкасблар! (У бизларга юзланди.) Мен сизларни бугунги ижодий муваффақият билан кутлайман. Мен кўрсатувни ажойиб комедия кўргандек, маза қилиб томоша қилдим. Аввало, сценарий оригинал. Ҳажвий қиёфада намоён бўлган барча актёрлар ўз қиёфаси ва ўзига хос талқинига эга. Ашула ва рақслар ҳам меъёрида жойлаштирилган. Рассом декорацияси ҳам ранг-баранглиги билан ажралиб туради. Тасвирчи, асосан, йирик планлардан фойдаланган. Бу энг тўғри ва профессионал йўл. Энг муҳими, бу дастурда ижодий гуруҳнинг ўзаро ҳамкорлиги яққол сезилиб турибди. Иложи бўлса, бизга ярим соатлик якуний қисмини кўрсатишларинг кифоя. Ишонаманки, биринчи қисмдаги сюжет линияси унинг ўрталарида янаям кучайган.

Рассом: Менга ҳамкасбларимнинг ажойиб декорациялари

маъкул келди. Рассомнинг иши дастур сюжетини янаям бойитган. Ёруғлик ўз ўрнида. Тасвирчиларнинг кадрлари узукка кўз қўйгандек. Хулоса қилиб айтганда, сизларда Марказий телевидение ходимлари ўрганса бўладиган анча жиҳатлар бор экан.

Тасвирчи: «Янги йил оқшоми»ни томоша қилиш жараёнида менда шундай таассурот қолдирди: Ижодий гуруҳ таркиби ҳақиқий профессионаллар эканлиги яққол сезилади. Муҳтарам раис, янги йилдан сўнг бугунги дастур ижодкорларини рағбатлантириш учун бир ҳафтага Москвага (Марказий телевидениега) юборинг. Буларда бизнинг техник имкониятимиз бўлса, улар бугунгидан ҳам юксак савияли асарлар ярата олишига тўла ишонч ҳосил қилдик.

Шу тариқа «Янги йил оқшоми» дастурининг тақдири ҳал бўлган эди. Бу гаплардан кейин мафкура раҳбари жойида ўтиролмай қолди. У зарур иши борлигини баҳона қилиб, меҳмонлар билан хайрлашди...

1987 йил 3 январда раисимизнинг «Янги йил оқшоми» кўрсатуви ижодкорларини рағбатлантириш ҳақида буйруғи чиқди. Унга кўра дастур тайёрлашда актив иштирок этган 12 та ижодий ва техник ходим бир ойлик маош миқдоридан пул мукофоти ҳамда раҳматнома билан тақдирланди. Шулар орасида мен ҳам бор эдим. Раисимиз бош муҳаррирни алоҳида рағбатлантиришни ҳам эсдан чиқармабди.

Икки-уч кундан сўнг жамоада гап тарқалди. Бош муҳаррир олти ойга (ўртача маоши сақланган ҳолда) Москва чеккасидаги ижод уйлариининг бирига «буюк асарлар» яратиш учун жўнаб кетибди.

Хуллас, мафкура котиби даврида ўз соҳасини яхши биладиган, энг муҳими, касбини чин дилдан севадиган, фидойи кадрлар эмас, балки давлат ишидан кўра шахсий манфаатини устун қўйиб, ўзидан юқори раҳбарнинг кўнглини овлаш учун кечаю-кундуз бош қотирадиган, одамлар қалбидан кўра курсисини кўпроқ ўйлайдиган хушомадгўйларга кенг йўл очилиб, улар ҳар томонлама рағбатлантирилди. Ва аксинча, ўз ишини пухта биладиган, ҳар қандай вазиятда тўғри сўзини айта оладиган, ҳалол, виждон амри билан яшайдиган кадрлар таъқиб қилинди.

1988 йил.

ДАРЁДИЛ ИНСОН ЭДИ...

1988 йилнинг июль ойида телерадиоқўмита раиси лавозимига Наим Явқочевич Ғойибов тайинланди.

Наим Ғойибов бу даргоҳга келгунча файласуф олим, моҳир ношир сифатида жамоатчиликка яхши таниш эди. У маданиятли, камтарин, мулоҳазакор раҳбар сифатида тезда жамоа билан тил топишиб кетди.

У илк қадамни эзгу ишлар билан бошлади. 1984 йилдан буён тўхтатиб қўйилган «Юлдузли тунлар» асари асосидаги видеофильмни бошлаш тўғрисида буйруқ тайёрлаб, унга имзо чекди. «Ичкуёв» видеофильмини яратган атоқли режиссёр Мақсуд Юнусов бошлиқ ижодий гуруҳни телерадио-қўмита бошқаруви қарорига биноан Давлат мукофоти-га тавсия этди.

Раис август ойининг охирида мени ҳузурига чақиртириб шундай деди:

— Ўролжон, ҳалиям мусиқий редакцияда бош муҳаррир вазифасини бажараётган экансиз. Сизга янги «харидор»лар чиқиб қолди. Кеча адабий-драматик кўрсатувлар таҳририятидан 5—6 та оқсоқол келиб, Ўролни бизга раҳбар қилиб қайтаринг, унинг даврида редакция ҳар томонлама гуллаган, ҳар ойда сара бадиий асарлар асосида 1—2 спектакль ёки видеофильм премьераси бўлар эди. Ҳозирги, бир-икки талантсиз «ёзувчи» кашф этилиб, уларнинг ҳалтура асарларини сахналаштириш билан банд бўлдик, — дейишди афсус билан.

— Улар менинг дилимдаги гапларни айтишибди. Ҳақиқатан ҳам, мен атоқли адибларимизнинг асарлари асосида бобокалонларимиз Ибн Сино, Амир Темур, Жалолоддин Мангуберди, Бобур ҳақида видеофильмлар яратишни орзу қилардим. Афсуски, бу ниятларим чала қолди... Сиздан бирдан-бир илтимосим, муовин қилиб бўлса-да, мени эски редакцияга қайтаринг...

— Гапларингиз тўғри. Бироқ, ҳозирги жойингиз энг қалтис, лекин телерадиоқўмитанинг обрўсини белгилайдиган соҳа. Сиз ҳозирча бу ерда қойиллатиб ишлаётган экансиз, биз ғоят мамнунмиз. Анча-мунча одамлар билан суҳбатлашдик. Кўпчиликнинг сиз ҳақингиздаги фикри ижобий. Кеча Элбек Мусаевич билан сиз тўғрингизда узоқ суҳбатлашдик. У

кишининг ҳам қарори қатъий. Тезда Ўролни муסיқий редакцияга бош муҳаррир этиб тасдиқлайлик, деяптилар. Раисдан яна бир бор имкон бўлса, адабиётга қайтаришни илтимос қилиб, хонасидан чиқдим. Тўғри диёнатли, ҳалол инсон, муסיқий редакциянинг бош режиссёри Қўзижон Ҳакимов ҳузурига бориб, унга раис билан бўлган учрашув тафсилотини қисқача гапириб бердим. Табиатан босиқ, камгап Қўзижон ака тутақиб, ўрнидан туриб кетди.

— Нималар деяпсиз, Редакция энди оёққа туриб, тилга тушаётганда, қаерга кетасиз?

— Қанча фидойилик кўрсатмайин, мен сизларга омонат раҳбарман. Чунки менда муסיқий маълумот йўқ.

— Қўш дипломли «буюк композитор»дан юраги зада бўлган жамоа сизни ҳамиша қўллаб-қувватлашига ишонаман.

* * *

Эртасига соат 10 да бутун муסיқий жамоа билан Элбек Мусаев хонасига йигилдик. Кўп ўтмай, у ерга раисимиз Наим Ёвқочевич Ғойибов кириб келди. У киши гапни чўзиб ўтирмасдан асл мақсадга ўтди.

— Бугун Ўролнинг ишига охирги нуқта қўймоқчимиз. Бу масалада кимда қандай таклиф бор?

Э. МУСАЕВ: Аслида бу жойга талаборлар жуда кўп. Лекин биз «ишқибоз»лардан эҳтиёт бўлишимиз даркор. Бугун ҳақиқатни айтишимиз лозим. Ўрол қисқа давр ичида муסיқий таҳририятда соғлом муҳит яратди. Адолатли бадий кенгаш тузиб, жамоатчилик, қолаверса телевидение атрофида ҳамиша айланиб юрадиган майда-чуйда, фиску фасод гапларга чек қўйди. У тузган кенгашда Туроб Тула, Ғанижон Тошматов, Ғаттоҳхон Мамадалиев, Орифхон Ҳотамов, Отаназар Матёқубов, Тўхтасин Ғофурбеков, Раҳматжон Турсунов, Отаёр, Муҳаммад Юсуф каби ўз соҳасининг усталари иштирок этаяпти.

Айтингларчи, бундай нуфузли кенгаш қаерда бор?

Бу Ўролнинг ташкилотчилик қобилиятини кўрсатувчи биттагина мисол. Унинг ташаббуси билан «Барҳаёт наволар», «Халқ ижодиёти», «Муסיқа жавони» каби ўнлаб кўрсатувлар, атоқли санъаткорлар ҳақида видеофильмлар

яратилмоқда. Шундай экан, халқ топиб айтганидек: «Отни кечувда алмаштирмайдилар»...

Яна битта ибратли факт: Ўрол Ўтаев бошчилигида тайёрланган «Янги йил оқшоми» москвалик нуфузли комиссияни ҳам лол қолдирди.

Шундан сўнг Қ. Ҳакимов, С. Абдувоҳидов, А. Отамуродова, Л. Иноземцева, А. Юнусов, Ф. Ҳотамов ва бошқалар сўзга чиқиб, юқоридаги таклифни маъқулладилар.

Н. Фойибов: Ўролжон, бу сўзларга нима дейсиз, деди жилмайиб.

Ў. ЎТАЕВ: Жамоа мени шу даражада эъзозлар экан, нима дейишга ҳам ҳайронман. Раис бува, сиздан бир-иккита илтимосим бор.

1. Жамоа ҳозирча аҳил. Кўпчилик ҳалол ишлашга ҳаракат қилаяпти. Лекин бизда оёғи чаққон ташкилотчилар кўпу, қалами ўткир журналистлар, фантазияли режиссёрлар озчиликни ташкил қилади. Бир-иккитасини бошқа тахририятларга ўтказиб, уларнинг ўрнини иқтидорли ёшлар билан тўлдирсак.

2. Иссиқ жойи совугач, ҳозир мени қўллаб турганларнинг айримлари гимиллаб қолиб, унинг мусиқий маълумоти йўқ, деб юқорига имзосиз хатлар ёзса, мени ким ҳимоя қилади. Мен бор масъулиятни бўйнимга оламан. Лекин...

Н. ФОЙИБОВ: Шахсан ўзим сиз учун қалқон бўламан. Мабодо шундай хатлар ташкил этилса, «мусиқий маълумот» қисми эътиборга олинмайди, — деди раис хохолаб кулиб.

Э. МУСАЕВ: Йиғилиш баённомасига таклифингизни албатта ёзиб қўямиз ва унга барчамиз имзо чекамиз...

Бу таклифни ҳамма маъқуллади. Эргасига, яъни 1988 йил 1 сентябрда мени мусиқий кўрсатувлар тахририятига бош муҳаррир этиб тайинлаш тўғрисида раиснинг буйруғи чиқди.

Фаолиятимни анчадан буён дилимда тутиб юрган эзгу иш билан бошлашга аҳд қилдим. Жамоа билан келишган ҳолда бир ҳафта ичида ўзбек мусиқа санъатининг дарғалари ҳақида видео ва телефильмлар яратиб, уларни «олтин фонд»га ўтказиш бўйича 2 йилга мўлжалланган режа ҳамда фильмга номзод санъаткорлар рўйхатини белгиладим. Уни амалга оширадиган ижодий гуруҳни туздим. У рўйхатдан нафақат

элга машхур хонандалар, балки моҳир созанда, раққоса, халқ бахшилари ўрин олди. Пойтахтда яшаётган Турғун Алиматов, Ҳалима Носирова, Саодат Қобулова, Саттор Ярашев, Муҳаммаджон Каримов, Очилхон Отахонов, Қувондиқ Искандаров, Орифхон Ҳотамовдан ташқари, вилоятлардан Ҳабиба Охунова, Таваккал Қодиров, Бола бахши Абдуллаев, Гуломжон Ҳожиқулов, Отажон Худойшукуров, Тожиддин Муродов, Муроджон Аҳмедов, Байрам Матжонов каби 30 та санъаткор саралаб олинди. Бу эзгу иш амалга оширилса, телевидениенинг 40 йиллик тарихида улкан воқеа содир бўлиши аниқ эди. Бунинг учун шахсан телерадиоқўмита раиси томонидан барча ижодий ва техник кучлар бирлаштирилиши лозим эди. Зеро, нафақат редакция, балки бутун телевидение ҳам бу ишни тўла удалашга ожизлик қиларди. Юқоридагиларни инобатга олиб, редакциянинг буюртмасига кўра, фильмларнинг 15 тасини телефильм, қолганларини телевидение зиммасига юклашни мўлжалладик. Иқтисод бошқармаси билан ҳамкорликда бўлажак фильмларнинг тахминий сарф-харажатларини ҳам ҳисоблаб чиқдик. Галдаги бош масала раиснинг розилигини олиб, бу тадбирни телерадиоқўмита бошқарувида кўриб чиқиб, унинг қарорини чиқашидан иборат эди. Ҳар эҳтимолга қарши, ижодий гуруҳ таркиби, бошқарув қарори лойиҳасини ҳам тайёрлаб қўйдим. Шундай эзгу ниятлар билан қанот қоқиб, учиб юрганимда раис қўнғироқ қилиб қолди: «Олдимга чиқинг. Саттор акангиз келган экан (Ўзбекистон халқ артисти Саттор Ярашев), маслаҳатли гап бор. Мен нима гаплигини тушундим. Чунки шу йили Саттор Ярашев 70 ёшга тўлаётганидан хабардор эдим. Ҳар эҳтимолга қарши «*Санъат дарғалари*» ҳақидаги барча ҳужжатларни ҳам ўзим билан олиб олдим.

Раис ҳузурида Саттор акадан ташқари, бухоролик санъатшунос олим ҳам ўтирган экан.

Тахминим тўғри бўлиб чиқди. Саттор ака юбилейга ўзи ҳақида кўрсатув тайёрлашимизни раисдан илтимос қилиб келган экан. Ҳаммасидан хабардорман деб, — раисга 2 йилга мўлжалланган фильмлар рўйхатини узатдим. Н. Ғойибов рўйхатни кўриб, қувониб кетди. «Ў, зўр-ку! Саттор ака, сиз оддий кўрсатув қилишимизни илтимос қилиб юрибсиз, булар сиз ҳақингизда фильм қилишни аллақачон режалаш-

тириб қўйган экан. Мана, рўйхатнинг бошида фамилиянгиз турибди.»

Саттор ака хурсандлигидан ёш боладек яйраб кетди.

— Қачон кўрсатасизлар?

Буюк санъаткорнинг соддалигидан ҳаммамиз баравар кулиб юбордик. Аввал тайёрлайлик...

Меҳмонлар раисга раҳмат айтиб, чиқиб кетишди. Мен яна ярим соат қолиб, уни барча ҳужжатлар билан батафсил таништирдим.

Раис ёрдамчисини чақириб, барча ҳужжатларни унга тутқазаркан, навбатдаги коллегияда бу масалани, албатта, кўриб чиқамиз, бу ишга Ўролдан ташқари, телефильм ва телемарказ директори, иқтисод ва техника бошқарма бошлиқларини ҳам жалб этинг, деб алоҳида тайинлади.

Изоҳ: Икки йил давомида бошқарувда тасдиқланган деярли барча теле ва видеофильмлар юксак савияда тайёрланиб, эфирга узатилди. Дарёдил раҳбар Наим Ёвқочевич Ғойибовнинг узоқни кўра билган сиёсати туфайли абадиятга муҳрланган мусиқий фильмлар ҳозир ҳам «ойнаи жаҳон» «олтин фонди»ни безаб турибди...

* * *

Биринчи котибнинг қадами қутлуғ келди. 1989 йили 6 йиллик танаффусдан сўнг илк бор республикамизда пахта тайёрлаш режаси муддатидан олдин бажарилди. Шу муносабат билан 21 ноябрь эрталаб соат 10 да раисимиз Наим Ғойибов бош директор, бош режиссёр, қишлоқ хўжалиги ва бадий таҳририят раҳбарларини ҳузурига чорлаб, ҳозиргина Марказий Комитетнинг биринчи котиби Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг ҳузуридан келгани, у кишидан ўзбек пахтакорларининг ғалабасига бағишланган 4 соатлик махсус кўрсатув тайёрлаш топширигини олганини айтди. Шу муносабат билан камина раҳбарлигида энг тажрибали ижодий кучлардан иборат 15 кишилик гуруҳ тузилди. Кўрсатувни икки кун ичида тайёрлаб, индинга эфирга беришимиз кераклигини алоҳида уқтириб ўтди.

Мен тезда ижодий гуруҳ таркиби, унда иштирок этувчи пахтакор, санъаткор ва ёзувчи-шоирларнинг рўйхатини тузиб, раисга олиб кирдим. У киши рўйхатни диққат билан кўздан кечириб, ишни бошлашимизга розилик билдирди.

Чиройли декорациялар билан безатилган катта студияда кўрсатувни ёзишга киришдик. Шу куни кундуз соат 2 ларда телемарказга кираверишдаги йўлакда раисимизни хуноб ҳолатда учратиб қолдим. Мен у кишидан, «нега бунчалик хавотирланяпсиз», — деб сўрасам, у киши: «ҳофиз ҳалиям келмабди-ку. Унинг «Бободехқоним» кўшиғини беришимиз шарт...»

Мен раисга, ҳечам ҳаяжонланманг, келса яхши, келмаса ҳам бир иложини топармиз, дедим ётиги билан.

— Э, нималар деяпсиз...

Унинг «Бободехқоним» кўшиғини аллақачон топиб қўйганман. Монтаж пайтида унинг кўшиғини 2—3 марта залдаги меҳмонларнинг чапаклари билан ёпиб юборамиз, олам гулистон...

— Э, шунақами, — деди Наим ака анча хурсанд бўлиб. Сўнг кўнгли жойига тушиб, хонасига йўл олди.

Шу куни тунги соат 2 да кўрсатув монтажини тугатдик. Шу тариқа тўрт соатлик чиройли дастур тайёр бўлганди.

Эртасига раисга байрам дастурини кўрсатдик. Раҳбарият томонидан ҳеч қандай эътироз бўлмади. Наим ака, айниқса, «Бободехқоним» кўшиғининг қандай монтаж қилганимизни кўриб, завқланиб кетди:

— Қойил-е, мен ҳеч қандай сунъийликни сезмадим!

Шу куни кечқурун дастурни икки қисмга бўлиб эфирга узатдик. Эртасига ҳаяжон билан кўрсатув бўйича мутасадди идоралар баҳосини кута бошладик. Эрталаб соат 10 ларда раис ва унинг ўринбосари Марказий Комитетга чақирилди. Улар орадан бирор соат ўтгач, кайфияти анча тушган ҳолда қайтиб келишди. Уни мафкура бўйича масъул ходимлардан бири қабул қилиб роса «тузлаб»ди.

— У кимнинг фикри бўйича чақиртирибди? Биринчи котиб кўрганмикин?

— Билмадик. Масъул ходим ўта эҳтиёткор одам. Менимча, ҳар эҳтимолга қарши деб, бизларга пўписа қилиб қўйди-ёв. Агар биринчига ёқмаган бўлса, кечанинг ўзидаёқ қўнғироқ бўларди...

Соат 12 ларда кутилмаганда раис чақириб қолди.

Раисимиз табиатан анча босиқ инсон бўлса-да, дарғазаб бўлиб ўтирарди.

— Ҳозир тепадан яна қўнғироқ бўлди. Соат 3 га барча ижодий гуруҳни тўплаб, биринчи котибнинг ҳузурига борар эканмиз.

Мен шартга ўрнимдан туриб, раисни табриклайдим: «Агар жазолаш керак бўлса, шахсан ўзингизни чақиртирарди... Ижодий гуруҳ билан дебдими, кўрсатув шахсан Ислому Абдуғаниевичга маъқул келган. Сиз, яхшиси, учрашув баҳонасида у кишидан ундирадиган нарсаларни қоғозга тушириб олинг».

Раис, илоё шундай бўлсин-да, деб Элбек ака ва мени қайта бағрига босди. Соат 14 дан 45 дақиқа ўтганда 14 киши бўлиб Марказий Комитет қабулхонасига етиб бордик. Бизни бинога кириш жойида кутиб олган масъул ходим, гўё эрталаб ҳеч нарса бўлмагандек, барчамиз билан самимий кўришиб (ҳатто раис ва унинг ўринбосари билан ўпишиб), барчамизни ижодий ютуқ билан табриклади. 15 дан 15 дақиқа ўтганда биринчи котиб хонасига таклиф этилдик. Наим ака ижодий гуруҳ аъзолари билан таништиргач мулоқот қарийб 1,5 соат давом этди. Биринчи котиб аввал кўрсатувни чуқур таҳлил этиб, жамоага миннатдорчилик билдирдилар. Сўнг шу кунларда республикада амалга оширилаётган эзгу ишлар ҳақида гапириб берди. Учрашув тезда ўз самарасини берди. 1990 йилги «Наврўз» телемарафони муносабати билан Президентимиз фармони билан телерадиоқўмитанинг 30 дан ортиқ ижодий ва техник ходимлари ҳукуматимизнинг юксак унвон ва фахрий ёрлиқлари билан тақдирланди...

Муҳтарам китобхон!

«Санъат дарғалари» туркумидан тайёрланиб, шу кунларда «Олтин фонд»да сақланаётган мусиқий видеофильмлар хусусидаги тасаввурларингизни бойитиш мақсадида мазкур фильм, сценарийларидан учтасини эътиборингизга ҳавола этмоқчимиз.

СЕРҚИРРА ИСТЕЪДОД СОҲИБИ

Санъат чамани... У шундай қутлуғ даргоҳки, бу ерга ошна-оғайнигарчилик билан кириб бўлмайди. Бу чаман ўз соҳибидан нозик иқтидор, ноёб истеъдод ва машаққатли меҳнат талаб қилади.

Орифхон Ҳотамов табиат берган салоҳиятни тинимсиз меҳнати орқали сайқаллаштирган санъаткорлардан.

У — серқирра талант соҳиби. Ўзига хос, ноёб овози билан халқимиз дилидан чуқур жой олган ҳофиз, моҳир созанда бўлиш билан бирга бетакрор бастакор ҳамдир. Уч истеъдод қиррасининг бир кишида намоён бўлиши кам учрайдиган ноёб ҳодиса. Ўзбекистон халқ ҳофизи Орифхон Ҳотамов бу шарафга муяссар бўла олган инсонлардан биридир.

Орифхон Ҳотамовнинг санъатга кириб келиш йўли ҳам барча қишлоқ болаларига хос кечди.

У ёшлигидан куй ва кўшиққа ўч эди. Жиззахда бўладиган йиғин ва сайлларга бориб, у ерда куйланган кўшиқларни бутун вужуди билан тинглар, уйга келгач, алламаҳалгача эсида қолган кўшиқ мисраларини ўзича хиргойи қиларди.

1943 йили етти йиллик мактабни тамомлагач, Тошкентдаги Охунбобоев номли тиббиёт билим юртига ўқишга кирди.

Бир куни санъатга ишқибоз Орифхон «Муқимий театрига созанда керак», деган афишани ўқиб қолиб, ўз омадини синаб кўради ва 1945 йили театрга ишга қабул қилинади. Муқимий театрида ишлаш Орифхон Ҳотамов учун чинакам ижод мактаби бўлди. У ерда Тўхтасин Жалилов, Жўраҳон Султонов, Маъмуржон Узоқов каби етук санъаткорлар ёнида гоҳ соз чалди, гоҳида жўравозлик қилиб кўшиқ куйлади.

1950 йилларда Ўзбекистон давлат филармонияси ташкил

этилгач, Орифхонни созанда ва хонанда сифатида ишга таклиф этишди.

Филармонияда Ҳакимжон Файзиев билан танишди. Ҳакимжон унга шогирд тушди. «Чоргоҳ», «Ўлмишам», «Сарахбори оромижон», «Садирхон», «Ўзинг» каби кўплаб кўшиқлар иккаласининг жўровозлигида яратилди.

Орифхон ака ёшлигидан қадимий ўзбек куй ва кўшиқларини янги сайқал билан келажак авлодларга етказишни орзу қиларди.

Бу эзгу ниятни амалга ошириш учун билими етишмаслигини дилдан ҳис этиб, Ҳамза номидаги мусиқа билим юртига ўқишга кирди.

1950 йили ҳазрат Навоий ижодига бастакор сифатида илк бор кўл урди.

Қоши ёсинму дейин,
Кўнглима ҳар бирининг
Дарду балосинму дейин...

Зеро, ушбу кўшиқни тинглаган ҳар бир шинаванда Навоий ғазалининг янги қирраларини кашф этиб, хонанда иқтидорига тасаннолар айтади.

Зеро, ушбу кўшиқни тинглаган ҳар бир шинаванда Навоий ғазалининг янги қирраларини кашф этиб, хонанда иқтидорига тасаннолар айтади.

Орифхон Ҳотамов мактаб кўрган ҳофиз. Кўп йиллар Жўрахон Султонов ва Маъмуржон Узоқов таълимини олди. Улардан ҳар бир кўшиқни ўзига хос жило бериб куйлаш сирларини ўрганди.

Орифхон ака ижросидаги классик кўшиқлар шу боисдан ҳам ўзига хос, бетакрор оҳангда жаранглайди.

Орифхон Ҳотамов ижоди баҳонасида яна бир ҳақиқатни очиқ айтиш жоиздир.

Шу вақтгача унинг репертуаридан бирорта ҳам ўртамиёна кўшиқ ўрин олмаган. У хонанда ва бастакор сифатида кўшиқ учун шеър танлашга жиддий эътибор беради.

У, асосан, классик шоирларимиз: Лутфий, Саккокий, Навоий, Фузулий, Машраб, Огаҳий, Муқимий ижодига мурожаат қилади. Шу ўринда «Аё, дилбар», «Арзимни айтай», «Оразинг намоён қил», «Мужгонларинг», «Сенсан севарим»ни эшлаш кифоя.

Ой юзингга кўз солгали, ўзга киши бирла,
Йўқдир назарим, хоҳ инон, хоҳ инонма.

Орифхон Ҳотамов ҳар гал бирор шеър ё ғазалга куй басталаётганда ўзига хос тароват, нозикликни сақлаб қолиш билан бирга, уларга янгича оҳанг, ўйноқилик, дилларга ором бахш этувчи ранг ва жило беради. Шунинг учун ҳам унинг нафақат классик шоирларимиз, балки Ҳабибий, Чархий, Собир Абдулла, Чустий, Туроб Тўла, Саида Зуннунова каби замондош шоирлар шеърларига басталаган кўшиқлари ҳам фонотекамиз хазинасидан ўрин олиб, кексаю ёшни баробар тўлқинлантириб келмоқда.

Орифхон Ҳотамов ҳар гал радио, ойнаи жаҳон ёки турли хил сайлларда куйлаётган бўлса, шинавандалар барча юмушларини бир чеккага қўйиб, унинг ижросини диққат билан тинглайди. Бу ҳар кимга ҳам насиб қилавермайдиган бахтдир.

Орифхон Ҳотамов шундай ҳофизлар тоифасига кирадикки, у айтган кўшиқларни ҳамнафас шогирдларидан ташқари, бошқа ҳеч бир хонанда қойиллатиб ижро эта олмайди.

«Мужгонларим», «Сенсан севарим», «Найлайн», «Кўзинг», «Жудо»... фикримга асос бўла олади.

Орифхон Ҳотамов кейинги йилларда бастакор сифатида қатор янги, ўзига хос изланишлар қилди. Айниқса, мақом меросимиз гултожига айланган Навоий, Огаҳий, Машраб ва бошқа шоирларнинг қатор ғазалларини Матлуба Дадабоева, Маҳбуба Ҳасанова, Бекназар Дўстмуродов каби шогирдлари ҳамнафаслигига мослаб, янгича услубда тайёрлаган асарлари мусиқий ҳаётимизда чинакам воқеа бўлди.

Халқ ҳофизи Орифхон Ҳотамовнинг бугунги кунда ижод йўлини давом эттираётган ўнлаб умидли шогирдлари бор. Ҳакимжон Файзиёв, Эсон Лутфуллаев, Маҳмуджон Йўлдошев, Маҳбуба Ҳасанова, Бекназар Дўстмуродов, Мажидхон Саидов, Авазбек Маҳмудов, ўғли, укаси бугун унинг санъатдаги йўлини муносиб давом эттирмоқдалар.

ПОКИЗА ҚАЛБ ЭГАСИ

Одатда, эл доврўғини унинг шоирлари, ҳофизлари, зиёлилари таратади, дейишади. Эски шаҳарнинг доврўғини яна бир бор таратган инсонлардан бири, қўшиқчиликда ўзига хос мактаб яратган ҳофиз Муҳаммаджон Каримовдир. У такрорланмас ижро услуби билан мумтоз қўшиқ ихломандларининг қалбидан чуқур жой олган санъаткордир. У ижро этган ҳар бир қўшиқ ўз жозибаси, оҳанги, роҳатбахшлиги билан алоҳида ажралиб турадиган ўзига хос олам.

Муҳаммаджон Каримов қалбидан отилиб чиққан ҳар бир қўшиқ тингловчи қалбини тезда ўзига забт этади. Гирён замонлар силсиласидан бўзловчи «Гиря», «Чоргоҳ», кеча, бугун, келажакни кўз олдингизда жонлантириб қўйгувчи «Дугоҳ», «Баёт-1», «Раъноланмасун», «Нигора», «Агар сендан тонар бўлсам», тингловчини сеҳрли оламга етаклаб кетгувчи «Чапандози гулёр», ҳар бир доvon синовларидан виждони пок бўлиб чиққан ёр кўнглини ифодаловчи «Жамолинг соғиниб», «Ул қаро кўз», йиллар ва асрларнинг сирлари билан йўғрилган «Сегоҳ», юракларни сел қилиб юборгувчи «Муножот», ёр кўйида ёниб кул бўлган ошиқ тилидан айтилгувчи «Изларман», не-не манзиллар томон хаёлни олиб қочгувчи «Тошкент ироғи»-ю, «Қайдасан», «Қаландар»... Уларнинг ҳар бири хотира, мадад ва олдинга ундовчи қудрат, ажиб ва боқий хаёлот бўлиб киради.

Улуғлардан бири Диего Вега, «санъаткор бўлиш учун ижтимоий кураш марказида бўлмоқ зарур», деган экан. Муҳаммаджон Каримовнинг босиб ўтган йўли фикримизга тўла асос бўла олади.

«Минг тўққиз юз ўттиз еттинчи йили мени илк бор радиога таклиф этишди. У пайтлар тўғридан-тўғри эфирга чиқардик. 1939—42 йилларда Хоразмга юборишди. У ерда Урганч ва Чоржуй ўзбек театрида концертлар қўйдик, сахнада роллар ижро этдим. Тошкентга қайтгач, урушга кетдим», — дея хогирлайди Муҳаммаджон ака. У ердан ярадор бўлиб қайтгач, яна радиода созанда бўлиб ишлай бошладим. 60-йилларда мақом ансамбли ташкил этилгач, биринчилар қаторида мени ҳам ансамблга хонандаликка қабул қилишди... Улкан ҳофиз санъат йўлига қандай кириб келди? Унинг

санъатдаги илк устози, падари бузруквори Карим Раҳимов бўладилар. У кишининг асосий касби сартарош бўлса ҳам илмли ва фозил инсон эдилар.

«У дугор ва танбур жўрлигида ашула айтганида тинглаётганлар сел бўлиб кетарди», деганди Муҳаммаджон ака отаси ҳақида. Унинг созанда ва хонандалиги тўла-тўқис Муҳаммаджонга юқди. У Навоий, Увайсий, Машраб, Огаҳий ғазалларидан ҳайратга гушишни ҳам илк бор отасидан ўрганди. Кейинчалик унга Мулла Тўйчи Тошмуҳаммедов, Халим Ибодов, Фулом қори, Юнус Ражабийлар санъат соҳасида раҳнамолик қилишди.

Муҳаммаджон ака ҳаётлигида эл орасида илк чиқишини хотирлаб, шундай деганди: «Минг тўққиз юз ўттиз тўққизинчи йил. Мақтаниш бўлсаям, айтай. Калонхона деган маҳалла бўлгувчи эди. Бир куни шу ерда кўп одам тўпланган, қандайдир йиғиндан кейин санъаткорлар чиқиши бўлган эди. Бу пайтлар мен ҳам анча-мунча ашула айтадиган бўлиб қолганман денг. Ўша жойда илк бор «Чоргоҳ»ни айтганман, шундан буён ҳамма мени «ҳофиз» деб айтадиган бўлди.

Ўша йили Москвада бўлиб ўтган Бутуниттифоқ санъат кўригида ҳам иштирок этдим».

Танбур, дугор чертишнинг нозик сир-асрорларини юксак эгаллаган, ҳар бир кўшиқ сўзларига пайваста куй басталай оладиган Муҳаммаджон Каримов репертуаридаги энг суйган кўшиқларидан бири сўзсиз «Дилхирож»дир.

Уни дил қитиқловчи куй деганларича бор. Усул ва лад жиҳатдан мақом йўлларида айтилгувчи, муқаддима билан бошлангувчи, Зебо пари авжида жон ўртагувчи «Дилхирож» ҳар бир тингловчига ором бағишлайди.

1991 йили ҳофиз ижодига бағишланган фильмни суратга олаётганимизда унинг қадрдон дўсти Ўзбекистон халқ артисти Ориф Алиммуҳаммедов шундай деганди: «Мен Муҳаммаджоннинг одамохунлиги, уста хонанда ва созандалиги ҳамда нодир овозини эъзозлайман. У ёшлигидан тоза нафасли эди. Ҳатто, урушда ҳам унинг ноёб санъати жанглarda ёрдам бергани аниқ». Дарҳақиқат, М. Каримов жон бериб, жон олганлар сафида матонат кўрсатди. Тўп командири сифатида жангда жароҳатланди. Госпиталда ҳам куй-кўшиқлари билан беморларга мададкор бўлди».

Уруидан сўнг кўп йиллар Ўзбекистон радиосида фаолият кўрсатди, кўплаб шогирдлар тайёрлади. 1992 йили «Ўзбекистон халқ ҳофизини» фахрий унвони билан тақдирланди. Умрининг охиригача ўқитувчилар уйи қошида ўзи ташкил этган ансамблга раҳбарлик қилди. Ундан ортиқ ёшлар устоздан мақом сирларини ўрганиш билан бирга, турли хил миллий соҳаларда чалиш ҳадисини олишти. Ака-ука Ҳамидулла ва Абдулла Мирзақулов, Фатхулла Ғофуров, Акмал Икромов, Равшан Акбаров, жияни Хайрулла Муҳаммадjon аканинг муносиб давомчиларидир.

Муҳаммадjon ака улкан ҳофиз бўлиш билан бирга камтарин инсон, меҳрибон ота, табаррук бобо ҳам эди. Қизлари Мавлуда, Мавжуда, Маъмура, ўғли Солиҳjon шу кунларда турли соҳаларда ҳалол хизмат қиляпти.

Муҳаммадjon Каримов мафтункор, жозибали, сўзлари аниқ ва мазмунли, авжи баланд кўшиқлар куйлашни ёқтирарди. Ана шундай кўшиқларгина кўнгилларда хушқайфият бағишлаб, инсонлар билан бирга тонгларга пешвоз чиқади. Беихтиёр қалбларни қалбларга улайди.

— Чинакам санъат покизалик, камтарлик ва самимиятни ёқтиради. Ана шу фазилятларни эгаллаган санъаткоргина бир умр эл ардоғида яшайди, — дейди унинг мухлисларидан бири, таниқли адиб Хуршид Дўстмуҳаммад. — Мен у киши билан қарийб бир маҳаллада яшар эдик, у киши амалдорга ҳам, оддий ишчи, бева-бечорага ҳам бир хил муносабатда бўларди. Унинг уйидаги «Тўй дафтари» ҳамisha очиқ турарди. Кимки уни ошга таклиф этиб келса, дафтарини очиб, бўш куни бўлса ёзиб қўярди. Бировга хизмат учун фалон сўм деганини эшитмаганман...

Улкан ҳофиз Муҳаммадjon Каримов умрининг охиригача (1998) ўз эътиқодидан чекинмай, пок ва ҳалол яшади.

ТОРЛАРДАН ТЎКИЛГАН ЁҒДУЛАР

Қашқадарё — қадимий ва навқирон ўлка. Унинг тўрт тарафи — олис йўللар ва чўлларга, саҳро ва дарёларга, қадимий обидалару замонавий кошоналарга, сарҳадсиз барханлару гузал боғ-роғларга туташиб кетади. Бу йўللар ва чўллар гўё ўқилмаган китоб, куйланмаган кўшиқ.

Халқ севган ҳофиз Тожиддин Муродов ана шу юрт фарзанди, шу воҳанинг булбули эди.

Тожиддин аканинг санъатга кириб келиши ҳам барча қишлоқ болаларига хос кечди. У ёшлигидан куй ва қўшиққа ўч эди. Женовда бўладиган йигин, тўй ва сайлларга бориб, у ерда куйланган қўшиқларни бутун вужуди билан тинглар, уйга келгач алламаҳалгача эсида қолган қўшиқ мисраларини ўзича хиргойи қиларди.

Тожиддин Муродов Қашқа воҳасининг сержило гиламлари, такрорланмас амалий санъати, Ғаройиб бозори билан маълум ва машҳур «Женов» қишлоғида туғилиб ўсганди. Унинг қалбида мусиқа оламига илк ҳавас ҳам ана шу қадимий қишлоқда шаклланди. У 1958—1963 йилларда Қарши Давлат педагогика институтида таҳсил олгач, бир йил қишлоқ мактабида ўқитувчилик қилди. Талабалик йиллариданоқ лирик хонанда сифатида воҳада танилиб улгурган Тожиддинни 1964 йили Мулла Тўйчи Тошмуҳамедов номидаги Қашқадарё вилоят музикали драма театрига ишга таклиф этишди.

... 1969 йилнинг ёзи. Бизлар талаба эдик. Талабалар шаҳарчасига гап тарқалди: «Ёшлар» боғида Қашқадарё булбули Тожиддин Муродов концерти бўлармиш... Юртдош талабалар йиғилиб концертга бордик. Тожиддин ака тўхтовсиз 16 та қўшиқ ижро этди. Ҳаммамизнинг қалбимизда фахр туйғуси жўш уриб хонандага гулдаста тақдим этдик... Шундан буён у кишининг муҳлисман. Ҳофиз овози ёзилган ноёб ленталар доимий ҳамроҳим...

Тожиддин ака ҳар гал қўлга тор олиб саҳнага чиққанда санъат йўлидаги илк мураббийси, қишлоқнинг биринчи муаллими, санъат шайдоси марҳум Сулаймон Мақсадовнинг ўғитларини эслайди.

Ундаги санъатга ҳавасни илк пайқаган амакиси: «Тожиддин, сенда ноёб овоз бор. Лекин овозим бор деб ҳалеб бақираверма. Ҳар қандай ашулачи икки хил оҳангда қўшиқ айтади. Бири томоқдан, иккинчиси юракдан. Юракдан айтилгани сокин таралиб, унча жарангдор бўлмаса ҳам юракка етади. Айтган қўшиғинг одамлар юрагидан ўрин ололмаса, бошқа касб этагидан тутганинг маъкул. Шунини яхши билгинки, ҳар қанақа соҳага ҳам аввало ихлос, эътиқод, меҳр, юрак керак».

Устоз ўғитлари унга бир умр ҳамроҳ бўлди. Тожиддин турли хил байрам, халқ сайлларида лирик ва классик кўшиқлар куйлаш билан бирга ўнлаб музыкали спектаклларда роллар ижро этиб, ўзининг актёрлик иқтидорини ҳам намоён қилди.

«Алпомиш»да Қултой, «Жон қизлар»да Эркин, «Ёрилтош»да Шоҳ, «Равшан ва Зулхумор»да Равшан, «Гули сиёҳ»да Фулом образлари фикримизга далил бўла олади.

Тожиддин Муродов театр саҳнасида қанча ранг-баранг роллар ижро этмасин, барибир халқ назарида ўзига хос куйлаш услубига эга бўлган ҳофиз сифатида намоён бўлди. Чунки, унда ҳар кимга ҳам насиб этавермайдиган ширадор, ёқимли, кенг қамровли ноёб овоз бор эди.

1965—1980 йиллар Тожиддин Муродов учун ҳақиқий ижодий изланиш, эл орасида ҳофиз сифатида танилиш босқичи бўлди.

Зеро, шу йилларда у «Ўргандим», «Таҳсин сизга», «Қашқадарё» каби ўз кўшиқларини яратиш билан бирга «Гиря», «Гулизорим», «Дугоҳ», «Сегоҳ», «Чоргоҳ», «Тошкент ироғи», «Ўртар», «Хоразм сегоҳи», «Баёт-1», «Чапандози Гулёр» каби устоз санъаткорлар ижро этган машҳур кўшиқларга қўл урди ва уларга иккинчи ҳаёт бағишлади.

Унинг ўзига хос ҳофиз бўлиб шаклланишида қадрдон дўсти, юртдоши, таниқли бастакор Раҳматжон Турсуновнинг хизматлари катта.

Айниқса, Фузулийнинг «Ғамзасин», Самад Вурғуннинг «Агар сендан...» ғазалларига басталанган оригинал куйлари Тожиддин Муродовнинг ҳофизлик иқтидорини тўла намоён қилди.

Юксак ижрочилик маҳорати учун 1975 йилда Тожиддин Муродовга «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» фахрий унвони берилди.

У умрининг сўнгги йилларида ўзи туғилиб ўсган қишлоқдаги Навоий номли мактабда ёшларга таълим-тарбия бериш билан бирга, кўпгина иқтидорли ёшларга санъатда ўз йўлини топишида мураббийлик қилди. Ака-ука Амиркуловлар, Салоҳиддин Лутфуллаев, Рўзибой Ражабов, Тилов Кенжаев Тожиддин акани ўзларининг ҳақиқий устозлари сифатида эътироф этишади.

Шу ўринда Тожиддин аканинг ҳам шогирди, ҳам маслакдоши, ҳамнафас укаси Пўлат Ҳамидов ҳақида икки огиз сўз айтишни бир шинаванда, юртдош дўст сифатида ўзимнинг бурчим, деб ҳисоблайман.

Тожиддин аканинг ака-укалари ичида Пўлатга бўлган меҳри ўзгача эди. Уни нафақат жигари, жўровоз ҳофиз, етук созанда, балки шеърятни нозик тушунадиган маслаҳатгўй сифатида яхши кўрарди, чуқур ҳурмат қиларди. Зеро, Пўлат табиатан одобли, босиқ, лекин қарашлари маъноли, юзлари жозибали, билимдон, зийрак, суҳбати ширин йигит эди.

Пўлат кейинги 20 йилда Тожиддин ака билан туну кун бирга бўлди, — десак хато қилмаган бўламан.

У минглаб тўю сайлларда, концерт залларида ҳамнафас бўлиб акаси билан қўшиқ куйлади. Ҳатто уларнинг қишлоқдаги ҳовлилари ҳам ёнма-ён, битта девор билан ўралган эди.

Тожиддин Муродов шундай ҳофизлар тоифасига кирардики, у ижро этган, унинг репертуаридан ўрин олган аксарият қўшиқларни укаси Пўлатдан бошқа ашулачилар айта олмасди.

Гўё «Гулизорим», «Агар сендан...», «Ўргандим», «Девона бўлдим» фақат Тожиддин ака овозига мослаб яратилган қўшиқлар эди. Фақат Пўлатгина ана шу қўшиқларни Тожиддин ака даражасида куйлай оларди.

... Кун ботиб кўкда ой пайдо бўлади. Сўлим кечанинг афсонавий ёғдулари ака-ука чалаётган тор ва доира оҳанглари, ҳофизлар овози билан қўшилиб кенгликларга сингиб кетади.

Яна тонг отиб, яна янги кун бошланади. Ҳалол меҳнат, сўнгсиз ижоднинг яна бир ғолибона юриши бошланади.

Халқ севган ҳофиз Тожиддин Муродов ва унинг укаси Пўлатнинг одатдаги куни шундай бошланарди.

Ака-укалар воҳанинг қадимий ёдгорликларини тез-тез зиёрат қилишни, «Женов» қишлоғи атрофидаги адир ва тепаликларда, табиатнинг адоғига етиб бўлмас манзараларига чиқиб дам олиш, пахтакор ва чорвадорлар билан ширин суҳбат куришни ёқтирарди. Таърифи беадоқ ана шу табиат, мадҳи сўнгсиз, қалби яйловлардай кенг, очиқ кўнгил,

заҳматкаш чўпонлар турмушининг файзу гашти, улар билан ҳамиша ҳамроҳлик туйғуси уларга туганмас илҳом берарди.

Тушаётган оқшом кенгликлар аро чўкади. Чўпонлар туни бошланади. Кўй-кўзилар, саррин ел, кўшиқ оҳангига эшилиб таралаётган ака-ука ҳофизлар овози дилни аллалайди.

Гуё табиат яшаш, яратиш ва яшаришнинг давомийлигидан сўнгсиз эртак айтаётганга ўхшайди...

Кўнгилда беихтиёр мангу ўлмас, Тожиддин Муродов ижодининг гултожи бўлмиш «Ғамзасин» кўшиғи сатрлари жонланади:

Ғамзасин севдинг кўнгил жонинг керакмасми санго?

Тийға урдинг, жисми урёнинг керакмасми санго?

РЕЖИССЁР МАҲОРАТИ ВА ЖАСОРАТИ

Телевидениедаги 35 йиллик фаолиятимда мен билан энг кўп ижодий ҳамкорлик қилган ижодкор — Мақсуд Юнусовдир. У киши билан илк ҳамкорлигимиз 1975 йили ташкил этилган «Ижодий учрашувлар» (таниқли ёзувчи ва шоирларнинг мухлислари билан дийдорлашуви) туркум кўрсатуви билан бошланганди. Кўрсатувга Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, ажойиб сўз устаси Насиба Иброҳимова бошловчи, мен муаллиф ва муҳаррир эдим. Мақсуд Юнусов ҳақидаги дастлабки таассуротим, у жаҳлдор, кўпол кўрингани билан аслида содда, дарёдил инсон экан. Мақсуд ака жаҳли чиқса лов этиб ёниб, дарров ўчар, лекин кек сақламасди. Кўрсатувнинг илк сони — Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ҳамид Фулом билан учрашув адиб яшайдиган маҳалладаги фабрикада бўлиб ўтди. Изланувчан режиссёр кўрсатувга жиддий тайёргарлик кўриб, фабрика қизларига адибнинг роман ва дostonлари асосида иккита саҳна, шеърый парчалар тайёрлади.

Икки йил давом этган кўрсатувда Асқад Мухтор, Шухрат, Уйғун, Саид Аҳмад, Шукрулло, Мирмуҳсин, Жўлмирза Оймирзаев, Пиримқул Қодиров, Одил Ёқубов, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов каби ўнлаб эл севган адиб ва шоирлар иштирок этди. Деярли ҳар бир кўрсатув юзасидан республикамиз матбуотида мақола ва тақризлар чоп этилди.

1977 йили «Ижодий учрашувлар» ўрнига «Ёзувчи ижодхонаси» кўрсатувини бошладик.

Янги кўрсатув ёзувчи ва шоирларнинг ижодхонасидан ёзиб олиниб, унда адиб асарларининг ёзилиш тарихи, мухлислардан келган хатлар шарҳланарди. Бу кўрсатув ҳам тезда ўз томошабинини топди. Афсуски, ҳар иккала кўрсатув ҳам ёзиб олиниб, 2 марта эфирга берилгач, рулон етишмаслиги сабабли ўчириб юбориларди. Ундан хотира сифатида бир нечта сценарий намуналари қолган, холос. Мақсуд Юнусов билан ҳамкорлигимиз меваси бўлмиш «Бир асар тарихи», «Навоийхонлик» туркум кўрсатувларини ҳам мухлислар ҳамон эслашади.

Бундан 45 йил аввал телевидениедаги фаолиятини режиссёр ассистенти сифатида бошлаган Мақсуд Юнусов ўзининг режиссёрлик салоҳиятини адабий-драматик кўрсатувлар таҳририятида тўла намоён этди. У ана шу қутлуғ даргоҳда ўзбек ва жаҳон адабиётининг энг яхши асарлари асосида 50 дан ортиқ телеспектакль ва кўп қисмли видеофильмлар яратиб, телевидениени олтин фондига ўтказди.

«Улуғбек хазинаси» (О. Ёқубов), «Оқ кема» (Ч. Айтматов), «Гирдоб» (Ў. Усмонов), «Диёнат» (О. Ёқубов), «Ичкуёв» (Т. Пўлат), «Навоий» (Ойбек), «Бобур» (П. Қодиров), «Лайли ва Мажнун» (Навоий), «Кеча ва кундуз» (Чўлпон) каби ўнлаб кўп қисмли видеофильмларнинг халқимиз юрагидан чуқур жой олишида Мақсуд Юнусовнинг нафақат изланувчан режиссёр, балки етук ижодкор сифатида ҳам хизмати каттадир.

Мақсуд Юнусов маҳоратли режиссёр бўлиш билан бирга, жасоратли, юзлаб истеъдодларнинг илк кашф этилиб элга танилишига улкан ҳисса қўшган устоз мураббий ҳамдир. Унинг режиссёрлик маҳоратининг чўққиси, жасорати, талантларни кашф этишдаги салоҳияти, айниқса «Навоий», «Бобур», «Кеча ва кундуз» видеофильмларида тўла намоён бўлган.

Ўзбек адабиётида халқимизнинг фахру ифтихорига айланган тарихий шахслар ҳаёти ва фаолиятини ёрқин ёритган асарлар унчалик кўп эмас. Шу боис ҳам ижодкорларимиз ҳар бир тарихий асарга қўл уриш баробарида халқимиз тарихининг номаълум саҳифаларини қидириб топиш масъулиятини

зиммаларига олишга мажбур. Зеро, шўро даврида маънавий қадриятларимизни тарғиб қилиш ҳар бир ижодкордан чинакамига жасорат, мустаҳкам ирода ва фидойилик талаб қилар эди. Зотан, 1984 йилда «Бобур» видеофильмини суратга олиш ишлари бошланган бўлса-да, орадан етти йил ўтиб, яъни 1990 йилнинг охирида ниҳоясига етди.

Атоқли адиб Пиримқул Қодировнинг «Юлдузли тунлар» романи нафақат муаллиф ижоди, балки ўзбек тарихий романчилигида ҳам муҳим ўрин эгаллайди.

Видеофильм ижодкорлари олдида мана шу машҳур асарнинг телевизион талқинини яратишдек улкан масъулиятли иш, мураккаб вазифа турарди.

Бу жараённинг ниҳоятда оғир кечишига энг муҳим сабаб шуки, ўша пайтларда тарихий сиймо — шоҳ ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур шахсига нисбатан адоват, ғараз, тазйиқ урчиган, бу дилбар тарихий шахсни «босқинчи», «золим кимса» сифатида талқин қилишга мойиллик кучайган эди.

Бу ҳақда постановкачи режиссёр Мақсуд Юнусов шундай ҳикоя қилади:

«Мазкур видеофильмнинг сценарийси ёзилганидан то ойнаи жаҳон юзини кўргунча жуда кўп қийинчиликларни бошдан кечирдик. Бугун бор ҳақиқатни очиқ айтиш вақти келди, деб ўйлайман. Сценарий 1984 йилда тайёр бўлганди. Лекин ўша пайтдаги айрим республика раҳбарларининг «Сиёсий ҳушёрлиги» туфайли бу асарни рўёбга чиқариш жуда катта тўсиққа учради. Бобурнинг буюк шахс эканлиги таҳқирланиб, «маърифатли золим» деб таърифланди. Сценарий ана шундай қарашлар таъсирига учради, натижада қилинаётган ишларимиз тўхтатиб қўйилди».

Видеофильмдаги бош қаҳрамон Бобур образини талқин этадиган актёрни танлашда ҳам Мақсуд Юнусов ўзига хос йўл тутди. Бобур ролига Пойтахт театридаги ўнлаб маълум ва машҳур актёрларни эмас, балки эндигина Сурхондарё вилоят театридан пойтахтга келган, кўпчиликка ўзи ҳам, номи ҳам нотаниш Муҳаммадали Абдуқундузовни танлади. Бу ҳақда актёрнинг ўзи шундай хотирлайди:

«Сурхондарё вилоят театрида 40 дан ортиқ роль ўйнадим. Лекин тарихий шахслар сиймосини бирор марта ҳам яратмаган эдим. Бунинг устига кино ва телевиденида роль

ўйнамагандим. Шу боис Мақсуд Юнусов менга бош қаҳрамон Бобур образини топшириб, чинакам жасорат кўрсатди, — деб ўйлайман».

Айниқса, Мақсуд Юнусовнинг Бобур ғазаллари билан айтиладиган кўшиқларни куйловчи хонандани танлашдаги жасорати, дадил қарори ўша пайтдаги телерадиокомпания раҳбарларини лол қолдирди. Кўпчилик бадий кенгаш аъзолари, раҳбарият Бобур ғазалларини халққа маълум ва машҳур Фахриддин Умаров ёки Шерали Жўраев айтсин деб турганда у ҳеч иккиланмасдан, олтиариқлик қишлоқ мактаби ўқитувчиси, ёш хонанда Маъмуржон Тўхтасиновни танлади. Натижа қандай бўлгани бугун барчага яхши маълум. Маъмуржон ҳозир ҳам Олтиариқда яшайди. Фақат унга Бобур ва Чўлпон руҳи мададкор бўлиб, «Ўзбекистон халқ артисти» юксак унвонига сазовор бўлди.

Халқимиз, эл-юртимизнинг содиқ фарзандлари истиқлол учун узоқ курашдилар. Курашлар қурбонсиз бўлмади, албатта. Истиқлолга эришиш йўлида ўзбек халқининг кўплаб асл фарзандлари ҳалок бўлдилар.

Мустақиллик барча соҳаларда бўлгани каби маънавиятимиз, адабиёт ва санъатимизга ҳам янги нуктаи назар билан қараш имкониятини берди. Истиқлол йўлида қурбон бўлган адиблар ижодини мукамал ўрганиш ва тўғри баҳолаш имконияти туғилди.

Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романи асосида яратилган видеофильмда ҳам Мақсуд Юнусов ўзига хос йўл тутди. Бош қаҳрамон Мингбоши ролига номдор актёрларни эмас, балки Бухорода яшовчи янги ном — Муҳаммад Рафиқовни таклиф этди.

Жафокаш адиб Абдулҳамид Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романи ҳам ўзига хос тарих ва тақдирга эга. Муаллиф мазкур романнинг биринчи китоби «Кеча» ни чоп қилдиришга улгурган, холос. Асарнинг иккинчи — «Кундуз» қисми босмага тайёрланганда «халқ душмани» деган машғум тамга остида қамоққа олиниб, отиб ташланган. Таъбир жоиз бўлса, «Кеча ва кундуз» романи ўзбек адабиётидаги энг аянчли қисматга дучор бўлган, тарихдан ному нишонсиз ўчиб кетишга ҳукм қилинган, ўзининг чинакам озодлигини кўп йиллаб кутган ҳаққоний асардир.

Мақсуд Юнусов талқинидаги «Лайли ва Мажнун» видеофильми ҳам томошабинни қаҳрамонларининг «ишқу изтироб» оламига олиб киради. Биз гўзал табиат, афсонавий манзаралар сахнида қаҳрамонлар билан бирга яшаймиз, гоҳ боғу бўстонлар, бир-бири учун бўзлаган икки бахтиқаро ошиқ-маъшукнинг мислсиз муҳаббатларидан, аччиқ ҳасратларидан воқиф бўламиз.

Мақсуд Юнусов буюк бобомиз Алишер Навоий қаламига мансуб «Лайли ва Мажнун» достонини экранлаштириб, яна бир ўзига хос жасорат кўрсатди. Жасорат деб аташимизнинг боиси шундаки, шу вақтга қадар на кино, на театр санъати арбоблари «Хамса»га кирувчи оригинал достонларга журъат билан қўл урмаган эди. Турли йилларда театрларимизда сахналаштирилган ўнлаб мусиқий драма, опера ва либреттолар Навоий бобомиз асарларининг мотивлари асосида яратилганди.

Буюк бобомиз Навоий Ҳазратлари ўз асарларининг телевизор орқали кўрсатилиши ва уни бир пайтнинг ўзида неча-неча миллион томошабинлар чуқур ҳаяжон билан кўришларини, албатта, хаёлларига ҳам келтирмаган.

У пайтларда ўқигандан кўра эшитувчилар кўп бўлган. Лекин юз марта эшитгандан кўра бир марта кўрган афзал деганларидек, Навоий асарларини кино ва телевидениега кенг ёйилиши ва уларни кўриш бизнинг авлодга насиб этганидан фахрланамиз.

Мен «Лайли ва Мажнун»нинг опера ва мусиқали драма вариантлари билан танишман. Очиғини айтиш керак, Лайли ва Мажнун образларини ёшларга хос бўлмаган, ёши катта артистлар талқини асар руҳига унчалик мос келмасди. Ниҳоят илк бор Лайли ва Мажнуннинг аслини кўриб тургандекмиз. Боз устига, бу ролларни актриса Зуҳра Ашурова ҳамда Беҳзод Муҳаммадкаримов юракдан ижро этди.

Асарнинг энг муҳим фазилати ўз даврида жаранглаган тил хусусиятлари билан бугунги кун томошабинига тақдим қилинишида. Бир оз тушунилиши қийинроқ бўлса-да, Навоий бадий тилининг нафосати аста-секин қалбларимизга жо бўлиб боради. Унинг содалаштирилган тилда эмас, XV

аср ўзбек тили хусусиятларини сақлаган ҳолда берилиши, ўша даврда Давлат тили деб эълон қилинган ўзбек тили жилваларини тасаввур ва ҳис қилишда бугунги авлод учун муҳим маърифий аҳамиятга эгадир.

Айниқса, Лайлининг ташқи ва ички олами Зуҳра Ашурова сиймосида томошабин кўз ўнгида, унинг хотирасида мустаҳкам сақланиб қолади. Жуда кўп шеърий парчаларни ёдлаш, уни ижро этиш, образ ҳолатини безаш актрисадан катта куч ва меҳнат талаб қилинганига шубҳа йўқ.

Танланган мусиқа асар давомида ғоят гўзал, ёқимлилиги билан кишини тўлқинлантиради.

Мақсуд Юнусов яратган деярли барча видеофильмларни томоша қилаётиб, бу асар ўзбекники эканлигини дарҳол англайсиз.

Шу боис унинг видеофильмларида мусиқа, ашулалар шунчаки фан эмас, балки уларнинг туб моҳиятини белгиловчи вазифани ўтайди.

М. Юнусов видеофильмларида актёр танлашда ўзбек киносида Наби Фаниев, Йўлдош Аъзамов, Шухрат Аббосов каби йирик кинорежиссёрлар анъаналари сезилиб турибди. У табиатида миллий руҳ жўшиб турувчи актёрларни танлашга уринади. Биз юқорида таҳлил этган видеофильмлар ўзларининг ана шу жиҳатлари, фазилатлари ила халқимизнинг дилини ром этди.

Хулоса қилиб айтганда, улуғ режиссёр Алишер Навоийнинг «Лайли ва Мажнун» достони, Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз», Пиримқул Қодировнинг «Юлдузли тунлар» романлари, шубҳасиз, тарихимизнинг турли даврларига мансуб ва уларнинг қаҳрамонлари ҳам бир-биридан кескин фарқ қилади. Шу билан бирга, бу машҳур асарларни муҳим бир жиҳат ўзаро ҳамнафас қилади, ичидан бирлаштиради.

ИККИ ТЕЛЕАСАР ТАРИХИ ВА ТАҚДИРИ

Бугунги кунда ҳеч бир ёзувчи йўқки, ўз асарини телевизорда кўриб, телетомошабинлар муҳокамасига қўйишни истамасин. Бундан 20—25 йил аввал аксинча, ёзувчилар даврасида «асар телестановка қилинса, китобхонларнинг унга қизиқиши сусаяди», деган гаплар юрарди. Ҳаёт бу гапларнинг асоссиз эканини исбот қилди. Аслида «Ойнаи жаҳон» бадиий асарнинг энг яқин дўсти, чинакам тарғиботчиси экан. Асар телевизорда кўрсатилгандан кейин унинг китобхонлари юз, ҳатто минг баробар ортар, китобга қизиқиш ниҳоятда ўсар экан. Бунинг учун, аввало, видеофильм юқори савияда, юксак дид ва катта маҳорат билан саҳналаштирилиши даркор. Асарнинг муваффақияти хоҳ кино, хоҳ театр, хоҳ телевизорда бўлсин, биринчи навбатда режиссёрга ва унинг маҳоратига боғлиқ.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Мақсуд Юнусов 1987 йили ёзувчи Турғун Пўлат қиссаси асосида «Ичкуёв» видеофильмини яратди. Тўрт қисмдан иборат ушбу видеофильмни томошабинлар илиқ кутиб олишди.

«Ичкуёв» қиссаси турғунлик йиллари кирдикорларини дадил фош қилган асарлардан биридир. Шунинг учун ҳам режиссёр М. Юнусов бу қиссага алоҳида меҳр билан ёндашди. У сценарий ёзиш жараёнида айрим эпизодларни кучайтирди, баъзи жойларини қисқартирди. Қаҳрамонлар портретига қўшимча чизгилар қўшди. Видеофильмнинг яратилиш тарихи ҳақида режиссёр шундай ҳикоя қилади:

Кўпчилик мухлислар фильм сценарийсини адиб билан ҳамкорликда ёзганмисиз, деган савол беришади. Афсуски, мен учун сценарийни муаллифга бир кўрсатиб олиш ҳам армон бўлиб қолган. Бир куни драматург Ҳайитмат Расул Турғун Пўлатнинг «Шарқ Юлдузи» журналида босилган «Ичкуёв» қиссасини ўқидингизми, деб сўраб қолди. Мен ҳали ўқимаганимни айтдим. Кўп ўтмай қисса китоб ҳолида нашр қилинди. Асарни диққат билан ўқиб чиқдим. Қисса менга маъқул бўлди...

Бир куни кўшим — шоир Юсуф Шомансур номзодлик диссертациясини ёқлагани муносабати билан берилаётган зиёфатга таклиф қилди. У ерга ўша даврнинг кўзга кўринган

зиёлилари йиғилган экан. Менга Эркин Воҳидов, Умарали Норматов, Раҳматилла Иноғомов ёнидан жой ажратилган экан. Базм қизиб турганда Раҳматилла Иноғомов қулоғимга секин шивирлади: Мақсуд ака, «Ичкуёв»ни ўқиб мақтаган эдингиз, шу асар муаллифини кўрганмисиз, деб сўраб қолди. Мен у киши билан ҳечам учрашмаганимни айтдим. Шунда Раҳматилла «...бошингизни кўтариб қарасангиз, рўпарангизда ўтирган одам Турғун Пўлат бўлади», — деди. Қарасам, рўпарамда узун бўйли, гавдали, қорачадан келган одам ўтирган экан. Унинг ҳолати ҳамон кўз олдимдан кетмайди. «Шу одам Турғун Пўлатми?» — деб сўрадим суҳбатдошимдан. У «ҳа», — деб бош ирғади. Кўнглимда унинг ёнига бориб кўришиш истаги пайдо бўлди-ю, одамлар кўплигидан уни безовта қилгим келмади. Раҳматилла Иноғомовдан базмдан сўнг у билан таништиришини илтимос қилдим. Профессор Очил Тоғаев билан бир маҳаллада яшар эдик. Базм тутагач, қўшним машинасида бирга қайтишимни таклиф қилиб қолди. Ярим йўлга келганимда, мен Турғун Пўлат билан танишмоқчи бўлганим ёдимга тушиб, Очил акага бу ҳақда гап очдим. У агар хоҳласангиз, мен сизни эртагаёқ таништириб қўяман, деб кўнглимни тинчитди. Ишлар кўплигидан бу учрашув орқага сурилаверди. Орадан бир ҳафта ўтгач, Турғун Пўлат оламдан ўтганлиги ҳақида хабарни эшитиб, ҳафсаласизлигимдан хафа бўлиб кетдим. Шундан сўнг Умарали Норматовдан айрим маслаҳатлар олиб, «Ичкуёв» сценарийси устида ишлашга ўтирдим. Муҳокамада кўпчилик кенгаш аъзолари унга қарши чиқди: бири «ҳаёт ҳақиқати бузилган» деса, бошқаси «совет тузумига тўғри келмайди» дейишди. Шу билан видеофильм ҳақидаги ишлар тўхтаб қолди...

Умуман у пайтларда хоҳ фильм, хоҳ бошқа бир санъат асарида бўлсин, ҳақиқатни олиб чиқиш осон кечмасди. Бу сценарий ғаладонда анча ётди. Ўша кезлари ўйлардим: оддий бир сценарийга шунча ҳужум, китоб қўлёзма ҳолида қанча ётди экан. Эҳтимол, унинг нашр этилиши ҳам бир тасодифдир... Узоқ мулоҳазалардан сўнг сценарийни Ёзувчилар уюшмасига топширдим. Бир куни мени уюшма раисининг биринчи ўринбосари Ўктам Усмонов чақириб қолди. У сценарийни жиддий ўқиб чиқдим. Уни бемалол видеофильм

қилсангиз бўлади. Мана уюшманинг қарори. Буни бошлиқларингизга кўрсатинг. Бу орада телевидение раҳбари алмашиб, уюшмадан берилган қарор ҳам икки-уч йил қолиб кетди. Ниҳоят, 1987 йилнинг бошида тўрт қисмдан иборат видеофильмни тасвирга олишга киришдик. Видеофильм эфирга кетгач, жуда кўп хатлар келди, матбуотда фильм ҳақида бир нечта ижобий тақризлар эълон қилинди. Фильм муваффақиятининг асосий сабаби, асар қаҳрамонининг кечинмалари, алам ва қувончлари ошкора ва ишонарли яратилганида, деб ўйлайман. Ўз бошидан қора кунларни ўтказган ушбу видеофильм шу тариқа ёруғ кунларга етиб келганди. 1988 йили адолат тўла тантана қилиб, фильм ижодкорлари Давлат мукофотига тақдим этиладиган бўлди. Бу мукофотга актёр Ёдгор Саъдиев, тасвирчи Тўлқин Қурбонов ва менинг номзодим кўрсатилганди. Бир куни Давлат мукофоти бўйича масъул Пиримқул Қодиров менга телефон қилиб, бу мукофотга фильм ижодкорларидан тўртта номзод кўрсатилиши шарт эканлигини эслатди. Мен шунда кўнглимдаги армонимни унга айтдим. Тўртинчи номзодга асар муаллифи — марҳум Турғун Пулатни қўйсак, қандай бўларкин? — деб сўрадим. Пиримқул ака бу таклифдан хурсанд бўлиб, раҳмат сизга, жуда яхши таклиф, Турғун Пулат бу мукофотга жудаям муносиб, дедилар. Шунда мен муаллиф олдидаги қарзимдан биров қутулгандай енгил тортдим.

* * *

Турғунлик йилларида маънавий қадриятларимизнинг гўзаллиги, улуғворлиги, мураккаблиги билан акс эттирган заҳматкаш қалам соҳибларидан бири Ўзбекистон халқ ёзувчиси Пиримқул Қодировдир. У шўро даврига қарамай «Юлдузли тунлар»дек буюк асарни яратишга муваффақ бўлди. Ушбу роман асосида Бобур видеофильмини яратган ижодкорларни ҳам жасоратли кишилар деб айтишга тўла ҳақлимиз.

1984 йили буюк бобокалонимиз Бобурга бўлган меҳрим туфайли Пиримқул Қодировнинг «Юлдузли тунлар» романи асосида сценарий яратдим, — дея ҳикоя қилади саҳналаштирувчи режиссёр Мақсуд Юнусов. Доимий

ижодий ҳамкорим, иқтидорли рассом Саидакмал Расулов фильмга ажойиб безаклар ишлади. Бу орада Марказқўмнинг мафкура бўйича котиби телевидениега ташриф буюрадиган бўлиб қолди. У студияларни айланаётиб, тасодифан видеофильмга ишланган декорацияларга кўзи тушиб қолди. Тезда мени ёнига чорлаб, дабдурустдан сўроқ қила бошлади:

«Навоий»ни қўйган ҳам сизми? Нега ҳамма қаҳрамонларингизга чопон кийдириб, салла ўратасиз. Биринчидан, Бобур босқинчи ва қонхўр шахс. Сизга ким рухсат берди унинг образини яратишга. Хуллас, Бобурга оид барча ишларингизни тўхтатинг, — дея телемарказ директорига барча эскизларни ёқиб юборишни буюрди. Рассом иккимизнинг икки ойлик маошимиз ҳисобидан харажатлар сарфи қопланадиган бўлди.

Орадан тўрт йил ўтди. 1988 йили телерадиокомпанияга Наим Ғойибов раис бўлиб келди. Кунлардан бир куни у киши Бобур ҳақидаги ишимиз билан қизиқиб қолди. Унинг топшириғига кўра яшириб қўйган сценарий матнини олиб келиб бердим. Бир ҳафтадан сўнг махсус буйруқ асосида ишни давом эттиришимизга рухсат берилди. Суратга олиш жараёни Қозоғистон, Туркменистон, Қўқон, Жамбул, шунингдек, Бобурнинг Ўшдаги ҳужрасида, қолган қисмлари Қора денгиз бўйларида давом эттирилди. Аслида Бобур ролини Ёдгор Саъдиев ижро этиши лозим эди. У қандайдир зарур иш билан банд бўлиб «синов»га келолмади. Бобурни ўйнаш бахти ўша пайтда Сурхондарё вилоят театридан эндигина пойтахтга келган иқтидорли актёр Муҳаммадали Абдуқундузовга насиб этди.

— Тўғриси айтсам, бундай бўлишини тасаввур ҳам қила олмасдим, — дея хотирлайди Бобур ролининг ижрочиси М. Абдуқундузов. — Отам Фарғонанинг машҳур Яйпанида чойхоначи бўлиб ишларди. Азалдан чойхона маърифат, маданият маскани бўлган. Тез-тез у ерда шоиру санъаткорлар гурунги бўлиб турарди. Мен уларга чой ташиб, хизмат қилардим. Чойхона деворларида бир нечта улуғ алломаларнинг суратлари осиблиқ турарди. Улар орасида Бобурнинг сурати ҳам бўлиб, у кўркемлиги билан мени ўзига ром этарди. Нега шундайлигини ҳозир ҳам билмайман. Мен ҳар гал суратнинг олдидан бефарқ ўтолмасдим. Шу

боис отамдан бир неча бор танбеҳ эшитганман. Кейин билсам, одамзодга тақдир деган буюк аъмол аввалдан ҳадыя этилган бўларкан.

Театр, кино санъати аввало режиссёр таланти, маҳорати, унинг ўткир нигоҳидан нурланади. «Бобур»даги маҳоратимни биринчи навбатда, Ҳамза номидаги Давлат мукофоти соҳиби, Республикада хизмат кўрсатган санъат арбоби Мақсуд Юнусовнинг хизмати деб биламан. Кейин эса халқим олдидаги масъулият. Зеро, Бобур ҳаёти ва ижоди билан таниш ҳар бир инсон қалбида ўзи яратган Бобури бор. Мен ҳам ана шу улуғ зот қиёфасини мукаммал яратишни ўзимга мақсад қилиб қўйгандим.

Мен ҳар гал Бобур қиёфасига кирар эканман, у юртимиз, миллатимизнинг бебаҳо бойлиги, шоҳ ва шоирнинг ўз юртидан кетиши биз учун улкан йўқотиш бўлганини юракдан ҳис қиламан. Зеро, Бобур билан катта маданият ва санъатимиз Ҳиндистонга кетди. Ахир, у кетмаганда Ҳинд диёридаги обод шаҳарлар, муҳташам кошоналар, Тож Маҳалдек дунёга машҳур обидалар кўҳна Туронда бунёд этилармиди? Шунинг учун ҳам мен Муҳаммад Юсуф шеърини бироз ўзгартириб, «Нега йиғламайсан, аҳли Туркистон» дейман.

Мен учун Бобур сиймосини яратиш осон кечмади. Аввало, унинг пири комили Амир Темур руҳидан мадад олдим. Биринчи эпизодни суратга олиш 1989 йил 4 январга белгиланганди. Эрта тонгдан ҳазрат Темурни зиёрат қилиш учун Гўри Амирга бордим. Аввал қабрни тавоб қилдим. Яхши билардимки, ҳазратнинг хилхоналари ертўлада жойлашган. Улуғ иш қилаётганимизни айтиб, у ерга тушиш учун руҳсат сўрадим. Мутасаддилар рози бўлишди. Беш минут ёлғиз ўзим Амир Темурнинг қабрини зиёрат қилдим. Руҳлари шод бўлишини сўраб Қуръон тиловат қилдим.

Видеофильмни суратга олиш жараёнида улуғларнинг руҳлари мададкор бўлди. Натижа кутилганидан ҳам зиёда бўлди. Видеофильм эфирга кетгач, турли вилоят ва давлатлардан юзлаб хатлар олдик. Ҳис-ҳаяжон, севинч, миннатдорчилик билан битилган мактублар видеофильм ижодкорларига кўтаринки руҳ инъом этди.

ФИДОЙИ САНЪАТКОР

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Ҳайбатулла Алиев ўз фаолияти давомида тўрт мусиқали драма, 30 та телевизион театр, икки видеофильмга режиссёрлик қилган. Шунингдек, театр спектаклларида 80 дан ортигининг телевизион талқинини яратган. Адабиёт ва санъатни чуқур ҳис этадиган, билимдон, ўз ишининг устаси Ҳайбатулла Алиев кўп йиллар «Бўстон», «Умид» телевизион журналлари, «Бир асар тарихи» кўрсатувида режиссёрлик қилган.

Ҳайбатулла Алиев ўз фаолиятини эндигина бошлаган олтмишинчи йилларнинг охири, етмишинчи йилларнинг бошида ўнлаб телеспектакллари экранлаштиришга муваффақ бўлди.

У адабиётни, айниқса, жаҳон адабиёти дурдоналарини яхши биладиган ижодкорлардан бири. Бальзакнинг «Горио Ота», «Евгения Гранде», Жек Лондоннинг «Мартин Иден», Э. Раннетнинг «Қадаҳ ва жон», Лакшмининг «Аёл юраги», К. Райнекнинг «Изолда Кавалтини иши» каби ўнлаб асарлар асосида икки, уч қисмли телевизион театрларни саҳналаштирди. Рус ва қардош халқлар адабиёти намояндаларидан М. Шолоховнинг «Очилган кўрик», Яшар Камолнинг «Инжа Мамат», С. Алешиннинг «Дипломат», А. Бекнинг «Волоколам кўчаси», Қ. Қулиевнинг «Қора карвон» каби ўнлаб асарлари ҳам унинг талқинида экранлаштирилди.

Ҳайбатулла ака ўзбек адабиётида пайдо бўлган янги роман ёки қисса ҳали чоп этилмасдан қўлёзма шаклидаёқ ўқиб, экранлаштиришга ҳаракат қилади. Саъдулла Кароматовнинг «Бир томчи қон», Ҳамид Фуломнинг «Машғал», Саид Аҳмаднинг «Уфқ» романлари «Шарқ юлдузи» журналида чоп этилиб, ҳали китоб ҳолида чоп этилмасдан саҳналаштирилди. «Уфқ» романи Ҳайбатулла Алиев томонидан икки мартаба экранлаштирилди. Биринчиси 1967 йилда, иккинчиси 1970 йили (рус тилида) тайёрланиб, Марказий телевидение орқали намойиш этилди.

Ҳайбатулла Алиев телевидениеда видеофильм жанрининг ривожига муносиб ҳисса қўшган режиссёрлардан биридир. Унинг Нодар Думбадзенинг «Абадият қонуни», Тоҳир

Маликнинг «Сўнги ўқ» романлари асосида яратган кўп қисмли видеофильмлари фикримга асос бўла олади.

— Режиссёрлик касбига яқин соҳа — журналистика. Бу икки касбни танлаган инсон умрининг охиригача халқ эътиборида бўлади. Мен ҳам ёшлигимда журналист бўлмоқчи эдим, лекин университетга киришга кўзим етмади. Ўйлаб-ўйлаб, Театр санъати институтига ўқишга кирдим, кам бўлмадим. Касбим билан фахрланаман.

Режиссёрлик масъулиятли касб. У доим изланиши, доимо ҳушёр бўлиши керак. Шу боисдан мамлакатимизда олий маълумотли режиссёрлар кўп, лекин чинакам режиссёр мақомига эга бўлганлар бармоқ билан санарли, — дейди Ҳайбатулла ака.

Менинг ақидам — бошингга қилич келса ҳам ростини айт. Иложи борича шу ақидага суяниб яшадим. Кўп сурилдим, камситилган пайтларим, сеvimли касбимдан четлатилган дамлар ҳам бўлди. Аммо телевидениедан ҳеч қаёққа кетмадим.

— Болалигим Тошкентнинг маркази — Навоий кўчасида «Ўрда» маҳалласида ўтган (ҳозирги «Пахтакор» стадиони ва Анҳор ўртасида). Жуда гавжум, аҳил, бағрикенг маҳалла эди. Бир умр эздан чиқмайдигани: 1945 йил, ўн ёшимда уруш тугаган. Маҳалламизда турли миллат вакиллари яшарди. Урушнинг офатини биз кейинроқ, балоғат ёшига етганда тушундик. Лекин болаликда гувоҳ бўлганим ҳамон эсимда. Одамлар бир-бирига ҳозиргидан меҳрибонроқ эди. Ўсмирлигим ҳозирги «Ишчилар шаҳарчаси» аталмиш маҳаллада ўтган. Ойбек домла билан бир маҳаллада яшар эдик. «Навоий», «Қутлуғ қон»дек доврўғли романларни ёзган Ойбекни кўп кўрганман. У кишининг бошига тушган кулфатлардан беҳабар эдик, албатта. «Ғалаба» парки (ҳозирги «Тошкент лэнд»)нинг этагида бир улкан шаршара бор эди. У киши уйларида чикиб, шу шаршара ёнида, мажнунтоллар соясида соатлаб ўтирганларини ҳайрат билан кузатганман.

Доимо қўлларида кичик блокнот, яхши очилган қалам, аммо бирор нарса ёзганларини кўрмаганман. Ўша пайтларда биз шўх йигитлар эдик, тўполон қилиб, чўмилардик. Ойбек домла келиб қолсалар, секин-аста жойимизни ўзгартирардик.

Бундан эллик йил бурун театр санъати институтини тугатиш арафасида отам вафот этган. Ҳали узатилмаган икки синглим, кекса онам ва мен аро йўлда қолганмиз.

24 ёшда уйлангандим. Институт йўлланмаси билан бирор вилоят театрига ишга кетолмас эдим. Кейинчалик институтимиз домлалари ва дўстларим ёрдамида Ўзбекистон телевидениесига режиссёр ёрдамчиси бўлиб ишга жойлашдим. Бир-икки ой ичида режиссёр ассистенти, кўп вақт ўтмай режиссёр бўлганман. Мана, деярли 45 йилдан буён ЎзТВ режиссёриман. Ижодий фаолиятим асосан адабий-драматик, мусиқий кўрсатувлар редакциясида ўтган.

Мен режиссёр, сценарий муаллифи сифатида элликка яқин телевизион театр ва видеофильмлар ижодкориман. Сўнгги ижодий ишларимдан грузин ёзувчиси Нодар Думбадзенинг «Абадият қонуни» романи асосида яратилган уч қисмли ва Тоҳир Малик романи асосида яратилган етти қисмли «Сўнгги ўқ» видеофильмларидир. «Абадият қонуни», «Сўнгги ўқ» видеофильмларини бир нафасда, кўтаринки руҳда яратганман. Ҳозир ҳам бу видеофильмлар билан фахрланаман, — дейди Ҳайбатулла Алиев. Зеро, видеофильм яратилаётган ҳар қандай проза асари тўлалигича экранга чиқа олмайди. Роман ёзувчи томонидан ўқиш учун, кўпинча ёлғиз, хотиржамликда мутолаа қилиш учун ёзилади. Шунингдек, китобхон яхши асардан маънавий озиқа олади, одоб ўрганади. Ўзига бегона бўлган ва мутолаа давомида қалбига яқин бўлиб қолаётган инсонларнинг қувончига шерик, қайғусига ҳамдард бўлади. Бу инсонга олам-олам ёруғлик, рўшнолик бахшида этади. Мен ушбу асарлар асосида видеофильм яратилиш жараёнида Тоҳир Маликка, Нодар Думбадзегга хиёнат қилмасликка ҳаракат қилдим. Роман муаллифларининг ижодий маҳсулини бойитишга, мақсадларини янада ёрқинроқ ифодалашга, улар баён этган воқеалар янада кўркемроқ бўлишига ҳаракат қилдим...

Режиссёр ким? Режиссёрлик касбми ёки ҳунарми?

Бу ҳақда кўплаб китоб ва рисоалар яратилган. Қисқача қилиб айтганда, режиссёр, авваламбор, ўз ватанининг, халқининг илғор зиёлиси. У ҳар томонлама мукамал тарбия олган, ўқимишли инсондир.

Ҳ. Алиев ҳаётда ва ижодда ана шу талабларга тўла амал қилиб яшайди. У қарийб 50 йиллик фаолиятида ҳеч бир гуруҳбозликка қўшилмасдан ҳалол ва камтарин ҳаёт кечириб келмоқда. Лекин таҳририят, бадиий кенгаш йиғинларида ҳамиша тўғри сўзини айта оладиган виждонли инсон. Ҳайбатулла аканинг бирор марта ишга кечикиб келганини-ю, эрта кетганини, касаллик варақаси очганлигини эслай олмайман.

Унда ҳеч кимга ўхшамайдиган яна битта одат бор. У ёзми, қишми ҳар доим ишга ҳаммадан илгари, ярим соат аввал, қўлтиғида бир тахлам газета-журнал билан кириб келади. Ҳозир, нафақа ёшида ҳам бу анъанага амал қилади. Фақат бозор иқтисодиёти сабаб адабиёт ва санъатга оид нашрларнигина олади. Қолган газета ва журналларни ҳар куни кутубхонага кириб 2 соат давомида ўқиб чиқади.

Кутубхонадаги унга очилган карточкасига ҳам деярли ҳар куни янги саҳифалар очилади... У киши билан бирга юзлаб кўрсатувлар тайёрлаш билан икки видеофильмига — «Абадият қонуни»га муҳаррир, «Сўнги ўқ»га бадиий раҳбар сифатида ҳамкорлик қилганман.

Сценарий муаллифи ва саҳналаштирувчи режиссёр Ҳ. Алиев грузин ёзувчиси Нодар Думбадзенинг «Абадият қонуни» романи асосида уч қисмдан иборат видеофильмни телетомошабинлар ҳукмига ҳавола этди.

Бош қаҳрамон Бачана Рамишвили фильм давомида телетомошабин кўз олдида ўсиб, улғаяди. Унинг софдиллиги, ёвузлик учун доимо кўрашувчанлиги видеофильмнинг дастлабки саҳналариданоқ яққол сезилади.

Видеофильм Бачана Рамишвилининг (артист Эркин Комилов) хаёли асосида қурилган. Бачана Рамишвили юрак хасталиги билан касалхонага тушиб қолади. У касалхонада ёшлик йилларидан ҳозирги кунгача бўлган даврни эслайди. Ёшлигидан ҳақиқат учун курашган Бачана, газетанинг бош муҳаррири лавозимида ишлаётганида ҳам кўп тўхматларга учрайди. Унинг ҳамхоналари: кўпни кўрган, босиқ Ҳазрат Иорам Канделаки ҳамда хушчақчақ, ҳаётга ташна Буликадир. Бу ролларни Тўйчи Орипов ва Ҳожиакбар Нурматов ижро этишган.

Абдуҳамид Фофуров ижросидаги Нугзар Дараквеледзе жуда ҳаракатчан, туйғуларини тийиб туролмайдиган одам

бўлса, Ёқуб Аҳмедов ижросидаги Сандро ниҳоятда сипо, босиқ. Ёқуб Аҳмедов ўзининг актёрлик маҳорати билан бу образни шу қадар меъёрига етказиб ўйнаганки, унинг умуман қизишмаслиги, ҳатто Мариядан тарсаки еганда ҳам табассум қилишга кучи етганини кўриб, беихтиёр хушёр тортасиз, ҳаётда ана шундай «жозибадор» кишилар борлигидан ҳайрон бўласиз.

Мария асарда нисбатан кам ўрин эгаллайди. Лекин унинг ниҳоятда мураккаб ички дунёси, вулқон бўлиб отилишга тайёр турган туйғулари уни беихтиёр биринчи планга олиб чиқиб қўяди. Мария Ўзбекистон халқ артисти Ойдин Норбоева сиймосида ўз ижрочисини топган.

Бадиий асар саҳна ёки экранга кўчирилганда кўп нарсаларни йўқотиши шубҳасиз. Лекин барибир, бадиий асарни санъатнинг бошқа турлари воситасига кўчирганда асосий ғояни сақлаб қолишнинг ўзи кифоя эмас... Ана шу асосий ғояга хизмат қиладиган воқеаларни иложи борича кўпроқ қамраб олиб, марказлаштиришга ҳаракат қилиш лозим. Ушбу видеофильм инсценировкасини ижобий баҳолаган ҳолда, бироз осон йўлдан боришга ҳаракат қилинганини, яъни керак бўлган эпизодларни шу ҳолда экранга кўчириб қўя қолинганини эътироф этиш лозим.

Асарда Бачана Рамишвилининг муҳаррирлик фаолияти ҳамда касалхонадаги Иорам Канделаки билан қилган баҳсларидан ташқари яна бир йўналиш бор. Бу йўналиш Бачананинг болалик ва ўсмирлик давридир. Унинг муҳаррир ва касалхонадалик даври тасвирида бироз фельетон ҳиди анқиб турса, унинг болалик ва ўсмирлик даври, шунингдек Мария билан боғлиқ воқеалар катта маҳорат билан тасвирланган.

Романдаги эпизодик, лекин энг ёрқин образлардан бири Вахтанг Амбокадзедир. Бачананинг қадрдон дўсти бўлган Вахтанг Амбокадзе — ўғри. Лекин қилмишидан пушаймон одам. Романда Бачанани кўргани келган Амбокадзенинг гапларини катта қизиқиш билан эшитиб, унга меҳр қўйиб қолган ҳазрат Иорам у кетгач, Бачанадан у ким деб сўраганида, Бачана чуқур дард билан унинг ўғрилигини беркитиб, дўстим деб қўя қолади.

Яна бир фикр: Бу Мария образининг талқини билан боғлиқ. Маълумки, Мария жуда мураккаб тақдирли аёл. У

қирқ ёшларида ўз бахтини топади. Халқимизда сутдан оғзи куйган одам қатикни ҳам пуфлаб ичади, деган гап бор. Мария бахтини — Бачанани топди, лекин уни топишдан йўқотиб қўйиш хавфи кучлироқ. Унинг муҳаббати, қувончи — ўн етти яшар қизнинг муҳаббати, қувончи эмас. Демак, бу муҳаббат беғам, беташвиш муҳаббат. Мария ҳар доим Бачананинг ёнида бахтга, табассумга гарқ ҳолда кўринади. Натижада томошабин Мариянинг жуда катта ички оламига эга аёл эканига, унинг бахтга нақадар катта қурбонлар бериб эришганига ишонади. Бу режиссёр маҳорати белгисидир.

«Сўнгги ўқ» видеофильмини яратишда бир нечта қўшимча сахналар ёзилди. Романда Мадаминбек, Кўрбоши Шокирхўжа сахнаси йўқ. Тоҳир Маликнинг розилиги билан бу катта сахна яратилди ва видеофильмдаги воқеалар ривожига катта ҳисса қўшди. Хадича образи романдагига нисбатан анча кенгайтирилди. Натижада «Сўнгги ўқ» видеофильмидаги ягона аёл образи узоқ ёдимизда қоладиган, катта эътиборга лойиқ шахс сифатида намоён бўлди. Лекин етти қисмли видеофильм «Сўнгги ўқ» романининг нусхаси десак, хато бўлади.

1994 йил ноябрь ойининг бошида Тоҳир Маликнинг «Сўнгги ўқ» асари асосида 7 қисмли видеофильм съёмкаси тугади. Бир ҳафта ичида монтаж қилиниб, мусиқа безаклари берилиб эфирга тайёр бўлди. Ички кўрикка редакция бадий кенгаши аъзоларидан ташқари, қисса муаллифи Тоҳир Малик, ёзувчилардан Машраб Бобоев, Эркин Усмонов, актёр Ёдгор Саъдиев таклиф этилди. Раис иши кўплигини баҳона қилиб, видеофильмни қабул қилишни биринчи муовинига топширди. У оддий одамлар билан бирга ўтириб фильмни кўришни ўзига эп кўрмади шекилли, менга хонамга улаб қўйинглар, — деб топшириқ берди. Биз икки кунда барча қисмларни кўриб бўлиб, ундан муҳокамани қаерда ўтказамиз, сизга чиқайликми ёки сиз тушасизми, деган таклифимизга ланж жавоб қилди. «Ўзларинг ҳал қилаверинглар, мен чала-чулпа кўрдим.»

Редакция бадий кенгаши аъзолари ҳамда меҳмон адиблар фильмни бир овоздан маъқуллаб, эфирга беришга қарор

қилишди. Орадан икки кун ўтгач, биринчи муовин фильмни яна қайта кўриш истагини билдирди. Унинг хонасига яна икки кун улаб қўйдик. У одатда, ҳар душанба куни ўтказиладиган телевидение ходимлари йиғилишида иштирок этарди. У навбатдаги йиғинда барча ижодий ва техник ходимлар олдида дабдурустан «Сўнгги ўқ» видеофильмига тош отиб қолди: «Бу фильмнинг ташаббускори ким? Мен 4 сериясини кўришга улгурдим. Ҳозирги ҳолида уни мутлақо эфирга бериб бўлмайди.»

Мен босиқлик билан унга юзландим: бу ерда фильмни муҳокама қилишимиз ноўрин. Яхшиси, йиғилишдан сўнг ижодий гуруҳни хонангизга олиб чиқаман. Қанча гапингиз бўлса, эшитишга тайёрмиз. Менинг таклифим унга унчалик ёқмади шекилли, сўзини давом эттирди. Менинг ҳеч кимдан яширадиган сирим йўқ. Бировлар олдида тилим қисик эмас. Менинг 4 та қисм бўйича 32 та «замечанием» бор. Қолганини кўришни ҳам хоҳламайман. Унинг жавобига чидай олмай, мен ҳам дилимдаги гапларни айтдим: Сизнинг гапларингиздан 37-йилларнинг иси келяпти. Аслида фильм ҳам айнан ўша давр қурбонлари ҳақида.

Бу гапларингизни Тоҳир Малик эшитиб қолса, қиссанинг давомини албатта ёзади. Бош қаҳрамон, шубҳасиз, сиз бўласиз... Эртага Тоҳир Малик бошчилигида адабиётшунос ва тарихчи олимларни чақириб, фильмни қайта кўрсатаман. Доно фикрларингизни уларнинг олдида айтарсиз, деб залдан чиқиб кетдим. Постановкachi режиссёр Ҳайбатулла Алиев бироз иккиланиб тургач, у ҳам менинг изимдан эргашди.

Орадан бир соат ўтгач, Ҳайбатулла ака биринчи муовин хузурига йўл олди. Орадан 10 минут ўтмай ҳафсаласи пир бўлиб қайтиб келди. У хонасига ҳам киритмай ўшқирибди: «мен бу ўйиндан чиқдим. Эфирга бериш, бермаслик масаласини доно раҳбарларингиз Ўрол Ўтаев ҳал қилсин».

Шу тариқа видеофильм хусусидаги гапларга сўнгги нуқта қўйилди. Фильм ҳеч бир жойи қисқартирилмасдан эфирга берилди. Биринчи муовиннинг кучи фақат битта нарсага, яъни видеофильм охирида «Бадий раҳбар Ўрол Ўтаев» деган ёзувни олдириб ташлашга етди, холос...

АДИБНИНГ СЎНГГИ АРМОНИ

Ўзбек адабиётида ёзувчиликни қисмат дея қабул қилиб, унга умрининг охиригача садоқат кўрсатган адиблар бармоқ билан санарли. Шулар сафида Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шукур Холмирзаев ҳам бор эди. Шу боис, у шўро даврида замонавийлик ниқобидаги ўйинларга иштирок этмай, уни жилмайиб кузатиб, фақат юрак буюрган мавзуларни қаламга олди.

Мустақиллик шарофати билан адабиёт жабҳасида хизмат қилаётган шоир ва адибларимиз асарлари адолат тарозисига солиб кўрилганда, унинг деярли барча асарлари галвирдан бутун чиқди. Ўнлаб ҳикоялар, «Ўн саккизга кирмаган ким бор?», «Тўлқинлар» қиссалари, қатор эсселар, айниқса, «Қора камар» драмаси фикримга асос бўла олади.

Шукур ака ҳақиқий маънода серқирра талант соҳиби эди. У дунёвий билимга эга бўлган адиб бўлиш билан бирга, ҳар соҳада ўз нуқтаи назарига эга, қиёфаси кўркам, нутқи равон, овози жарангдор, бир сўз билан айтганда, у тайёр телебошловчи эди. Шу боисдан телевидениедаги ҳар бир чиқишида албатта бирорта ақли фикр айтарди. У билан 1975 йилдан яхши таниш, ҳамфикр ака-ука эдик. Мен уни бир неча бор ҳамкорликда ишлашга даъват этдим. Бироқ, у ҳар хил баҳоналар билан бу ишдан ўзини олиб қочарди. Ҳар гал гапираверганимдан энсаси қотди шекилли, бир куни дангал шундай деди:

— Ўролжон, телевидениега бошловчилик қилиш ўртакашга кўпроқ ярашади. Ёзувчининг вазифаси эса уйда ўтириб асар ёзиш...

70-йилларнинг охирида Шукур акани «Ёзувчи ва замон»нинг навбатдаги сонларининг бирига таклиф этдим. Кўрсатувга гапга чечан, ҳар ойда бир-икки марта телевидениега чиқмаса, кўнгли жойига тушмайдиган адабиётшунослардан бири бошловчилик қиладиган бўлди. Кўрсатувда Шукур акадан ташқари, Ўткир Ҳошимов ҳамда Омон Мухтор иштирок этадиган бўлди. Одатдагидек, жонли эфир олдидан, тракт (репетиция) қилиб олдик. Унда ким нима ҳақда гапиришини яна бир бор келишиб олдик. Шукур ака, одатдагидек адабиёт ва ҳаёт муаммоларига оид ўзига хос

кузатишларини ўртага ташлайдиган бўлди. Ниҳоят, 30 минутлик кўрсатув бошланди. Унда ҳеч ким кутмаган ҳодиса юз берди. Бошловчи гўё ҳеч нарса бўлмагандек, Шукур ака айтмоқчи бўлган барча тезисларни бирма-бир ўз номидан гапира кетди... Бу ҳолатдан ижодий гуруҳ қотиб қолдик. Шукур аканинг юзлари аввал оқарди, кейин қизарди, сўнг бўзарди. Ҳозир ҳаммамиз, Шукур ака сўкиб юборади ёки ўрнидан туриб кетади, деб хавотирга тушиб қолдик. Лекин у киши қўлини иягига тираганича жим ўтирарди...

Мен чидаб туrolмай, Шукур акага икки жумла хат битиб, жонли эфир кетаётган залга югурдим. Унда шундай сўзлар битилганди:

«Шукур ака, илтимос, ортиқча хатти-ҳаракат қилманг, эфирда бирон нарса юз берса мен қаттиқ жазо оламан». Тасвирчининг ёрдамида хатни бир амаллаб Шукур акага етказдим. Кўрсатув тугашига уч минут қолганда бошловчи Шукур акани осмонга чиқазиб мақтаб, унга сўз берди. Шукур ака унинг юзига ҳам қарамасдан, «буёғини ҳам ўзингиз гапириб қўя қолинг», деб тўнғиллади. Бошловчи бир тиржайиб, яна сайрай кетди...

Кўрсатув тугагач, Шукур ака ҳамманинг гувоҳлигида бошловчига шундай деди:

— Сенинг китоб ўқимасдан (бировлардан эшитиб) тақриз, мақола ёзишингни, Москва нашрларидан фикр ўғирлашингни, иккита диссертациядан учинчисини ясай олиш «маҳорат»ингни билардим. Бугун талантингнинг «янги қирраси»ни кўрсатдинг...

Барчамиз бировнинг ошига адашиб кириб қолган меҳмонлардек, бир-биримиз билан совуққина хайрлашдик.

Ана шу воқеа сабаб Шукур ака қарийб 10 йил телевидениега қадам ранжида қилмади. Унинг телевидениега қайтишига 1988 йили Аброр Ҳидоятлов номидаги театрда саҳналаштирилган «Қора камар» асари сабаб бўлди. Театр учун махсус ёзилган ушбу асар ўша йиллар учун чинакам жасорат ва маҳорат маҳсули эди. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Баҳодир Йўлдошев саҳналаштирган ушбу асарда бутунлай янги қахрамон, шўро даврида «босмачи», «талончи» дея халқимиз онгига сингдирилган Хуррамбек (Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Фарҳод

Аминов) илк бор ўзбек адабиёти ва саҳнасида ижобий, ибратли қаҳрамон сифатида талқин этилди. Спектакль премьерасидан сўнг телевидениеда 50 минутлик кўрсатув тайёрланиб, унда муаллиф Шукур Холмирзаев, постановкачи режиссёр Баҳодир Йўлдошев, саҳналаштирувчи расом Георгий Брим, Бош роль — Хуррамбек образини ижро этган Фарҳод Аминовлар иштирок этиб, асарнинг ёзилиш жараёни, уни саҳналаштиришдаги қийинчиликлар тилга олиниб, «Қора камар»дан парчалар берилди.

1989 йили ижодий гуруҳ ҳақли равишда Ҳамза номидаги Давлат мукофоти билан тақдирланди. Шу йили таниқли телережиссёр, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Ҳайбатулла Алиев билан ҳамкорликда «Қора камар»нинг телеварианти яратилиб, «ойнаи жаҳон» «олтин фонди»дан ўрин олди.

Бу асар билан боғлиқ бир воқеа ҳечам эсимдан чиқмайди. Мустақиллигимизнинг икки йиллиги арафасида «Қора камар»ни ҳафталик дастурга киритдик. Бир ой аввал телевидение бўйича раис муовини бўлиб ишга келган янги раҳбаримиз дабдурустан мени хонасига чорлаб қолди: «Ўролжон, «Қора камар»ни режага киритибсизлар, менга бир-иккита ходимлар келиб, уни сал нозикроқ асар дейишяпти. Гуё асарда босмачи мақталиб, комсомоллар устидан кулинармиш. Буни халқимиз қандай қабул қилар экан?.. Мен кулгидан ўзимни зўрға тийиб, сиз кўрқманг, бу Давлат мукофотига сазовор бўлган асар дея олдим, холос...

Кўп йиллардан буён Шукур аканинг бирорта асари асосида видеофильм яратишни орзу қилар эдим. Ниҳоят, бу эзгу ният 1992 йили амалга ошадиган бўлди. Унинг ҳикоялари асосида икки қисмли «Қадимда бўлган эди» видеофильмини талантли режиссёр Наби Раззоқов томонидан суратга олмоқчи бўлдик. Воқеа тоғли қишлоқларнинг бирида бўлиб ўтгани, асар қаҳрамонлари Сурхон ва Қашқадарё шеvasида гапиришини ҳисобга олиб, фильмни Бойсун ёки Деҳқонободда суратга олишни, актёрларни ҳам икки вилоят театридан чақиришни режалаштирдик. Бу фикр Шукур акага ҳам маъқул келиб, бу масалани ижобий ҳал қилиш учун, постановкачи режиссёр Наби Раззоқов билан Сурхондарёга жўнаб кетди...

Орадан бир ҳафта ўтгач, улар ҳафсала си пир бўлиб қайтиб келишди. Шукур ака кўнглидаги гапларни яшириб ўтирмади: «Сурхондарёда ҳам мард, ориятли раҳбарлар уругига ўт кетибди. Бир-икки «бойвачча» танишларим бор эди. Улар ҳам бозор иқтисодиётини рўқач қилиб, бу эзгу ишдан ўзини олиб қочди».

Театр раҳбарияти билан ҳам тил топиша олмадик. У ерда кўчада қолишимиз аниқ, — деди Наби Раззоқов. Ўрол, энди барча умидимиз сиздан. Депутат ҳамда Чироқчи халқининг фарзанди сифатида барча харажатларни туман ҳокимининг бўйнига қўясиз.

— Шундай бўлишини аввалдан билардим... Икки кун аввал ҳокимимиз Рашид Норбўтаев билан бу масалада келишиб олдик. Ҳар эҳтимолга қарши ҳоким ва театр директорига расмий хат тайёрлаб қўйганман. Видеофильмни Чироқчининг «Қалқама» қишлоғида суратга оласизлар. У жойнинг табиати Бойсун ва Деҳқонободдан ҳечам қолишмайди. Набижон, тасвирга олиш учун 20 кун етадимиз? Ижодий гуруҳ ва артистлар учун ётоқхона, овқатланиш муаммоси бўлмайди. Ҳокимнинг биринчи муовини ҳамда 3—4 та хўжалик раҳбари доимо хизматларингда бўлади...

Орадан бир ой ўтгач, ижодий гуруҳ хурсанд ҳолда Чироқчидан қайтишди... Видеофильм монтажи, овозлаштириш жараёни тугагач, Шукур акани эфир олди кўригига чақирдик. Шукур ака бир чеккада ўтириб, миқ этмай видеофильмни томоша қилди. Бир-икки бор кўзларида кувонч ёшлари ҳам пайдо бўлди. Айниқса, бахшининг термалари, чанқовуз куйлари янграган онларида чинакамига йиглаб ҳам олди.

Кўрикдан сўнг бир пиёла чой баҳонасида Шукур ака, режиссёр ва мен бироз ҳасратлашдик.

Шукур ака фильм пролог ва эпилогда берилган (асарда йўқ) бахши образини чинакам кашфиёт, асар ичида янграган куй ва қўшиқларни узукка кўз қўйгандек бўлибди, деб мақтади. Сўнг мен бахшилар юрти Сурхондарёда ўсиб, юзлаб терма ва дostonлар эшитган бўлсам-да, бундай ўзига хос нолали овоз ҳечам қулоғимга чалинмаган. Бу бахшини қаердан топдинглар? Ўролжон, эсингизда қолган бўлса, унинг бир-икки сатрини менга эслатинг. Мен нолага маст бўлиб, матнига эътибор қилмапман.

Шомурод бахши Тоғаев асли Чироқчи бахшичилик мактаби вакили. Унинг отаси машхур Тоғай шоир 1939 йилда йигирма йилга сургун қилинади. Бахши хотини вафот этгани боис кенжа ўғли Шомуродни ўзи билан Сибирга олиб кетади. У болалар уйида тарбиялангани учун русчани она тилидан ҳам мукамал билади. У ҳозир ҳам дўмбирада ўнлаб рус халқ қўшиқларини куйлай олади...

Сўнг мен бахши куйлаган термадан парчалар қайтардим. Бахши сиз сўраган термасида «Латибамни синдириб, бўҳчамни олиб кетган уйинг куйгур Маҳкам чол, яшшамагур Маҳкам чол», деб нола қилаяпти...

— Латиба қулоққа тақиладиган сирғами?

— Йўқ, латиба қулоққа эмас, бурунга тақиладиган тилла тақинчоқ. Бўҳча — момолар ўлимлигини сақлайдиган идиш. Ҳозирги сандиқ.

— Чироқчиликларнинг ҳар бир сўзи учун изоҳли луғат керак экан-да...

* * *

Ҳар гал сўз масъулияти ҳақида ўйлаганимда марҳум Шукур Холмирзаев ёдимга тушаверади. У бир умр асарлари учун янги сўз ва характер излади. Уларни ўзига хос лаҳжада гапиртиришга эришди. Шу боис, бундан 45 йил аввал атоқли адиб Асқад Мухтор мақолаларининг бирида «Мен ёш дўстим Шукурнинг тасвирлаш маҳоратига ҳавас қиламан. У ҳеч қачон воқеани баён этмайди, балки тасвирлайди», деб ёзганди.

Мен қирқ йилдан буён Тошкентда яшаётган бўлсам-да, ҳамон қишлоқ шеvasида гапираман. Шу боис Шукур ака мен билан суҳбатлашишни ёқтирарди. Суҳбатимиз қизиганда, беихтиёр оғзимдан 3—4 та фақат чироқчиликларга хос образли, қанотли иборалар чиқиб кетса, у киши ёш боладай қувониб, «Вой тилингдан айланай, яна бир қайтар», деб юборарди.

Зеро, у умрининг охириги йилларида анча касалманд бўлиб қолгани боис вилоятларга деярли чиқмас, димиққан шаҳарда чиройли гапирадиган одамлар даврасидан бир оз чарчаганди. 2005 йилнинг баҳорида Шукур акага Чироқчи элида ҳанго-

мага айланиб кетган бир воқеани айтиб бердим: 70-йилларда Чироқчи район ички ишлар бўлими бошлиғи бўлиб ишлаётган, майор Норқўзиев ёз кунларининг бирида меҳнат таътилини Ялтада ўтказиб, ота-она, қариндош-уруғларини кўргани «Шўрқудуқ» қишлоғига борибди. Унинг келганини эшитиб бир нечта девор-дармиён қўшнилар йиғлишибди. Улар сафида «қишлоқ афандиси» номини олган Қулон бобо ҳам бор экан. У ҳамма билан қуюқ сўрашгач, бошлиқ Норқўзиевнинг башарасига ҳайрат билан узоқ тикилиб қолибди. Бошлиқ кўзига энди урфга айланаётган яшил рангли кўзойнак тақиб олган экан. У Қулон бобонинг унга тикилишидан бироз хижолат бўлиб, у ёқ-бу ёғини тузатгандек бўлибди. Қулон бобо эса гўё ҳеч нарса бўлмагандек, ёнидаги ёстиқни гоҳ у, гоҳ бу ёнбошига олиб, унга ҳамон тикилар, ҳар замонда «Эй, аттанг, эй, аттанг», деб кўярмиш. Бошлиқ ҳам бироз ажабланиб, ҳа Қулон бобо, нега «аттанг»лаб қолдингиз, дебди. У бошлиқнинг кўзойнагини сўраб олиб бир тақиб кўргач, яна бир «аттанглаб», сенинг Ялтага боришингни олдинроқ билганимда, шундан 15 тагина олиб келишингни илтимос қилардим...

— Каллангиз жойидами ўзи, 15 та кўзойнакни нима қиласиз? Бунинг ҳам уруғи «дефецит».

— Болам, икки жилдан бери лалмида ҳосил битмаяпти. Бизлар учун арпа тугул сариқ сомон ҳам сен айтгандай «дефецит» бўб қолди. Кунимиз уч жиллик чирик сомон ва соварага қолаяпти. Бувангнинг 13 та совлиғи, 2 та болали сийири бор. Мен содда ўлғир молларимга яшил кўзойнақдан биттадан тақиб қўйсам, қиши билан чиригандан қорайиб кетган хашакни кўк беда деб еб ётармиди, деб ўйловдим, деган экан...

Шукур ака бу воқеадан таъсирланиб ўрнидан туриб кетди.

— Оббо уккағорнинг улияй. Ана ўқимаган, авом одамнинг жайдари фалсафаси... Биз ҳам юрибмизда ёзувчиликни даъво қилиб, қаҳрамонларимизни чиройли гапиртириб. Ҳойнаҳой, Қулон бобо ҳам аллақачон бу дунёни тарк этгандир.... Ўрол, илтимос мени Чироқчига яна бир олиб бор. Бахшининг ноласи ҳамон хаёлимда...

— Насиб бўлса, Чироқчига, албатта. олиб бораман. Халқимизда «Оққан дарё оқмасдан қолмас», деган нақл бор.

Чироқчи эли ҳам оққан дарё. У ерда Кулон бобо ва бахшининг давомчилари жуда кўп...

Афсуски, адибнинг сўнгги армони амалга ошмай қолди...

КУЛГУ ТОЖДОРИ

Телевидениеда миниатюра санъатининг асосчиларидан бири, кулгу дарғаси Эргаш Каримовни 1973 йилдан буён танийман. Эргаш ака қанчалик ноёб истеъдод эгаси бўлмасин, табиатан жиддий, камгарин, бироз содда ва интизомли инсон. У ёшми, қарими барча билан ширин муомала қилади, сўрашаётганида ҳамisha қўли кўксига. Унинг ўзига хос одати бор. Иши зарурми ёки йўқми, барибир бир даста газета қўлтиқлаганча ҳаммадан илгари ишга келади. Газеталар билан танишиб бўлгач, ҳамхоналари Алп Жамол ёки Абдурахмон Аҳмедов билан бир-икки партия шахмат ўйнаб чигал ёзди қилиб олади. Сўнг таҳририят бошлиғи Элбек Мусаев хонасига мўралаб, кайфияти яхши кўринса у билан ҳам...

Кўнгил жойига тушгач, репетиция ёки ёзув хонасига йўл олади. Санъаткорнинг одатдаги куни деярли шундай бошланарди.

Халқимиз одамнинг қандайлигини сафарда билса бўлади, дейишади. 1985 йили «Ёшлик» Бош муҳаррири Элбек Мусаев, Эргаш ака, Роза опа ва мен Қашқадарёга сафар қилдик. Айниқса, Шаҳрисабз, Яккабоғ, Қамаши ва Чироқчида бир умр эсдан чиқмайдиган учрашувлар бўлди. Сафар давомида мен учун яна бир янгилик содир бўлди. Устоз журналист ва адиб Элбек Мусаевнинг турмуш ўртоғи қамашилиқ эканлигини яхши билардим, лекин Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Роза Каримованинг отаси яккабоғлик эканлигини билмас эдим. Сафардан сўнг қашқадарёлик телеижодкорлар Эргаш Каримовни «почча» деб атайдиган бўлдик.

... 1990 йил 8 апрель. Олий Кенгаш депутатлигига сайловлар авж олган палла. Номзодлар сафида мен ҳам бор эдим... Кутилмаганда бизнинг хонадонга Ўзбекистон халқ артисти Эргаш Каримов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Ғайрат Убайдуллаев, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Турдибек Содиков, таниқли қизиқчи Эгам-

берди Тўраев ҳамроҳлигида кириб келишди. Ўша куни Охун-бобоев номли хўжаликда барча номзодлар иштирокидаги навбатдаги учрашув белгиланганди. Талбир эрталаб соат 10.00 да мўлжаллангани боис, Эргаш Каримов бошчилигидаги ижодий гуруҳга соат 9.00 да навбат бериладиган бўлди. Даврани бошқарган Эгамберди Тўраев Эргаш Каримовга сўз беришдан аввал шундай деди: «Кулгу дарғаси Эргаш Каримов Чироқчига бекорга ташриф буюргани йўқ. Сайловда иштирок этаётган 8 та номзод ҳам қашқадарёлик... Эргаш ака эса қашқадарёликларнинг сеvimли куёви. Шундай бўлгач, ўртада бегона йўқ».

Залда гулдурос қарсақлар янгради. Мухлислар Эргаш ака ва унинг шоғирдлари билан сира ажрашкиси келмасди... Давоми кечқурун бўлади, — дея бир амаллаб расмий учрашувни 10.30 да бошлашга тўғри келди...

Кулги устаси, Ўзбекистон халқ артисти Эргаш Каримов 1935 йили Тошкент шаҳрининг «Каттабоб» маҳалласида туғилган. Ўрта мактабда ўқиб юрган кезларида ўртоғи Абдуваҳоб билан кичик-кичик ҳажвий саҳналар кўрсатиб, илк бор «артист», «қизиқчи» деган ном олди. У қизиқчиликдаги илк устози Муҳиддин Дарвешев, Аркадий Райкин номини фахр билан тилга олади. Раҳматли оталари Карим ака ниҳоятда қувноқ, гурунгниг уяси, дилкаш одам бўлган экан. У киши ҳамиша «Эргаш ўғлим, албатта, доктор бўлади» — деб орзу қиларди. Эргаш эса тинимсиз гижжак чалар, бўш вақтида тасвирий санъат тўғарагига қатнарди. Мана шу қизиқиш уни 1954 йили Тошкент театр ва рассомчилик институтига етаклади.

Тақдирни қарангки, худди шу даргоҳда бир қизни севиб қолиб, у билан турмуш қуришди. Бу қиз бир умр унга садоқатли аёл ва сафдош бўлиб қолган, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Роза Каримова эди. 1958 йили иккаласи Сурхондарё вилоят театрига ишга юборилди. У ерда икки йил ишлаб, ўнлаб турли-туман роллар ижро этишди. 1960 йили иккаласи ҳам телевидениега ишга киришди. 60-йилларда «Истиқбол эгалари» кўрсатувиغا илова тарзида ҳажвий саҳифа бериладиган бўлди. Эру хотин кўрсатувнинг деярли барча сонларида биргаликда роль ўйнарди. Шу йилларда редакция летучкасида кимдир сўз олиб, улар

ҳажвий саҳифани «Ўзиники» қилиб олгани ҳақида сўзлади. Шунда табиатан содда Эргаш ака бу эъгирозни самимий қабул қилиб: «Бунинг ҳеч ажабланидиган жойи йўқ. Санъаткор ким билан роль ижро этишидан қатъи назар, томошани маромига етказиб ўйнагани маъқул. Қолаверса, «ойнаи жаҳон» оилавий хонадонлар кўзгуси. Агар бутун биз биттаси билан, эртага яна бошқаси билан саҳнага чиқаверсак одамлар нима дейди?» — деб жавоб берган экан.

Шу-шу ҳамкасблар бу тўғрида гап қўзғашмайдиган бўлибди.

Санъат — сирли олам. Унинг ҳар бир турида ўзига яраша сеҳр бор, — дейди Эргаш Каримов. — Миниатюрада ҳаётимиз, жамиятимизга ёт бўлган иллатлар аччиқ кулги остига олиниб, маълум бир мақсад сари йўналтирилади. Ҳажвий кўрсатувни томошабин нафақат кўради, балки ундан ўрнак олади, айбдор қилмишидан азият чекади. Дастлаб телестудияда режиссёр ёрдамчиси бўлиб иш бошлаганимда Розахон адабий-драматик кўрсатувлар таҳририятида ишларди. Талабалик йилларимиздан бир-галикда ҳажвий интермедиялар ижро этиб юрганимиз боис, кўрсатув охирида бериладиган 5—10 дақиқалик ҳажвий саҳифани кенгайтириб, алоҳида кўрсатув — «Телевизион миниатюралар театри»ни ташкил этдик. Миниатюралар театри қарийб 30 йил умр кўрди. Ана шу давр ичида ўзбек миниатюрасида Эргаш Каримов мактабига асос солиниб, 30 дан ортиқ номлар бутунги ўзбек қизиқчиларининг янги авлодини шакллантирди.

...Кўрсатувнинг аксарияти оилавий мавзуда бўлгани боис кўп саҳналарни уйда репетиция қилардик, — дея хотирлайди Эргаш ака. Шу ўринда бир воқеа ёдимга тушди. Кўп қавагли уйларнинг бирида яшардик. Бир куни ишга кетаётсам, маҳалламизга яқинда кўчиб келган қўшниларимиздан бири салом-алиқдан сўнг секин мени четга тортиб: «Эргашжон тушунган, ўқимишли одамга ўхшайсиз. Сизларга энди уруш-жанжал ярашмайди», — деб қолди. Аввалига ҳайрон бўлдим. Чунки шунча йил бирга яшаб эр-хотин ўртасида сиз оғзимиз сенга бормаган эди-да. Кейин бирдан ўтган ҳафтада уйда ўтказган репетициямиз эсимга тушиб, қайта такрорла-масликка ваъда бериб хайрлашдим. Ўшанда «Жанжал» номли

оилавий миниатюрани машқ қилгандик. Миниатюра «Тошойна» сингари бироз жанжаллироқ эди.

«Телевизион миниатюралар театри»нинг асосий аргументи жамиятимизнинг олға ҳаракатига халақит бераётган камчиликлар устидан кулиш, халқ театрлари анъаналарини ривожлантирган ҳолда актёрлар ўз чиқишлари билан турмушда учрайдиган эгрилик, ширин ҳаётимизга раҳна солиб турган салбий унсурлар устидан кулиш, — дейди миниатюра театрининг асосчиларидан бири, кўрсатув режиссёри, Ўзбекистон халқ артисти Эргаш Каримов.

Ижодий гуруҳ, айниқса режиссёр экранда муҳим ижтимоий иллатларни ҳажв қилишга интилади. Мана шунинг учун ҳам кўрсатувлар ранг-баранг чиқиб, унда енгил кулгидан тортиб, ғазабни кўзғатувчи танқидлар ҳам учрайди. Миниатюра қахрамонларининг исм ва фамилияси айтилмасада, салбий типларнинг умумлашма образлари мавжуд. Айни пайтда, реал воқеликни ҳис қилиш мақсадида томошабинлар билан ҳамкорлик бор.

— Менимча, оддий ахборот, оддий тарғибот ҳам жуда зарур ва муҳим, — деган эди кулги устаси Аркадий Райкин. — Лекин тарғибот бадиий ифода, образлар орқали сингдирилгани мақсадга мувофиқ. Бу билан бизнинг театр шуғулланади. Ўзимча театримизнинг ижтимоий ҳаётдаги ролини қайта баҳоламоқчи эмасман. Ҳозир «зангори экранла» шундай кўрсатувлар учраб қоладики: бошловчи ўтириб олиб гапира бошлайди: «Ўртоқлар ўзаро муносабатда самимий, қатъий, меҳрибон бўлайлик». Менимча, бу ҳеч кимни қизиқтирмайди. Тарбияни ё конкрет ижобий фактлар билан, ё бизга ўхшаб олиб бориш керак. Ўзига жалб этмайдиган персонаж бадиий шаклда кўрсатилсагина қайси типни муҳокама этаётганимизни, нимани ташвиқот қилаётганимизни дарров тушуниб олади...

Ҳар бир улуғ санъаткор у хоҳ театрда, хоҳ телевидение ёки кинода бўлсин юзлаб турли-туман характерлар яратгани билан, унинг халқимиз қалбидан чуқур жой олган 4—5 та умрбоқий роллари бўлади. Эргаш Каримов репертуаридан ўрин олган «Имтиҳон»даги талаба, «Замбаракнинг ўқи»даги совчи, «Тошойна»даги футбол муҳлиси, «Кечиринг»даги ходим, «Ифвогар»даги ёзувчи, «Шум бола»даги домла,

«Ўзингмисан Ҳадича»даги Муқимжон худди шундай мухлис юз марга томоша қилса ҳам қайта-қайта кўрадиган такрорланмас образлар сирасига киради.

Эргаш Каримов талантининг янги-янги қирраларини кўрсата оладиган «Учрашув» телефильмининг яратилиш тарихи ҳақида санъаткор шундай ҳикоя қилади:

«Бир куни «Ўзбектелефильм» директори, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, ажойиб инсон, ташаббускор раҳбар Фани Расулов бош муҳарриримиз Элбек Мусаев хонасига кириб келди. У бошлиғимиз билан бир оз шахмат суришгач, кетиш олдидан бир янгилик билан бизни хурсанд қилди. Яъни, у келгуси йили энг сара миниатюралардан ташкил топган 1 соатлик «Учрашув» номли фильмни режага киритганини маълум қилди. Ўттиз йилдан буён «олтин фонд»дан ўрин олиб, ҳар йили такрор-такрор кўрсатиладиган «Учрашув» фильми шу тариқа юзага келганди...»

Икки фарзандимиз бор. Ўғлимиз Эркинжон техника фанлари номзоди, қизимиз Озодахон шифокор. Санъаткор бўлмаса-да, ҳар иккаласи санъатни жуда севишади. Ўғлимиз Эркинжон талабалик йиллари бир-икки миниатюрада иштирок ҳам этганди... Кейин ишлари кўпайиб, бу соҳанинг бошини тутмади. Кичик набираларимнинг феъл-атвори менинг ўзим. Ҳойнаҳой шулардан бири артист бўлиб чиқади-ёв, деб кулишиб ўтирамиз, — дейди Эргаш ака.

Қашқадарёдаги қариндош-уруғлар билан борди-келди қилиб турасизларми?

— Ҳа, тез-тез бориб турамиз. Улар ҳам Тошкентга йўли тушса тўғри бизникига келишади. Улар билан ўзаро меҳроқибатимиз кучли.

Суҳбатимиз сўнггида, одатда машҳур санъаткорлар ҳашаматли уй ва дала ҳовлиларда яшашади... Сизлар эса бир умр кўп қаватли уйда яшаб келаяпсизлар? — дедим ҳазил аралаш Эргаш акага.

Биз бир умр шон-шухрат, ҳашаматларга қизиқмадик. Худога шукр, тақдиримиздан ҳечам нолимаймиз. Бировдан кам, бировдан зиёд умр кечираяпмиз...

Кулгу тождори, халқимиз ардоғидаги санъаткор Эргаш Каримовнинг серқирра ижоди ҳукуратимиз томонидан

муносиб тақдирланган. У 1991 йили «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвонини олган бўлса, 1999 йили «Эл-юрт хурмати» орденига сазовор бўлди.

БОШ РЕЖИССЁР

Биринчи ўзбек телевизион фильмининг асосчиси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Маҳкам Муҳамедов 1935 йили Чимкент вилоятининг Қорабулоқ қишлоғида таваллуд топган. У Маннон Уйғур номидаги Тошкент Давлат санъат институтини тамомлаб, бир йилдан кўпроқ Бухоро вилоят театрида бош режиссёр бўлиб ишлади.

1957 йили телевидениенинг илк қалдирғочларидан бири бўлиб ушбу муқаддас даргоҳга ишга кирди. У телевидение ва театрдаги 50 йиллик фаолиятининг 40 йилида бош режиссёр лавозимида ишлади.

Мен Маҳкам ака билан илк бор 1975 йилда танишганман. У киши «Ёшлик» студиясида бош режиссёр, мен Адабий-драматик кўрсатувлар таҳририятида муҳаррир бўлиб ишлардим. Ўша йиллари саҳналаштирилаётган ҳар бир новелла, телеспектакль, ҳатто «Миниатюралар театри» ҳам қўлёзма ҳолида телевидение бадий кенгашидан ўтар эди. У киши билан ҳафтада бир-икки марта кенгаш йиғилишида учрашиб, қизгин баҳслар қилар эдик. Ўша йиллар М. Муҳамедов П. Турсуннинг «Ўқитувчи», Н. Ҳикматнинг «Ажал шамшири», А. Азимовнинг «Нейрон операцияси» асарларини муваффақиятли саҳналаштириб, ўзининг иқтидорини тўла намоён этган даврлар эди. Кейинчалик у телевидениенинг бош режиссёри этиб тайинланди. 1977 йили М. Муҳамедов раҳбарлигида ёш ижодкорларнинг «Синов студияси» ташкил этилди. Бир сўз билан айтганда, бу даргоҳ ёш муҳаррир, режиссёр, рассом, актёр, ҳатто режиссёр ёрдамчиси учун ўзлигини тўла намоён этадиган ижод майдони эди. Маҳкам ака билан чинакам ижодий ҳамкорлигимиз шу йилларда бошланди. Биз режиссёр Наби Раззоқов билан «Илҳом» телевизион клубини ташкил этиб, унинг илк сонини ана шу студия шапкаси билан эфирга берганмиз. Шундан сўнг «Ижодий учрашувлар», «Халқ ижодиёти»нинг илк сонлари ҳам экран юзини кўрди. Хуллас, ушбу студия

Ўнлаб турли касбадаги ёшларнинг илк ижодий қадамига мадаккор бўлди.

Бугун Ўзбекистон миллий телерадиокомпаниясининг барча каналларида фаолият кўрсатаётган ўнлаб ёш ва ўрта авлод режиссёрлари Маҳкам акани ўзларининг устози деб биледи ва эъзозлайди. Устоз ярим асрлик режиссёрлиги даврида юзга яқин телевизион спектакль ва видеофильмлар яратди. Ўнлаб телефильм ва видеофильмларнинг муаллифи бўлди. Уларнинг аксарияти шу кунларда телевидение «Олтин фонди»ни беэба турибди.

Унинг телевидениедаги (1958) илк дебюти Парда Турсун романи асосида сахналаштирилган «Ўқитувчи» спектакли ҳисобланади. Шундан сўнг Лев Толстойнинг «Кавказ асири», Чингиз Айтматовнинг «Биринчи ўқитувчи», Суннатилла Анорбоевнинг «Оқшом шалолалари», Асқад Мухторнинг «Давр менинг тақдиримда», «Қорақалпоқ қиссаси», Тўлепберген Қаипбергеновнинг «Маманбий қиссаси», Шухратнинг «Шинелли йиллар», Зиё Саиднинг «Тўралик сиртмоғи», Бехбудийнинг «Падаркуш» каби ўзбек ва жаҳон адабиёти хазинасидан ўрин олган асарлар асосида телеспектакль ва видеофильмлар яратди. Булардан ташқари Ж. Абдуллахоновнинг «Азизахон», А. Қаҳҳорнинг «Кўшчинор чироқлари», М. Бобоевнинг «Ирода», Х. Султоновнинг «Мозийдан бир саҳифа», К. Авазнинг «Сақили наво», Н. Қобилнинг «Амир Музаффар» асарлари асосида кўп қисмли видеофильмлар яратди. Улар орасида, айниқса 15 қисмли «Меҳробдан чаён» ҳамда М. Бобоевнинг асари асосида яратилган 51 қисмли «Кўнгил кўчалари» сериаллари маданий ҳаётимизда воқеа сифатида эътироф этилди.

Маҳкам ака 1978—1982 йилларда Сирдарё вилоят театрида бош режиссёр лавозимида ишлаб, вилоятда театр санъатининг ривожига катта ҳисса қўшди. У ерда Машраб Бобоевнинг «Ўттиз ёшлилар», «Ер томири», В. Маяковскийнинг «Ҳаммом», Шекспирнинг «Ричард III», А. Гелманнинг «Имзо», Г. Мухторовнинг «Неварали келин» асарларини муваффақиятли сахналаштириб, «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» унвонига сазовор бўлди. Шундан сўнг бир неча йил Й. Охунбобоев номидаги Ёш томошабинлар театрида бош режиссёр лавозимида ишлаб, Чингиз Айтматовнинг «Оқ

кема», Р. Файзийнинг «Ўз уйингдасан», В. Гюгонинг «Гаврош», Чўлпоннинг «Асорат», А. Обиджоннинг «Кўнғироқли ёлғончи» спектакларини болалар театри сахнасида жонлантирди. Шу йилларда Хоразм вилоят театрида Э. Воҳидовнинг «Иккинчи тумор», Бухоро театрида Максим Каримовнинг «Қаламқошлигим», Фарғона театрида Туроб Тўланинг «Қизбулоқ», Самарқандда В. Розовнинг «Шодлик излаб» асарлари Маҳкам Муҳамедов талқинида сахна юзини кўрди.

Маҳкам Муҳамедов 1985 йили яна қадрдон даргоҳи телевидениега қайтди. У Ўзбекистон телевидениеси бош режиссёри сифатида фаолият юритиб, кўплаб ёшларга устозлик қилди. Ўнлаб туркум кўрсатувларнинг пайдо бўлишига ҳисса қўшди.

Маҳкам Муҳамедов табиатан камтар, самимий, бир оз содда инсон бўлсада, ижодда жасоратли, дадил ва дангал санъаткор. Унинг бу хусусияти, айниқса, ижодкор ва санъаткор талантларни кашф этишда яққол сезилади. У фаолияти давомида Машраб Бобоев, Хайридин Султонов, Комил Аваз, Максим Каримов, Омон Жорқинбоев, Азимжон Азизов, Насрулла Қобил, Муҳаммад Исмоил каби аввал драматургия соҳасига кўл урмаган янги талантларни телевидениега олиб кирди. Айниқса, унинг халқимизга унчалик танилмаган Саидахрор Улуговни Абдулла Қодирий сиймоси, 17—18 ёшли талабалар Дилдора Рустамова ва Исломжон Манноповни Раъно ва Анвар образлари учун таклиф этилиши телевидение тарихида чинакам жасорат, деб баҳоланди.

Шу ўринда устоз санъаткорнинг ўзи кашф этган Машраб Бобоев ва Хайридин Султонов билан ижодий ҳамкорлиги хусусида қисқача тўхталиб ўтмоқчиман.

Маҳкам ака Машраб Бобоев билан тасодифан Сирдарё вилоят театрига ишга кетини арафасида танишди. Ўша йиллари Маданият вазирлигида ишлаётган драматург Ҳайитмат Расул Самарқанд вилоят халқ ижодий уйидан эндигина Тошкентга ишга келган Машраб Бобоев билан таништираркан, унинг қўлига «Ўттиз ёшлилар» пьесасини тутқазди. Асар менга жудаям ёқди, афсуски, режиссёрлик қўлимдан келмайдиди, — дея афсусланди Ҳайитмат Расул суҳбатга якун ясаркан...

Менинг «Машрабшунос» бўлишимнинг боиси, дейди Маҳкам ака, — унда давр руҳини сезадиган, замоннинг ҳарорат даражасини илғайдиган ноёб фазилат бор. Санъат институтида ўқигани боис, воқеалар тизмасини, тўқнашув жараёнларини, энг муҳими, драматургиянинг сир-асрорларини яхши тушунади. Машраб ёлгонни кечира олмас, унга аёвсиз эди. «Кўнгил кўчалари»ни тасвирга тушириш жараёнида актёрларнинг бирортаси ўзидан сўз қўшиб гапирса, жаҳли чиқиб, мен ундай ёзмаганман, тўғри гапиринг, — деб шартта юзига айтарди...

Ўз навбатида, Машраб Бобоев ҳам Маҳкам ака ижодини юксак баҳолар, шу боис бир умрлик дўст, қадрдонга айланиб кетганди. Маҳкам ака менинг биринчи режиссёрим. Ҳаётда юз берадиган баъзи ҳодисаларнинг биринчиси алоҳида ўрин тутади. Кейинги ҳодисаларнинг марраси, моҳияти, аҳамияти ҳам кўпинча ўша, биринчи ҳодисанинг мазмун ва самарасига боғлиқ бўлади, — дея эътироф этганди драматург Машраб Бобоев. Тақдир мени Маҳкам акадек ИНСОН ва САНЪАТКОР билан учраштиргани учун ҳаммиша бошим осмонда....

Таниқли шоир ва драматург, камтарин инсон Машраб Бобоев билан 15 йилдан кўпроқ ён қўшни бўлиб яшадик. Унинг кўплаб асарларининг ёзилиш тарихидан хабардорман. Айниқса, «Кўнгил кўчалари»нинг тарихи ва тақдири билан яқиндан танишман. Машраб ака, асосан, шанба-якшанба кунлари ижод қиларди. У ижодга киришишдан олдин албатта, драматург Шароф Бошбеков билан мени уйига чақирарди. Дастлаб Шароф билан 3—4 партия шахмат суришарди. Мен уларга чой ёқи май қўйиб, ҳакамлик қилардим. Улар бир оз сархуш бўлгач, албатта эстрадамиз юлдузи Ботир Зокиров пластинкасини баланд қўйиб, унга қўшилиб хиргойи қиларди. Шарофнинг ажойиб овози бор эди. Гоҳида ашула таъсирида кўзёши қилиб оларди. Йиғини, одатда Шароф бошлаб берар, Машраб ака эса поёнига етказарди. Бир оз хумори босилгач, Машраб ака икки қўлини кўксига қўйиб, бизлардан узр сўраб, «Ёввойи тановор»ни хиргойи қилганича ижод хонасига йўл оларди. Чунки душанба кун телевидениега «Кўнгил кўчалари»нинг навбатдаги қисмини олиб бориши шарт эди.

Халқимизнинг турли авлоди томонидан севиб ўқилган, унинг асосида яратилган бадиий фильмлар мароқ билан томоша қилинган маълум ва машҳур асарларга қайта мурожаат қилиш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди. Бунинг учун режиссёрда туғма истеъдод билан бирга, улкан жасорат ҳам даркор. 1995 йили бу ишга бел боғлаган санъаткор Маҳкам Муҳамедов бўлди. У узоқ ўйлаб, роман асосида сценарий ёзишни таниқли ва талантли адиб Хайриддин Султоновга топширди. У бир неча йил аввал адабиётимиз асосчиларидан бири Абдулла Қодирий ҳаётига бағишланган «Мозийдан бир саҳифа» (2 қисмли) асарини яратиб, унинг ўзи саҳналаштирган телевизион талқини телетомошабинлар қалбидан чуқур жой олганди. Зеро, Х. Султонов нафақат ташқи қиёфаси, балки ички дунёси ҳам Абдулла Қодирийга анча яқинлигини исботлаганди. У сценарийга заргарона ёндашиб, ромanning ҳар бир саҳифасига меҳр билан қаради. У ортиқча тиф тегизмасдан унинг маъно ва мазмунини сақлаб қолди. Шу тариқа 15 қисмли видеофильм эфирга кетгач, зукко олим ва адиб Иброҳим Ғафуров ўз таассуротларини «Хуррият» газетаси орқали шундай баён этди: «...Қодирийга бир умрлик шайдо ва ошуфта бўлиб қўлига қалам олган ва ҳамиша унинг файзидан файз олган Хайриддин Султон романга шундай ёндашган, шундай ўқиганки, бирон ерда, «йўқ, бу Қодирий эмас, йўқ Қодирийнинг қаҳрамонлари бундай сўзларни айтмайдилар» — деган эътирозга ўрин қолмайди...».

Мамлакатимиз мустақиллигининг дастлабки йилларида, «Наврўз», «Мустақиллик» телемарафонлари унинг раҳбарлигида эфирга узатилиб, мухлислар меҳрини қозонди.

Маҳкам Муҳамедов кўп йиллардан буён педагогик фаолият билан шуғулланиб, М. Уйғур номидаги Тошкент давлат санъат институтида «Телевидение ва радио режиссёрлиги» кафедрасининг мудир, доцент лавозимларида ишлаб келаяпти. Унинг телевидение ва театр режиссурасига оид ўнлаб мақола ва қўлланмалари чоп этилган.

Маннон Уйғур номидаги Тошкент давлат санъат институти талабалари Маҳкам Муҳамедов режиссёрлигида кўплаб диплом спектаклларини саҳналаштирган. Шиллернинг «Қароқчилар», А. Островскийнинг «Сепсиз қиз», Ш. Бошбековнинг «Тикансиз типратиканлар» каби асарлари диплом

спектакллари сифатида сахналаштирилиб, юқори баҳолангани ҳам фикримиз исботидир.

Маълумки, мухлислар телевидение орқали Мексика ёки Жанубий Корея кино усталарининг кўп қисмли сериалларини яхши билади. Шундай сериаллар ва видеофильмларнинг илк намуналари ўзимизда яратилишида ҳам устознинг хизматлари катта. Хусусан, мухлислар севиб томоша қилган Машраб Бобоевнинг «Кўнгил кўчалари» (51 қисмли сериал) эфирга узатилди. Абдулла Қодирийнинг «Меҳробдан чаён» (15 қисмли) видеофильми ҳам унинг ижод маҳсулидир.

Маҳкам Муҳамедов шу кунларда ҳам ёшларга ўзининг сермаҳсул ижоди, ишчанлиги, ниҳоятда камтарлиги билан намуна бўлиб келаётир.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Маҳкам Муҳамедов дунёвий билимга эга, талантли режиссёр бўлиш билан бирга, иродаси мустаҳкам, дили пок, диёнатли инсондир. Унинг бирор марта нимадандир норози бўлиб, кимдандир нолиб юрганини кўрмаганман. У барча ноҳақликларни меҳнати билан енгиб яшади. Унинг телевидениедаги қарийб 50 йиллик фаолияти силлиқ кечмади. Шўро даврида икки марта емаган сомсага пул тўлаб, иссиқ жойини совитишига тўғри келди. Бир марта телевидение бош режиссёри лавозимини ўз аризасига кўра топширди. Нега бўшашим керак, деган ҳақли саволни қўймасдан, оддий режиссёр сифатида жимгина фаолиятини давом эттирди.

Маҳкам ака билан ҳамкорликда ўнлаб кўрсатув, иккита видеофильм («Феруз», «Амир Музаффар»), мустақиллигимизнинг бир ва икки йиллигига бағишланган узлуксиз телемарафон (мен телевидениенинг бош директори, у бош режиссёр сифатида) тайёрладик. Барча ҳамкорлик меваларимиз юксак савияда тайёрланиб, эфирга узатилди.

Маҳкам ака ҳар қандай вазиятда ҳам тўғри сўзини айта оладиган ҳалол инсон. Айниқса, унинг холис ва тўғри сўзлигини республикамизнинг энг нуфузли кўрик-танловларида ҳайъат аъзоси сифатидаги иштирокида яққол сезганман.

Камтарин инсон ва заҳматкаш санъаткорнинг кўп йиллик фидокорона меҳнатлари ҳукуматимиз томонидан муносиб баҳоланиб, у «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» ва «Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби» фахрий унвонлари билан тақдирланди.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ ВА ТОМОШАБИН

Телевидение пайдо бўлган пайтларда бу техника муъжизаси шунчаки бўш вақтни хушнуд ўтказиш ва дам олишга хизмат қиладиган энг яхши воситалардан бири бўлади, дегувчилар кўпчилик эди. Лекин, телевидение кутилгандан бошқачароқ бўлиб чиқди. Зеро, орзуларда яшаган «ойнаи жаҳон» бугунги кунда бутун дунё одамларини юзма-юз учраштирадиган, халқаро воқеаларни, мамлакатимиздаги юз бераётган ажойиб ўзгаришларни кўз ўнгимизда жонлантирадиган, кишиларга маънавий-эстетик завқ-шавқ берадиган муҳим восита, ҳаётимизнинг, ишимизнинг, ютуқларимиз ва камчиликларимизнинг кўзгусига айланди.

Телевидениенинг ўзига хос хусусияти шундаки, содир бўлаётган воқеа-ҳодиса ҳақида ахборот берибгина қолмай, балки томошабинларни воқеанинг гувоҳи, иштирокчисига айлантиради. Ҳозир телевидениенинг газетадан афзаллигини исботловчилар жуда кўп. Газета ва телевидение «рақобати»ни тўғри тушунмоқ керак. Оммавий ахборотнинг бу икки воситаси ҳам инсонни тарбиялашдек буюк мақсадларга хизмат қилади. Лекин, улар ана шу вазифани адо этишда ўзига хос йўллар билан фаолият кўрсатади. Зеро, ахборотни эфирга олиб чиқишда тележурналист ҳамиша газета ахборотидан фарқли хусусиятларни назардан қочирмаслиги керак. Масалан, телевидениега томошабиндан қизиқарли хат келди. Бироқ, хат етиб келгунча ундаги воқеа-ҳодиса, фактлар эскириб қолди. Нима қилиш керак? Тележурналист ўша воқеа содир бўлган жой билан боғланиб, фактларни янгилаб олади. «Янгиланган, тўлдирилган» ахборотни ўша заҳоти эфирга чиқариш мумкин. Газета бундай тезкорлик имкониятига эга эмас. Зотан, худди шундай ахборот газетада бир ойдан кейин босилиши мумкин.

Газета журналисти мақола, репортаж, ахборот тайёрлар экан, сўз бораётган қаҳрамоннинг гапи олдидан оддийгина «чизиқча» қўйса, вассалом. Тележурналистлар эса қаҳрамоннинг ўзини тақдим этадилар. Бу ерда унинг нутқидаги стилистик талаффуз, маъно ифодалашдаги камчиликларни яшириб бўлмайди. Демак, тележурналист иши ҳам газетачилар меҳнатидан кам бўлмаган тайёргарлик талаб қилади. Телевидениеда сўзга чиқаётган киши студияга таклиф этилса, шубҳасиз, муфассал суҳбатдан сўнг текст тайёрлаши, уни ўқиб бериши мумкин. Лекин, оператор бутун туриш-ўтиришингни кўрсатиб турса, қозғога мукка тушиб ўқийверсанг. Бу ёқда минглаб томошабинлар сенга қараб турганини сезиб турсанг, булар кўрсатувнинг таъсирчанлигини сусайтиради. Шу нуқтада телевидение яна газетадан фарқланади. Агар тележурналист воқеа содир бўлган жойдан репортаж олиб бораётганда қаҳрамон ҳаяжонланганидан керакли сўзни тополмай қолса-чи? Бу ерда репортёр-журналистнинг маҳорати, керакли саволларни танлай билиши, суҳбатни мавзуга мослаб йўналтира олиши, суҳбатдошини «гапиртириб юбориши» керак бўлади.

Тележурналист томошабинлар билан боғлиқ бўлган кўпгина ўзига хосликларни ҳам ҳисобга олади. Масалан, ҳар бир кўрсатувни томоша қилаётганига қарамай, тележурналист бу аудитория уч-тўрт кишидан иборат кичик гуруҳлардан, телевидение атрофида оилавий ёки дўстона тор бир давра қурган кишилардан иборат эканини назардан қочирмайди. Шунинг учун улар текстнинг содда ва ифодали, ишонарли, ёқимли бўлиши учун ҳаракат қиладилар. Телевидение ахборотининг етакчи хусусияти — лаконизмдир. Афсуски, тележурналистлар ҳамини ҳам бунга эришармайдилар. Баъзан ўткир мазмун, масалаларнинг моҳиятига чуқур кириб бориш ўрнига, баландпарвоз иборалар билан чекланиб қўя қолинади. Ҳақиқий публицистика тумтароқли сўзлардан, баландпарвоз мақтовлар ёки айблашлардан иборат эмас, балки у ёки бу мавзунини ҳал этишининг чуқурлиги ва далиллар билан исботланганлигидан, таҳлил қилиши ва ишонарли бўлишидан иборат.

Матбуотнинг, радио ва тележурналистларнинг асосий қуроли сўздир. Топиб айтилган сўзлар воситасидагина ҳодисалар ҳақида ёрқин ва сермазмун қилиб гапириш мумкин. «Тил жонли нарса, — деган эди А. Мухтор «Давримизнинг бош қаҳрамони» деган мақоласида. — Тил дарахтдай, гиёҳдай яшайди, гуллайди, синдирсанг синади, каллакласанг чўлтоқ бўлади, тилнинг шираси ерга оқади. У тирик, нафас олади. Матбуот, китоб, газета, журнал, радио, телевидение унинг жонли нафаси, юрак уришидир».

Тилга эътибор — элга эътибор, дейди доно халқимиз. Асқад Мухтор юқоридаги мақоласида тилимизнинг гўзаллигига, нозик товланишлари-ю ифода воситаларига эътиборсизлигимиздан ниҳоятда ташвишланади: «Афсуски, баъзан уни ўзимиз бузамиз, ўзимиз кўпол жароҳатлаймиз. Буни биз баъзан билиб, баъзан билмай қиламиз. Биримиз мода туфайли, биримиз шунчаки олифтагарчилик учун бузамиз, биримиз оригинал бўлиб кўриниш учун, гоҳ фикрий камбағаллигимизни яшириш учун, биримиз тўп-тўғри маданий савиямиз етишмаганидан ёки масъулиятсизлигимиздан бузамиз». Бунда вақтли матбуот, радио, телевидение журналистларининг ҳам маълум камчиликлари бор. Дарҳақиқат, гоҳо чалазабон телешарҳловчиларнинг «Ҳозир пахтакорчилар бурчақдан тўп тепишни бажарадилар», дикторларнинг «барака уруғини қададилар...», «Эл хирмони кўкка буй чўзди...», «зангори кема штурвалида ўтириб оқ денгизга шўнғиди...» қабилдаги сўз-жумлалари телетомошабинларнинг энсасини қотиради. Зеро, телевидение журналисти фақат воқеа-ҳодисалар ҳақида гапириб бериш билан кифояланмай, балки мана шу воқеа-ҳодисаларни ёрқин образларда кўрсата билиши — сўз ва тасвири моҳирона уйғунлаштира олиши керак...

Телевидениеда кўрсатувлар таъсирчанлиги — бош масала. Ёшларга бағишланган дастурларда ҳам камчиликлар бор. Бу кўрсатувларда ёшларга хос фантазия етишмайди. Зеро, бугунги ёшлар ҳаётининг ички қатламлари телевидениеда тўла ёритилаяпти, деб бўлмайди. Ёшлик романтикаси, жўшқинлик, шунингдек, баъзида буй кўрсатаётган мешчанлик психологияси жонли мисолларда очиб берилмаяпти.

Телевидение — синтетик санъат! У журналист, диктор, шарҳловчи, тасвирчи, инженер, рассом, режиссёр, актёр ва бошқа ижодий ва техник ходимлар меҳнатининг маҳсули. Журналистлар кейинги пайтда соҳалар бўйича ихтисослашмоқдалар. Зеро, космик асрда бир киши ҳам қишлоқ хўжалиги, ҳам медицина, ҳам саноат, ҳам қурилиш ва бошқа ўнлаб соҳалардаги ўзига хос мураккабликларни ўзлаштириши қийин.

Телевидение дикторларини қоғозга қараб ҳамма соҳа бўйича гапираверишлари мумкин, дегувчилар ҳам бор. Телевидение тонгида битта диктор ҳам мусиқа, ҳам қишлоқ хўжалиги, ҳам шеърят ҳақида 1—2 соатлик кўрсатувларни олиб бораверар эди. Ҳозир эса ҳар соҳанинг ўз мутахассислари бор: фан-техника ютуқлари ҳақида олимлар, адабиёт ва санъат ҳақида танқидчилар, санъатшунослар, халқаро воқеалар ҳақида сиёсий шарҳловчилар телеминбарга чиқадилар. Демак, диктор-бошловчи вазифасини ихтисослашган ижодий группа адо этмоқда. Ўзбекистон телевидениеси дастурларида Зафар Эгамбердиев («Оламга саёҳат»), Зоҳид Ҳақназаров («Дирижёр ҳикоя қилади»), Турсун Қоратоев, Насриддин Муҳаммадиев, Аҳмаджон Мелибоев, («Бугун оламда нима гап?»), Абдулла Орипов («Бир асар тарихи»), Фарҳод Мусажонов («Эртага премьер»), Абдулла Иноятов («Инсон ва қонун») каби бошловчилар ўз соҳасининг билимдони сифатида томошабинларнинг эътиборини қозонганлар. Шундай бўлса ҳам, бугунги кунда республика телевидениесида моҳирона, қизиқарли олиб борадиган бошловчилар озчиликни ташкил қилади.

Ўзбекистон телевидениеси халқимизнинг хатлари ва таклифлари билан ишлашга алоҳида эътибор бериб, телетомошабинлар конференцияларини системали ўтказиб боради. Бу ишнинг самарадорлигини редакцияларга келаётган хатларнинг миқдори ва сифати белгилайди.

Телестудияга келаётган хатларнинг мазмуни қизиқарли, мавзу кўлами кенг. Айниқса, кейинги йилларда танқидий руҳдаги хатлар редакцияларга кўп келяпти. Жойларда меҳнат интизоми, меҳнатқашларнинг турмуш шароитини яхши-

лашга панжа орасидан қараётганлар ҳақидаги хатларга ўз вақтида жавоб айтиш, амалий ёрдам кўрсатиш телевидение билан халқ алоқасини мустаҳкамлашга самарали таъсир кўрсатмоқда. Фарғона вилоятининг Олтиариқ туманидан бир хат келди. Хатга 43 қиз имзо чеккан эди. Уларнинг ёзишича, вилоят маҳаллий саноат бошқармасининг йўлланмаси билан 122 қиз ўн ой давомида тикувчилик касбида ўқиганлар. 1982 йил июль ойида ўқишни битириб, Файзобод фабрикасига ишга келадилар. Афсуски, 1972 йилдан бошланган фабрика қурилиши ҳали битмаган эди. Бу воқеалар таҳлил қилинган репортаж эфирга чиқарилди. Қурилиш объектининг бундай аҳволга тушишига ким айбдор? 122 мутахассис қизнинг ишламай юришига сабаб нима? Редакция тегишли ташкилотларга шундай савол билан мурожаат қилди ва қўп ўтмай ижобий жавоб олди.

Илмий-оммабоп ва ўқув кўрсатувлар редакциясига Самарқанд вилоятининг Пастдарғом туманидан бир хат келди:

«Хурматли редакция! Мен сизларнинг «Қизиқувчилар экрани» кўрсатувингизни иштиёқ билан томоша қилдим. «Ҳайкаллар ичида» суҳбати менда катта таассурот қолдирди. Отам Ўзбекистон колхозида бульдозерчи бўлиб ишлайди. Кунлардан бир кун ер текислаётганларида қадимги тошни топиб олиб, менга бердилар. Нима қилишимни билмай сизларга хат йўллаяпман. Хурмат билан 9-синф ўқувчиси Нурхон Ҳасанова».

Телевидениенинг кучи нақадар улканлигини шу фактнинг ўзидан ҳам билса бўлади. «Қизиқувчилар экрани»ни олиб борувчи Баҳодир Турғунов билимга чанқоқ ёшларнинг жонқуяридир. Санъатшунослик илмий текшириш институтининг илмий ходими, тарих фанлари номзоди Баҳодир Турғунов археология соҳасида анча-мунча ишлар қилган. Редакцияга келган хатни муҳокама қилиб, дарров махсус комиссия тузилди.

Ўзбекистон Фанлар академиясининг муҳбир аъзоси Галина Пугаченкова раҳбарлигида Пастдарғом туманига хат изидан борилди. Аниқланишича, Нурхон ўз хатида ёзган сополдан ишланган идиш VII асрга тегишли бўлиб чиқди.

Телетомошабинларнинг хатлари асосида эса ўнлаб кўрсатувлар тайёрланади. Булар ижтимоий-иқтисодий муаммолардан тортиб фан ва санъат, маданият ва маиший турмуш масалалари ҳақида ҳикоя қилувчи «Оламда нима гап?», «Хат ва ҳаёт», «Телетеатр почтасидан», «Инсон ва қонун» почтасидан, «Оталар сўзи — ақлнинг кўзи», «Иқ-бол», «Эртага премьераси», «Киноредакция почтасидан», «Халқ оғзаки ижоди», «Амалий учрашувлар давраси», «Анъана ва замонавийлик», «Ота-оналар университети» ва бошқа кўрсатувлардир. Бу кўрсатувлар номига меҳнаткашлардан жуда кўплаб хатлар келади. Уларнинг кўпчилигидан эфирда фойдаланилади, қолганлари эса керакли ташкилотларга текшириш учун юборилади.

Телекўрсатувлар ҳақида фикр билдираётган томошабинларнинг мақсади битта: кўрсатувлар сифатининг бундан ҳам яхшироқ бўлиши, улар том маънода маслаҳатчи, кўмакчига айланишини истайдилар.

Сўнгги йилларда эфирга узатилаётган «Инсон ва қонун», «Ассалому алайкум», «Хат ва ҳаёт», «Ахборот» танқид қилади», «Барҳаёт наволар», «Ёдгорлик» каби кўрсатувлар томошабинлар эътиборини тортмоқда. Айниқса, Тошкент шаҳар хотин-қизлар кенгаши билан ҳамкорликда тайёрланган «Одамлар ва тақдирлар» кўрсатуви кўпчиликда қизиқиш уйғотди. Шунингдек, янги ташкил этилган «Ҳамшаҳарлар» кўрсатуви ҳақида ҳам яхши фикрлар айтиш мумкин. Сабаби, унда ҳар биримизнинг дилимиздаги муҳим масалалар ўртага ташланмоқда.

«14 февралда намойиш этилган «Кино, кино, кино» кўрсатуви бизга жуда маъқул бўлди, — деб ёзади андижонлик пахтакор Ҳошимжон Қурбонов. — Рихсивой Муҳаммаджонов олиб борган бу кўрсатувда ёзувчилардан Фарҳод Мусажонов, Дадахон Нурий, Исфандиёр, Зоҳир Аълам қатнашиб, жуда жиддий мулоҳазаларни ўртага ташлашди...»

Тошкентлик томошабин М. Аҳмедов фалсафа фанлари доктори М. Нурматов олиб борган «Эстетика асослари» туркум кўрсатувларининг оригиналлигини, фикр-мулоҳазаларга бойлигини таъкидлайди. Шу билан бирга, кўрсатув вақтининг ноқулайлигини айтиб, имкони бўлса, кечроққа

кўчирилишини сўрайди. Қ. Солиев «Интизорлик» номли ҳужжатли фильмни намойиш этганлари учун телевидение ходимларига миннатдорчилик билдиради.

Фарғоналик Ш. Отажонов шундай ёзади: «Яқинда Тошкент вилоятидан Ўзбекистон халқ артисти Б. Ҳамдамов билан дала меҳнаткашларининг учрашуви олиб берилди. Албатта, ундан ниҳоятда кўнглимиз тўлди. Лекин, бир ой муқаддам худди шу жойдан Ўзбекистон халқ артисти Ш. Жўраев билан учрашув ва концерт берилган эди. Наҳотки, бутун бир республикада бошқа бирор ҳужалик топилмади? Ахир, бу санъаткорлар билан учрашишни орзу қилганларнинг сони йўқ».

Эътироз ўринли. Шунингдек, бу учрашувларни ташкил этишда сунъийликка йўл қўйилгани, савол-жавобларнинг ясамалиги ҳам танқид қилинади. Т. Фозилов мактубида ҳам шундай мулоҳазаларни учратдик.

«Ассалому алайкум» кўрсатувини томошабинлар яхши кутиб олганларини мактублар кўрсатиб турибди. Лекин, кейинги пайтда унинг савияси бир оз пасайиб, қайтариқлар кўпаяётгани, (жумладан, «Ахборот»да айтилган гапларнинг такрори), эстрада номерлари баъзан ҳаддан зиёд бўлаётгани томошабинларни ранжитмоқда. Кўпчилик мактуб эгалари эса кўрсатувнинг намойиш этилиш вақти жуда кеч эканини ёзмақдалар. «Ахир, жуда оз муддатли қиш палласини ҳисобга олмаганда, айниқса, қишлоқ аҳли эрта тонгдан дала юмушлари билан банд бўлади-ку!» — деб ёзади бухоролик О. Воҳидов.

А. Нишонбоев, Л. Ҳикматова, Т. Раҳимова каби томошабинлар «Кувноқлар ва зукколар» кўрсатувининг савияси пасайиб бораётганидан ранжийдилар. Шу билан бирга, кўрсатув бошловчисининг олиб бориш ва сўзлаш услуби, ўзини тутиши кўпчиликка маъқул бўлмаётгани хатлардан кўринади.

Кўпчиликни ташвишга солаётган муҳим масалалардан бири кийиниш, одоб-ахлоқдир. «Ойнаи жаҳон» миллионларнинг кўзгуси, маслаҳатчиси. Муҳими, у асосий тарбия воситаларидан биридир. Ўзбекистонда ташкил этилган ансамбллардаги йигитларнинг елкагача тушган сочлари, қизларнинг ярим яланғоч баданларини кўриб уялиб кетасан

киши. Ахир, эндигина шаклланаётган ўсмир улардан андоза олмайди, деб ким кафолат бера олади? Айниқса, беҳаёлик билан қийшанглаётган, пардоз-андоздан асл қиёфасини билиб бўлмайдиган қизларни экранда кўриб ҳайрон қоласан. Йигитларда ҳам, қизларда ҳам ўзбекларга хос шарқона такаллуф, кийиниш, ўзни тутишга не етсин. Намойиш этилаётган бадиий фильмларнинг ҳам, биринчи навбатда, тарбиявий аҳамиятини, маънавий жиҳатини назарда тутишимиз лозим.

А. Бозоров, А. Бойхонов, М. Обидов, К. Усмонов, Т. Ҳасанов, Й. Аҳмедов, Х. Собирова ва бошқа газетхонлар «3-студия» фаолияти хусусида мунозара юритадилар. Кўрсатувнинг кундалик турмушимиздаги ижобий ва салбий ҳолатларини таҳлил этиб, нуқсонларни тугатишдаги аҳамиятини инкор қилмаймиз. Бироқ, унда чет эл куй-қўшиқлари (аксари бачкана) ҳаддан зиёд кўп. Улар дид билан сараланиб, тақдим этилишини орзу қиламиз.

Томошабиннинг кўпчилиги «Дебют» телевизион конкурси бошлангани, лекин бу хайрли иш охирига етмай қолганидан афсусланиб ёзадилар. Улар конкурс давом эттирилиб, охирида яқунловчи концерт берилишини орзиқиб кутмоқдалар. Томошабинлар телевидение орқали ҳинд фильмларидан парчаларни эмас, ўша фильмларнинг ўзини кўришни истайдилар. Агар кўрсатишнинг иложи бўлмаса, бунинг сабаби уларни жуда қизиқтиради. Биз ҳам телевидение ижодкорлари ихлосмандларнинг бу истакларини инобатга олишларини тилаб қолардик.

Томошабинлар янгича урф-одатлар ва анъаналарга, пахтачилик муаммоларига, тил масалаларига бағишланган янги дастурлар ташкил этишни, истеъдодли ёзувчи ва шоирлар билан ижодий учрашувлар ўтказилишини сўраб, мактуб йўлламоқдалар.

«Бугун оламда нима гап?» халқаро аҳвол кундалигининг сиёсий шарҳловчилар томонидан олиб борилиши эътиборга лойиқ. Худди шу мавзудаги «Дунё воқеалари» кўрсатуви ҳам диққатга сазовор. Хужжатли кадрлар, аниқ фактлар орқали томошабинлар дунё халқларининг тинчлик учун олиб бораётган кураши ҳақида кенг маълумотга эга бўлмоқдалар. Агар мавзу доираси бир оз кенгайтирилиб, санъат, адабиёт,

умуман, маданият оламидаги янгиликларга ҳам ўрин ажратилса, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Порахўрлик, кўзбўямачилик, текинхўрликнинг ҳар қандай кўринишларига қарши кураш бугунги кунда ҳар биримизнинг юксак фуқаролик бурчимиздир. Бундай иллатларнинг олдини олиш, таг-томири билан йўқотиш ишида «Инсон ва қонун» кўрсатувининг аҳамияти ортиб бормоқда.

Кейинги пайтларда «Инсон ва қонун» кўрсагуви табиийлиги ва ҳаётий материалларга бойлиги билан кўпчилик диққатини ўзига жалб этди. Қайси соҳалигидан қатъи назар, иллатлар аниқ фактлар орқали, бевосита суд ёки тергов жараёнидан репортаж уюштириш асосида фош этилаётгани унинг қимматини оширмоқда.

Телевидениеда жисмоний тарбия ва спортнинг ёритилиши кўнгилдагидек эмас. Республикамиз шаҳар ва қишлоқларида бу соҳада муаммолар озми? Айниқса, матбуотдаги чиқишлардан маълумки, қишлоқларда спортнинг аҳволи кўнгилдагидек эмас. Ҳатто, баъзи хўжаликларнинг раҳбарлари умуман жисмоний тарбия ва спорт билан қизиқмайдилар. Шу боисдан қишлоқдан чиқаётган чемпионлар сони камайиб бораётир. Бироқ, телевидение бу жиддий масалага танқидий ёндашишда сусткашлик қилмоқда.

Ўзбекистон телевидениеси ходимлари томонидан махсус рейдлар ташкил қилиниб, хўжасизлик, сансалорлик юз бераётган, ишлаб чиқариш режалари бажарилмаётган жойлардан кўрсатувлар, меҳнаткашларнинг хатлари асосида махсус дастурлар тайёрлаш учун шарт-шароитлар мавжуд-ку!

Экрандаги титрларга ёзилаётган маълумотларда кўплаб имло хатолари кўзга ташланади. Жумладан, 12 февраль куни «Время»дан кейин реклама берилди. Унинг бошидан охиригача титрда «Ҳева гиламлари» жумласи ёзилиб турди. Бунда Хива сўзида иккита орфографик хатога йўл қўйилган.

Телевидение катта куч. Шу беқиёс имкониятдан иложи борича унумли фойдаланиб, кишиларимизнинг ғоявий-маънавий камолотларига таъсир этувчи кўрсатувлар сонини кўпайтириш, борларининг сифатини янада яхшилаш зарур.

Сўнги йилларда халқ бахшиларига эътибор кучайди. Ҳар уч йилда бир марта бахши-шоирларнинг республика конкурсларини ўтказиб туришга қарор қилинди. Матбуот, телевидение ва радиода улар ижодига кенг ўрин берилди бошланди. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳамда Ўзбекистон телевидениеси 1984—1985 йилларда республика бахши-шоирларининг телевизион конкурсини ўтказди. Мазкур телеконкурс халқимизнинг катта эътибори ва эъзозига сазовор бўлди.

Икки оғиз сўз конкурснинг асосий шартлари хусусида: конкурс муносабати билан телетомошабинлардан мингдан ошиқ хат олинди. Маълумки, бахшичилик энг қийин, масъулиятли санъатлардан бири ҳисобланади.

Бадиҳагўйлик, кучли хотира, чечанлик, яхши овоз, созандаликнинг бир кишида бирданига мужассам бўлиши ҳар кимга ҳам насиб қилавермайдиган бахт. Чунки, бахши халқ дostonларини ёдда сақлаб, унинг фазилатига фазилат қўшиб, наслдан-наслга элтувчи масъулиятли шахс. Бахшилар азалдан халқ орасига кириб терма ёки дoston бошлаганда илк каломини дўмбира мадҳидан бошлаган. Шу анъанага мувофиқ конкурснинг дастлабки шартларидан бири сифатида дўмбира мадҳи киритилди.

Ўзбек халқ дostonчилиқ мактабининг яхши анъаналаридан яна бири — улар анъанавий дostonларни мукамал куйлаш билан биргаликда, ҳар бири бадиҳагўй — ҳозиржавоб бўлишган. Улар даврга ҳамнафас ижод қилиб, халқимизнинг буюк меҳнат шижоати, орзу-умидлари хусусида кўплаб оригинал термалар яратишган. Ҳар бир бахши репертуаридан Ўзбекистон мадҳи ёки деҳқонлар, чўл ўрнига гул ўстираётган чўлқуварлар таърифи ўрин олган. Демак, дostonчилиқ мактабининг ўлмас анъаналаридан яна бири соз чалиш, дўмбирада бир неча хил куй чала олиш маҳоратидир.

Улар анъанавий дostonлар айтганда ҳам, замонавий терма-дostonлар куйлаганда ҳам ҳар бир ҳолатнинг ўзига хос куйини чалишган. Танлов иштирокчиларининг ана шу анъанага қандай амал қилаётганлигига ҳам алоҳида эътибор берилди. Танловнинг сўнги шартларидан бири «От тавсифи» деб номланади. Зотан, ўзбек халқ дostonчилигида Гўрўғли,

Алпомиш, Авазхон, Барчиной каби ўлмас образлар қандай ҳурмат ва эҳтиром билан қуйланса, от образи ҳам бахшилар томонидан шунчалик меҳр билан таъриф ва тавсиф этилган. Чунки азалдан халқ орасида от — йигит кишининг энг яхши дўсти, ҳамроҳи деб ҳисобланган.

Ўзбекистон телевидениесининг «Бахши-шоирлар конкурси»дан мамнун бўлиб ёзилган хатларнинг географик доираси кенг, мазмуни бой.

«Биз кексалар сизлар бошлаган эзгу иш — «Бахши-шоирлар конкурси»дан жуда мамнунмиз, — деб ёзишади Сурхондарё вилоятининг Шўрчи туманидан Усмон Дониёров, Чори Аннақулов, Ёқуб Мўминовлар. — Дўмбира товуши, бахшиларнинг юракни титратувчи оҳангларини эшитиб, авлоддан-авлодга ўтиб келаётган ота-боболаримизнинг бой бебаҳо маданиятини халқимизга қайта тақдим этаётганларингиз учун раҳматлар айтамиз».

«Бу мактубни кўзларимда қувонч ёшлари билан битмоқдаман, — деб ёзади сурхондарёлик Мамат Бобомуродов. — Бу қувончимнинг боиси бахшилар конкурсининг бошланганлигида. Биз авлодлар такроримиз. Авлодларимиз эса минг йиллар силсиласи. Улар дўмбира оҳанглари, бахшининг қўшиқлари билан умрларини безаганлар, узун тунларини уйқусиз ўтказганлар. Мен конкурс қатнашчиларини тингларканман, ота-боболаримиздан қолган санъат ўлмаганлигига, балки янги замонавий руҳда иккинчи ҳаётни бошлаганлигига иқрор бўлдим».

«Кўрган-кечирганларим мисолида ёзипман бу гапларни, — деб ёзади Қашқадарё вилояти Қамаш туманидаги Гулистон қишлоғида яшовчи Холмирза Боқиев, — эл бошига оғир иш тушганда, уруш балоси ёпирилганда ҳамиша унга мадад бўлган, кулдирган, қувонтирган, куч-қувват бағишлаган, яхши кунлар келишига ундаган бахшилар эди. Очюпун бўлса ҳам — руҳан кийинтирган, қорнини тўйдирган ҳам бахшилар эди. Одамийлик, элпарварлик, ростгўйлик, дўстлик ва муҳаббат туйғуларини дилимизга солган ҳам бахшилар эди.

Айни кунларда кексалик гаштини сураётган Жума бобо Ниёзов ўша кезлари раис эди. Ҳаракатчан, уддабурон, халқ дилидагини топиб иш кўрадиган раислардан эди. У баъзан

ҳафтада 1—2 марта қишлоқнинг катта-кичигини йиғар, ўша пайтлар эл оғзига тушган Алиқул бахши, Фармон бахшиларга дoston — термалар айттириб, дўмбира черттирарди. Айниқса, «қора хат» олган хонадондагилар кўнгилларини бўшатиб олишар, анъанавий дostonлардан эшитиб, замонавий термаларни тинглаб, яна янги куч-ғайрат билан ишга отланардик...

Биз кексалар халқимизнинг ана шундай ноёб санъати қайта тикланаётганидан қайта яшаргандек бўлдик».

Телевидениега келаётган мактубларнинг аксарияти Қодир, Шоберди, Ҳазратқул, Чори бахшининг овози, айтиш усули хусусида. Қодир бахшининг профессионал, йирик дostonлар билан оригинал бахшилиги, кўп шогирд етиштирганлиги таъкидланган хатлардан ҳам исталганча келтириш мумкин.

Жиззах вилоятининг Охунбобоев номли хўжалигида истиқомат қилувчи Сулаймон Бузлаков қизиқ бир ҳолатни ёзади: «Қодир Раҳим ўғлининг ижодий кечаси бир гуруҳ телетомошабинлар билан учрашув формасида кўрсатилиши мақсадга мувофиқ бўлди. Қодир дoston, термалар айтган ўша даврада бўлган томошабинларга гойибона қўшилиб, бизлар ҳам қарсак чалиб турдик». Бу ҳолат телевидениеда ҳам содир бўлган эди. Қодир бахшининг ижодий кечасига таклиф қилинган томошабинларга уқтирилди: ҳуда-беҳудага ўриндан туриб кетмаслик, ҳаяжонли, таъсирчан ўринларда қарсак чалмаслик... Ҳаммасига эришилди-ю, аммо тақиқланган ўринларда ҳам қарсак чалинаверди.

Хуллас, телевидение халқимизга ҳаёт муаллими, ақлий маслаҳатчи ва содиқ дўст бўлиб қолди. У хонадонимизга врач ва агроном, олим ва шоир, артист ва рассом, мураббий ва муаллим бўлиб кириб келди. Шундай қилиб, телевидение туғилгандан буён ҳаётнинг ҳамма даврида одамларга ҳамроҳ бўлиб, билимларини бойитиб, фикрлашга ўргатиб, маслаҳат ва ёрдам бериб келяпти.

1987 йил.

БОШ ДИРЕКТОР МАСЪУЛИЯТИ

Эркин Қаҳҳорович Ҳайитбоев раис бўлиб келгач, тасодифан телемарказга кирадиган йўлакда у киши билан тўқнаш келиб қолдим. У, нега кўринмайсан, ҳар замонда кириб тур, деб ўтиб кетди. Чунки у киши билан бизга раис бўлиб келгунча яхши таниш эмас эдим. Орадан бир ҳафта ўтар-ўтмас, унинг ёрдамчиси қўнғироқ қилиб, сизни раис сўраяпти, тезда ҳузурига кирар экансиз, деб қолди. Унинг хонасида чет элларга эшигтиришлар тайёрлаш бошқармаси бошлиғи Шерзод Фуломов, иқтисод бошқармаси бошлиғи Гаффор Закруллаев ўтирган экан. Мен киргач, раис гап бошлади:

— Мен имкон даражасида ўрта бўғин раҳбарлари (бош директор, унинг ўринбосарлари, бош муҳаррирлар) фаолиятини ўрганиб чиқдим. Радиода аҳвол ёмон эмас. Лекин телевидениеда вазият даҳшатли даражада. У ердаги раҳбарларнинг аксарияти кўрсатув сифатини яхшилаш, ҳалол ва пок ишлаш ўрнига, қонунни бузиб бўлса-да, пул ишлаш бўйича ўзаро мусобақалашаётганга ўхшайди. Шунинг учун бугун Шерзод Ҳамидович бошчилигида 9 кишилик комиссия таркибини тасдиқладим. Ўролжон, сиз комиссия муовинисиз. 15 кун ичида телевидение бўйича тижорат кўрсатувлари, реклама ва эълонлар, уларга тўланаётган пулларга оид барча ҳужжатларни жиддий ўрганиб чиқинглар. Навбатдаги бошқарувга барча хулосалар тайёр бўлсин...

Шерзод Ҳамидович билан шу кунгунча ишга киришдик. Ким нима билан шуғулланишини келишиб олдик. Текшириш жараёнида телевидениедаги аҳвол раис айтганидан ҳам баттар чиқди. Оқибатда навбатдаги бошқарувда бош директор бошчилигида яна бир нечта ўрта бўғин раҳбарлари вазифасидан олиниб, аксарияти ҳайфсан, қаттиқ ҳайфсан билан жазоланди... 1992 йил 20 май кунини мен раиснинг буйруғи билан телевидение бош директори лавозимига тайинландим.

— Эндиги вазифа жазо олган раҳбарлар ўрнига қисқа муддат ичида ҳалол, қалами ўткир журналистларни топишдан иборат, — деди раис мени янги лавозим билан табриклар экан. Шу баҳонада республикамиз газета ва журналларида

обрў билан ишлаётган қалами ўткир ўнлаб журналистларни телевидениега жалб этдик.

Бош директор лавозимида ишлаётганимда раисимиз Эркин Қаҳҳорович барча масалада менга қаттиқ суянарди. Кадрлар танлашда ҳам маслаҳатимни эътиборга оларди. У бир гапни кўп такрорларди: «Сенга ҳар томонлама ишонаман. Чунки сен ҳақиқий профессионалсан. Лекин ишончимни суистеъмол қилсанг, ҳечам аяб ўтирмайман». Шу боис «Ахборот» дастурининг эфирдан олдинги вариантыни кўришни ҳам менга ишониб топшириб қўйганди. «Ахборот» ва бошқа жиддий кўрсатувларнинг кўриги даврида унинг хонасига ҳам, албатта, улаб кўярдим. Кўриқдан сўнг у менга, албатта, кўнғироқ қилиб, фикримни сўрарди. Аксарият масалада қарашларимиз бир хил чиқарди...

Зотан, мен телевидениедаги деярли барча ижодий ходимларнинг иқтидори, имкониятини яхши билардим. Шу боис кимни қаерга сафарга жўнатиш, унинг натижаси қандай бўлиши, муҳим топшириқларни кимга ишониб топшириш, кимнинг кўрсатувини эфирдан олдин кўриш, қайси биридан бирор қитмир гап чиқишини яхши билардим. Кунлик дастур тайёрловчи масъул ходимдан ҳар куни эрталаб тўлиқ маълумотнома олиб, шу асосда сценарий папкаларини ўқиб чиқар, уларнинг эфиролди кўригини ташкил этардим. Зеро, у пайтда мавжуд барча телеканаллар учун бош директор жавобгар эди.

* * *

1992 йилнинг 9 июни. Бош директор лавозимида тайинланганимга эндигина бир ой бўлган. Курбон ҳайити муносабати билан Президентимизнинг фармони билан душанба — дам олиш куни, деб эълон қилинганди. Эрталаб соат 6³⁰ ларда уйғониб, одатимга кўра, дарров телевидение мурватини бурадим. Россия каналида Бош муфтий барча мусулмонларни бугунги байрам билан табриклаётган экан. Дарров «Ўзбекистон» каналига бурадим. Бошқа каналлар ишляпти-ю, бош каналда ҳеч қанақа эфир йўқ... Юрагим шиф этиб кетди. Югуриб бориб «Тошкентдан гапирамиз ва кўрсатамиз» дастурини қўлга олдим.

Қай кўз билан кўрайки, душанба кунги дастурда қора шрифтда шундай сўзлар битилганди. «Қадрли томошабинлар! Профилактика муносабати билан «Ўзбекистон» телеканали ўзининг кўрсатувлар дастурини 17.00 дан бошлайди». Аъзои баданимдан совуқ тер чиқиб кетди... Ҳукумат раҳбарларига, оддий халққа буни қандай тушунтирасан. Ўзимни қўлга олиб, қатъий қарорга келдим. Ҳеч бўлмаса соат 8.00 да дастурни бошлашимиз керак. Биринчи бўлиб, телемарказ директори, ўз касбининг моҳир устаси, камтар, самимий инсон Мирсобир Мирзоҳидовнинг уйига қўнғироқ қилиб, унга вазиятни тушунтирдим. У, сиз нимани эфирга беришни ўйланг. Техник жиҳатларни менга қўйиб беринг, деб руҳимни кўтарди. У билан соат 7.30 да телемарказнинг кичик студиясида учрашишга келишиб олдик. Тезда режиссёр Толиб Ҳамидов ҳамда талантили диктор Дилором Умарова билан боғланиб, уларга ҳам тезда телевидениега етиб келишини илтимос қилдим. Дилоромга миллий кийимда келишини ҳам уқтирдим. Сумкамдан телевидениенинг «олтин фонди» рўйхатини олиб, хизмат машинамни ҳам кутмасдан, йўлдан такси ушлаб ишхонага учдим. Йўл-йўлакай байрам кўрсатувларини қандай бошлаш, эрталабки блокка нималарни жойлаштиришни ўйлаб, телевидениега етиб келганимни ҳам сезмай қолибман. Уйи яқинроқ бўлгани боис, Мирсобир ака аллақачон ишни бошлаб юборган экан. Мен у билан кучоқ очиб кўришгач, сценарий ёзиш ва бугунги дастурни тузиш учун хонамга йўл олдим. Ўша пайтда соат 7.00 дан 20 минут ўтган эди.

— Ўрол ака, ҳечам ҳаяжонланманг, ҳаммаси жойида бўлади, — деди Мирсобир ака.

Мен 15 минут ичида кеч соат 17.00 гача бўлган кўрсатувларнинг бошланиши, дастурлар ўртасида ўқиладиган текстларни ёзиб, қўлёзма ҳолида Дилоромхонга тутқаздим.

Дастурдан «Аҳмад Яссавий», «Шашмақом» фильмлари, «Маърифатнома», «Жума оқшоми», «Олтин бешик» кўрсатувларининг энг яхши сонлари, О.Отахонов, Ф.Мамадалиев, О.Ҳотамов, М.Каримов ҳақидаги видеофильмлардан парчалар ҳамда бошқа материаллар ўрин олганди. Бош рассом Саидакмал Расулов бугунги байрамга мос, чиройли, миллий колоритга бой декорация ҳам ўрнатишга улгурибди. Эрталаб

соат 8.00 да режиссёр Толиб Ҳамидов томонидан тиловат ўқилиб, эфирни бошладик. Соат 10.00 ларда раисимиз Эркин Қаҳҳорович Ҳайитбоев ишга етиб келди. Орадан 10 минут ўтар-ўтмас, унинг хонасига Мирсобир ака билан кириб бориб, у кишини бугунги байрам билан табрикладик. Раис ҳеч нарсадан хабари йўқ, хурсанд ҳолда телевизордан бизнинг «эртапишар» маҳсулотларимизни кўриб ўтирарди. Экранда машҳур ҳофиз Муҳаммаджон Каримов куйламоқда эди. Мен, сабрим чидамасдан, бугунги ҳангомани унга ҳам айтиш ниятида сўз бошладим:

— Раис бува, узр, байрам муносабати билан сиздан берухсат бир иш қилиб қўйдим. Яъни, дастурга бир оз ўзгартириш киритдим, — дея унга ҳафталик телерадиодастур ва бугунги «қўлбола» вариантыни узатдим. У дастлаб ҳеч нарса тушунмади шекилли, қандай ўзгариш қилдинглар, деб менга юзланди. Мен қисқача бугунги воқеани сўзлаб бердим. Буни эшитган Эркин Қаҳҳорович дастлаб ранглари оқариб бир оз довдираб қолди. У гоҳ эфирга, гоҳ дастурга қарарди. Сўнг одатига кўра қаҳ-қаҳ уриб кулганича, кафтларини бир-бирига ишқаб ўрнидан турди.

— Ҳаммамизни худо бир сақлабди-да. Икковларингга ҳам миллион марта раҳмат, — деб бизларни кучоқлай кетди... Сўнг:

— Бундан кейин профилактика деганларингдан эҳтиёт бўлинглар. Ўзи шу нарса шартми? — деди бизларга синовчан тикилиб.

— Албатта шарт, техника ҳам одамдай гап. Унга ҳам вақти-вақти билан дам бермаса бўлмайди, — деди Мирсобир ака мийиғида кулиб...

* * *

Ўзбекистон телевидениеси бадиий Кенгашининг навбатдаги йиғини 1992 йил 25 июнь куни бўлиб ўтди. Кенгашда Э. Ҳайитбоев, Э. Мусаев, Ў. Ўтаев, А. Орипов, Б. Маннопов, Ў. Ҳошимов, С. Холбоев, Р. Турсунов, Н. Зоҳидова, М. Муҳамедов, Т. Ҳайит, Х. Алиев, М. Муслимов, Э. Мирсаидов, А. Расуловлар иштирок этишди. Кун тартибига: «Ойнаи жаҳон» кўрсатувлари сифатини яхшилаш масаласи

қўйилган эди. Қуйида биз ана шу йиғиннинг мухтасар баёнини келтирамиз.

Э. ҲАЙИТБОЕВ: — Биз бугун кўрсатувлар сифатини яхшилаш, экран воситасида маънавий қадриятларимизни тиклаш хусусида фикр алмашсак.

Ў. ҲОШИМОВ: — Шахсан мен телевидениеда бу хилдаги кенгаш тузилишини қўллаб-қувватлайман. Таркибни кўпайтириш керак эмас. Кўп бўлса иш яхши бўлмайди. Биз юксак савияли кўрсатувлар ташкил этишимиз керак. Бунинг учун мустақил фикрлай оладиган журналистларга кенг имконият яратиш лозим.

Халқнинг онгини уйғотадиган, иқтисодий масалаларни кенгроқ ёритадиган кўрсатувларни кўпайтириш керак. Халқимизнинг бой тарихини унинг ўзига яхшироқ таништириш керак. Масалан, Амир Темур даврини тушунтириб бериш учун 10—15 дақиқадан туркум кўрсатувлар ташкил этилса яхши бўларди. 37—50-йиллардаги қатағон қилинган даврдаги ҳақиқатни ҳам очиқ айтишимиз лозим.

Н. ЗОҲИДОВА: — Биз биргаликда телевидениенинг концепциясини ишлаб чиқишимиз керак. Кўрсатувларнинг умумий савияси паст. «Ахборот»ни янада таъсирли қилиш мумкин. Негадир Ўзбекистон телевидениеси дастурларида тез-тез ўзгаришлар бўлади. Биз маданиятли, маърифатли халқмиз. Кеча «Гулобод ва хон Феруз» телефильми ижодкорларига бағишланган кўрсатувни кўрдик. Тарихга ниҳоятда юзаки ёндашилган, бутафорлик билан қилинган фильм. Фильм ниҳоятда бўш. Яна, Ферузнинг ҳаёт йўли ёлгондан тўқилган. Хуллас, тезда тузатиш лозим бўлган муаммоларимиз етарли.

С. ХОЛБОЕВ: — иқтисодий қийинчилик шароитида халқ яхшироқ кўрсатувларни кўришга муштоқ. Биз тарихни қуруқ ёдлатамиз. Ҳикоя қилиб берадиган яхши тарихчи топиш керак. Туркистонимиз тарихи жуда бой. Халқимиз тарихига оид кўрсатув ва турли кўриклар ташкил этиш керак. Камида ҳар ойда 1—2 марта халқимиз тарихига оид махсус кўрсатувлар қилинса, яхши бўларди.

Б. МАННОПОВ: — Ҳозир ойнаи жаҳонда туб бурилиш қилиш лозим.

1. Меросимиз ҳақида «Хазина» туркумини очишимиз даркор.

2. Ўзбек халқининг дипломатия тарихи бор. Бунга Амир Темур ва Бобурлар асос солган.

3. Халқаро аҳвол тўғрисидаги кўрсатувлар сифатини тубдан яхшилаш керак.

Р. ТУРСУНОВ: — Адабиёт ва мусиқа азалдан эгизак. Мусиқа тарғиботи бўйича махсус концепция ишланмаса бўлмайди. Кўрсатувларда географияга жиддий амал қилиш лозим. Бир хил вилоятлар эътибордан четда қоляпти. «Марҳабо, талантлар» кўригини қайта тиклаш керак.

Т. ҲАЙИТ: — Кейинги пайтларда газета ва журналларда деярли ҳар ҳафтада телевидение шаънига танқидий, бир томонлама фикрлар билдирилмоқда. Тўғри, танқиддан тегишли хулоса чиқараяпмиз, бироқ пичинг, киноя, туҳмат сўзларга жавоб беришимиз қийин. Хуллас, телевидениенинг номини, гурурини, шаънини асрашга хизмат қилайлик.

А. ОРИПОВ: — Экранны ислоҳ қилишнинг иккита йўли бор. Биринчиси, кадрларни яхшилаш, иккинчиси, мавжуд ходимларнинг ички имкониятларини очиш. Ўзбек тилига давлат тили мақоми бериш ҳақидаги қонуннинг чиққанига уч йил бўлди. Бироқ амалий иш йўқ. Компания ҳам мустақил бўлди. Бундай бўлгач, руҳ қайтадан уйғониши керак. Биринчи навбатда, тарихни тўғри ёритиш керак. Телевидениенинг томирида мустақиллик бўлиши керак. Ҳусайн Бойқаро, Умархон, Амир Темур, Машраб ҳақида бор ҳақиқатни айтадиган давр келди. «Ахборот», Ижтимоий-сиёсий, «Ёшлик» таҳририятлари фаолиятини тубдан ўзгартириш керак.

Ў. ЎТАЕВ: — Мустақилликнинг бир йиллигига тайёр-гарлик хусусида қисқача ҳисобот бермоқчиман. Шу кунларда Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» асари асосида 5 қисмли видеофильм тайёрлаяпмиз. Шунингдек, «Марҳабо, талантлар», «Ўзлигинг намоён қил», «Ўзанини топар дарёлар» туркум кўрсатувлари ҳам байрамга совғамиз бўлади.

Телерадиокомпаниясининг раиси Э. Ҳайитбоев йиғилишга яқун ясаб, шундай деди:

— Бугунги йиғилишимиз самимий, жонли ўтди. Қатор фойдали таклифлар ўртага ташланди. Юқоридаги таклиф-

ларни тезда ҳаётга татбиқ этишимиз лозим. Қимматли вақтларингизни аямай келганларингиз учун барчангизга ташаккур изҳор этаман.

Бундай йиғинлар кейинчалик ҳам ўтказилиб турилди ва у ерда ўртага ташланган қимматли таклифларни имкон қадар амалга оширилди.

ЯНГИЛАНИШ БАЙРАМИ

Ойнаи жаҳонсиз байрам байрамдай ўтмаслиги, у ҳар бир хонадоннинг азиз «меҳмони»га айланиб қолганлиги сир эмас. Телетомошабинларни бу йилги Наврўз кунларида қандай мўъжизалар кутмоқда? Ўзбекистон телевидениесининг ижодий ходимлари Наврўзга қандай ҳозирлик кўрмоқда?

Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги мухбири Б. Абдуллаев шундай саволлар билан Ўзбекистон телевидениесининг Бош директори Ўрол Ўтаевга мурожаат қилди.

— Мамлакатимизда амал қилинаётган ойномага мувофиқ баҳор аллақачон бошланиб кетди. Бутоқлар бўртиб, бодомлар гуллаб бошлади. Ҳавода дилларни хуррам этувчи, деҳқонларни янги ҳосил тараддудига чорловчи уфори насимлар эсаяпти. Дала-даштар, кўкат-у гуллар «тўнини» елкасига ташляпти, ариқчалар бўйларидан ялпизнинг хуш иси таралиб қолди... Лекин, ҳали бу ҳақиқий баҳор эмас. Марказий Осиё мамлакатларида асл кўклам — Наврўз байрами 21 мартдан бошланади. Шу куни Қуёш ҳамал буржига киради, кеча билан кундуз баробарлашади. Бутун табиат-у борликда янгилааниш, яратиш фасли бошланади. Қадим-қадим замонлардан шундай. Аждодларимиз 3—4 минг йиллардан буён бу кунни ғоят катта тараддуд, тантана ва шод-хуррамлик билан нишонлаб келади.

Бу йилги Наврўзни кутиб олишга ҳам мамлакатимизда катта ҳозирлик кўрилмоқда. Маълумки, Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов «Наврўз» умумхалқ байрамини нишонлаш тўғрисидаги республика Вазирлар Маҳкамасининг қарорига имзо чекди. Шунга мувофиқ байрам миллий урф-одатлар негизида умуминсоний қадриятларни улуғлаш, халқ ижодкорлик қудратини намоён этиш, Ватанга муҳаббат, меҳр-шафқат, юртимизда яшовчи барча миллатлар ўртасида

дўстлик, тинчлик ва осойишталикни янада мустақамлаш мақсадида нишонланди. Кўриниб турибдики, бу мустақилликка ўз истиқлол ва тараққиёт йўлидан дадил қадам ташлаётган Ўзбекистонимиз тутаётган эзгу сиёсатга нечоғлиқ ҳамоҳанг ва ҳаммазмундир.

Мазкур қарорда Республика оммавий ахборот воситалари зиммасига байрам тайёргарлиги ва унинг ўтиш жараёнини кенг ёритиш вазифаси юкланган. Ўзбекистон Давлат телерадиокомпанияси эса «Наврўз» хайрия жамғармаси билан ҳамкорликда 21 март куни «Мустақиллик — инсонни эъзозлашдир» шиори остида узлуксиз телемарафон ўтказишга ҳозирлик кўраяпти.

— Наврўз куни телетомошабинлар эътиборига ҳавола этиладиган анъанавий узлуксиз кўрсатувлар дастури аввалгилардан қандай фарқ қилади?

— Биз ижодий жамоамиз билан худди шу масалада жиддий бош қотирдик. Кўп мулоҳаза, мунозара ва таклифлардан кейин унинг моҳият-мазмуни, усул ва услубларини ўзгартиришга аҳд қилдик. Лекин, бу аввалги телемарафонларимиз тажрибасидан умуман воз кечдик, дегани эмас.

Ўтган йилларда тўпланган бой тажриба ривожлантирилади. Камчиликлардан сабоқ чиқариб, ҳаётий талаблар, телетомошабинларнинг таклиф-истаклари асосида янгича мазмун кашф этади. Ҳозир телевидениенинг ҳамма таҳририятларида бу борада қизгин ижодий ишлар олиб бориляпти.

Маълумки, ўтган йиллардаги «Наврўз»га бағишланган кўрсатувларимизда, асосан хайрия тадбирлари устуворлик қилган, меҳр-шафқат масалаларига кенг ўрин ажратилган эди. Бу йил ҳам кўрсатувларимизда инсонлар ўртасидаги дўстлик ва меҳр-оқибат, уларни қадрлаш, меҳнатларини улуғлаш асосий мақсад бўлиб, худди шу инсоний фазилатлар мустақиллик берган ажойиб имконият — неъматлар, Ватанимизнинг жаҳон миқёсидаги ўрни ва аҳамияти, унинг обрў-эътиборини ошириш йўлида амалга ошириляётган табаррук ишлар, Ўрта Осиё мамлакатларининг дўстлиги, ҳамжиҳатлигини ёрқин ифодаловчи хусусиятлар нурига йўғрилган равишда ўз аксини топади.

Шуни қайд этиш керакки, бу йилги Наврӯз дастурларимизда мустақиллик шарофати, унинг дастлабки меваларига бағишланган кўрсатувлар телемарафон асосини ташкил қилади. Бу қутлуғ йўналишда мамлакатимизнинг барча вилоятларида катта яратувчанлик тадбирлари амалга оширилаяпти. Ҳар бир қишлоқ ва шаҳарда қадимий урф-одатлари кўклам майсаларидай қайтадан ўзига хос жозоба билан бош кўтараяпти. Айни чоқда барча катта-кичик байрамлар миллий удумларимиз асосида ўтаётир. Шу каби истиқлол туфайли юз очган ва очаётган Наврӯз шодиёналарини имкони борича кенгроқ ёритишни режалаштирганмиз. Шу боис республикамизнинг барча вилоятларининг энг муҳим, ажралиб турувчи қирраларини ҳисобга олган ҳолда кўрсатувлар тайёрланаётир. Аслини олганда, бу режа ҳозирдан амалга ошира бошланди. «Ўзбекистон» ахборот кўрсатуви орқали ҳар куни берилаётган рангоранг лавҳалар бунинг далилидир.

Наврӯз байрами тадбирлари Тошкент шаҳрининг барча асосий кўча ва майдонларида умумхалқ сайлига айланиб кетиши, шубҳасиз. Ижодий ходимларимиз ана шу шодиёналарни бевосита эфирга узатишади. Ойнаи жаҳон дастурлари эса «Наврӯз» тарихи, урф-одатларимиз келиб чиқиши ва уларни қандай амалга оширилиши ҳамда халқимизнинг қадимий ижодкорлик бойликлари билан боғлиқ кўрсатувларга бой. 24 соатлик узлуксиз кўрсатувда инсонларни эъозлашга, мустақилликни қадрлашга, халқимизни улуғлашга кенг ўрин берилади. Машҳур санъаткорлар, таниқли адиб ва олимлар, чет эллик меҳмонларнинг табрик-қутловлари ҳам дастурдан жой олган. «Наврӯз» жамғармаси билан ҳамкорликда байрам лоторея ўйинлари ўтказилиб, уни катта томошага айлантириш мўлжалланаяпти.

— Марказий Осиё мамлакатлари раҳбарларининг Тошкент учрашувида ягона минтақавий телерадиоканалини ташкил этиш тўғрисида келишиб олинган эди. «Наврӯз» телемарафонида Марказий Осиё мамлакатлари ҳаётига оид лавҳалар ҳам ўрин оладими?

— Шу йилнинг бошида мамлакатимиз Президенти Ислом Каримов ташаббуси билан Ўрта Осиё ва Қозоғистон Республикалари раҳбарларининг Тошкент учрашуви бўлиб ўтди. Бу воқеа тарих зарварақларидан Марказий Осиё

мамлакатлари учрашуви сифатида жой олди. Унинг баёнотномасида келгусида азал-азалдан қондош ва жондош бўлган беш республиканинг ягона минтақавий ойнаи жаҳонини барпо этиш вазифаси ҳам юклатилган эди. Шунга кўра, бу телекомпаниянинг маркази Тошкентда бўлиши лозим. Яқинда мазкур йўналишдаги дастлабки амалий қадам қўйилди. Марказий Осиё телерадиокомпанияларининг раҳбарлари учрашиб, бу вазифани рўёбга чиқаришнинг ташкилий жиҳатларини келишиб олишди, ҳозир эксперт комиссиялар иш олиб борапти. Бу йўналишдаги илк қутлуғ тадбир ҳам Наврўз куни амалга оширилади. Шу куни Марказий Осиё мамлакатлари телевидениеси ижодкорлари телемарафонда иштирок этишиб, байрамни қандай меҳнат муваффақиятлари билан нишонлашаётганининг, тантаналар қандай тарзда ўтаётганлигини ойнаи жаҳон орқали бир-бирларига намоёиш этадилар.

Хуллас, Наврўз халқимизнинг энг суюкли, энг улуғ ва энг оммавий байрамидир. Унинг бутун жозибаси, хилма-хиллиги, кенг мундарижаси ва қалбий теранлиги, ҳаётимизда тутган муҳим ўрни ва аҳамиятини телетомошабинларга тўла кўрсата олсак, деган катта ният билан тайёргарлик кўраяпмиз.

Ҳазрат Алишер Навоийнинг офтобдай ёрқин сатрлари бор:

Ҳар тунинг қадр ўлубон,
Ҳар кунинг ўлсин Наврўз!

Биз телевидение ижодий ходимларининг ҳам ниятлари шулдир. Ойнаи жаҳон мухлисларининг ҳар куни хайрли, қутлуғ ва саодатли бўлсин!

ҚАНОТЛИ СЎЗЛАРДАН МАДАД ОЛИБ...

1997 йил апрелда таниқли адиб ва ташкилотчи Абдусаид Кўчимов Ўзбекистон телерадиокомпанияси раиси этиб тайинланди... У ўз фаолиятини шошмасдан, кадрларни алмаштиришда ҳам бировларнинг маслаҳати билан эмас, балки ўз кузатишлари асосида, халқимизнинг етти ўлчаб бир кес, мақолига амал қилган ҳолда бошлади. У ўрта ва паст бўғиндаги раҳбарларнинг бирортасини ҳам бутунлай

ишдан бўшатиб, кучага ҳайламади. Балки уста шахматчиларга хос ҳаракат қилиб, айримларининг ўрнини алмаштирди ёки амалини бир поғона тушириш билан чекланди. Аксариятини телевидениедан радиога ўтказди. Радиода ишлаётган иқтидорли журналистларни телевидениега олиб келди. Шу тариқа сокинлик билан амалга оширилган кадрлар алмашинуви тез орада ўз самарасини бериб, яхши маънода ўзгаришлар юз бера бошлади. Энг муҳими, анча-мунча кадрлар алмашинуви юз берган бўлса-да, муҳит ўзгармади. Ҳеч ким хафа бўлиб у ёқ-бу ёққа шикоят қилмади. Мени энг масъул вазифалардан бири — вилоят телерадиокоммуникациялари билан ишлаш бошқармасига бошлиқ этиб тайинлади. У билан саккиз йил давомида ака-укадек, дўстона ишладик. Бирор марта сен-менга бормадик, ҳатто бир-биримизга баланд овозда мурожаат ҳам қилмадик. У билан деярли тенгдош, дўст, касбдош (иккаламиз ҳам Ёзувчилар уюшмаси аъзоси) биринчи депутат бўлсак-да, ўртамазда маълум чегара доимо сақланиб турарди. Шу боисдан унинг ҳузурига доимо зарур иш юзасидан кириб, ишни битиргач, тезда чиқиб кетардим. Унинг олдида арзимас гаплар айтиб лақиллаб ўтирмас, баъзиларга ўхшаб бошқаларга «баҳо» беришни ҳам одат қилмаган эдим.

Бошқарма бошлиғи этиб тайинланганимга ўн беш кун ўтар-ўтмас, иш юзасидан ҳузурига кирганимда менга кулиб туриб, шундай деди:

— Оқсоқол, негадир жанобни (аввал менинг ўрнимда ишлаган собиқ раҳбарни назарда тутиб) ҳеч ким ишга олишни хоҳламапти. На радио, на телевидение. У шунчалик «хавфли» одамми? Ҳали нафақага чиқишига икки-уч йил бор экан.

— Раис бува, сизнинг зиммангизга қарийб беш минг кишилик жамоани бошқариш юклатилган. Битта ходим учун бош қотириб ўтирасизми? Менга қўшимча штат беринг. Уни ўзим ишга оламан. Яхши бўлса ошини ейди, ёмон бўлса...

— Уни ўзингизга муовин қилиб ола қолинг. Закруллаевга айтаман (иқтисод бошқармаси бошлиғи), у штат тўғрилаб беради.

Раис бува мен билан қуюқ хайрлашаркан қўшимча қилди:

— Барибир у билан эҳтиёткор бўлиб ишланг...

Янги раис А. Кўчимов табиатан ходимларга меҳрибон, самимий, айни чоғда ғоят сезгир, ҳушёр раҳбар эди.

Унинг эшиги ходимлар учун ҳамиша очиқ эди. Унинг ҳузурига кирган ҳар қандай инсон, иши битса-битмаса хурсанд ҳолда чиқарди. Айниқса, бу даргоҳда ундан олдин ишлаб кетган раис, унинг ўринбосарлари, ҳатто ўрта бўғинга раҳбарлик қилган оқсоқолларнинг ҳурматини ҳам жойига қўярди. Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов томонидан қилинган барча маъруза ва табрикларида кўплаб қанотли, халқ мақолларидан қолишмайдиган ҳикматли сўз ва иборалар айтилар, албатта, ўша сўз ва иборалар орадан бир кун ўтар-ўтмас «Ахборот», «Давр» дастурларида чиройли саҳифа сифатида пайдо бўларди. Кейинроқ бу саҳифалар, туркум кўрсатув ва радиоешиттиришларга айланиб кетарди. Шунингдек, унинг раҳбарлик даврида вилоятлараро «Ўзлигинг намоён қил», «Истиқлолим — истиқболим», «Алпомиш авлодлари» номли телерадиокўриклар ташкил этилиб, ўнлаб ижодий ва техник ходимлар «Энг яхши бошловчи», «Энг яхши тасвирчи», «Энг яхши режиссёр» каби номинациялар бўйича рағбатлантирилди.

* * *

Ўзбекистон Республикаси телерадиокомпанияси раҳбарияти Маҳаллий телекўрсатувларнинг ғоявий-бадий савиясини ошириш, вилоятларда юрт фаровонлиги йўлида амалга оширилаётган ишларни кенг тарғиб этиш мақсадида биринчи бор вилоятлараро «Ўзлигинг намоён қил» теле-танловини ўтказди.

Биз телетанлов ҳайъати раисининг ўринбосари, Маҳаллий телерадиоешиттиришлар бошқармаси бошлиғи Ўрол Ўтаевдан танловнинг асосий мақсадлари, ғолиб жамоа ва телеижодкорларнинг фаолияти ҳақида сўзлаб беришни илтимос қилдик.

— Танлов 1997 йил ноябрдан 1998 йил июнигача давом этди. Бир сўз билан айтганда, вилоят тележурналистларининг касб маҳоратларини ошириш мақсадида ташкил этилган кўриктанлов ўзини тўла оқлади. Вилоят телеижодкорлари ҳам кўп соҳаларда республика телевидениеси ижодий ходимлари билан бемалол ижодий баҳслаша олишларини намоён этишди.

Танловда Қорақалпоғистон Республикаси ва ҳар бир вилоят 45 дақиқалик дастури билан иштирок этди. Ҳайъат аъзоларининг эътироф этишича, Сурхондарё вилояти телевидениеси ижодкорлари тайёрлаган кўрсатувдаги «Пайғамбар ороли», «Бўйра тўқувчилар» ҳақидаги лавҳалар томошабинлар учун янгилик бўлди. Олий Мажлис депутати Қурбон Амиркулов ҳақидаги очеркда ҳам юракка жиз этиб тегадиган ўринлар бор. Қашқадарё вилояти телеижодкорлари тайёрлаган кўрсатувда ҳам ижодий изланиш, масалага янгича ёндашув сезилади. Тоҳир ва Зухронинг афсонавий севгисига бағишланган «Ишққа қўйилган ҳайкал» ҳамда Китоб Кенглик станцияси ҳақида лавҳалар томошабинлар томонидан қизиқиш билан қабул қилинди.

Наманганликлар тақдим этган кўрсатувдаги «Мозийга бир назар», «Чодоқлик чўпон» лавҳалари, қорақалпоғистонликлар тайёрлаган қубизчилар, хоразмликларнинг «Бир сиқим тупроқ» номли очерклари ҳам анча кўримли чиққан.

Вилоят телевидениеларининг техник аҳволи барчамизга яхши маълум. У ерда профессионал тасвирчи ва режиссёрлар жуда кам. Шунга қарамай, наманганлик ижодкорлар тайёрлаган кўрсатувларда тасвирчилар меҳнати яққол кўзга ташланади. Тасвирчи Абдусалом Шарипов ва Машраб Қосимов ҳар бир саҳифани суратга олишда мавзуга янгича ёндашган.

Бошловчи журналистлар орасида навоийлик ижодкор Фуломжон Султонов экранда фикрлай олиш лаёқатини кўрсата олди. Кўрсатувлар давомида вилоятларда яшаб ижод қилаётган хонандалар ижросида мустақил юртимизни мадҳ этувчи ўнлаб янги қўшиқлар тингладик. Булар орасида сирдарёлик журналистлар тайёрлаган кўрсатувда Асадулла Холиқов ижро этган «Юртим жамоли» қўшиғи ўзига хос ижро услуби билан ажралиб туради. Тўғриси, вилоят тележурналистлари учун «Ўзлигинг намоён қил» танловидан ўтиш катта маҳорат мактаби бўлди.

Айниқса, республика телевидениесининг биринчи дастурида чиқиш тележурналистлардан чуқур масъулият ва маҳорат талаб этади.

Хулоса қилиб айтганда, танловга тақдим этилган кўрсатувларни кўриш жараёнида вилоятларимизнинг

ўтмиши, мустақиллик шарофати ила сўнгги етти йилда амалга оширилаётган буюк ўзгаришлари хусусида маълум тасаввурга эга бўлиш билан бирга, телеижодкорларнинг ҳар жиҳатдан давр билан ҳамнафас ижод қилаётганидан воқиф бўлдик.

«Садо» газетаси, 1998 йил 25 июнь

* * *

«Садо»нинг муҳбири Қувондиқ Сиддиқов «Алпомиш авлодлари» телетанлови ҳайъати раиси муовини, департамент директори Ўрол Ўтаевга бир нечта савол билан мурожаат қилди:

— Дарҳақиқат, бу йил бешинчи бор телетанлов ўтказяпмиз. Аввалги танловларнинг номланишига эътибор беринг: «Ўзлигинг намоён қил», «Истиқлолим — Истиқболим», «Озод элим — Ойдин йўлим», «Истиқлолдан зиё топган юрт». Ушбу телетанловларда бевосита Мустақилликнинг вилоятларимиз берган неъматлари ҳақида ҳикоя қилганмиз. Аввалги кўрикларда нафақат жамоага, балки «Энг яхши тележурналист», «Энг яхши режиссёр», «Энг яхши диктор»лар учун ҳам алоҳида мукофотлар ажратганмиз.

Бу йилги телетанлов аввалгиларидан бир оз фарқ қилади. Биринчидан, «Алпомиш авлодлари» деб номланишида рамзий маъно бор. Айниқса, мустақиллик йилларида мамлакатимиз болалар спортга жиддий эътибор берилмоқда. Бу ҳақда Вазирлар Маҳкамасининг Қарори қабул қилинди. Жамғарма тузилди. Болалар спортини ривожлантиришга оид Қарордан сўнг чинакам Алпомиш авлодлари шаклланиши учун вилоятларда қандай эзгу ишлар қилиняпти. Спорт иншоотлари қурилиши қай аҳволда? У ерда яратилган шарт-шароитлар, мураббийлар савияси, спорт дарсликлари билан таъминлаш аҳволи қандай?

Ҳозир мамлакатимизда 6 миллион 720 минг нафар 6 ёшдан 17 ёшгача бўлган ёшлар мавжуд. Бу ёшларнинг атиги 28 фоизга яқини спорт билан доимий машғул. Қолган 72 фоиз ёшлар нима билан банд? Юртимизда 7 минг 694 та қишлоқ бор.

Уларнинг фақат 30 фоизида спорт заллари мавжуд. Шулардан келиб чиққан ҳолда вилоятлараро «Алпомиш авлодлари» телетанловини ташкил этдик.

— Телетанловнинг мақсад ва вазифалари нималардан иборат?

— Мустақиллик йилларида вилоятларда болалар спортини ривожлантириш соҳасида юз берган туб ўзгаришлар ва айрим муаммоларни чуқур таҳлил этиш;

— Ҳаётга катта умид билан кириб келаётган ёшларга ўз қобилият ва истеъдодини рўёбга чиқаришда спортнинг аҳамиятини сингдириш, спорт тарғиботи билан шуғулланувчи ҳудудий тележурналистларнинг ижодий ва касб маҳоратларини ошириш;

— Энг олис қишлоқларда болалар спортининг аҳволи, ҳар бир вилоятнинг иқлими, анъаналарига хос ва мос бўлган миллий ўйинларни тарғиб этиш;

— Спортчи оилалар, ибратли мактаблар, қишлоқ ва маҳаллалар фаолиятини тарғиб этиш, ёш спортчиларимизнинг мамлакатимиз ва халқаро майдонлардаги эришган ютуқларини ёритиш;

— Қишлоқ ёшларининг бўш вақтларини мазмунли ўтказиш, уларни спорт тўғарақларига жалб этиш, айниқса, ўсмир қизларимизни спортнинг кураш, бокс, таэквандо, каратэ турларидан кўра, ўзимизнинг миллий қадриятларимизга мос келадиган тўғарақларга жалб этиш. Шунингдек, кўпгина қишлоқ ёшлари сувда сузишни билишмайди. Демак, сув спорти, от спорти, мерганлик, қиличбозлик, дорбозлик каби бобомерос азалий ўйинларга бўлган эътиборни янада кучайтириш лозимлигига асосий эътиборни қаратдик.

— Мана, «Алпомиш авлодлари» телетанлови ҳам ўз ниҳоясига етди. Энди бемалол голиблар ҳақида сўз юритсангиз бўлади.

— Халқимизнинг азалий удуми бор: Тўйга тўёна билан борилади. «Алпомиш авлодлари» телетанловининг муваффақият билан яқунланганлиги Мустақиллигимизнинг 13 йиллигига муносиб туҳфа бўлди, десак хато қилмаган бўламиз.

Кўрик-танловда Қорақалпоғистон Республикаси ҳамда вилоят телеижодкорлари 20 дақиқалик махсус кўрсатувлари билан иштирок этдилар. Кўрсатувда тележурналистиканинг барча жанрларидан фойдаланган ҳолда Мустақилликнинг 13 йили ичида болалар спортини ривожлантириш соҳасидаги қўлга киритилган ютуқлар, мамлакатимиз шуҳратини оламга танитишга муносиб ҳисса қўшаётган ёш спортчилар фаолияти тўлақонли акс эттирилди. Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар ТРК ларнинг ижодий жамоалари бири-биридан мазмунли ва гўзал кўрсатувлар тайёрладилар. Бизни хурсанд қиладиган жиҳати шундаки, барча вилоятлар «Алпомиш авлодлари»га пухта тайёргарлик кўришган. Муҳими, эфирда узилиш бўлмади. Танловга тақдим этилган кўрсатувлар аввал «Ўзбекистон» каналида, сўнгра «Спорт» каналида эфирга узатилди. Бир сўз билан айтганда, ҳар бир вилоятнинг чиқиши ўзига хос бўлди.

Айниқса, Сурхондарё ва Наманган вилоят телеижодкорлари танлов низоми талабларидан келиб чиқиб, кўрсатувда болалар спортини янада ривожлантириш борасида олиб борилаётган ишларни, ёш спортчиларнинг натижаларини таҳлил эта олган. Шунингдек, улар миллий халқ ўйинларига ҳам атрофлича тўхталган. Бундан ташқари, соҳада қилиниши лозим бўлган ишлар тўғрисида таклифлари, холис танқидий чиқишларини ҳам тўла намоён этган.

Телетанловда Хоразм, Самарқанд, Қашқадарё, Жиззах ва Фарғона вилояти телеижодкорлари ҳам фаол қатнашди. Телетанлов Низомининг ҳар бир банди талабидан келиб чиққан ҳолда совриндорлар аниқланди.

«Садо» газетаси, 2004 йил 20 август

* * *

Шу ўринда камтар, тўғрисиўз, диёнатли бир инсон ҳақида икки оғиз дил сўзларимни баён этмоқчиман. Бу инсон Шерзод Фуломовдир. Мен 1973 йили телевидениега

ишга келганимда Шерзод Фуломов дастурлар дирекциясида бош муҳаррир бўлиб ишларди. Менинг илк таассуротим: у ички ва ташқи маданиятга ниҳоятда қаттиқ амал қиладиган, ҳамиша байрамдагидек тоза ва ораста кийиниб юрадиган, камсукум инсон эди. У ёш бўлишига қарамасдан, катта ташкилотга бош эди. Уни бирон марта баланд овозда гапиргани ёки биров билан қизишиб, баҳс-мунозара қилаётганини кўрмаганман. У телевидениеда узоқ ишламади. Республика радиоси қошида чет эллар учун радиодастурлар тайёрлаш бош бошқармаси тузилгач, у ерга ишга чақирилди. Дастлаб бош муҳаррир, бош директор, сўнги 20 йил ичида бошқарма бошлиғи лавозимида ишлади. Ана шу йилларда унинг иш фаолияти доимо намунавий деб баҳоланарди. Чунки у бирор марта ҳам топшириқни чала бажармас, белгиланган муддатидан албатта 3—4 кун аввал ижро этарди. У ҳар бир бошқарув йиғилишида актив иштирок этар, албатта бирорга, ҳеч ким хаёлига келмаган, ташаббус ёки янги фикрни ўртага ташларди. У ташаббускор раҳбар бўлиш билан бирга ажойиб, самимий, дилкаш даврабоши ҳам эди. Шу боис телерадиокомпаниядаги бирор-бир тадбир усиз ўтмас, табиатан камтар, кам сўзли бўлса-да, ўзаро давраларни нозик дид ва фаросат билан бошқарарди. У ҳеч қачон даврадаги энг обрўли раҳбарни ёлгон-яшиқ сўзлар билан мақтамас, ҳаммининг хизматларини қисқа-лўнда сўзлар билан ифода этарди. У билан кўп марта вилоятлар бўйлаб сафарларда бирга бўлдим. Шерзод Фуломов қандай шароитда бўлмасин, албатта эрталаб тонг саҳарда туриб, кўча айланишни қанда қилмасди. Кечқурун ҳам ярим-бир соат албатта сайр қилиш унинг одатига айланганди. Шахсан мен у кишидан одамлар билан муомалада кучли дипломатияни ўрганганман. Унинг дўстларга, ўз ходимларига бўлган муносабати ҳам таҳсинга сазовор. У ҳаётда жиддийликни ҳам, ҳазилни ҳам, самимиятни ҳам ўз ўрнида, меъёрида ишлата биледи. Шерзод Фуломов янги ишда — Ўзбекистон журналистлари уюшмасининг раиси лавозимида ҳам ташкилотчилик талантини тўла намоён қилмоқда.

ТАДҚИҚОТ, ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФЛАР...

Ўзтелерадиокомпаниянинг «Мониторинг, таҳлил, ўқув ва маҳаллий телерадиолар билан ишлаш» департаменти директори лавозимида ишлаб юрган пайтимда (2002—2006-йиллар) телерадиокомпаниядаги барча тизимлар бўйича юздан зиёд Мониторинг таҳлили ва тадқиқот ўтказган эдик.

Куйида улардан намуналарни эътиборингизга ҳавола этмоқдамиз.

«Ўзбекистон» телеканали фаолиятига оид социологик тадқиқот ўтказиш чоғида сўровнома варақалари 504 нафар фуқарога тарқатилди. Сўровнома саволлари ранг-баранг бўлиб, олинган жавоблар ҳам қизиқарлидир. Анкета саволларига жавоб берганлар 15 ёшдан 60 ёшгача эди.

Респондентларнинг 51 фоизи аёллар, 49 фоизи эркаклар бўлиб, жами иштирокчиларнинг 46%и олий, 14%и тўлиқсиз олий, 19%и ўрта махсус ва 21%и ўрта маълумоти бўлган касб эгаларидир.

1. Сиз «Ўзбекистон» телеканалини мунтазам кўриб борасизми?

«Ҳа» — 48%

«Баъзида» — 32%

«Йўқ» — 12%

2. «Ўзбекистон» телеканалини қандай мақсадда томоша қиласиз?

«Дунё ва мамлакатимизда содир бўлаётган янгиликлар ҳамда ислохотларнинг боришидан воқиф бўлиш учун» — 40%

«Бадий фильм, видеофильм ва сериалларни кўриш учун» — 26%

«Қизиқарли кўрсатувларни томоша қилиш учун» — 25%

«Муסיқа ва ашулаларни эшитиб, дам олиш учун» — 25%

«Маданият ва спорт янгиликларидан хабардор бўлиш учун» — 22%

«Вақтни ёки об-ҳавони билиш учун» — 21%

3. «Ассалом, Ўзбекистон!» студиясининг тонгги дастури кўрсатувларидан мамнунмисиз?

«Ҳа» — 62%

«Йўқ» — 18%

«Жавоб беришга қийналаман» — 10%

4. «Ўзбекистон» телеканалда берилаётган сиёсий ва иқтисодий кўрсатувлар савияси Сизни қониқтирадими?

«Қониқтиради» — 50%

«Қониқтирмайди» — 45%

«Жавоб беришга қийналаман» — 5%

5. «Маънавият» студияси томонидан тайёрланаётган кўрсатувларнинг қайси бирини севиб томоша қиласиз?

«Яхшилик» — 44%

«Гап чиқди» — 35%

«Телеминиатюралар театри» — 19%

«Камалак» — 19%

«Антиқа-шоу» — 18%

«Кўрсатувдан-кўрсатувгача» — 18%

«Кинотеатр» — 17%

«Олтин бешик» — 10%

«Тилга эътибор» — 8%

«Масбул сўз» — 7%

«Остонаси тиллодан» — 6%

«Саргузаштлар ороли» — 6%

«Сен ёлғиз эмассан» — 3%

«Бу турфа олам» — 3%

«Қалб гавҳари» — 3%

«Рангин дунё» — 2%

«Ҳиммат» — 2%

6. «Ўзбекистон» каналида берилаётган телесериал ва видеофильмлар савиясидан қониқиш ҳосил қиляпсизми?

«Қониқтиради» — 52%

«Қониқтирмайди» — 11%

«Ҳар доим эмас» — 37%

7. «Мусиқа» дирекцияси томонидан тайёрланаётган мусиқий дастур ва кўрсатувлар Сизга маъқул бўляптими?

«Маъқул» — 64%

«Маъқул эмас» — 33%

«Жавоб беришга қийналаман» — 3%

8. «Болалар» студияси томонидан тайёрланаётган кўрсатувларнинг қайси бирини болалар учун ҳар томонлама ибратли деб ҳисоблайсиз?

«Қизлар давраси» — 44%

- «Оқшом эртаклари» — 42%
- «Интеллектуал ринг» — 24%
- «Олтин тож» — 23%
- «Ўйла, изла, топ!» — 22%
- «Дастурхон атрофида» — 14%

9. «Дўстлик» студияси томонидан турли миллат вакиллари учун тайёрлаб келинаётган қайси кўрсатувларни мунтазам томоша қиласиз?

- «Ўзбекистон — умумий уйимиз» — 23%
- «Ягона оилада» — 22%
- «Рангинкамон» — 22%
- «Қорақалпоқнома» — 11%
- «Умид» — 9%
- «Дидар» — 8%
- «Айчурек» — 8%
- «Мэўрит» — 8%
- «Бизнен мирас» — 4%
- «Сахий хонадонда» — 4%
- «Гардишлик дуньясында» — 4%
- «Чинсэн» — 2%

Аввалги ойлarda «Сиёсат» ва «Иқтисод» студияларининг кўрсатувларини таҳлил қилган эдик. Сўровнома якунида телетомошабинлар билдирган фикр-мулоҳазалардан намуналар келтирамиз:

Дам олиш ва шоу дастурларни кўпайтириш зарур.

Кўрсатувлар эълон қилинган соатда берилса.

Журналист ҳамкасбларимиз ўз маҳоратларини ошириш йўлида кўпроқ ишлашса.

Ёш ижодкорлар сафини кўпайтириш лозим.

Телетомошабинни зериктириб қўядиган даражада кўп гапиришдан, томошабин олдида масъулиятни ҳис қилмасликдан ўзларини асрасинлар.

Ахлоқий, ватанпарварлик мавзулари янгича талқинда ёритилсин.

Тиббиётга оид кўрсатувлар кўпроқ тайёрланса, мақсадга мувофиқ бўларди.

Шеърлий лаҳзалар кўпроқ берилсин. Томошабинлар фикри билан ҳар доим ҳисоблашиш зарур.

Таълим-тарбия, одоб-ахлоқни тарғиб этувчи ўзбекона

анъаналарни унутмаган ҳолда кўрсатувлар, сериаллар тайёрланса.

Миллий сериаллар тез-тез қўйилса.

Бир хиллик, нотабийликдан қочиш керак.

Ҳақиқий ҳаётни акс эттирувчи кўрсатувлар керак.

«Ўзбекистон» телеканалда янги миллий сериалларни мунтазам кўрсатишингизни сўрайман.

«Оталар сўзи — ақлнинг кўзи» кўрсатувининг янги сонлари кўпроқ берилса.

Ўсмир ва болалар учун оддий, содда, тушунарли, аълочи болаларни намуна қилувчи кўрсатувлар тайёрланса.

Замонавий ҳужжатли, бадиий фильмлар яратиш керак, деб ҳисоблаймиз.

Малака ошириш, таҳлил ва нодавлат телерадио-компаниялар билан ишлаш департаменти томонидан «Ахборот» ва «Таҳлилнома» кўрсатувлари бошловчилари, вилоят мухбирлари фаолияти ҳақида республика фуқароларининг фикрини билиш мақсадида сўровнома ўтказилди. Ушбу сўровномада Тошкент шаҳар аҳолиси, республикаимиз марказий газеталари журналистлари, Тошкент Давлат Педагогика университети қошидаги ўқитувчилар малакасини ошириш курси тингловчилари иштирок этди. Сўровномада иштирок этган 300 респондентларнинг 57% аёллар, 43% эркеклар, 85% олий, 12% ўрта махсус ва 3% ўрта маълумотли бўлган турли касб эгаларидир.

«Ахборот» ва «Таҳлилнома» дастурини мунтазам кўриб борасизми?

Ҳа — 63%

Йўқ — 3%

Баъзида — 34%

«Ахборот» дастури орқали берилаётган хабар ва янгиликлардан мамнунмисиз?

Ҳа — 68%

Йўқ — 12%

Жавоб беришга қийналаман — 20%

«Ахборот» ва «Таҳлилнома» дастурини олиб борувчи бошловчиларнинг фаолиятдан мамнунмисиз? («Аъло»га 5 балл, «Яхши»га 4 балл, «Ўрта»га 3 балл қўйилади.)

Комилжон ШАМСИТДИНОВ

Аъло — 60

Яхши — 32

Ўрта — 12

Жами: — 94 балл

а) изланаётган, жасоратли ёшлардан;

б) чет эл журналистларига хос ижобий хислатлари бор;

в) гаплари маъноли, ҳар бир воқеа ҳақида теран фикрлай олади.

Наврўз РИЗАЕВ

Аъло — 60

Яхши — 24

Ўрта — 6

Жами: — 90 балл

а) фаолиятини ижобий баҳолайман;

б) экранда эркин фикрлай олади.

Абдурауф ҚОРЖОВОВ

Аъло — 50

Яхши — 28

Ўрта — 3

Жами: — 81 балл

а) Профessional журналист.

б) Аниқ ва тушунарли тилда олиб боради.

в) Мавзунини яхши танлайди, бироқ шеvasи бир оз сезилади.

Людмила МЕРВИНСКАЯ

Аъло — 40

Яхши — 28

Ўрта — 12

Жами: — 80 балл

а) Ўз соҳаси бўйича етук мутахассис, профессионал журналист эканлиги яққол сезилади. Сухбатдошига аниқ, уни ўйлантирадиган савол бера олади.

Ҳайдар ҲАСАНОВ

Аъло — 25

Яхши — 28

Ўрта — 15

Жами: — 68 балл

а) Фикри теран, мулоҳазакор журналист. Фактлардан

чуқур умумлашмалар чиқара олади.

Навбаҳор МАМАЖОНОВА

Аъло — 30

Яхши — 20

Ўрта — 15

Жами: — 65 балл

а) Нутқи равон

б) Адабий тилда гапиради.

Рузанна САГОМОНЯН

Аъло — 30

Яхши — 24

Ўрта — 3

Жами: — 57 балл,

Раиса МИРЗАЕВА

Аъло — 25

Яхши — 12

Ўрта — 5

Жами: — 43 балл

а) Табиий, содда, самимий гапиради.

Озод ҲАМИДХЎЖАЕВ

Аъло — 30

Яхши — 8

Ўрта — 3

Жами: — 41 балл

а) Фаолияти иқтисодий мавзуларга анча мос келади.

Ўқитувчилар малакасини ошириш курси тингловчилари ҳамда марказий газета журналистлари вилоят мухбирлари ҳақида қуйидаги фикр-мулоҳазаларни билдирган. («Аъло»га 5 балл, «Яхши»га 4 балл, «Ўрта»га 3 балл қўйилди.

Илҳом ЭШИМАТОВ

Аъло — 20

Яхши — 16

Ўрта — 9

Жами: — 45 балл

а) Икки тилда баробар олиб боради.

б) Кичик лавҳа тайёрлашга уста.

Амрулло БЕШИМОВ

Аъло — 25

Яхши — 12

Ўрта — 6

Жами: 43 балл

А) Сюжетларида лирик чекиниш, образли фикрлашга интилади, таҳлили ҳам ёмон эмас. Лекин шеvasи билиниб туради.

Зафар ДАРХОНОВ

Аъло — 15

Яхши — 16

Ўрта — 9

Жами: — 40 балл

Жўракул ТУРСУНОВ

Аъло — 10

Яхши — 16

Ўрта — 12

Жами: — 38 балл

А) Изланувчан журналист. Бироқ мақташни ёқтиради.

Чоршанби РЎЗИБОЕВ

Аъло — 10

Яхши — 16

Ўрта — 9

Жами: — 35 балл

Владимир ПОЛЕТАЕВ

Аъло — 10

Яхши — 16

Ўрта — 6

Жами: — 32 балл

Шўҳрат МАТКАРИМОВ

Аъло — 5

Яхши — 12

Ўрта — 9

Жами: — 26 балл

Темур ЭШБОЕВ

Аъло — 5

Яхши — 12

Ўрта — 6

Жами: — 23 балл

Тожддин ҚАМАРОВ

Аъло — 5

Яхши — 12

Ўрта — 6

Жами: — 23 балл

Исмоил ШОМУРОДОВ

Аъло — 15

Яхши — 28

Ўрта — 39

Жами: — 22 балл

Олим ДУШАЕВ

Аъло — 5

Яхши — 12

Ўрта — 3

Жами: — 20 балл

Дилором АБДУЛЛАЕВА

Аъло —

Яхши — 8

Ўрта — 9

Жами: — 17 балл

а) Шевада гапиради. Фаолиятида таҳлилий сюжетлар йўқ ҳисоби.

Абди ҚОДИРОВ

Аъло —

Яхши — 8

Ўрта — 9

Жами: — 17 балл

а) Анча пассив. Сюжетлари бир-бирдан фарқланмайди.

Қалибек НИГМАТОВ

Аъло —

Яхши — 8

Ўрта — 6

Жами: — 14 балл

а) Тележурналист сифатида ўзига хослиги сезилмайди.

Абдураҳмон ИСҲОҚОВ

Аъло —

Яхши — 8

Ўрта — 6

Жами: — 14 балл

а) Нутқи устида ишлаши керак, шеvasи сезилади. Танқидий, таҳлилий сюжетлар деярли бермайди.

«Ахборот» ҳамда вилоят мухбирларининг фаолиятини

янада яхшилаш хусусида билдирилган фикр-мулоҳазалардан намуналар:

Вилоят мухбирларининг аксарияти сўзга эътибор бермайди. Улар хабар, янгиликни нимадан бошлаб, қандай тугатишни унчалик яхши билмайди.

Бизнингча, кўз завқ оладиган табиат манзаралари, тарихий обидалар ҳақида ҳам қизиқарли сюжетлар керак.

Аксарият вилоят мухбирлари ўз фаолиятини фақат экин экиш, уни парвариш қилиш ҳақида хабар беришдан иборат деб ўйлайди.

Аксарият мухбирларда изланувчанлик, янгиликка интилиш, фикрини теран ифода этиш маҳорати етишмайди.

Мухбирларнинг аксарияти шева, талаффузга эътибор бермаслиги томошабиннинг ғашига тегади.

«Ахборот»да ички ва ташқи ҳаётни акс эттирувчи тезкор хабарлар етишмайди.

Мониторинг якунлари

«Сиёсат», «Иқтисод» ва «Ўзбектелефильм» студиялари бўйича ўтказилган сўровнома натижалари:

Томошабинлар бизга хатлар йўллашиб, қўнғироқ қилишиб, алоҳида муҳарририятлар фаолиятига ҳам эътибор қаратишимизни сўраганлар. Ана шу таклифларни инobatга олган ҳолда «Сиёсат», «Иқтисод» ҳамда «Ўзбектелефильм» студиялари фаолиятини ўрганиш бўйича социологик тадқиқотлар ўтказилди. Мухлис сифатида сизнинг фикрингиз ТВ ижодкорлари учун қадри деб ўйлаймиз, умуман, мақсадимиз телевидениедаги кўрсатувлар сифатини яхшилашдан иборатдир.

Ўзбекистон ТВнинг «Сиёсат» студияси фаолияти бўйича ўтказилган тадқиқот натижалари:

Студия фаолиятдан мамнунмисиз?

«Ҳа» — 43 фоиз.

«Йўқ» — 27фоиз.

Қайси кўрсатувларни мунтазам кўриб борасиз?

«Юзма-юз» — 18 фоиз.

«Муносабат» — 7 фоиз.

«Парламент соати», «Чорраҳа» — 0,4 фоиз.

Кўрсатувлар долзарблигини қандай баҳолайсиз?

«Яхши» — 46 фоиз.

«Қониқарли» — 37 фоиз.

«Қониқарсиз» — 8 фоиз фикр билдиришган.

Студияда тайёрланаётган сиёсий шарҳ, баҳс-мунозаралар сизга маъқулми?

«Ҳа» — 33 фоиз.

«Йўқ» — 27 фоиз.

Бошловчилардан кимларнинг фаолиятини юқори баҳолайсиз?»

Қ.Каримбеков — 24 фоиз.

Қ.Аъзам — 22 фоиз.

Н.Шониёзов — 2 фоиз.

Сайлов жараёни, сиёсий партиялар фаолияти, Олий Мажлис сессияларининг ёритилишидан қониқасизми?

«Ҳа» — 69 фоиз.

«Йўқ» — 31 фоиз.

Тадқиқот мобайнида сўралганлар турли касб эгалари, сиёсий партия раҳбарлари, сиёсатшунос олимлар, талаба, ишчи-хизматчи, пенсионер, уй бекалари, тадбиркорлар бўлиб, уларнинг ёшлари ҳам турлича.

Ўзбекистон ТВ нинг «Иқтисод» студияси фаолияти бўйича ўтказилган тадқиқот натижалари:

Студиянинг қайси кўрсатувларини мунтазам кўриб борасиз?

«Биржа ва банк» — 14 фоиз.

«Телемулоқот» — 10 фоиз.

«Истеъмолчи» — 4 фоиз.

«Фарз ва қарз» — 2 фоиз.

Мавзуларнинг долзарблигини қандай баҳолайсиз?

«Яхши» — 43 фоиз.

«Қониқарли» — 27 фоиз.

«Қониқарсиз» — 9 фоиз.

Иқтисодий шарҳлар сизга маъқулми?

«Ҳа» — 55 фоиз. «Жавоб беришга қийналаман» — 27 фоиз.

Бошловчилардан қай бирининг шарҳи сизга маъқул?

З. Мўминов — 8 фоиз.

М.Камолова — 6 фоиз.

Қ.Абдухолиқов — 1 фоиз.

Ш.Мелихолов — 0,5 фоиз.

Иқтисодий ислоҳотлар ва уларнинг ҳаётимиздаги ўрни мавзуси ёритилишидан мамнунмисиз?

«Ҳа» — 42 фоиз.

«Жавоб беришга қийналаман» — 34 фоиз.

«Иқтисод» студияси кўрсатувларига Республикамиз пойтахти ва бошқа ҳудудлардан ҳамюртларимиз фикр билдирганлар:

Қашқадарё вилояти — 22 фоиз,

Сирдарё вилояти — 16 фоиз,

Тошкент шаҳри — 12 фоиз,

Самарқанд, Фарғона ва Навоий вилоятлари — 9 фоиз.

Тадқиқот иштирокчилари томонидан бу икки студия кўрсатувлари бўйича билдирилган эътирозлар:

Дадиллик, чуқур таҳлил, соҳага ихтисослашув етишмайди.

Кўпинча иқтисодий ислоҳотлар ҳамда сиёсий мавзуни ёритишда камчиликларнинг туб сабаблари очиб берилмайди. Ютуқлар шарҳланади-ю, аммо унинг халқ турмушини яхшилашдаги таъсири ҳақида фикр юритилмайди:

ТВ да иқтисодчи ва сиёсатшунос журналистлар камлиги яққол кўзга ташланади. Шунинг учун ҳам журналистлар соҳани етарли ёрита олмаяптилар. Уларда таҳлил етишмайди.

Тақлифлар:

Ҳаётда бўлаётган воқеалар реал ёритилса;

Танқидий кўрсатувлар кўпроқ берилса.

Энди «Ўзбектелефильм» студияси ҳақидаги сўровнома натижалари тўғрисида тўхталамиз.

Сўровнома географияси республикамиз вилоятларини деярли тўла қамраб олди. Унда 10 та вилоятдан турли ёш ва касбдаги томошабинлар иштирок этган. «Ўзбектелефильм» студияси ижодкорлари томонидан суратга олинган қандай жанрдаги фильмларни ёқтирасиз?» — деган саволга мухлислар биринчи навбатда бадий, кейин илмий-оммабоп, учинчи ўринда хужжатли ҳамда болалар учун фильмларни, дея жавоб беришган.

Бадий фильмлардан қайсиларини севиб томоша қиласиз?

«Чархпалак» — 61 фоиз.

«Тоғлик кув» — 44 фоиз.

«Музаффар» — 5 фоиз.

«Ёмғирли осмон» — 3 фоиз.

Хужжатли фильмлар —

«Алпомиш» — 30 фоиз.

«Улуғбек юлдузи» — 28 фоиз.

«Биби Увайдо» — 8 фоиз.

«Рустам Раҳимов интилган нур» — 2 фоиз.

Болалар учун тайёрланган фильмлар:

«Баланд тоғлар остида» — 40 фоиз.

«Зумрад ва Қимматнинг янги саргузаштлари» — 29 фоиз.

«Эркатой» — 11 фоиз.

«Келгусида қайси мавзудаги фильмларни кўришни хоҳлар эдингиз?» — деган саволга мухлислар машҳур кишилар ҳақидаги, тарихий, оилавий, комедия жанридаги ва бошқа мавзуларни тилга олганлар.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, «Ўзбектелефильм» студиясининг барча фильмларини яхши чиққан деб бўлмайди, улар ичида ўртамиёна фильмлар ҳам анчагина. Келажакда улар бадиий савияси пишиқ ва пухта фильмларни кўпроқ яратишади, деган умиддамиз.

* * *

Ўзбекистон телевидениесининг «Ёшлар» телеканали фаолиятига оид Қорақалпоғистон Республикаси, Хоразм вилояти ҳамда Тошкент шаҳрида сўровнома ўтказилди. Сўровномада республика ва шаҳар ёшларининг «Камолот» ижтимоий ҳаракати, касб-ҳунар коллежининг ўқитувчи ва ўқувчилари иштирок этди. Сўровнома 540 кишига тарқатилди. Иштирокчиларнинг 56% аёллар, 44% эркаклар, шулардан 47% тулиқсиз олий, 18% олий, 17% ўрта махсус маълумотга эга бўлган турли ёш ва касб эгаларидир.

Сўровнома натижалари:

1. «Ёшлар» телеканалини мунтазам кўриб борасизми?

Ҳа — 78%

Йўқ —

Баъзида — 22%

2. «Ёшлар» телеканалини нима учун томоша қиласиз?

Дунё ва мамлакатимизда содир бўлаётган янгиликлар, ислохотларнинг боришидан воқиф бўлиш учун — 55%

Видеофильм ва сериалларни томоша қилиш учун — 30%
Қизиқарли кўрсатувларни томоша қилиш учун — 24%
Муסיқа ва ашулаларни томоша қилиш учун — 16%
Вактни ёки об-ҳавони билиш учун — 4%

3. «Давр» информацион дастурида берилаётган жаҳон ва маҳаллий янгиликларни ишончли ва тезкор деб ўйлайсизми?

Ҳа — 63%
Йўқ — 20%
Жавоб беришга қийналаман — 17%

4. «Мунаввар тонг» ахборот-муסיқий дастури Сизга манзурми?

Ҳа — 56%
Йўқ — 22%
Жавоб беришга қийналаман — 22%

5. «Ёшлар» телеканалида қайси мавзулар талаб даражасида ёритилаяпти деб ўйлайсиз?

Ёшларга оид — 41%
Ижтимоий-сиёсий мавзулар — 39%
Спортга оид — 24%
Иқтисодга ва аграр соҳага оид — 18%
Қишлоқ ёшлари ҳаёти — 41%
Болаларга бағишланган кўрсатувлар — 16%
Ҳуқуқий соҳа — 14%
Муסיқий — 14%

6. «Ёшлар» телеканалида таълим тўғрисидаги қонун, кадрлар тайёрлаш Миллий дастурида белгиланган вазифаларнинг ёритилишидан қониқиш ҳосил қиласизми?

Ҳа — 66%
Йўқ — 18%
Жавоб беришга қийналаман — 16%

7. «Ёшлар» канали орқали берилаётган «Олтин мерос» муסיқий дастури ўз номига муносибми?

Муносиб — 78%
Муносиб эмас — 22%

8. «Ёшлар» телеканалида яна қайси йўналишдаги муסיқий дастурларни томоша қилишни хоҳлар эдингиз?

1. Ўзбек эстрадаси — 39%
2. Халқ куйлари ва лапарлари — 39%

3. Жаҳон эстрадаси — 33%
4. Ўзбек мумтоз мусиқаси — 22%
5. Жаҳон мумтоз мусиқаси — 22%

9. «Ёшлар» телеканали орқали берилаётган энг сеvimли кўрсатувларингизни санаб ўтсангиз?

1. «Азизим» — 48%
2. «Бегойим» — 30%
3. «Оҳанрабо» — 28%
4. «Заковат» — 28%
5. «Умр дафтари» — 28%
6. «Мезон» — 20%
7. «Ҳандалак» — 20%
8. «Меҳр кўзда» — 19%
9. «Давр» — 17%
10. «Ёшлар овози» — 15%
11. «Қилни қирқ ёриб» — 15%
12. «Қишлоқдаги тенгдошим» — 11%
13. «Олтин мерос» — 8%
14. «Мунаввар тонг» — 6%
15. «Автосалтанат» — 6%
16. «Давр ҳафта ичида» — 6%
17. «Давр-интервью» — 6%
18. «Интерфутбол» — 5%
19. «Ринг қироллари» — 5%
20. «ТВ-тест» — 5%
21. «Маслаҳат» — 5%
22. «Янги авлод» — 5%
23. «Қаҳқаҳа» — 4%
24. «Гап йўқ» — 4%
25. «Мусиқий лаҳзалар» — 4%
26. «Очил дастурхон» — 3%
27. «Бола тилидан» — 3%

10. «Оҳанрабо» кўрсатуvidан мамнунмисиз?

- Мамнунман — 67%
- Жавоб беришга қийналаман — 22%
- Мамнун эмасман — 11%

11. «Сен ёлғиз эмассан» кўрсатуviга муносабатингиз?

- Қониқтиради — 44%
- Қониқтирмайди — 11%

**«Тараққиёт» ижтимоий-иқтисодий
ва сиёсий йўналишдаги кўрсатувлардан**

12. «Меҳр кўзда» кўрсатуви Сизни қониқтирадими?

Ҳа — 67%

Йўқ — 22%

Жавоб беришга қийналаман — 11%

13. «Азизим» кўрсатуви талаб даражасидами?

Яхши — 89%

Яхши эмас — 3%

Жавоб беришга қийналаман — 8%

14. «Марди майдон» кўрсатуви талаб даражасидами?

Талаб даражасида — 57%

Жавоб беришга қийналаман — 23%

Талаб даражасида эмас — 20%

«Камолот» маърифий кўрсатувларидан

15. Сизни «Қишлоқдаги тенгдошим» кўрсатуви қониқтирадими?

Қаноатлантиради — 57%

Қаноатлантирмайди — 22%

Жавоб беришга қийналаман — 21%

16. «Ёшлар овози» кўрсатуви маъқулми?

Маъқул — 70%

Жавоб беришга қийналаман — 19%

Маъқул эмас — 11%

17. «Сийрат» кўрсатуви сизга манзурми?

Ҳа — 44%

Жавоб беришга қийналаман — 35%

Йўқ — 21%

**«Умид» ўсмирлар ва болалар учун маънавий ва
маърифий кўрсатувларидан**

18. «Катта танаффус» кўрсатуви сизга ёқадими?

Ҳа — 54%

Жавоб беришга қийналаман — 29%

Йўқ — 17%

19. «Дунё ва болалар» кўрсатуви талаб даражасидами?

Талаб даражасида — 33%

Жавоб беришга қийналаман — 23%

20. «Оқ кабутар» кўрсатуви сизга манзурми?

Ҳа — 54%

Жавоб беришга қийналаман — 29%

Йўқ —

21. Сиз «Ёшлар» каналидаги қайси бошловчилар фаолиятдан қониқиш ҳосил қиласиз?

1. Умида Усмонова — 38%

2. Гули Икромова — 37%

3. Нилуфар Умрзоқова — 31%

4. Нозима Воҳидова — 14%

5. Толиб Исроилов — 13%

6. Баҳодир Йўлдошев — 12%

7. Юлдуз Очилова — 12%

8. Хайрулла Нуриддинов — 12%

9. Абдурасул Абдуллаев — 9%

10. Асрор Абборхўжаев — 5%

11. Собир Турдиев — 7%

12. Бахтиёр Иноғомов — 7%

13. Ирода Аслбекова — 7%

14. Нодира Турсунова — 7%

15. Аривек Григорьян — 41%

16. Матлуба Сафарова — 4%

17. Дилдора Ҳамидова — 5%

18. Даврон Файзиев — 4%

19. Абдурайим Абдуваҳобов — 4%

20. Иброҳим Аҳмедов — 4%

Бошловчиларнинг қайси фазилатлари сизга кўпроқ манзур?

Ёқимтой овози ва ширин сўзлиги — 54%

Сўз бойлиги — 44%

Билимдон ва зукколиги — 35%

Эфирга мос тушади — 15%

«Ёшлар» телеканали фаолиятига билдирилган таклиф ва мулоҳазалар куйидагича:

1. Мусиқали клиплар, ёшлар учун қизиқарли кўрсатувлар кўпроқ намоиш этилса.

2. «Заковат», «Илдиз ва япроқ»лар кўрсатуви кўпроқ эфирга узатилса.

3. Ҳаётий воқеаларга бой бўлган кўрсатувлар кўпроқ тайёрланса.

4. Нафақат ўзбек, балки жаҳон ёшлари ҳақида кўрсатувлар тайёрланса.

5. Танқидий ва таҳлилий кўрсатувлар кўпроқ бўлса.

6. «Давр» информацион кўрсатувининг мухбирлари чет давлатларда ҳам бўлса. Ўзимизнинг ўзбек сериаллари суратга олиниб, намойиш қилинса.

7. Илтимос, экранга олиб чиқаётган қаҳрамонларингизни одамлар орасидан астойдил изланг.

8. «Ёшлар» телеканалдаги барча информацион дастурларнинг тезкорлиги ва сифати ёқади.

9. Телесериалларда Ўзбекистон тарихига оид, тарбиявий телесериаллар кўпроқ эфирга берилса.

10. Аналитик, таҳлилий кўрсатувларни кўпайтириш керак. Омма фикрини ўзгартираман, деб чиранмаслик керак. Оммага кўпроқ янгилик беринг, хулосасини ўзи қилади.

11. Ўзбек эстрадасидаги янги ёзиб олинган қўшиқлар кўпроқ берилса.

12. Болалар кўрсатувида бошловчилар, иложи бўлса, ўзларини самимий тутсалар.

Муҳтарам телетомошабин!

«Ўзбекистон» телеканали «Маърифат» студияси рейтинги бўйича сўровномалар тарқатилди. Шунинг билан бир қаторда, муҳарририятга келган хатлар билан ҳам танишиб чиқдик.

Сўровномада Тошкент Давлат Педагогика университети қошидаги лицей ўқитувчилари, талабалар ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар аҳолиси иштирок этишди. Сўровда иштирок этган 15 ёшдан 65 ёшгача бўлган 510 нафар респондентларнинг 52 фоизини аёллар, 48 фоизини эркеклар, 43 фоизини ўрта маълумотли, ҳар хил касб эгалари ташкил этган.

«Маърифат» студияси ижодкорлари 13 номда кўрсатув тайёрлашар экан: «Куч — билим ва тафаккурда», «Зиё масканлари», «Ҳунарманд», «Меҳр улашиб», «Тиббиёт одим-

лари», «Соғлом она — соғлом бола», «Иқтидор», «Алифбо сабоқлари». Булардан ташқари «Устоз», «Буни умр дерлар», «Эл саломатлиги йўлида», «Долзарб мавзу», «Ҳамшира» каби қўшимча кўрсатувлар ҳам тайёрланади.

Энди бевосита сўровнома саволларига олинган жавобларга тўхталамиз: «Маърифат» студиясининг қайси кўрсатувларини мунтазам томоша қиласиз?

- «Ҳидоят сари» — 56%
- «Иқтидор» — 33%
- «Сиҳат-саломатлик» — 26%
- «Соғлом она — соғлом бола» — 26%
- «Она меҳри» — 19%
- «Меҳр улашиб» — 17%
- «Оламни асранг» — 13%
- «Куч — билим ва тафаккурда» — 12%
- «Тиббиёт одимлари» — 11%
- «Алифбо сабоқлари» — 9%

«Маърифат» студияси кўрсатувлари мазмуни Сизни қониқтирадими?

- Ўртача — 72%
- Тўла қониқтиради — 19%
- Қониқтирмайди — 9%

«Маърифат» студияси томонидан тайёрланган таълим-тарбияга оид ва кадрлар тайёрлаш Миллий дастурида белгиланган вазифаларнинг ёритилиши Сизни қониқтирадими?

- Ҳар доим эмас — 67%
- Қониқтиради — 22%
- Қониқтирмайди — 11%

«Маърифат» студиясида тайёрланаётган қайси мавзулар шу кун талаби даражасида ёритилаяпти деб ўйлайсиз?

- диний-маърифий мавзулар — 30%
- тиббиёт соҳасига оид — 24%
- ёш авлод соғлигини мустаҳкамлаш ва соғлом турмуш тарзини тарғибот қилиш — 22%
- ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини ўстириш — 17%
- бола тарбияси — 15%
- экология масалалари — 11%
- ҳамма кўрсатувлар тўлиқ ёритилмаяпти — 4%
- ногиронлар ҳаётига оид — 2%

Қайси кўрсатув бошловчиларининг фаолияти Сизга манзур ва нима сабабдан?

Анвар қори Қўчқор ўғли (Турсунов) («Ҳидоят сари») — 57%

Раҳимбой Жуманиёзов («Иқтидор») — 42%

Ирода Ҳожиматова («Она меҳри») — 26%

Маҳмуда Тожибоева («Тиббиёт одимлари») — 22%

Муҳтарама Улуғова («Соғлом она — соғлом бола») — 22%

Равшан Жамолов («Алифбо сабоқлари») — 4%

Социологик тадқиқотлар бўйича қуйидаги таклиф ва истаклар билдирилди:

«Ҳидоят сари» кўрсатуви бизга ёқди ва уни мунтазам кўриб борамиз. Сабаби, кўрсатув кишиларга ҳам маънавий, ҳам ахлоқий озиқа беради. Бироқ, кўрсатув шакли бир оз эскирган.

«Иқтидор» бошловчиси кўрсатувни профессионал олиб боради. Лекин ортиқча шеърлар ўқиб юборади, баландпарвозликка берилади.

«Тиббиёт одимлари» кўрсатуви Абу Али ибн Сино, Ар-Розий асарларидан кўпроқ фойдаланиши керак.

«Алифбо сабоқлари»нинг дарс ўтиш услуби эскича, унга янгича ёндашиш керак.

Республика кутубхоналари ҳақида туркум кўрсатувлар тайёрланса. 2005 йилда «Кутубхоначи минбари» номли кўрсатув бўлишини истаймиз. У телетанлов тарзида ёритилса, кутубхоначилар беллашса, билимларини намойиш этишса, томошабинларга маърифат тарқатган бўларди.

Кўпроқ мактаблар ҳақида, ёшлар билимини бойитадиган, меҳр-муҳаббат (дўстга, ота-она, ватан, ака-ука, қўни-қўшнига ҳурмат) ҳақида кўрсатувлар бўлса...

Рухият олами билан боғлиқ ҳамда инсонларни комилликка элтувчи кўрсатувлар керак.

Тарихий мавзуларга эътибор қаратилса, қишлоқ мактабларидаги шарт-шароитлар ҳақида таҳлилий-танқидий кўрсатувлар тайёрланса.

Маърифат соҳасидаги ислохотларни кенгроқ ёритадиган кўрсатувлар берилишини хоҳлаймиз.

Донишманд, алломалар ҳақида кўпроқ кўрсатувлар тайёрланса.

Диний-маърифий, одоб-ахлоққа доир кўрсатувлар театр-лаштирилган ҳолда тайёрланса...

Энди «Маърифат» студиясига келган хатлар ҳақида

Хатлар бўлими маълумотларига назар ташлайдиган бўлсак, куйидаги ҳолат намоён бўлади.

2004 йилнинг 9 ойи мобайнида «Маърифат» студиясига 386 та хат келган. 2003 йилнинг шу даврида эса 403 та хат олинган экан. Таққосласак, 17 та хат кам. Телетомошабинларнинг «Маърифат» студияси кўрсатувларига қизиқишини келаётган хатлар ҳам бир қадар аниқлаб беради, деб ўйлаймиз.

«Иқтидор» кўрсатувиغا 9 ой мобайнида 253 та хат келган. Бу умумий келган хатларнинг 68,2% ини ташкил этади. «Ҳидоят сари» кўрсатувиغا 60 та, (16,6%), «Сиҳат-саломатлик» кўрсатувиغا 23 та (5,9%), «Зиё масканлари» кўрсатувиغا 12 та (3,1%) хат келган. Бу бошқа студиялар билан таққосланганда «Маърифат» студиясига энг кам хат келаётган экан, дегани. Демак, студия ижодкорлари ўз устида кўпроқ ишлаб, жон куйдиришлари керак бўлади.

* * *

«Тошкент» телеканали фаолияти ҳақида сўров «Тошкент оқшоми», «Вечерний Ташкент», «Тошкент ҳақиқати» газеталари, Тошкент шаҳридаги айрим университетлар ва институтларнинг талабалари, профессор-ўқитувчилари, Тошкент шаҳар ва вилояти аҳолиси ўртасида ўтказилди. Сўровда 500 та турли касбдаги фуқаролар қатнашди. Улардан 64% аёллар, 36% эркаклар. Маълумотига кўра, олий маълумотлилар 57%, тўлиқсиз олий — 30%, ўрта-махсус — 11%, ўрта маълумотлилар 2%ни ташкил этган. Сўровда қатнашганлар 19 дан 65 ёшгача бўлган.

Энди бевосита сўровнома жавобларига ўтамиз.

«Тошкент» телеканалани мунтазам кўриб борасизми?

Ҳа — 68%

Баъзида — 32%

«Пойтахт» ахборот дастурининг қайси соҳага оид янгилик-лари сизни қизиқтиради?

дунё ва мамлакатимизда бўлаётган янгиликлар, ислохотлар — 57%

шаҳар ва вилоятга оид янгиликлар — 25%

маданият янгиликлари — 30%

спорт янгиликлари — 9%

об-ҳаво — 11%

«Пойтахт» дастури шахримиз ва вилоятимизда содир бўлаётган воқеаларни тула ва тезкорлик билан ёритиб бераптими?

Ҳа — 73%

Ҳар доим эмас — 9%

Йўқ — 18%

«Тошкент» телеканалдаги ижтимоий-сиёсий кўрсатувларнинг мазмуни ва мавзулари сизни қониқтирадими?

Қониқтираяпти — 57%

Баъзида — 20%

Қониқтирмаяпти — 23%

«Тошкент» телеканалда бир неча ҳуқуқий кўрсатувлар тайёрланади. Қайси бирини сиз мунтазам томоша қиласиз?

«Инсон ва қонун» — 59%

«Солиқ ва биз» — 16%

«Пойтахт йўлларида» — 14%

«Ҳуқуқ телеклуби» — 11%

«Аёллар салтанати» — 34%

«Аёл — она, мураббий, раҳбар» — 15%

«Дугоналар» — 14%

«Бахтли бўлинг» — 9%

Телеканалда ёшларнинг жамиятда тутган ўрни, улар ҳаётида учрайдиган муаммоларни ёритувчи қайси кўрсатувлар сизга маъқул?

«Биргаликда куйлаймиз» — 34%

«Ёшлар даврасида» — 27%

«Билим телеклуби» — 16%

«Биз, болалар» — 9%

«Тенгдошлар» — 9%

«Сиҳат-саломатлик йили»га бағишланган «Гўрт карра йўқ» телемарафон кўрсатувларига муносабатингиз?

Чакки эмас, яхши, фақат айрим бошловчилари унчалик ҳам талабга жавоб бермайди.

Ушбу телемарафон ўзига хос жиҳатлари билан теле-томошабинлар қалбини тўла қамраб олсин, деймиз.

Яхши. Бундан кейин ҳам тез-тез эфир орқали шундай телемарафонлар бўлиб туришини истардим. Долзарб мавзудаги лавҳаларни кўпроқ статистик маълумотларга таянган ҳолда намоиш этишса, маъқул бўларди.

Бу борадаги муаммо ҳали тўлиқ қамраб олинганича йўқ.

Ушбу марафоннинг берилиши кутилмаган бўлди, унда муҳими — сохталик йўқ.

Шу муаммоларга оид бадиий фильмлар берилса, янада қизиқарлироқ бўларди.

Фояси яхши. Лекин эфирда берилаётган кўрсатувлар, лавҳалар унчалик бир-бирига уланмаган. Бошловчилар ҳар бир кўрсатув ва лавҳанинг анонсини беришса яхши бўлар эди.

ТТВ каналдан берилаётган қайси мавзудаги кўрсатувларни энг керакли ва долзарб деб ҳисоблайсиз?

Сиёсий ва инфорацион кўрсатувлар, «Пойтахт» хабарлари, шунингдек, «Тўрт карра йўқ» телемарафони мавзуси долзарб.

Театр спектаклирини мунтазам ёритиб бориш бизга маъқул бўларди.

Қайси журналистларнинг касб маҳорати, адабий тил нормаларига амал қилишидан мамнунсиз?

Дилбар Мирхожиева, «Аёл қалби» — 25%.

Эльмира Тухфатулина, «Бахтли бўлинг» — 20%

Мадина Шукурова, «Пойтахт» — 20%

Лазиза Носирова, «Пойтахт» — 18%

Шоира Солиқова, «Аёллар салтанати» 16%

Георгий Ирлин, «Хайрли оқшом» — 16%

Нигора Ҳайиталиева «Билгим телеклуби» — 11%

Жамшид Назаров, «Пойтахт» — 11%

Жаҳонгир Норйигитов, «Пойтахт» — 7%

Камила Юлдашева, «Пойтахт» — 7%

Мукаррам Назарова, «Саодат қалити» — 7%

Олимжон Пардаев, «Эътиқод» — 5%

Кларина Рузметова, «Дориҳона эшитлади» — 5%

«Тошкент» телеканали фаолияти ҳақидаги таклиф ва мулоҳазаларингиз ...

«Тошкент» телеканалда вилоятдан ҳам муаммоли кўрсатувлар кўпроқ тайёрланса, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Шаҳримиз тарихига оид кўрсатувлар тез-тез бериб борилса.

Янада тезкор, томошабинни ўзига тортадиган, бугунги кун нафаси сезиладиган кўрсатувлар керак.

Тележурналистлар касбий маҳорат устида жиддий бош қотириши зарур.

Пойтахт аҳолисини қийнаётган муаммо ва камчиликлар кенгроқ ёритилса, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

* * *

«Спорт» телеканали ўз фаолиятини 2004 йилнинг 1 январидан бошлаган. Телеканалда 5 та муҳарририят мавжуд бўлиб, уларда 150 дан ортиқ ходимлар фаолият кўрсатади. Мазкур телеканалнинг асосий йўналишлари мамлакатимиз аҳолисини оммавий спортга жалб этиш, ўсмир ёшларни ҳам жисмоний, ҳам маънавий жиҳатдан камолотга етказиш, Ўзбекистон спортини халқаро миқёсга олиб чиқишдан иборатдир. Шу мақсадда каналда 34 рунда турли кўрсатувлар тайёрланади.

Биз «Спорт» телеканалининг «Болалар спорти» кўрсатувлари билан танишиб, шу нарсага амин бўлдикки, кўрсатувларнинг аксарияти қуруқ баёндан иборат. Таҳлил кам, муаммоли танқидий материаллар деярли йўқ.

«Болалар спорти» кўрсатувларида махсус спорт мактаблари мураббийлари савияси, жисмоний тарбия ва спортга оид дарсликлар, олис қишлоқлардаги мактабларда спорт заллари ва спорт майдонларининг аҳоли, спорт анжомлари ва жиҳозлари билан қай даражада таъминланганлиги чуқур таҳлил этилмаяпти.

«Спорт — менинг ҳаётим» кўрсатуви тажрибали спорт усталари ҳақидаги ҳикоялардан иборат эканлиги маълум. Аммо, бу кўрсатувларнинг аксарияти ёш спортчиларга бағишланаяпти. «Захирадаги спортчи» кўрсатувининг охириги сонлари анча юзаки бўлиб қоляпти. Аксарият сонлари номига

муносиб эмас. Кўрсатув қаҳрамони спорт фидойиси эмас, балки кўшиқчилар бўлиб қолмоқда. Бошловчи кўрсатувга мос эмас. М.Ўзбекованинг ўйламасдан берган саволлари кўрсатувни анча кўримсиз қилиб қўйди.

«Спорт — менинг ҳаётим», «Захирадаги спортчи», «Майдон ортидаги одам» кўрсатувларининг шакли, мақсади деярли бир хил. Кўрсатув қаҳрамони спортчи, мураббий ёки санъаткор. Аввало, улар билан суҳбат ёки шогирдларидан интервью олинади. Дастлаб иш жойидан, сўнг хонадонидан, машгулот залларидан олинган съёмка ва фотосуратлар такрор-такрор кўрсатилаверади. «Спорт» телеканали фаолиятини янада яхшилашга оид айрим таклиф ва истаклар:

— машҳур спортчилар сулоласи ҳақида махсус кўрсатувлар тайёрланса;

— республикамиздаги машҳур кишилар (санъаткор, олим, адиб, давлат ва жамоат арбоблари) орасида спорт билан шуғуллианувчилар ва ҳатто, спорт устаси даражасига кўтарилганлар ҳақидаги лавҳалар ҳам кўрсатувдан ўрин олса.

Телеканалда бошловчи ва спорт шарҳловчиларининг маҳоратини кескин ошириш керак.

Сўровнома натижалари:

«Спорт» телеканалининг фаолияти бўйича социологик тадқиқот ўтказилди. Сўров Тошкент Давлат жисмоний тарбия ва спорт институти, Олимпия захиралари коллежи спорт интернати, Спорт соҳасини ёритувчи газета журналистлари ўртасида ўтказилди. Сўровда қатнашганлар орасида аёллар 42%, эркеклар 58%ни ташкил этади.

1. Сиз «Спорт» телеканалини мунтазам томоша қиласизми?

Ҳа — 64%

Баъзида — 30%

Йўқ — 6%

2. Телеканални нима мақсадда томоша қиласиз?

Дунё спорт янгиликларидан хабардор бўлиш учун — 53%

Республика спорт ҳаётидан хабардор бўлиш учун — 33%

Таниқли спорт усталари ҳаёти ҳақида кўрсатувларни томоша қилиш учун — 22%

Спорт репортажларини томоша қилиш учун — 20%

Спорт ҳақидаги фильм ҳамда сериалларни томоша қилиш учун — 12%

3. Телеканал юртимиз ва хорижда рўй бераётган спорт янгиликларини тезкор ёритиб бермоқда деб ўйлайсизми?

Ҳа — 47%

Йўқ — 31%

Баъзида — 22%

4. Ҳар кун эрта тонгда эфирга узатилаётган «Бодрое утро» кўрсатуви сизга маъқул бўляптими?

Ҳа — 51%

Йўқ — 25%

Баъзида — 24%

5. «Спорт» телеканалда берилётган таниқли ва иқтидорли спортчилар ҳамда спорт мураббийлари ҳақидаги қайси кўрсатувларни мунтазам кўриб борасиз?

«Спорт — менинг ҳаётим» — 32%

«Ўзбекистон ифтихори» — 28%

«Кўнгил кўнгилга пайванд» — 26%

«Майдон ортидаги одам» — 17%

«Спортимиз маликалари» — 8%

«Захирадаги спортчи» — 7%

6. Мамлакатимизда соғлом авлодни тарбиялаш, болалар спортини ривожлантиришга катта эътибор берилаяпти. «Спорт» телеканалда ушбу масалага боғлиқ кўрсатувлар сизга маъқул бўляптими?

«Спорт — саломатлик гарови» — 27%

«Кувноқ стартлар» — 22%

«Бинафша» — 21%

«Болалар спорти» — 17%

«Полвон бўлмоқчиман» — 15%

«Спорт масканларида» — 12%

«Спорт энциклопедияси» — 10% .

7. Республикаимизда футболга қизиқиш жуда катта. Шу муносабат билан миллий ва жаҳон футболлари ҳақидаги кўрсатувлардан қоникқини ҳосил қиляпсизми?

«Еврофутбол» — 36%

«Футбол плюс» — 32%/

«Жаҳон футболлари» — 27%

«Кучли бешлик» — 20%

«3-тайм» — 12%

«Эртага футбол» — 4%

8. «Спорт» телеканалда фаълант кўрсатаётган қайси шарҳловчиларнинг шарҳи профессионал деб ҳисоблайсиз?

Тўхтамирзаев М. (футбол) — 56%

Тошхўжаев А. (шахмат) — 51%

Мустафоев Э. (бокс, футбол) — 45%

Алимов А. (футбол, кураш, дзюдо, баскетбол) — 43%

Жумаев К. (футбол, мини-футбол, теннис) — 31%

Элмуродов М. (кураш, дзюдо) — 29%

Телемухлислардан олинган таклиф ва мулоҳазалар:

«Спорт» телеканалда профессионал жанглари (бокс) ҳамда дунё спорт янгиликлари ва спорт юлдузлари ҳақидаги кўрсатувларни кўпроқ беришса.

Биз хорижда рўй бераётган спорт янгиликларини бир кундан кейин эшитамиз. Ўз вақтида беришга эришиш керак.

«Спорт» ва «хуқуқ»га оид кўрсатув очиш керак. Каналда муаллиф, режиссёр ва тасвирчиларнинг ўзаро ҳамкорлиги сезилмайди.

Курашга бағишланган кўрсатувлар ҳаддан ортиқ кўп. Шарҳловчилар малакаси эса унча етарли эмас.

Бир вилоят ва шаҳардан кетма-кет кўрсатувлар намойиш этишга чек қўйилсин.

Ёш спортчилар тўғрисида кўпроқ кўрсатувлар берилса, «Болалар спорти»нинг географияси анча тор.

Томошабин бефарқ эмас...

Хўш, мустақил давлатимиз телевидениесига халқимизнинг қувончу ташвишлари қай даражада акс этмоқда?

Шу мақсадда 2003 йилги кўрсатувлар мисолида жойларга бир неча саволлардан иборат сўровнома тарқатилган ва «Садо» саҳифаларида эълон қилинган эди. Сўровнома матни 15 кун давомида телевидение ва радионинг барча каналлари орқали

мунгазам эълон қилиб борилди. Шундан сўнг Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар телерадиокомпаниялари ёрдамида 350 дан ортиқ анкета саволларига турли касб эгаларидан жавоблар олдик. Пойтахтдаги аксарият Олий ўқув юрлари, муассаса, ташкилотлар, мавжуд сиёсий партия, давлат ва нодавлат ташкилотларидан юзлаб жавоблар, Департамент номига кўплаб хатлар келди. Бу томошабинларнинг бефарқ эмаслигидан далолатдир.

Анкета сўровномасига келган жавоблардан намуналар

Козимбек САЪДУЛЛАЕВ:

— «Ёшлар» телеканалини кўпроқ кўраман. Чунки ҳар қандай соҳага оид кўрсатувларни кўриш мумкин. Аммо барча кўрсатувлар ҳам кўнгилдагидек эмас. «Бегойим»нинг бошловчиси бир хилликдан чекинса. «Ёшлар овози»ни авваллари мириқиб кўрсанг бўлар эди, ҳозир эса талабчанликни анча камайтирган. Улар кўтариб чиқаётган муаммолар оддий бўлиб қолаяпти. «Газеталар шарҳи» фақат «у мақолани ўқинг — бу мақолани ўқинг» билан гапни тугатаяпти. Санъат соҳасига оид кўрсатувлар кўп, лекин улардан керакли маълумот ололмайсиз». Айрим бошловчиларнинг соҳа мутахассислигидан йироқлиги сезилади.

Ҳасан ТОШХЎЖАЕВ:

— «Ёшлар» канали бошқа каналларга нисбатан етакчи десам, муболаға бўлмайди. Лекин бу каналда ҳам тақрорий кўрсатувлар, эски сериаллар, кинолар кўп берилади.

Дилафруз МЎМИНОВА:

— «Гап чиқди» кўрсатуви Ўзбекистон телевидениесининг ижодий ютуқларидан биридир. Очиғини айтиш керак, мазкур дастур телетомошабинлар эътиборини ўзига торта олди. «Меҳр кўзда» эса киши кўнглига таскин бахш этади. Кимнингдир яқинлари билан топишганига гувоҳ бўлиш дилингизда қувонч уйғотади.

«Заковат» ўйини дунёвий билимларнинг у ёки бу жиҳатини оддий кишиларга билдириш, хабардор этишга хизмат қилади.

Ҳикматулло ИСЛОМОВ:

— Мен тўртала канални ҳам кўриб боришга ҳаракат қиламан. Ҳар бир каналнинг ўзига яраша ютуқ ва камчилиги бор.

Йилнинг энг яхши кўрсатувлари сифатида «Ёшлар» каналидан «Азизим», «Бегойим», «Қишлоқдаги тенгдошим», «Ўзбекистон» каналидан «Муносабат», «Гап чиқди» кўрсатувлари деб биламан.

Биз ҳар куни телевизор кўрагимиз. Кўрсатув, фильмларни кўриш жараёнида хоҳлайсизми-йўқми фикр ва мулоҳазалар туғилади. Жараён давомида ўзимиз сезиб-сезмай ҳакамлик қиламиз. Ҳар ким ўз фикри, ўзининг эркин қарашларига эга. Кимдир телерадиокомпания фаолиятдан қониқса, яна кимдир эса бунинг акси. Қайси касб соҳиби бўлишингиздан қатъи назар, томошабин сифатида ўз баҳоингизни беришга ҳақлисиз. Демак, ўз мулоҳазаларингизни биз билан баҳам кўринг. Баҳамжиҳатлик сизга ҳам, бизга ҳам фойда беради. Фикрлар, таҳлил ва танқидлар телерадио дастурларининг савиясига ўз таъсирини ўтказмасдан қолмайди, албатта.

Баҳодир ТОНГОТАРОВ, талаба. Самарқанд вилояти Нарпай тумани:

Мен Ўзбекистон телевидениеси ходимларининг фаолиятларидан қониқаман, «Ўзбекистон» телеканали орқали бериладиган Корея сериаллари менга жуда ёқадди. Сабаби, тарбиявий томондан ёшларга кўп фойда беради. «Ёшлар» телеканалда ҳам сериалларга алоҳида эътибор беришади. Масалан «Ёлгон асираси»ни томошабинлар яхши кутиб олишди. Яна «Оҳанграбо»ни яхши кўраман. Ўзимизнинг миллий куйларимиз, қўшиқларимизни жонли эфирга беришлари томошабинни руҳлантиради. «Бегойим», «Азизим» кўрсатувларида кўтарилаётган муаммолар, аёлларимизнинг орзулари, қизларга берилаётган маслаҳатлар ўз натижасини бермай қолмайди, албатта. Энди қониқмайдиган томонларим: ҳар ким ўзича ҳақ. Эфир орқали маслаҳат беришдан осон иш қолмагандек. Катта авлод вакилларига насиҳат қилиш ярашади. Аммо ёшлар катталарга маслаҳат беришини ҳазм қилиш қийин. Вилоятларнинг ҳаёти тўлиқ ёритилмайди. Қишлоқдаги истеъдодлар ҳақида жуда кам ёритилади. Яхши қўшиқлар бериб борилса, яна ҳам яхши бўларди. Танқидий, таҳлилий кўрсатувлар керак. Болалар уйларидан лавҳалар қилишсин.

Масалан, бола вояга етгач қаерга, кимнинг олдига боради? Гарчи 16 ёшга тулган бўлсада, ёрдамга муҳтож бўлади. Уғил болалар йўлини топиб кетар, лекин қизларга қийин. Ушалар ҳаёти ёритилсин. Ёрдамга муҳтож одамлар бор. Шулар телевиденине орқали кўринса, балки кимлардир ёрдам қўлини чўзар. «Меҳр кўзда» кўрсатувининг ижодкорларидан мамнунман. Журналистлардан Хайрулла Нуриддинов, Юлдуз Очиловларнинг фаолиятини яхши баҳоласа арзийди.

Зокир ШОЖИРОВ, спортчи. Ташкент шаҳри:

Мен спорт кайалинини очилганидан хурсандман. Тайёрлаётган кўрсатувлари жуда ёқди. Жаҳон спорти, ўзимизнинг ўзбек спортчиларимизнинг ҳаёти мунтазам ёритиб борилмоқда. Баъзи камчиликлардан ҳам кўз юммаслик керак. Тезкорлик билан тайёрланган лавҳаларда нуноқликлар кўзга ташланади. «Ёшлар» каналининг «Давр» информацион дастурида ҳам спортга бўлган эътибордан хурсанд бўламан. «Спорт» телеканали орқали Грецияда ўтказилган 28-ёзги олимпиада ўйинларини мириқиб томоша қилдик. Буни ижобий баҳоламай бўлмайди. Иш бор жойда камчиликлар ҳам бўлади. Лекин астойдил ҳаракат қилинса, мавжуд камчиликларга барҳам бериш мумкин.

МУСТАҚИЛЛИКНИНГ ДАСТЛАБКИ МЕВАЛАРИ

Мустақиллик туфайли маданий мерос ва анъаналаримизга муносабат ҳам тубдан ўзгарди. Илгари қораланиб келган шахслар, тарихий обидалар, китоблар ўзининг ҳақиқий эгаларига қайтариб берилди. Аҳмад Яссавий, Навоий, Бобур, Машраб каби буюк зотлар ижодини янгича ўрганишга киришдик. Шу аснода «Навоий гулшани», «Навоийхонлик» кўрсатувининг 30 дан ортиқ сони эфирга берилди. Ўзбекистон халқ ёзувчиси П. Қодировнинг «Юлдузли тунлар» романи асосида 10 қисмдан иборат «Бобур» видеофильми ойнаи жаҳонга олиб чиқилди. Тарихга, маданий меросимизга бўлган муносабат ўзгача тус олди. Энди унга илгаригидек шубҳа, гумон билан эмас, балки қатъи ишонч билан қарашга, таъдил этишга жазм қилдик. Бу албатта, мустақиллик шарофати. Шунингдек, «халқлар отаси» ҳукмронлик қилган йилларда қатағонга учраган қатор ёзувчи, шоир, санъаткорлар маданиятимиз тарихидаги ўз жойларини эгаллайди. Абдулла Қодирий, Чўпон, Усмон Носир, Фитрат, Бехбудий, Элбек, Мунавварқори ва бошқалар ҳақида тайёрланган «Хотира», «Мерос, «Унутилмас сатрлар» каби туркум кўрсатувлар юқоридаги фикримизни тасдиқлайди.

Айниқса, «Маърифатнома» кўрсатувининг ойнаи жаҳонда пайдо бўлиши халқимиз дилини равшан этди. Ойнаи жаҳонга ошқоралик кириб келгач, кўзгуда ҳаётимиз тўла ўз аксини топа бошлади. Шундай қилиб, соқов бўлаёзган ўзбекнинг тили ва дилига тўла эрк берилди.

Шу аснода маънавий меросимиз, тарихий ёдгорликлар, урф-одатларимиз ҳақида ҳикоя қилувчи «Олтин бешик» номли янги кўрсатув дунёга келди. «Мулоҳаза» туркумидан берилаётган адабий, мусиқий ва театр муаммоларига бағиш-

ланган кўрсатувлар ҳам томошабинларни бефарқ қолдирмади.

Яқин-яқингача ўтмишни қоралаб, мозийнинг тагига сув қуяр эдик. Тарихимиз қора, келажагимиз порлоқ эди. Бугунга келиб қора деганимиз оқ, оқ деганимиз — қора бўлиб чиқяпти.

Республика ҳаётида юз бераётган бу хилдаги ижобий ўзгаришлар телевидение фаолиятига ҳам таъсир этмай қолмади. Аввало, телевидение тизимида туб ўзгаришлар содир бўлди. Йирик-йирик ижодий бирлашмалар ихчам таҳририятларга айлантирилиб, ижодкор учун соғлом муҳит яратиш имкони берилди. Рукнлар тартибга келтирилиб, унинг дастурдаги ўрни ва вақти аниқ қилиб белгиланди. Телевидение жамоасининг ҳар ойда ўтказиладиган мулоқотларига республика вазирликлари, муассаса, ташкилот раҳбарлари таклиф этилиб, улар билан ошқора учрашувлар ўтказила бошланди. Натижада телевидение таҳририятлари ва тегишли вазирликлар билан ҳамкор режалар тузилди. Бу эса кўрсатувлар савиясини яхшилашга имкон яратди.

Ижодий ходимлар сафини янгилаш бўйича ҳам анча ишлар қилинди. Телевидение ташвиқотининг ҳозирги кун талабига жавоб бера олмайдиган, ўз касбига лаёқатсиз ходимлар билан шартнома тузилмади. Меҳнат интизоми ҳам тартибга солинди.

Таҳририят жамоаларининг алоҳида бўлиб телерадиокомпания раиси ва раҳбарияти билан ўтказган очиқ мулоқотлари таҳририятлардаги мавжуд ечимини кутаётган муаммоларни ҳал этишга амалий ёрдам бўлди.

Телевидение тизимидаги бундай ўзгаришлар ўз самарасини бера бошлади. Изланиш самаралари эфирга узатилаётган кўрсатувларда яққол кўзга таъшлана бошлади.

Президентимизнинг *«Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли»*, *«Ўзбекистон — келажаги буюк давлат»*, *«Янги уй қурмай туриб, эскисини бузманг»* асарлари «Ахборот», сиёсий-иқтисодий таҳририятлари тайёрлаётган кўрсатувларда кенг тарғиб қилинди. Ўзбекистоннинг таниқли ва нуфузли кишилари билан ушбу китобларнинг мазмун-моҳияти тўғрисида суҳбатлар, телешарҳлар уюштирилди.

Президентимизнинг Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига кирган мамлакатлар раҳбарлари билан учрашувлари, чет эл сафарлари, юксак мартабали хорижий делегациялар,

меҳмонларни қабул қилиш маросимлари кенг кўламда ва тезкорлик билан ёритилади. Натижада ҳар бир сафар ва учрашув ҳақида махсус кўрсатув, видеофильмлар тайёрланди.

«Ўзбекистон ахбороти» тахририяти кўрсатувлари шаклан ва мазмунан ўзгарди. Хабарлар қисқа, лўнда шаклга кириб, телетомошабинга шу кунги республикамиз ва хориж ҳаётига оид муҳим воқеа, янгиликлар ҳолислик билан етказилади. «*Бугун*», «*Ҳафтанома*» дастурлари ташкил этилди. Ҳар ҳафтанинг шанба кунини Марказий Осиёда ягона бўлган шу минтақа ҳаёти ҳақида ҳикоя қилувчи «*Туркистон*» кўрсатуви эфирга чиқа бошлади. Шунингдек, ҳафтада 2 марта «Дунё хабарлари» кўрсатуви эфирга чиқди.

Миллий қадриятларимиз, урф-одатларимиз, истиқлол мафкурасини тарғиб қилувчи «Ватан туйғуси» рукни очилди.

Янги ташкил этилган «Ўзбекистон келажаги буюк давлат», «Ватанни севмоқ иймондандир», «Ислоҳот ҳақида суҳбатлар», «Ўзбекистоннинг йўли битта — олға юриш», «Истиқлолим — истиқболим», «Мустақиллик ва мафкура», «Истиқлол ва маънавият» каби ранг-баранг кўрсатувлар ўша йилларнинг энг долзарб мавзуларига бағишланди.

Бир болага етти қўшни ҳам оталик, ҳам оналик қилади деганларидек, ёш авлодни тарбиялаш, уларни мустақил давлатимизнинг муносиб вориси этиб тарбиялашда маҳаллаларнинг роли алоҳида аҳамият касб этади.

Маҳалла фаолиятига оид муаммолар «Менинг маҳаллам», «Ҳамшаҳарлар», «Оила» кўрсатувлари орқали мунтазам ёритила борди.

Қишлоқ турмуш тарзи, фермерлик ҳаракати, чорва фермаларининг хусусийлаштирилиши, давлат хўжаликларининг ширкат хўжаликларига айлантирилишини изчил ёритиб бораётган «Фармон ва ижро», «Хусусийлаштириш — давр талаби», «Ҳукумат тадбирлари» кўрсатувларида республика Президентининг одилона сиёсати, иқтисодий йўли кенг ёрилди.

Республикамизда яшаётган юздан ортиқ миллат вакилларининг ўзаро тинч-тотув, ягона оила аъзоларидек аҳил бўлишлари мустақил республикани мустаҳкамлашда асосий омиллардан биридир. Республика Президенти ва ҳукумати бу масалага алоҳида диққат ва эътибор билан қарамоқда.

Ўрта Осиё республикалари халқлари ўртасидаги ўзаро ҳамкорликни тарғиб этувчи «Дўстлик» телеканали мунтазам эфирга чиқиб турди. Республикамиз Президенти Ислам Каримов ва ҳукумаг олиб бораётган сиёсат миллатлараро муносабатларни нафақат Ўрта Осиё минтақасида, балки дунё бўйича ривожлантиришга ҳисса қўшажаги кўплаб хорижий давлатлар билан ўзаро алоқаларнинг ривожланиши бунга яққол далилдир. Ўзбекистон телевидениеси томонидан тайёрланаётган кўрсатувларнинг турли мамлакатларга таржима қилиб олиб кетилаётгани фикримизга исбот бўла олади. Ҳақиқатда Ўзбекистон телевидениеси ижодкорлари тайёрлаган «Руслар» номли 2 қисмли видеофильмнинг Останкинодан берилиши, шунингдек, республикадаги немислар, корейлар фаолиятига оид кўрсатувлар диёримизда яшаётган миллат ва элатларнинг жипслиги, аҳиллиги ва тинч-тотувлигининг яна бир намоёниши бўлди.

«Замандас», «Рангинкамон», «Ўзбекистон меҳмонлари» каби кўрсатувларда республикада истиқомат қилаётган турли миллат вакилларининг ҳаёти, турмуш тарзи, ўзаро ҳамжиҳатлиги кенг ёритилмоқда.

Адабий-драматик кўрсатувлар таҳририятида шакл-шамойили эскирган «Миниатюралар театри» ўрнига янгича шакл ва мазмунга эга бўлган «Адиб табассуми», «Насриддин Афанди чойхонаси» каби кўрсатувлар ташкил этилди.

Ўзбекистон мустақиллигининг икки йиллигига бағишлаб «Адабиёт ва маънавият», «Истиқлол ва адабиёт», «Халқ ижоди», «Мерос» каби руқналарда халқимизнинг тарихий-маданий бойлиги, классик мероси, қадриятлари ёритиб берилди. Хива шаҳрининг 2500 йиллиги, буюк аллома Улугбек таваллудининг 600, Аҳмад Яссавийнинг 950 йиллигига бағишлаб туркум кўрсатувлар берилди.

Ўзбек адабиётида халқимизнинг фахру ифтихорига айланган тарихий сиймолар ҳаёти ва фаолияти ёритилган асарлар унчалик кўп эмас. Шу боис ҳам ижодкорларимиз ҳар бир тарихий асарга қўл уриш баробарида халқимиз ўтмишининг номаълум саҳифаларини қидириб топиш масъулиятини зиммаларига олишга мажбурдирлар. Ўзбекистон телевидениесида «Юлдузли тунлар»га қадар ҳам тарихий асарлар муваффақият билан ёритилиб, етарлича тажриба

тўпланганди. Республикамизда хизмат кўрсатган санъат арбоби, Ҳамза номидаги Давлат мукофотининг соҳиби Мақсуд Юнусов ушбу видеофильмини тайёрлаш жараёнида асарнинг тарихийлиги ва аслиятига заҳа етказмасликка эришди. Энг муҳими — асарнинг бетимсол қадимий тили сақлаб қолинди. Видеофильмда акс эттирилган давр руҳиятига мос мусиқалар ва улуғ шоир асарларининг хушовоз хонандалар томонидан ижро этилиши тасвирларни янада бойитиб, таъсирчанлигини оширган. Бу ўринда бастакор Ўлмас Расулов ҳамда рассом Саидакмал Расуловнинг хизмати таҳсинга лойиқдир. Ролларда иштирок этган актёрлар маҳорати ҳақида ҳам илиқ фикрлар айтиш ўринли. Айниқса, бош ролни ижро этган Муҳаммаджон Абдуқундузов яратган Бобур образи бетакрор талқин этилган.

Дунё адабиётида ишқ-муҳаббат ҳақидаги қиссалар ва уларга бағишлаб яратилган асарлар талайгина. Жумладан, кўҳна Шарқнинг энг машҳур ва маҳзун қиссаларидан бири Лайли ва Мажнун ҳақидаги асарлардир. Бу қиссага илк бор XII асрнинг буюк шоири Низомий Ганжавий мурожаат қилиб, бетакрор бир асар яратди. Шундан сўнг Лайли ва Мажнуннинг ишқий можароларига бағишлаб ўнлаб «Лайли ва Мажнун» дostonлари яратилди. Шулар орасида энг машҳури ва бадиий жиҳатдан юксак даражада бўлгани улуғ бобомиз Алишер Навоий ҳазратларининг қаламига мансуб дostonдир. Бу асар не-не улуғ шоирлар-у нуктадон фозилларни ўзига мафтун қилмаган ва ҳайратга солмаган дейсиз!

Улуғ бобомизнинг кутлуғ тўйлари кунларида Мақсуд Юнусов ана шу асар асосида кўп қисмли видеофильм тайёрлади. Видеофильмнинг диққатга сазовор жиҳати шуки, у асосан шеърий услубда — асар аслиятда қандай бўлса, шундай, яъни вазнига, баҳрларига иложи борича риоя қилинган. Айрим мураккаб ҳолатлардагина унинг насрий баёнидан фойдаланилган.

Дostonда тасвирланган жангу жадаллар, Қайснинг чўлу биёбонлардаги риёзатли ҳаёти, унинг жониворлар ила ошно тутинишлари — жамики шоирона тавсифлар табиат кўйида тасвирга туширилганким, бу ҳам саҳнаноманинг таъсирчанлигини оширади.

Бизнингча, мазкур саҳнанома улуғ шоир асарларига бу қадар кенг миқёсда ёндашув борасида илк тажрибадир. Шунга қарамасдан, бу тажриба жуда муваффақиятли чиққан. Бу муваффақиятнинг сабаби, режиссёр Мақсуд Юнусовнинг «Лайли ва Мажнун» достонини, умуман Алишер Навоий ижодини, унинг маънавий оламини теран ўрганганлиги. Режиссёр улуғ шоирнинг мазкур достон руҳиятига мос бўлган рубойлари, туюқлари, ғазаллари асосида ажойиб санъаткорлар ижросида ашулалар тайёрлаган ва бундан унумли фойдалана олган.

«Лайли ва Мажнун» сиймоларини истеъдодли ёш ижодкорлар Зуҳра Ашурова ва Беҳзод Муҳаммадкаримов талқинида томоша қиласиз.

Саҳнаноманинг муваффақиятида адабий маслаҳатчи профессор Алибек Рустамов, мусаввир Саидакмал Расулов ва тасвирчи Саидафзал Расуловларнинг ҳам ҳиссалари беқиёсдир.

Халқимиз, эл-юртимизнинг содиқ фарзандлари истиқлол учун узоқ курашдилар. Курашлар қурбонсиз бўлмади. Истиқлолга эришиш йўлида ўзбек халқининг кўплаб асл фарзандлари ҳалок бўлдилар.

Мустақиллик барча соҳаларда бўлгани каби маънавиятимиз, адабиёт ва санъатимизга ҳам янгича нуқтаи назар билан қараш имкониятини берди. Истиқлол йўлида қурбон бўлган адиблар ижодини мукамал ўрганиш ва тўғри баҳолаш имконияти туғилди.

1991 йили Ўзбекистон телевидениеси адабий-драматик кўрсатувлар таҳририяти ижодкорлари Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романи асосида беш қисмдан иборат янги видеофильм яратдилар.

Видеофильмда ўзбек халқининг яқин ўтмишидаги оғир ҳаёти ҳақида ҳикоя қилинади.

Видеофильмдаги ролларни республика театрларининг таниқли актёрлари ижро этадилар.

Абдулҳамид Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романи асосидаги видеофильм 1910-йиллар воқеасидан ҳикоя қилади. Видеофильм Зеби хонадонидаги воқеалар билан бошланади. Зеби қишлоққа дугонаси Энахонникига меҳмонга бормоқчи бўлади. Онасининг илтимосига кўра

Раззоқ сўфи меҳмонга бориш учун Зебига рухсат беради. Аёллар базмида Зебини кўриб қолган Мингбоши унга уйланишга аҳд қилади. Зеби Мингбошига тўртинчи хотин бўлиб тегади. Кундошлар ўртасидаги бўлган қарама-қаршилиқлар, иғво ва уйдирма жанжаллар Мингбошининг ўлими билан тугайди.

Бу ўлимда ҳеч айби бўлмаган Зеби шаҳар туралари ва ҳокимлари томонидан суд қилиниб, Сибирга бадарға этилди.

Видеофильм халқ куйлари ва кўшиқлари билан безатилган. Ундаги барча кўшиқлар Абдулҳамид Чўлпон шеърлари асосида яратилди.

Мустақиллигимизнинг дастлабки йилларида халқимиз юрагидан чуқур жой олган «Барҳаёт наволар» кўрсатувида Муҳиддин Қориёқубов, Мулла Тўйчи Тошмуҳамедов, Жўрахон Султонов, Маъмуржон Узоқов, Комилжон Отаниёзов, Хожихон Болтаев каби нурли сиймолар ҳақида ҳикоя қилинди.

«Муסיқа жавони», «Назм ва наво» туркум кўрсатувлар мунтазам равишда эфирга узатилди. «Анор — 1992», «Рақс — 93», «Алла», «Истеъдод — 94», «Қизиқчи — 95» телетанловлари ўтказилиб, юзлаб талантлар кашф этилди.

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ТЕЛЕРАДИОКОМПАНИЯСИНING БУГУНГИ ҚИЁФАСИ

Кўрсатув ва эшиттиришларнинг мазмун-мундарижасини тубдан ўзгартириш, уларнинг стратегияси ва асосий йўналишларини белгилаш, ахборот соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга ошириш мақсадида 1992 йил 7 январда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси телевидение ва радиоэшиттириш Лавлат Комитетини Ўзбекистон Лавлат телерадиоэшиттириш компаниясига айлантириш тўғрисида»ги Фармони қабул қилинди. Ушбу Фармонга асосан мамлакатда телерадиоэшиттириш ташкилотини ривожлантириш, унинг Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар ҳамда хорижий давлатларнинг телерадиоташкилотлари билан ҳамкорликда ишлашини мувофиқлаштириш йўлга қўйилди.

1994 йил 28 мартда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Давлат телевидение ва радиозшиттириш компаниясининг кўрсатув ва эшиттиришлари ҳажмини кўпайтириш, унинг моддий-техника негизини мустахкамлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори эълон қилинди ва ушбу қарорга асосан, Ўзбекистон телевидениесининг 3 та канали узлуксиз ишлаши таъминланди, кўрсатувлар ҳажми 16,5 соатга ва бунда телевидениенинг ўз маҳсулотлари 10 соат ҳажмга етказилди.

1996 йил 7 майда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон ижтимоий тараққиётида телевидение ва радионинг ролини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони қабул қилинди ва Ўзбекистон Давлат телерадиокомпанияси жойларда худудий бўлинмаларига эга бўлган Ўзбекистон телерадиокомпанияси (Ўзтелерадио) деб ўзгартирилди.

Мазкур Фармонга асосан телеканаллар фаолияти ривожлантирилди ва журналист кадрларни соҳаларга ихтисослаштириш борасида бир қатор ишлар амалга оширилди.

1997 йил 25 августда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон телерадиокомпанияси тизимини техника билан комплекс қайта жиҳозлаш тўғрисида»ги Қарори эълон қилинди.

Ушбу қарорга асосан 1998—2008 йиллар давомида «Республика телерадиомарказ» давлат унитар корхонаси, «Ўзбектеелефильм» давлат унитар корхонаси, Наманган, Қашқадарё, Самарқанд, Андижон, Сурхондарё вилоятлари ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси телерадиокомпанияси Австриянинг «Сименс АГ» ва Германиянинг «БФЕ АГ» фирмаларининг энг замонавий техникалари билан жиҳозланди.

2010 йилгача қолган худудий телерадиокомпанияларда ҳам ана шундай жаҳон стандартларига жавоб бера оладиган техник асбоб-ускуналар ўрнатилиши режалаштирилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 26 мартдаги «Ижтимоий-маънавий муҳитни янада соғломлаштириш, диний ақидапарастликнинг олдини олиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарорига кўра 1998 йил июль ойидан «Ёшлар» теле ва радиоканаллари ташкил этилди ва

телеканалнинг эфир ҳажми 16,0 соатга, радиоканалнинг эфир ҳажми кунига 20,0 соатга етказилди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 4 ноябрдаги «Оммавий спорт тарғиботини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорига биноан, «Спорт» телеканали ташкил этилди. Қарорда белгилаб берилганидек, телеканал кўрсатувлари 2004 йил 1 январдан бошлаб кунига 6 соат, 2004 йил апрель ойидан бошлаб эса кунига 8 соат ҳажмида эфирга узатилмоқда. Россиянинг 1 канали кўрсатувлари ретрансляцияси эса 5 соат ҳажмида бўлиб, «Спорт» телеканалининг бир кунлик жами эфир ҳажми 13 соатни ташкил этди.

2005 йил 8 ноябрдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Мустақил телерадиоканалларни ислоҳ қилиш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони билан мустақил телерадиоканалларни янада ривожлантириш ва ислоҳ қилиш, ижтимоий-сиёсий ва социал-иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш, аҳоли ҳамда жамиятнинг ҳар томонлама ҳолис ахборотга бўлган талаб-эҳтиёжларини қондиришда мамлакатимизнинг электрон оммавий ахборот воситалари ролини ошириш мақсадида Ўзбекистон телерадиокомпанияси Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси (Ўзбекистон МТРК) этиб қайта ташкил этилди!

Мазкур Фармонга асосан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Ўзбекистон миллий телерадиокомпаниясининг асосий вазифалари этиб аҳолини, шунингдек, чет эл жамоатчилигини Ўзбекистоннинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳаётида рўй бераётган, ҳуқуқий демократик давлат ва очиқ фуқаролик жамиятини шакллантириш, мустақил оммавий ахборот воситаларини ривожлантириш, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилишга қаратилган демократик ўзгаришлар тўғрисида кенг хабардор қилиш;

аҳолининг таълим ва маданий савиясини ошириш, миллий анъаналарни, тарихий ва маънавий меросни сақлаб қолиш, фуқароларнинг онгида демократик қадриятларни

шакллантириш, ёшлар ва ўсиб келаётган авлодни ватан-парварлик, Ватанга муҳаббат ва умуминсоний қадриятларни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялашга йўналтирилган теле ва радиодастурларнинг тематик йўналишларини аниқлаш ва уларнинг профессионал ва бадиий даражасини таъминлаш;

Ўзбекистон МТРК телерадиоканаллари, таркибий бўлинмалари фаолиятининг устувор йўналишларини белгилаш, уларнинг иқтисодий мустақиллигини, ахборот хизматлари бозоридаги рақобатбардошлигини таъминлаш, телерадио кўрсатув ва эшиттиришларни ташкил қилиш жараёнига бозор механизмларини татбиқ этиш, ушбу соҳага мамлакатимиз ҳамда чет эл корхоналари, ташкилотлари ва молия институтларининг сармояларини жалб қилиш;

замонавий талаблар ҳамда стандартларга мувофиқ техника базасини янада ривожлантириш, телерадиодастурлар тайёрлашга ахборот, компьютер ва медиатеchnологияларни жорий этиш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш;

Ўзбекистон МТРК бўлинмалари ижодий техник ходимларининг касб маҳоратини такомиллаштириш, ижодий фаоллигини ошириш мақсадида уларни самарали қайта тайёрлаш, малакасини ошириш учун зарур ташкилий шарт-шароитлар яратиш;

Давлат ва нодавлат хорижий телерадиокомпаниялар, ахборот агентликлари, шунингдек, халқаро ташкилотлар билан телерадиоэшиттириш соҳасида ахборот алмашиш бўйича самарали халқаро ҳамкорликни амалга ошириш каби асосий йўналишлар белгиланди.

Мазкур Фармонга асосан 2006 йил 27 декабрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси фаолиятини ташкиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори эълон қилинди.

Ушбу Фармон ва Қарор ижросини таъминлаш юзасидан компанияда конкрет ислоҳотлар амалга оширилди. Хусусан, Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси таркибида қуйидагилар:

«Ўзбекистон» телеканаллари ва «Ўзбекистон» радиоканаллари негизида «Ўзбекистон» телерадиоканаллари давлат унитар корхонаси;

«Спорт» телеканаллари ва «Машғал» радиоканаллари негизида «Спорт» телерадиоканаллари давлат унитар корхонаси;

«Тошкент» телеканаллари ва «Дўстлик» радиоканаллари негизида «Тошкент» телерадиоканаллари давлат унитар корхонаси;

«Республика телемаркази», «Республика радиоэшиттириш ва овоз ёзиш уйи», «Нукус телемаркази» негизида «Республика телемаркази» давлат унитар корхонаси;

«Ўзбектелефильм» студияси негизида «Ўзбектелефильм» давлат унитар корхонаси;

«Ёшлар» телеканаллари ва «Ёшлар» радиоканаллари негизида «Ёшлар телерадиоканаллари» ёпиқ акционерлик жамияти;

«Махсусавтокорхона», «Оқтош пансионати», «Поликлиника» давлат унитар корхоналари, Қорақалпоғистон республикаси ва вилоятлар телерадиокомпаниялари қайта ташкил қилинди.

2005 йилдан бошлаб тўртгала радиоканал дастурлари 2006 йил 21 мартдан бошлаб эса, «Ўзбекистон» ва «Ёшлар» телеканаллари ҳам Интернет тармоғи орқали ер юзидаги барча мамлакатларга тарқатилмоқда.

Шунингдек, 2006 йил 14 февралда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон миллий телерадиокомпаниясининг ҳудудий бўлинмалари фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори эълон қилинди ва ушбу қарор асосида Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар телерадиокомпанияларининг фаолияти қайта ташкил этилди.

Мустақиллик йилларида Абдулҳамид Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз», Абдулла Қодирийнинг «Меҳробдан чаён», Пиримқул Қодировнинг «Юлдузли тунлар», Тоҳир Маликнинг «Сўнги ўқ» кўп қисмли видеофильмлари, «Ватан туйғуси», «Имом Мотуридий», «Бурҳониддин Марғинович», «Ибн Сино», «Имом Бухорий», «Жалолиддин Мангуберди», «Қомусий аллома изидан», «Хўжа Аҳрор Валий» каби буюк аждодларимиз, Абдулла Орипов, Озод Шарафиддинов,

Матёкуб Кўшжонов каби замондошларимиз ҳаёти ва ижодига бағишланган фильмлар, ранг-баранг мавзуларда «Лафз», «Увайсий», «Тоғлик куёв», «Қайтмас», «Имон» каби ўндан ортиқ видеосериаллари яратилди.

2006 йил 15 июнда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Миллий сериал» ижодий-ишлаб чиқариш комплекс дастурини тасдиқлаш тўғрисида»ги Қарори эълон қилинган, бу ерда ушбу дастурни амалга ошириш юзасидан тегишли тадбирлар жадаллик билан амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Миллий телерадиокомпаниясида шу кунларда олиб борилаётган ислохотлар, жумладан, мустақил телерадиоканалларнинг ривожланиши ўзининг қатор ижобий натижаларини бермоқда. Компания тизимида кўрсатув ва эшиттиришларнинг профессионал даражаси, бадиий савияси ва сифатини ошириш, аҳолининг ҳар томонлама холис ахборотга бўлган талаб-эҳтиёжини қондириш борасида янги, қизиқарли телерадиодастурлар тайёрланиб, соғлом ижодий рақобат муҳити яратилмоқда.

Юқорида қайд этилган телерадио тараққиётига оид ўнлаб тарихий Фармон ва Қарорларни ҳаётга татбиқ этишда 2005 йил май ойидан Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси раиси лавозимида ишлаётган ташаббускор ва ҳалол раҳбар Алишер Жўрақулович Хаджаев ва кўп сонли жамоанинг хизматлари беқийёсдир.

Мустақил телевидениемизнинг бугунги камолида бу муқаддас даргоҳда кўп йиллардан буён самарали ишлаётган, аллақачон ўз касбининг устасига айланган М. Раҳимов, К. Каримжонов, С. Турсунова, К. Хўжаева, Х. Даврон, Ф. Бобожонов, А. Алимов, Д. Умарова, Г. Маҳкамова, А. Ўтбосаров, М. Йўлдошев, Н. Бобожонов, К. Матёкубов, Э. Шукур, Н. Норқобилов, Р. Қўлдошев, Қ. Аъзам, Й. Исмоилов, А. Аброрхўжаев, Ш. Иброҳимов, И. Мирзо, А. Абдуллаев, М. Орипов, М. Турсунова, С. Мирзаев, Д. Турдиалиев, Б. Бобоев, М. Раҳматов, Р. Мирзаев, Қ. Каримбеков, Р. Камолов, С. Расулов, Ф. Зоитов, З. Бегимқулова, Л. Мервинская, А. Мадраҳимов каби тажрибали ижодий ходимлар билан бирга Ф. Маҳмудов, Г. Мусажонова, Ф. Юнусов, О. Давлетова, Х. Нуриддинов,

Ж. Бобораҳмат, Н. Эшонқул, М. Ҳамроева, М. Каможова, О. Тошбоев, Н. Ризаев, Н. Умрзоқова, Г. Мардонова, Ф. Муҳаммаджонова, С. Алижонов, А. Абдусаматов, А. Ҳайитов, О. Бурхонов, Н. Мўминов, С. Турдиев, Г. Икромова, З. Қурбонов, С. Шукуров, Ш. Қайюмов, Н. Жонузок каби ўз нуқтаи назарига эга истеъдодли ёшларнинг муносиб ҳиссаси бор.

Айни пайтда республикамизнинг юз фоиз аҳолиси йўлдошли алоқа тизими орқали узатиладиган «Ўзбекистон» телерадиодастурларидан баҳраманд бўлмоқда. Эътиборли томони шундаки, ҳукуратимиз томонидан ажратилган маблағ ҳисобига қабул қилувчи ва узатувчи ер станцияси, йўлдошдан телерадиоэшиттириш сигналларини қабул қилувчи 327 та масканда кичик қувватга эга телерадиоэшиттириш узатгичларини ўрнатиш белгиланганди. Бу юқорида айтиб ўтилган сигнал қабул қилиш қийин бўлган аҳоли пунктларида оддий сигналларни қабул қиладиган антенналар ёрдамида бемалол телерадиоэшиттиришларни қабул қилиш имконига эга бўлдилар.

Сунъий йўлдош орқали узатиладиган дастурларни нафақат республикамиз, балки дунё жамоатчилиги эшитиш ва кузатиш имкониятига эга бўлди.

2008 йил апрель ойидан бошлаб кундузги ва кечки кўрсатувлар билан бирга тунги дастурлар йўлдошли алоқа тизими орқали узатила бошланди.

2008 йил 16 апрелга қадар «Ўзбекистон» теледастури ўртача 18 соат давомида эфирга узатиладиган эди. Бу кўрсаткич 6 соатга оширилди. «Ўзбекистон» деб номланган теледастурнинг тунги ўртача 6 соатлик ҳажмини «Ўзбекистон», «Спорт», «Тошкент», «Ёшлар» телерадиоканаллари ҳамда ҳудудий телерадиокомпанияларнинг энг яхши телекўрсатувлари ҳисобидан шакллантириш мақсадга мувофиқ деб топилди.

Бундан асосий мақсад — мафтункор ва бетакрор Ўзбекистонимизнинг қадимий шаҳарлари, меъморий обидалари, хушманзара табиати, халқимизнинг миллий урф-одатлари

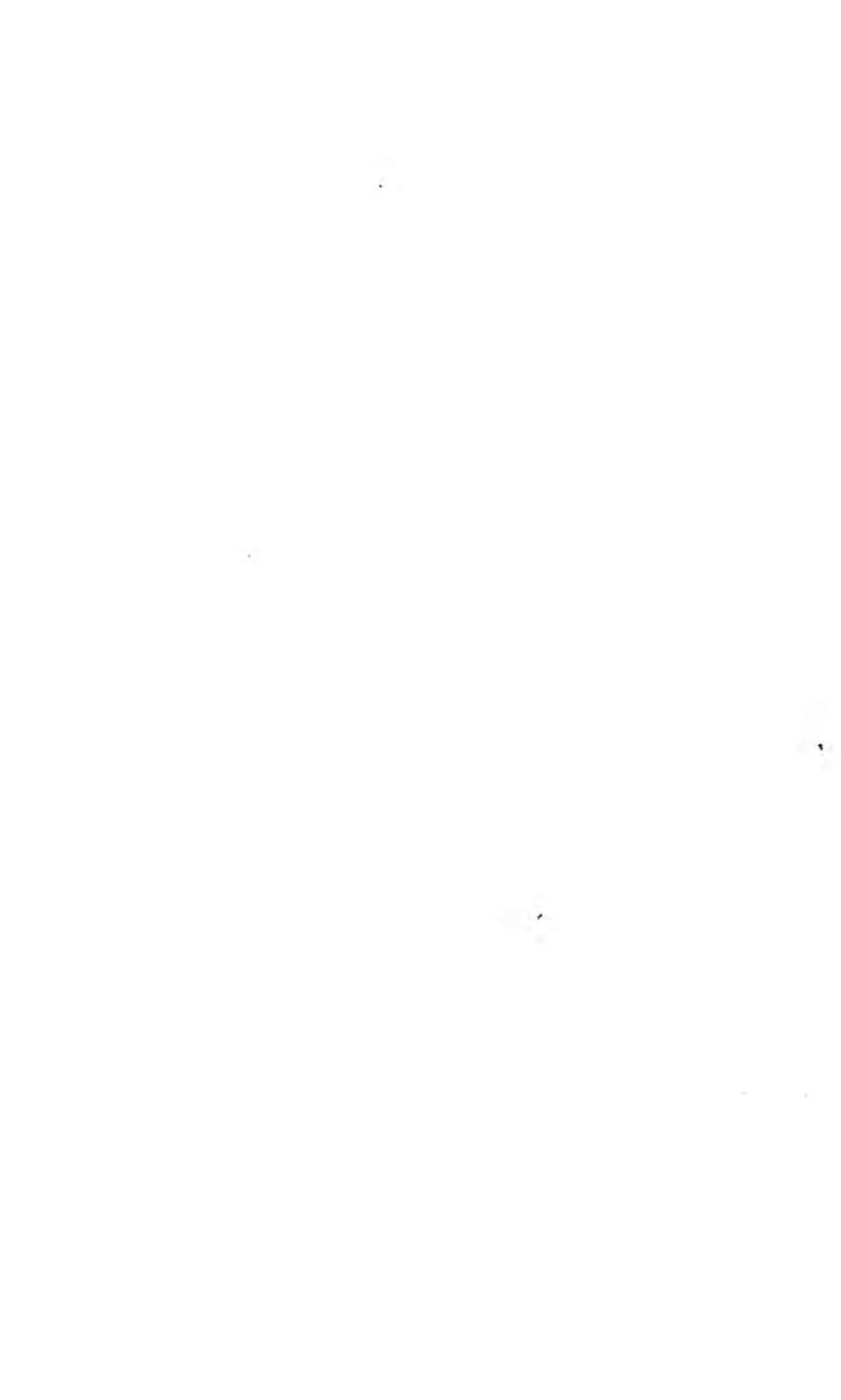
ҳамда бугунги бунёдкорлик ва яратувчанлик ишларини намоён этишдан иборат.

Истиқлол йилларида Ўзбекистон миллий телерадиокомпаниясининг халқаро муносабатлари мустақамланиб, ўзаро теледастур ва видеофильмлар айирбошлаш борасида ҳамкорликка кенг йўл очилмоқда.

1996 йил компания ўзининг хорижий ҳамкорлари ёрдамида илк бора улуғ бобомиз Амир Темурнинг 660 йиллик юбилейига бағишланган байрам тантаналарини Самарқанд шаҳрининг Регистон майдонидан дунёнинг 60 дан ортиқ мамлакатларига сунъий йўлдош алоқа воситалари орқали тўғридан-тўғри олиб кўрсатишга муваффақ бўлди. Сўнгги йилларда Ўзбекистон Республикасининг миллий байрамлари — «Мустақиллик куни», «Наврўз», буюк алломаларимизнинг юбилей тантаналари, халқаро аҳамиятга молик йирик анжуман ва спорт мусобақалари ҳам мунтазам равишда хорижий мамлакатларга тўғридан-тўғри узатилмоқда.

ДЕПУТАТЛИК МАЙДОНИ: ЙЎЛЛАР ВА ЧОРРАҲАЛАР

БАКИЛЛАР ХУРСАНДЧИЛИГИ

Шуро даврида Олий ҳокимият органларига сайлаб кўйилган «хайбаракаллачи» депутатлар заҳматини халқимиз номидан бизнинг зараримизга «ишлайдиган» қонун ва қарорларни қўл кўтариб тасдиқлаб келардилар. Шунинг учун ҳам 1990 йил 18 февралда ўтказилган XII чақириқ Ўзбекистон Республикаси халқ депутатлари сайловида республиканинг 23 та округида кўрсатилган номзодлар етарлича овоз ола олмадилар. Натижада ана шу округларда 1990 йил 15 апрелда қайта сайлов ўтказиладиган бўлди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси халқ депутатлигига сайлов ўтказувчи 231-чи қироқчи сайлов округидан рақобатсиз номзоди кўрсатилган сўт соғувчи аёл қироқчиликларнинг аниги 11 фоиз овозини олишга эришди.

* * *

Ўзбекистон Республикаси халқ депутатлиги учун ўтказиладиган сайловлар олдидан мен бир неча мутахассис: юрист, иқтисодчи, тарихчи олимлар билан Қорақалпоғистон Республикаси, Хоразм ва Бухоро вилоятларида сайловни қандай ўтказиш юзасидан тарғибот ишларини олиб борандим.

Янги сайланган депутатларнинг исм-фамилияси матбуотда эълон қилинган, адолатпараст, гурурли қироқчиликлар қалбида ҳам эзгу ҳислар уйғонди. Янги сайланган депутатлар рўйхатида Тошкентда яшаб, ижод қилаётган бўлса-да, ўзи туғилиб ўсган вилоятдан сайланган ўнлаб ижодкор-зиёлиларнинг исм-фамилиясини кўрган қироқчиликлар қалбида бир савол туғён урарди.

Нега бизнинг кўзимиз бунчалик кеч очилди? Ахир, пойтахтда элимиз обрўсини кўтариб юрган депутатликка муносиб ўнлаб чироқчилик йигитлар бор эди-ку!

Март ойининг ўрталари... Бир куни ишдан келсам, уйга бир нечта меҳмон келибди. Жамоа хўжалигининг раиси, райондаги нуфузли қурилиш ташкилотининг раҳбари ҳамда ҳуқуқшунос укам Жаббор. Меҳмондорчилик, гурунг алла-маҳалгача давом этди. Ниҳоят юрагидаги дардларини ўртага ташлади: уларнинг келишдан мақсади, депутатликка номзод сифатида менинг розилигимни олиш экан. Секин сўраб билиб олдим. Шу кунгача 231-Чироқчи сайлов округидан депутатликка 6 киши ўз номзодини қўйибди...

Мен ўйлаб ўтирмасдан номзодимни кўрсатишга розилик бермадим. «Сизлар айтган 6 нафар номзод ҳам ҳар томонлама депутатликка муносиб, обрўли кишилар экан. Уларнинг орасига тушиб нима қиламан». Меҳмонлар менинг қароримдан ҳафсаласи пир бўлиб, яна бир ўйлаб кўринг, дея Чироқчига қайтиб кетишди. Орадан яна бир ҳафта ўтди. Кечқурун соат 9 ларда ишхонамга уйдан қўнғироқ бўлди.

— Нега кечикаяпсиз? Уйда меҳмонлар бор. Улар яна эски гап бўйича келишибди...

Уйга келсам, меҳмонларнинг вазоҳати анча баланд. Ўртада аччиқ, ориятни қўзғатадиган анча-мунча гаплар бўлди. Энг эса қолгани: «Чироқчиликларнинг хотини депутатликка арзийдиган ўғил туғмай қўйганми?!»

Ўша пайтда Қашқадарё вилоят фирқа қўмитасининг 2-котиби туман раҳбарларига махсус қўнғироқ қилиб, депутатликни орзу қилган Тошкентдан борган ёш журналистга барча шароитларни яратиб беришни буюрибди. Шу баҳонада у туманнинг иккинчи котиби М. Алибоев кабинетини эгаллаб, ўзига штаб қилиб олибди. Бу ҳангомалар менга қаттиқ таъсир қилди. Мен эрталаб аниқ жавоб айтаман деб, хонамга кириб кетдим. Эрталабгача ориятдан ухлолмай, тўлғониб чиқдим. Ўзимга ўзим ҳисоб бердим: чироқчиликларга қилган яхшилигимни, холис хизматларимни санаб саногига етмадим. Ёмонлигимни эса эслай олмадим. Эрталаб қатъий қарорга келиб, номзодимни қўйдиришга розилигимни айтдим.

— 2—3 кунда Чироқчига етиб бораман. Керакли ҳужжатларни шу ерда расмийлаштирамиз.

Вакиллар хурсандчилигидан терисига сигмай кетди.

Эртасига районда сессия бўлиб ўтди. Унда ташкилий масала кўрилди. Туман раҳбари бошқа ишга ўтгани боис, унинг ўрнига қўшни Қамашни туманида совхоз директори бўлиб ишлаётган Рашид Норбўтаев сайланди. Рашид ака ишбилармон, тадбиркор раҳбар сифатида вилоятда анча обрў топган инсон эди.

Шу куни район сайлов комиссиясига кириб, номзодлар билан қизиқдим. Комиссиянинг масъул котиби Ширин Ўринов экан. У киши районда ўз обрўсини топган, самимий, адолатли инсон эди. Ширин ака бизга мактабда тарих ва жамиятшунослик фанларидан дарс ҳам берган эди.

— Сиз ҳозирча 10-бўлиб рўйхатга олинаяпсиз, — деди у кулимсираб. Сўнг яна бир нечталар ҳаракатда юрибди, — деб кўшиб кўйди.

ЭЛИМГА ЕЛҚАДОШМАН

Ўзбекистон халқ депутатлигига номзодлар орасида истеъдодли танқидчи, публицист, Ўзбекистон телевидениесининг бош муҳаррири Ўрол Ўтаев ҳам бор. У танқидчи ва публицист сифатида адабиёт ва санъат, халқ оғзаки ижоди, маданий мерос, халқимиз турмушининг ижтимоий-сиёсий муаммоларига ўзига хос муносабат билдиради. Шу боисдан унинг элдошлари — 231-Чироқчи округи сайловчилари унга катта ишонч билдиришмоқда. Адабиётшунос олим ва журналист Фулом Фафуров Ўрол Ўтаевга сайловолди дастури бўйича бир неча саволлар билан муурожаат қилди:

— Халқ ишончи — катта шараф ва масъулият. Сиз депутатлик масъулиятини қандай тушунасиз?

— Элдошларимнинг катта ишонч билдирганларидан ғоят хурсандман. Бу менга юксак масъулият юклайди. Аввало, бу масъулият ҳисси Республикамизнинг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маданий жиҳатдан тўла мустақиллигини таъминлашда фаол иштирок этишга ундайди.

— Республикамизда иқтисодиёт қонунлари, ҳўжалик юритишининг социал принциплари, раҳбарлик усуллари кўпол равишда бузилди. Ҳар қандай йўллар билан юқоридаги раҳбарларнинг кўнглини олишга интилиб келдик. Бу масалаларда сизнинг фикрингизни билмоқчи эдим.

— Дарҳақиқат, иқтисодиёт қонунларининг бузилиши меҳнаткашлар турмуш даражасининг ёмонлашувига олиб келди. Ҳозир жумҳуриятимизда 9 миллион одамнинг қашшоқликда кун кечираётганлиги эса бунинг яққол ифодасидир. Биргина Чироқчи райони ҳар йили 63 миллион 304 минг сўм даромад қилаётган бўлса, кишиларнинг ўртача иш ҳақи 150 сўмдан пастдир. Пахта яккаҳокимлиги халққа кўп жабр келтирди. Биргина Чироқчи районида гайёрланаётган 32 минг 400 тонна дон, 1 минг 200 тонна мева, 9 минг 800 тонна сабзавотнинг ҳаммаси четда қайта ишланади. Шунингдек, район аҳли етиштираётган 2 минг 764 тонна гўшт, 6 минг 800 тонна сут маҳсулотлари ҳам уларнинг ўзига насиб этмайди. Район аҳолиси эҳтиёжлари эса ҳисобга олинмайди. Бозордаги нарх-навони жамоатчилик ўз назоратига олиши, етиштирилаётган маҳсулотларнинг бир қисмини ўзимизда қайта ишлаш йўлларини излаб топиш лозим. Маҳсулотларнинг бир қисмини давлат нархида халқнинг ўзига сотишни йўлга қўйиш керак.

— Айтишларича, ҳозир жумҳуриятимизда бир миллион, жумладан, Чироқчи районида 20 минг ишсиз бор. Бу муаммонинг олдини олиш йўллари ҳақида нималар дейсиз?

— Баъзи мисолларга мурожаат қиламан. Чироқчи районида ишсизликни бартараф этишнинг аниқ имкониятлари мавжуд. Масалан, район аҳли етиштираётган 32 минг 400 тонна пахта, 395 тонна жун, 36 минг 400 тона қорақўл тери ва бошқа хом ашёларни қайта ишлайдиган тўқимачилик комбинати, консерва заводи филиаллари, тикув фабрикалари, маҳаллий саноат цехлари, гилам тўқиш, терини қайта ишлаш, гишт заводи барпо этишни йўлга қўйиш керак. Бу муаммони ҳал этиш аҳолининг талаб ва эҳтиёжларини қондиради, бўш турган пештахталарни тўлдиради. Баҳор келиши билан чироқчиликлар кетмон, бел излаб, келин-куёвларга сандиқ, болаларга бешик, сумак, тувак, уй-жой учун эшикромни 40—50 чақирим наридаги Шаҳрисабздан олиб

келишади. Бу маҳсулотлар Чироқчи районида деярли тайёрланмайди. Шунингдек, тикувчилик, каштачилик цехларини очиш ана шу муаммони ҳал этган бўларди.

— Гап айланиб аҳолининг турмуш шароитларига келиб тақалмоқда. Чироқчи райони аҳолисини газ, тоза ичимлик суви билан таъминлаш яхши йўлга қўйилганми?

— Туманда 23 минг 138 хўжалик яшайди. Уларнинг атиги 320 таси табиий газ билан, 16 мингга яқини баллонли газ билан таъминланган. Қолганлари янтоқ, тезак, ғузапоя ва кўмирга зўр беришади. Қишлоқларимиз ёнидан магистрал газ қувурлари ўтган бўлса-да, уйлар, мактаблар, болалар муассасалари, шифохоналарда иситиш ночор аҳволда. Шарқда «Сув бу — ҳаёт!» деган нақл бор. Чироқчи районидаги «Москва», Охунбобоев номли, Максим Горький номли, «Қизил Юлдуз» хўжалиklarининг аҳли ёзда бир қултум ичимлик сувга зор бўлиб яшамоқда. Ариқлар, район ҳудудидан оқиб ўтадиган Қашқадарё ўта ифлосланган. Аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш, Қашқадарёни асл ҳолига қайтариш, ҳамма хонадонларни табиий газ билан таъминлашни депутатлик сўровига киритган бўлардим. Чироқчида уй-жой таъминоти ёмон аҳволда. Томорқа ажратиш, қурилиш материаллари етказиб бериш ва уларни арзон нархда сотишда назорат ўрнатиш ҳақидаги ҳукумат қарорлари ҳам ҳали бажарилмаяпти.

— Чироқчи туманида мактаблар, мактабгача тарбия болалар муассасалари, шифохоналар, акушерлик пунктлари, клублар, кинотеатрлар хизмати ҳозиргача ибтидоий аҳволда деб айтишади. Шулар ҳақида мулоҳазаларингизни айтсангиз?

— Дарҳақиқат, шундай, тумандаги шифохона, боғча, клуб, кинотеатр, кутубхоналар район аҳли эҳтиёжларини мутлақо қондирмайди. Иш сифатининг пастлигини айтмай қўя қолайлик. 41 мактаб авария ҳолатида. 36 минг 600 боғча ёшидаги болага 35 та боғча нима бўлади? Болаларни боғчаларга жойлаштириш навбатида турган ота-оналарнинг эҳтиёжларини ҳисобга олиб, хўжаликларда оилавий боғчаларни жорий этиш бу муаммони ҳал этишнинг бирдан-бир йўлидир. Шунингдек, истироҳат боғи, спорт иншоотлари, чойхоналар, клублар қуришга эътиборни кучайтириш лозим. Чироқчи районида темир йўл йўқ. Узоқ ўлкалардан кел-

тириладиган қурилиш материаллари, кўмир, ун ва бошқа маҳсулотлар Яккабоғ станциясидан ташиб келтирилади. Темир йўлни 12 километрга чўзиш эса ҳеч кимнинг хаёлига келмайди.

1989 йил Чироқчида 2 минг 250 киши сариқ касали билан оғриди, 920 аёл камқонлик касалига йўлиқди. Болалар ўлими ҳам ҳар йили 300 тани ташкил этмоқда. Бу мисоллар районда медицина хизматининг нақадар ночор эканлигини кўрсатади. Шу боисдан районда аҳолига медицина хизматини яхшилаш комплекс планини ишлаб чиқиш керак.

— Республикамизнинг шаҳар ва қишлоқларида экологик танглик ҳукм сурмоқда. Ерлар минерал ўғитлардан зўриқмоқда. Чироқчи районида экология, табиатни муҳофаза қилиш муаммоларини нималарда кўрасиз?

— Бошқа жойларда бўлгани каби Чироқчида ҳам экологик ҳолат ёмон. Туманда 103 минг 740 гектар майдонга экин экилади. Ҳар йили 8 минг 574 тонна минерал, 6848 тонна маҳаллий ўғит ишлатилмоқда. Деҳқон баъзан қистов, баъзан кўр-кўрона заҳарли химикатлар билан ерни зўриқтирмоқда. Экологик тангликни вужудга келтирмоқда.

Бу ўринда оналик ва болаликни муҳофаза қилиш ҳақида ҳам бир неча оғиз сўз айтиш керак. 7—10 фарзанд тарбиялаётган оналарга қўшимча нафақа тўлаш, газ, электр, кўмир, ем-хашакдан фойдаланишда уларга имтиёзлар бериш, давлат нархида гушт маҳсулотлари, камёб кийим-кечаклар билан таъминлашда сўздан амалий ишга ўтиш лозим. Қишлоқ аёлларининг яшаш, турмуш шароитларини яхшилаш учун уларнинг зиммасидаги оғир юмушлардан халос этиш, айниқса, Қашқадарё, Сурхондарё ва Бухорода ҳарорат 50—60 даражага кўтарилганда ҳам саратон иссиғида қора терга тушиб ишлаётган аёлларимизга қўшимча ҳақ тўлаш масаласида депутатлик сўровини киритишимиз керак.

Чироқчи шаҳрида, «Москва», Охунбобоев номли, «Коммунизм», Максим Горький номли ва бошқа қатор хўжаликларда Улуғ Ватан уруши ва Афғонистонда ҳалок бўлган ҳамюртларимизнинг номи қайд этилган ёдгорлик ўрнатиш, уларнинг номларини абадийлаштириш муҳим ишдир.

— Ҳаракат дастурингизда жумҳуриятимизда таълим-тарбия ишларига мустақиллик бериш масаласи ҳам борми?

— Жамиятнинг келажагини ёшлар белгилайди. Қачонки, жамият ўз ёш аъзоларининг таълим-тарбияси билан жиддий шуғуллансагина ўша жамият узоқ яшашга қодир. Дарвоқе, оталаримиз тутган йўлнинг хато экалигини англаб етдик. Ёзишларича, бир пайтлар Японияда иқтисодий танглик рўй берганда мутахассислар аҳволни пухта ўрганиб, маориф соҳасидаги ишларни яхшилаш керак, деган хулосага келган эканлар. Японлар ҳозирги тараққиётнинг камол топишини ўша пайтда маорифга ажратилган ва ўз вақтида сарфланган харажатлар ҳосиласи деб қарашар эди. Зеро, маорифга АҚШда миллий даромаднинг 6,1 фоизи сарфлангани ҳолда мамлакатимизда 2,7 фоиз маблағ ажратилган. Агар биз бугун мактаб ўқувчисига чуқур билим берсак, эртага ундан оламшумул ихтиролар сламиз. Бунинг устига сабоқ усуллари ибтидоий аҳволда қолиб кетган. Биз 72 йилдан бери кимларгадир тақлид қилиб, бировлардан андоза олиб яшашга интилиб келдик. Шу боис маънавий ўзлигимизни йўқотдик. Бу муаммолар Чироқчи райони аҳолисига ҳам бегона эмас.

— Диний эътиқод, қадриятларимиз қайта тикланмоқда. Чироқчида аҳвол қандай?

— Бугунги кунда Чироқчида 5 мингга яқин намозхон яшайди. Улар районнинг турли хўжаликларидан анча йўл босиб, район марказидаги яккаю ягона эски, тор мачитга қатнайдилар. Бу уларда анча-мунча қийинчиликлар туғдирмоқда. Районда ва хўжалик марказларида Ўзбекистон санъат усталари иштирокида бир неча хайрия концертлари ташкил этиб, ундан тушган маблағни мачитлар, қариялар чойхонаси қуришга ҳамда қабристонлар атрофини ободонлаштиришга сарфлайман.

30—50-йилларда қатағон этилган кишиларнинг хотирасига бағишлаб «Ёднома» телекўрсатувини ташкил этаман. Уруш ва меҳнат ветеранлари, қаровчисиз оилалар ҳамда етим болаларга моддий ёрдам бериш мақсадида ҳар йили телевизион марафон ташкил этиб, ундан тушган маблағнинг бир қисмини чироқчилик қарияларга, етим-есирларга берилишини таъминлайман. Шунингдек, Ўзбекистон телевидениеси, марказий ҳамда қардош республикалар телекўрсатувларини сифатли кўрсатиш учун Чироқчи район ҳудудида кучайтиргич телеминора қуришни амалга ошираман.

Чироқчиликларнинг ютуқлари, муаммолари, қувонч ва ташвишларини республика телевидениесига мунтазам ёритиб боришни, туманнинг ўтмиши, бугунги ва ёрқин келажаги ҳақида ҳикоя қилувчи «Чироқчи чироқчилари» номли видеофильм тайёрлашни ўз зиммамга оламан.

— Сизга депутат бўлишингизда омад тилаймиз!

«Қашқадарё ҳақиқати» газетаси, 1990 йил 7 апрель

ИЛК УЧРАШУВ

Барча номзодлар иштирокидаги илк учрашув 1990 йил 5 апрель соат 10 да район ижроия комитетининг мажлислар залида бошланди. Йиғилишни раис ўринбосари Ж. Жўраев бошқарди.

Учрашув анча осойишта ўтди. Фақат номзод Исмаи Хушкел алфавит бўйича мен охирида сўзлашим керак, деб туриб олди. Номзодлар унинг таклифига қаршилик кўрсатмади.

Номзодлар орасида энг кексаси — Янгибой Жўраев машаққатли ҳаёт йулини босиб ўтган инсон. Ёшлигидан арава ҳайдаб, рўзгор тебратишга кўмаклашган. Унинг қалбида уруш кулфатлари тош бўлиб қотиб ёрибди.

Янгибой ота II-Жаҳон уруши фронтларида жон олиб, жон берди. Оқибатда бир оёғини Смоленск учун бўлган жангларда ташлаб келди. Урушдан сўнг у Тошкент қишлоқ хўжалиги техникуминий тамомлаб, 45 йил хўжаликда бош ҳисобчи бўлиб ишлади. Ҳозир совхоз меҳнат ва уруш ветеранлари кенгашининг райси.

— Мен гапга чечан эмасман, — деди Янгибой ота ўз сўзида. — Фақат амалий ишни, эл-юртга наф келтиришни тан оламан. Чироқчининг шароитини, одамларнинг турмушини яхши билмаган одам депутат бўлса, ундан элга нима фойда? Афсуски, орамизда шундай номзодлар ҳам йўқ эмас...

Ўзингиз биласиз, чироқчиликлар зийрак, айти пайтда бир оз қувроқ халқ. Энг муҳими, одам танийди. Гапга оғиз жуфтламасингдан ичингдагини билиб олади...

— Аввал иқтисод, кейин сиёсат, дейдилар. — Турмушимиз ночор, қишлоқлар тўзғиган, йўллар бузук, тоза ичимлик суви етишмайди, — деди яна бир номзод, Чироқчи ремонт ишлаб чиқариш корхонасининг директори Ҳамид Раҳматул-

лаев. Бу муаммоларни ҳал қилиш учун, аввало, иқтисодни мустаҳкамлаш керак.

Чироқчидаги муаммоларни ҳал қилиш юзасидан билдирилаётган таклифлар ҳам бир-биридан фарқ қиларди. Яна бир номзод — 105-автохўжалик директори Эгамберди Шерматов экан. У Чироқчида етиштирилаётган маҳсулотларнинг нархини ошириш юзасидан ўз таклифларини билдирди.

Навбатдаги номзод — Чироқчи пахта тозалаш заводининг директори Эшдавлат Усанов шундай деди:

— Мен аниқ таклифларни, муаммоларнинг амалий ечимини топишни маъқул кўраман. Чироқчига темир йўл келтириш ниҳоятда зарур. Ҳозир ҳисобимизда 3 миллион сўмдан ортиқроқ маблағ бор. Корхонамиз темир йўл масаласини ўз маблағи ҳисобидан ҳал қила олади.

Чироқчидаги муаммоларни ҳал қилиш, яна бир номзод — область йўл қурилиши бошқармасининг бошлиғи Ғофир Қодировнинг сайловолди дастуридан ҳам кенг ўрин олган экан. У ўз сўзида «Москва» ва М. Горький жамоа хўжалиғи орасида «Қашқадарё» кўпригини қуришга аллақачон киришганини маълум қилди.

Чироқчидаги сайловнинг ўзига хослиғи шунда эдики, бир мавзедан уч нафар журналист депутат бўлиш учун кураш олиб борди. Бу ҳам камдан-кам учрайдиган ҳодиса эди.

Худди аввалдан келишилгандек, менга навбат берилишига ўн дақиқа қолганда залга бир тахлам газета қўлтиқлаганча менинг ишончли вакилларимдан яна бири Фулом Фафуров кириб келди. У тўғри аэропортдан келаётган экан.

Навбат менга келганда Фарҳод Бобожонов телевидениедаги фаолиятим ҳақида қисқача сўзлади. Фулом Фафуров эса сўзини жуда қисқа қилди: у қўлидаги «Ёш Ленинчи» газетасининг 1990 йил 5 апрель сонини залдагиларга кўрсатиб, бугун газетада чоп этилган «Элнинг Ўрол боласи» мақоламини барчага ўқиб чиқишни тавсия этаман, — деди. Ўйлайманки, бу гал чироқчиликлар ўз оғзидагини олдириб қўймайдилар. Чироқчиликлар Ўрол Ўтаев номзодига, унинг Ўзбекистон халқ депутати бўлиши учун баҳамжихат овоз берадилар...

Шундан сўнг менга сўз беришди.

Ў. ЎТАЕВ: Мен кўп гапириб вақтингизни олмайман. Сайловолди дастуримни «Олға» газетасида тўлиқ эълон қилганман. Ҳаммаларингизга яхши маълумки, Чироқчи республикамизда муаммолар тўпланиб қолган район ҳисобланади. Мен пойтахтда ишлаганим билан Чироқчининг энг олис қишлоғида туғилиб ўсганман. Шу боис элимнинг барча қувонч ва ташвишларидан яхши хабардорман. Жумҳуриятимиз иқтисодий мустақилликка эришмасдан туриб, турмушимизни ўзгартириб бўлмайди. Шундагина чироқчиликлар ҳам рўшнолик кўради. Биргина мисол, қарийб 40 минг тонна дон етиштирган чироқчиликлар аллақачон ўзи етиштираётган буғдойининг тансиқ таъмини аллақачон унутиб қўйишган...

— Мен сизлар билан учрашувга ишончли вакилсиз келдим, — деди номзодлардан яна бири, «Иқтисод ва ҳаёт» журнали бош муҳаррири вазифасини бажарувчи Исмат Хушев. Шу боис ўзим ҳақимда ўзим гапираман. Ҳозир мен борйўғи 30 га кирдим. Москва Давлат университетининг журналистика факультетини тамомлаб Шаҳрисабз шаҳар ижроия комитетида ишладим. Сўнг Қарши Пединститутинида комсомол секретари бўлдим. Тўғрисиўзлим учун у ерда тазйиққа учрадим. Сўнг ўз хоҳишим билан армия хизматига кетдим. Хизматдан қайтиб «Саодат», «Ўзбекистон маданияти»да ишладим. У ерда ҳам менинг устимдан юмалоқ хатлар ташкил этиб, номимни бадном қилдилар... Лекин мен ўз позициямдан чекинмай келаяпман.

Агар чироқчиликлар мени депутат этиб сайлашса, ҳеч ҳам адашмайди. Чунки менинг қўлимдан келмайдиган иш йўқ. Қисқа вақтда тоза ичимлик сув масаласини ҳал қилиб, 6 ойда Чироқчини тўла газлаштираман.

Темир йўл масаласини аллақачон тегишли идоралар билан келишиб қўйганман.

У сўзини тугатаётиб, «қани чапак», — дея залга мурожаат қилдики, бу учрашув иштирокчиларининг энсасини қотирди.

* * *

8 апрелда иккинчи расмий учрашув Охунбобоев жамоа хўжалигининг клубида ўтказиладиган бўлди. Шу куни

Ўзбекистон халқ артисти Эргаш Каримов, режиссёр ва актёрлар Ғайрат Убайдуллаев, Турдибек Содиковлар мажлисга одам йигилгунча бир нечта миниатюра ва ҳангомалар айтиб, халқнинг бироз кайфиятини кўтарди. Маҳаллий қизиқчи Эгамберди Тўраев бир нечта ҳофизларга тақлид қилиб, улар номидан «номерлар» ижро этди...

Алфавит бўйича Ж. Боймиров ва унинг тарафдорларига биринчи сўз беришди. Унинг ишончли вакилларида бири мен ҳақимда шундай деди: «Кимки Ўрол Ўтаевни қўллаб-қувватлаб овоз берса адашади. Чунки у Тошкентнинг жин кўчаларидан бирида яшайди. Агар уни сайласанглар адашасизлар. Аввало, у депутат бўлса, бу ерда қорасини ҳам кўрсатмайди. Бизнинг ҳолимиздан хабар ҳам олмайди».

Иккинчи бўлиб сўз олган қишлоқ муллеси ҳам менинг шаънимга куракда турмайдиган гаплар айта бошлади. Залдагилар менга нисбатан бу хилдаги муносабатдан ҳайратдан ёқа ушлашди. Ниҳоят, адолатсизликка чидай олмаган прокурор ёрдамчиси, шогирдим Мажид Бобоёров мажлисни бошқараётган жанобга мурожаат қилишга мажбур бўлди:

— Сиз нега ҳайкал каби томошабин бўлиб ўтирибсиз? Вазифангиз нимадан иборат эканини ҳис этасизми? Мажлисни бошқариш қўлингиздан келмаса, бу залдан чиқиб кетинг, — деди. Бу вазиятдан орияти қўзиган эл оқсоқолларидан Раҳмат ва Эгамберди боболар мулланинг қўлидаги ҳассасини улоқтириб, ўзини судраб кўчага олиб чиқишди. Шу пайт сайловчилардан бири кутилмаганда менга савол билан мурожаат қилди.

САВОЛ: 8 та номзод билан курашга тушишдан олдин туғилган қишлоғингизга бориб, отангиз мазорини зиёрат қилдингизми?

Ў. Ў. — Жуда оғир савол бердингиз. Менинг шу даражага етишимда раҳматлик отам Ўтаган бобонинг хизматлари беқийс. Отам бир сўзли, дангал, донишманд одам эдилар. Ҳар бир гапида халқ мақоллари ва ибораларини кўшиб сўзларди. «Номи чиқмаган йигитдан, номи чиққан тепа яхши», «Нонни катта тишласанг ҳам, гапни катта гапирма», «Болам, борига қаноат қил», «Бировнинг бурнини беҳудага қонатма»...

Отам раҳматли ёшлигидан курашчи, чавандоз сифатида ном қозонган. Кексайганда ҳам қари саман оти билан четдан улоқ чопган. Шунинг учун ҳам унинг тахаллуси «Ўта четгир» эди. Шу боис депутатлик баҳона Чироқчига келганимда, биринчи бўлиб отамнинг қабрига бориб, битта жонлиқ сўйдириб, қишлоқ қарияларининг дуосини олдим. 8 та номзод билан курашда менга отамнинг қўлини, йўлини берсин, — деб ният қилдим...

Мажлис энг авжига чиққан паллада домла Абрай Эркаев менга элимизнинг ардоқли санъаткори, Ўзбекистон халқ артисти Нуриддин Ҳамроқулов ташриф буюрганини маълум қилди. Нуриддин ака тўғри Андижондан келаётганини маълум қилди. Мен ҳофизга, аввало эътибори учун миннатдорчилик билдириб, бекор овора бўлиб-сизлар-да, бизларда вазият анча мураккаб, — дедим.

— Худо ҳаққи, Ўрол аканинг бизнинг келишимиздан ҳечам хабари йўқ. Биз халқ хизматкоримиз. Шаҳсан мен ҳамма номзодларга омад тилайман, — деди. ҳофиз бироз хижолат бўлиб.

Ж. Боймиров тарафдорларидан бири эса очиқчасига агар Ўтаевни қўллаб концерт берсангиз клубга ўт қўямиз, машиналарининг соғ жойи қолмайди, деб пўписа қилди. Ярим соат миқ этмай ўтирган ҳофиз секингина ўрнидан туриб ташқарига йўл олди...

Шу тариқа нафақат Чироқчи, балки Қашқадарёга туя сўйсангиз ҳам келмайдиган машҳур ҳофиз баъзи бир ғаламис кимсаларнинг баттоллигидан ранжиб торининг филофини ҳам ечмасдан изига қайтиб кетди....

Изоҳ: Орадан 2 ой ўтгач, Нуриддин Ҳамроқулов ним табассум билан хонамга кириб келди. Мени сайловдаги ғалабам билан табриклагач, энди вазият ўзгаргандир, қачон Чироқчига концерт қўйгани борамиз, — деди жиддий қиёфада. Мен минг истиҳола билан ҳалигача туманда масжид йўқлиги, хайрия концертини Чироқчида эмас, балки Ангренда ўтказиб, тушган маблағга заводдан фишт олиб масжид қурилиши учун жўнатсак, дея қариялар таклифини ўртага ташладим.

Туман марказидаги оқ фиштдан тикланган қариялар масжиди диёнатли, бир сўзли, эл ардоғидаги ҳофизнинг хайрияси эвазига 1992 йили бунёд этилган эди.

Кечқурун барчамиз (каминанинг тарафдорлари) қайним Мухторнинг уйига йиғилдик. Ҳамманинг кайфияти тирриқ. Айниқса, Тошкентдан келган дўстларимнинг бутунлай ҳафсаласи пир бўлган.

— Дўстим Ўрол, — деди, чуқур уф тортганча Икромжон. — Сиз ўзи кимларга, нимангизга ишониб депутатликка номзодингизни кўрсатдингиз? Туғилган жойингизда, қариндош-уруғлар орасида аҳвол шундай бўлгач, бошқа сайлов участкаларидан нимани кутасиз?! Мен номзодимни қўйганимдан минг бор пушаймон эканлигимни тан олиб, улардан узр сўрадим.

Шу пайт давра тўрида ўтирган Шухрат Жабборов ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаган гап билан совуқ сукунатни бузди:

— Дўстларим, — деди Шухрат кўзи ёниб, — бугунги йиғилиш бизнинг фойдамизга ҳал бўлди. Йиғилишда асоссиз бўлса-да, айтилган аччиқ гаплар нафақат Ўрол, балки унинг қариндош-уруғларининг ҳам кўзини мошдек очди. Кўпчилик бу гапга сайлов аввалгилардан бутунлай бошқача ўтишини юракдан ҳис этди. Бугундан бошлаб Ўрол ака тарафдорларининг сони камида 2 баробарга ошади. Хуллас, чекинишга ўрин йўқ, ғалаба биз тарафда...

Бу гапдан барчанинг елкасидан оғир юк тушиб, уларнинг қалбида умид учқунлари яна порлай бошлаганди...

Эртасига Шухрат Жабборовнинг тахминлари тўғри бўлиб чиқди. Охунбобоев жамоа хўжалигидаги йиғиндан сўнг бизнинг тарафдорлар, айниқса, қариндош-уруғлар ғимирлаб қолишди. Хўжалик икки қисмдан: «Пахтакор» ва «Дашт» участкаларидан иборат эди. Унинг «Дашт» қисми Торжилгадан Оқчовагача бўлган кенгликларда яшовчи 5—6 та қишлоқдан иборат бўлиб, аҳолиси асосан, ғалла ва чорвачилик билан шуғулланарди.

«Пахтакор» худуди эса 50-йилларда ана шу қишлоқлардан кўчирилган одамлардан иборат эди.

Хўжаликнинг «Пахтакор» худуди гўё футболдаги терма командани эслатарди. У ерда Торжилга, Батрак, Пўстин, Мозорли, Большевик, Жар қишлоқларидан кўчиб келганлар яшарди. Шунингдек, 10—15 хўжаликдан иборат «эски

охунлик»лар деб номланувчи (40-йилларда Шахрисабз, Китоб туманидан кўчиб келган) аҳоли яшарди.

Торжилгадан кўчиб келган Худойберди чўнг, Тулабой, Жонқобил, Бойқобил, Элмурод, Холмурод, Прим, Фармон, Парда, Ҳайит, Жомурод, Эшбадал, Эшмурод, Эсон, Алмат авлодидан тарқалган 30 хонадон эди. Эртаси куни кечкурун элнинг оқсоқолларидан бири, ёш бўлса-да, қишлоқнинг кайвониси, отамнинг жияни, вилоят молия бошқармасининг бош тафтишчиси Шодмон Абдиев хонадонига таклиф этилди. Шу куни барча қишлоқ вакилларидан иборат Шодмон Абдиев раислигида нуфузли гуруҳ тузилиб, унинг таркибига Жўра Тангиров, Хушвақт Ҳасан, Элмирза Маҳманов, Яхшибой Бекназаров, Маҳматмурод Итолмасов, Маҳмадмурод Ўсанов, Берлиёр Диллаев, Қора Жўраев, Қўйли Усмонов, Ўрол Ибодуллаев, Рўзикул Жомгиров, Толиб Эсиргадиев, Нуркул Назаров, Соатмурод Абдулазизов, Ўрол Жабборов, Тилов Култоев, Абрай Эркаев, Ёқуб Ҳамроев, Аҳмад Дўхмаров, Дўхли Усанов, Соатмурод Ёрматов ва бошқа элнинг обрўли кишилари киритилди.

Икки кун ичида мени қўллаб-қувватловчи Мойли Ашуров раҳбарлигида «дамлик»лар, Кенжа Жуман, Расул Шолиёров, шоир Жўра Алимардон бошчилигида зиёлилар, дўстларим Қалқон Жамолов ва Маҳман Курбонов бошчилигида «синфдошлар», Девона Аннаев бошчилигида «батраклик»лар гуруҳи иш бошлади...

Шу баҳонада «Пахтакор» ва «Дашт» участкалари орасида «Олтин кўприк» бўлган бир камгарин инсонни эслаш ўринлидир.

Қарийб 40 йил (35—70-йилларда) «Торжилға» ва «Батрак»да бригадир, ферма мудири, партком секретари, колхоз раиси, қишлоқ совети раиси лавозимида ҳалол, фидойилик кўрсатиб ишлаган Дилла Сафаровдир. У киши худди ёш боладек содда, беғубор, дарёдил раҳбар эди.

Изоҳ: Мен Ўзбекистон Олий Советига депутат этиб сайлангач, 1992 йили собиқ «Ўзкомпартия» хўжалигига унинг номини қўйдириб, олийжаноб бир инсоннинг номини абадийлаштирдик.

РАМАЗОН ОТАНИНГ ЖАЙДАРИ ФАЛСАФАСИ

Навбатдаги расмий учрашув 11 апрель куни «Москва» совхози клубида ўтказиладиган бўлди. Йигин кутилмаган хангомаларга бойлиги билан аввалгиларидан фарқ қилди. Мажлис бошланишидан ярим соат аввал бу ерга пойтахтдан машҳур актёр ҳамда таниқли шоира кириб келди.

Ҳар қандай вазиятда ҳам тўғри сўзини айта оладиган дўстим Икромжон кутилмаганда шоирани сўроққа тутди: «Сиз кимга тарафдор бўлиб келдингиз? Ўролгами ёки Исмагга?»

Опа кутилмаган саволдан бироз эсанкираб қолди. Икромжон сўзида давом этди:

— Юрт Ўролниги. Унинг чироқчиликларга кўп меҳнати сингган. Эли ҳам уни ардоқлайди. Сиз ҳам аслида Исмагдан кўра Ўролни яхшироқ биласиз...

Бу гаплардан шоира бир оз хижолат бўлиб шундай деди:

— Ахир уни шахсан Вазирлар Маҳкамаси раисининг ўзлари қўллаб турибди-ку!

Бу жавобдан энсаси қотган Икромжон қўлини силтаб, ўзини четга олди. Шу пайт учрашувларга ҳаммиша ёлғиз келадиган Исмаг Хушев бир автобус ёш йигитлар билан кириб келди. Соат 10 да йигилиш бошланди.

Исмагнинг командаси залнинг олдинги қаторидан жой олишди. Алфавит бўйича барча номзод ва унинг ишончли вакилларига сўз берилди. Мен ҳақимда Икромжон ва Шухрат Жабборов гапиришди. — Мен дастурим матбуотда эълон қилингани боис атиги уч минут гапирдим. Менга сайловчилардан бири шундай савол берди:

— Номзодлардан бири йўл қурувчи — ҳамма жойни асфальт қилиш билан овора, пахта заводи директори керакли одамларга чигит ва шулха тарқатмоқда. Қолганлари ҳеч бўлмаса, қоп-қоп ваъда бераяпти. Сизда эса униси ҳам, буниси ҳам йўқ. Айтингчи, темир йўл бўйича шахсий фикрингиз қандай?

Ў. Ўтаев: — Темир йўл ҳеч қачон одам ташиш учун келмайди. Чироқчи ғалла маскани, чорванинг кони. Чироқчиликлар 50 минг тоннадан зиёд ғалла етиштираётган

бўлсада, лекин ўзлари тўйимли, калорияга бой, жануб офтобида пишган ўз буғдойи унига эмас, балки Россиянинг офтоб кўрмаган оқ унига кўникиб қолишган. Хуллас, туманда ун ишлаб чиқарадиган кичик заводлар, нон цехлари, колбаса тайёрловчи, терини қайта ишлаш корхоналари қурилса, қалашиб ётган маҳсулотларни ташиш учун темир йўл ўзи келади.

Ниҳоят, сўз таниқли актёрга берилди. У минбарга чиқиб, гап бошлашга энди чоғланганда, унга қишлоқ оқсоқолларидан бири Пирназаров шундай савол берди:

— Биз сизни жуда яхши биламиз ва ижодингизни севамиз. Сиз машҳур актёрсиз. Шогирдингиз Исмаи Хушев қайси театрда ишлайди? (Залда кулги.)

Актёр: — Исмаижон артист эмас, журналист. У «Иқтисод ва ҳаёт» журналининг бош муҳаррири...

САВОЛ: — Сиз нафақат театрда, балки телевидениеда ҳам ажойиб роллар ижро этгансиз. Сиз бош ролни ўйнаган қатор фильмларнинг муҳаррири, ташкилотчи ва ташаббускори бугунги номзодларнинг бири Ўрол Ўтаевдир. Шундай бўлгач, нега Ўрол Ўтаевга эмас, балки Исмаи Хушевга ишончли вакил бўлиб келдингиз? — дея мурожаат қилди элга машҳур Жомурод полвон.

Актёр: (И. Хушев қолиб, мени мақташга тушиб қетди.)

— Ўролжон менинг энг қадрдон укам. У телевидениенинг чинакам жонқуяри. «Ойнаи жаҳон»даги ўнлаб яхши кўрсатув ва видеофильмлар шахсан унинг ташаббуси билан кўйилган. Мен унга омад тилайман...

Кутилмаган, лекин адолатли саволлардан бир оз ўзини йўқотиб қўйган актёр Исмаи ҳақида ҳам умумий гаплар гапирди.

Ниҳоят, сўз шоирага берилди. У на мен, на Исмаи ҳақимизда бир оғиз ҳам сўз айтмай, битта шеър ўқиш билан кифояланиб, тезда зални тарк этди...

Исмаининг «ёшлар командаси» ҳам ўз вазифаларини аъло бажаришди. Унинг гапларини чапак, бошқа номзодларнинг сўзларини шовқин-сурон ва хуштаклар билан бўлиб туришди. Йиғилишни бошқарган масъул ходим Жўра Маманов охириги сўзни Чироқчи элининг оқсоқолларидан бири, меҳнат фахрийси Рамазон Алиқуловга берди.

Р. АЛИҚУЛОВ: — Азиз меҳмонлар! Гурурли, ориятбоз Чироқчи элига хуш келибсиз! Чироқчиликларда битта ўзига хос хислат бор: улар эгилганга эгилади — бурни ерга теккунча, кеккайганга кеккаяди — боши кўкка етгунча. Чироқчиликлар табиатан содда, лекин бир оз қувроқ. Улар бир қарашдаёқ одам танийди. Меҳмоннинг ниятига яраша жавоб қилади. Мени минбарга чиқишга ёш номзоднинг куракда турмайдиган ваъдалари мажбур этди. Чунки у бугун «чиройли» ваъдалари эвазига энг кўп чапак олди. Лекин у бу чапак ҳам унинг гапларидек ёлғон эканлигини ҳис этмади. Бугунги йиғинда унинг Чироқчини олти ойда газлаштираман, — деган гапи ҳаммасидан ошиб тушди. Мабодо, осмондан труба ёққанда ҳам Чироқчи олти ойда газлашмайди. Ука, ҳали ёш экансан, бироқ, эртарақ депутатлик дардига йўлиқибсан-да. Бир кун депутат ҳам бўларсан, лекин бу сафар эмас. Чироқчиликлар бу гал адашмайди. Уларнинг эл севган ўз номзоди бор...

* * *

Бизнинг команда укам Жабборнинг уйида жойлашгандик. Шу ўринда қарийб бир ой давомида кечани кеча, кундузни кундуз демай, беминнат хизмат қилган келиним Моможон ҳамда тандир-тандир иссиқ нон ёпган қайнонам Момохол момога алоҳида раҳмат айтгим келади.

12 апрель куни тинимсиз ёмғир ёғди. Натижада, ҳеч қаерга учрашувга бора олмай, уйда қамалиб ўтирдик. Кечга яқин элимизнинг оқсоқолларидан бири, Охунбобоев жамоа хўжалигига қарийб 30 йил раис бўлган, 70 ёшдан ошган бўлса-да, доимо кўзлари чақнаб турадиган зийрак отахон Абдулла Юсупов ҳузуримизга кириб келди. У бир оз ҳангомалашиб ўтиргач, «Ўролжон, бугун чимқўрғонлик дўстим, эл оқсоқоли Овлаёр бобонгнинг илтимосини бажарсак», — деди менга синовчан тикилиб. — У кўпдан буён сиз билан бир пиёла чой устида гурунг қилишни орзу қилади. Мана, ёмғир ҳам тинди. Бугун айни мавруди.

Биз уч киши бўлиб дўстим Қалқоннинг машинасида Овлаёр бобонинг қишлоғига йўл олдик. Овлаёр Қораев Абдулла Юсупов билан деярли тенгдош, у киши ҳам кўп

йиллар бригада бошлиғи, ҳосилот, ферма мудирини вазифаларида ишлаган обрўли инсон эканлигини эшитган бўлсамда, ҳечам суҳбатдош бўлмаганим.

Овлаёр бобонинг уйига кириб борганимизда аллақачон қоронғу тушган эди. «Сени кўрганимдан хурсандман, болам, — дея сўз бошлади Овлаёр бобо. — Адашмасам, сен яқинда 40 га кирасан. 1950 йилнинг ғалла ўрими мавсумида мен сизларнинг қишлоқларингизга райондан вакил бўлиб бориб, бир ой уйларингизда яшаб, тузларингизни еганман. Сен ўшанда 2—3 ойлик чақалоқ эдинг. Мана бугун қирчиллама йигит бўлиб, депутатлик курашида от солиб юрибсан. Отанг раҳматли элнинг орияти учун ўн кунлаб суришадиган мард, танти, бир сўзли инсон эди. Илоҳо, арвоҳи сенга мададкор бўлсин. Болам, менинг қишлоғимда 500 га яқин сайловчи яшайди. Улар сен билан фахрланишади. Телевизорда номинг чиқса ёки ўзинг кўринсанг, қишлоқда кўй сўйилади. Дангалини айтсам, сен бизнинг қишлоққа учрашувга келиб ўтирма. Бошқа участкаларни мустаҳкамлайвер. Яқинда номзодлардан Қодиров келиб, кўчангизни асфальт қилиб берайин, эвазига қишлоғингиз менга овоз берсин, деди. Мен унга бизнинг сайлайдиган ўз депутатимиз бор, у Тошкентда яшайдиган Ўрол Ўтаев, деб жавоб бердим...»

УСТОЗЛАР ТАШРИФИ

1990 йил 13 апрель кечқурун кутилмаганда бизнинг штабга икки буюк инсон — адабиётимиз жонкуяри, академик Матёкуб Қўшжонов ҳамда санъатимиз дарғаси — Ўзбекистон халқ артисти, профессор Таваккал Қодиров ташриф буюрди. Бирининг қўлида бир тахлам «Ўзбекистон маданияти» газетаси, иккинчисининг қўлида садаф билан нақшланган тор. Домла Қўшжонов газеталарни менга гутқазаркан, топган гул, топмаган бир боғ пиёз деганларидек, мен сенга 5 та газета олиб келдим, деди. Газетанинг 12 апрель сониди домланинг мен ҳақимдаги «Юрт фарзанди» номли ихчамгина мақоласи ҳамда расмим ўрин олганди. Бир пиёла чой баҳонасида ташкил этилган кичик даврада дўстим, ишончли

вакилларимдан Шухрат Жабборов сабри чидамади шекилли, қироат билан мақолани даврадагиларга ўқиб берди. Мақола шундай сатрлар билан бошланарди: «Халқимиз ошкоралик ва демократия шарофати билан ўзлигини англаб етмоқда. Қатағон йиллари йўқотилган маънавий қадриятларини тиклаб, ўз ҳақ-хуқуқларини талаб қилмоқда...

231-Чироқчи сайлов участкасидан жумҳурият халқ депутатлигига рўйхатга олинган номзодлар орасидан истеъдодли адабиётшунос Ўрол Ўтаевнинг номини учратиб беҳад қувондим...

Мен Ўролни талабалик йилларидан яхши биламан. У ўша пайтлардаёқ адабий жараёнга ўз муносабатини билдирад, кези келганда адабиёт илмидан сабоқ берувчи устозлар билан ҳам баҳслаша оларди...»

Ҳажман кичик бўлса-да, сермазмун мақола якунида: «... Чироқчилик сайловчилар ўз юртдошларига юксак ишонч билдиришиб, хато қилишмаган. Башарти, у депутат бўлиб сайланса, бундан ҳар икки томон манфаатдор бўлади. Биринчидан, сайловчиларнинг армонлари ушалса, иккинчидан, парламентимизнинг халқ олдидаги нуфузи янада ортади», деган сўзлар битилганди. Буюк ҳофиз ижросидаги «Доғман», «Ўхшайдику?», «Фарғона тонг отгунча» кўшиқлари даврага яна ҳам файз бағишлади...

Икки оқсоқолни дўстим Қалқоннинг уйига жойлаштирадиган бўлдик. Йўл-йўлакай икковларинг қандай учрашиб қолдинглар, аввал унчалик таниш эмасдинглар шекилли, дедим.

Редакцияларингда Норхўроз Раҳимов деган муҳаррир йигит бор экан. Ўша сабабчи бўлиб, бизлар домла билан танишиб қолдик, деди Таваккал ака. Мен ундан Чироқчига қандай борсак бўлади, десам, «шошманг, сизга шерик топиб бераман» дея, дабдурустдан Қўшжонов домланинг уйига кўнғироқ қилиб қолди. Домла ҳам сиздан хабар олишни ният қилиб юрган экан шекилли, иккаламиз тезда бизнинг «оқ тулпор»га ўтириб, қайдасан Чироқчи дея, йўлга тушдик. Ҳар иккала устознинг бир-бирига ўхшаш одатлари ҳам бор экан. Улар ҳар куни тунда бир, тонг саҳарда 1,5—2 соат кўчада сайр қилишни канда қилмас экан. Ўша оқшом тунги сайрга мен домлага, Қалқон Таваккал акага шерик бўладиган

бўлди. Домла сайрни бир оз гина-кудуратдан бошлади. — Кейинги пайтларда негадир ўзингни мендан олиб қочадиган одат чиқаздинг. Ёшинг ҳам қирққа бориб қолди. Бошқа шогирдларимдан кўра сендан умидим катта эди. Ўттизга кирмасданоқ докторликни ҳимоя қилади, деб ўйлардим. Ҳалигача номзодликдан дарак йўқ... Узоқ ўйлаб кўриб, шундай хулосага келдим. Барчасига ўзим айбдор эканман. Менда шогирдларимга нисбатан талабчанлик етишмас экан.

Акаларинг Маҳмуджон, Меҳлиной, Аҳмад Аъзам ҳам адабиётга лов этиб, ўз айтар сўзи билан кириб келганди. Уларни ҳам ҳавас билан шогирдликка олгандим. Ҳар учаласи ҳам «талантли ялқов» бўлиб чиқди. Сен ҳам акаларингнинг йўлидан кетаяпсан.. Аслида «талантли ялқовдан, талантсиз меҳнаткаш» яхши экан. Битта шогирдим бор, уни талантсиз дея олмайман, лекин ўта меҳнаткаш. У 50 бет ваъда қилиб, муддатидан олдин 100 бет ёзиб келади. Шу кунларда 700 бетлик докторлик диссертациясини ёзиб тугатди. Унинг тенг ярмини қисқартириш билан оворамиз...

— Домла, мен бир воқеа сабаб илмдан бир оз совутанман.

— Хўш, хўш, — деди домла бир оз сергакланиб.

— «Танқид ва услуб» босилиб чиққан кезлар. Китобга кетма-кет 4 та ижобий тақриз эълон қилинди. Барча минимумларни топшириб, диссертация ички муҳокамасидан ўтгач, гўё осмонда учиб юрган онларимда, жараённи ўрганиш мақсадида битта оғайнимнинг диссертация ҳимоясига бордим. Ҳимоя олдида 2 та ҳамфикр фан докторини учратиб қолдим. Улардан бири гап бошлади: — Китобингни ўқидим, баҳоси бир тийинга қиммат. Унда Қўшжонови 55 марта, мени бор-йўғи бир марта танқидий мисол учун тилга олибсан.

— Китоб асосан Матёқуб аканинг ҳаёти ва ижодига бағишланган бўлгач, унинг ўрнига кимни тилга олишим керак...

— Шунга яхши билгинки, бизлар тирик турсак, сени ҳимоя қилдирмаймиз, — деди у зарда билан.

Мен ҳам қўлимни дуога очиб, бўлмаса сизлар ўлгандан кейин ҳимоя қиламан, дея ўзимни улардан четга олдим.

— Чакки қилибсан, бу қилиғинг бургага аччиқ қилиб, кўрпани ёққандай гап. Ҳимояда 2 киши қарши турса, бу табиий ҳол. Ҳатто 3 та қарши бўлса ҳам ўтиб кетардинг. Мен сенга битта «сир»ни очай. Мен 15 йилдан буён адабиёт бўйича

Москвадаги Олий Аттестация комиссияси вакилиман. Адабиётга оид Ўзбекистондаги барча диссертациялар менинг маслаҳатим билан тасдиқланади.

Энди илмдан кечиб бутунлай арбоб бўлиб кетмоқчимисан?

— Йўқ, ҳимоя қилиш ниятим йўқ эмас. Лекин адабий танқиддан эмас, фольклор ёки телевидение соҳаси бўйича.

— Маъқул. Фольклор муаммоларига оид тадқиқотларингда ҳам янгича қарашлар мавжуд. Айниқса, Шеробод бахшичилик мактаби деярли қўл урилмаган соҳа...

Депутатлик баҳонасидаги суҳбатдан сўнг орадан 4—5 йил ўтди. Барибир расмий равишда диссертация ёзиб, уни ҳимоя қилмадим. Лекин домлага берган ваъдаларимнинг бир қисмини бажардим. Фольклор муаммоларига бағишланган «Дунёга тенгдош хазина» монографиям чоп этилди. Ушбу асар адабий жамоатчилик томонидан эътироф этилиб, 1995 йилда Халқаро Маҳмуд Қошғарий мукофотига сазовор бўлдим.

1996 йилнинг кузида совриндор китобга дастхат битиб, ёнига ҳали чоп этилмаган «Бахшилар сардори» кўлөзмани кўшиб, домланинг ҳузурига бордим. Домла китобни варақлаб чиққач, «Эҳтимол, сенинг йўлинг тўғридир. Куруқ, расмий диссертациядан кимга нима фойда. Кутубхонанинг бир чеккасида сарғайиб ётарди. Ўқимишли тилда ёзилган китобни қанча зиёли, талаба, адабиёт мухлиси ўқийди. Сендан мингдан-минг розиман. Чироқчида айтган аччиқ гапларим учун узр сўрайман. Бу ишингни изчил давом эттир. Икки йилда битта китоб ёзсанг, ўнга диссертациядан афзал». Мен домлага «Бахшилар сардори»нинг кўлөзмасини қолдириб, у киши билан хайрлашдим. Орадан икки кун ўтгач, домла сўз боши тайёр эканлигини айтиб, кўнғироқ қилди.

Домла «Тадқиқот ва камолотнинг машаққатли йўли» номли сўз боши ёзиб қўйган экан. Унда шундай сўзлар битилганди: «Эътиборингизга ҳавола этилаётган замонавий бахши-шоирларнинг етакчиси, марҳум Қодир Раҳим ўғли ижодига бағишланган мазкур илмий ва холис тадқиқот ҳам сизларни бефарқ қолдирмайди, деган умиддаман».

Атоқли олим М. Қўшжонов билан устоз-шоғирд сифатида самимий муносабатимиз, у киши умрининг охиригача давом

этди. Домла шу йилларда қирққа яқин катта-кичик китоблар чоп эттирди. Уларнинг барчасини ўқиб, деярли кўпчилигига ўз муносабатимни билдирдим. Шу тариқа «Адабиётимиз жонкуяри» ижодий портретдан ташқари 15 дан ортиқ тақриз ва мақолалар ёзиб, матбуотда чоп эттирдим. Домла ҳам менинг ижодимга бефарқ қарамади. Китобларим юзасидан 4 та мақола чоп этди. Домлани хотирлаш баҳонасида унинг ўзига хос маҳорати ҳақида қисқача тўхталмоқчиман.

Адабий тур ва жанрлар кўп, улар тинимсиз ҳаракатда. Шу боис адабиёт ўз майдонига кириб келган ҳар бир ёзувчининг ижодини холис таҳлил қилиб берадиган, ҳар бир асарга етук дид, донолик ва жонкуярлик билан ёндашадиган, унинг қийматини адолатли тарзда белгилай оладиган ҳакамларга, заршуносларга, яъни адабий танқидчиларга катта эҳтиёж сезади. Бу адабиёт заршунослари ҳар бир ёзувчининг ютуқлари нимада, ҳали забт этмаган чўққилари қайси, унинг йўл қўйган камчиликлари нималардан иборат эканлигини далиллар билан исбот қилиб берадилар.

Адабий танқидчи ва адабиётшунос сифатида ўзига хос мактаб яратган Матёқуб Қўшжонов адабиётимиз бахти учун туғилган серқирра, илм доираси кенг олимларимиздан эди.

Ўзбек адабиётида бирор муҳим муаммо, бирор йирик ёзувчи йўқки, бу ҳақда олим ўз мулоҳазаларини билдирмаган бўлсин. Матёқуб Қўшжоновнинг адабий-танқидий қарашлари асосан икки соҳада тўла намоён бўлган. Олимнинг танқидчилик билан назарий масалаларни муштарак ҳолда қўллай олиш маҳорати «Ижод сабоқлари», «Маъно ва мезон», «Талант жилолари» китобларида ёрқин кўзга ташланади. «Ойбек маҳорати», «Абдулла Қодирийнинг тасвирлаш санъати», «Абдулла Қаҳҳор сатираси» асарларида маҳоратшунос олим эканлигини тўла намоён этган. Унинг қирқ беш йиллик адабиётшунослик фаолиятига назар ташласак, унинг асосий тадқиқот манбаи ўзбек адабиётининг шаклланишига улкан ҳисса қўшган А. Қодирий, Ойбек, А. Қаҳҳор каби атоқли ёзувчилар ижоди эканлиги яққол кўзга ташланади.

Тадқиқотчи А. Қодирий, Ойбек, А. Қаҳҳор ҳақидаги тадқиқотларида уларнинг ўзига хос санъатини очиб бериш билан бирга, ўзбек адабиётшунослигининг таркибий қисм-

лари бўлган қодирийшунослик, ойбекшунослик ва қаҳҳор-шуносликни янги босқичга кўтарди. Олимнинг Ойбек ижодига бағишланган илк тадқиқотлари бундан олтмиш йил илгари яратилганди.

Матёқуб Қўшжонови адабий жамоатчиликка танитган илк мақоласи Ойбекнинг «Кутлуғ қон» романи ҳақида эди. Танқидчи ва олимлар томонидан жуда кўп марта қаламга олинган бу машҳур романни домла ўзига хос янгича бир усул билан тадқиқ қилган. Йўлчи образини илмий мантиқ асосида гуё қайтадан яратган эди.

Олим «Ойбек романларида характерларни тасвирлаш маҳорати» номли илк китобида ўзбек адабиётшунослигида биринчилардан бўлиб маҳорат масалаларини талқин қилди. Ўз фикрларини баён этишда ўзига хос йўл излаётганини амалда кўрсатди. Айниқса, бу тадқиқот Ойбек романларидаги образларнинг ривожини ижтимоий муҳит, шароит билан чамбарчас боғлиқ ҳолда текшириш нуқтаи назаридан ўзбек адабиётшунослигида янгилик бўлди.

Бу тадқиқотнинг ойбекшуносликка қўшадиган кашфларидан яна бири шундаки, муаллиф ёзувчилик санъатининг энг асосий ва муҳим томони бўлган характер яратиш маҳоратини текширишни танлаган ва бу мураккаб масалани тўғри ҳал қилган.

У Ойбек асарларидаги характерларнинг шаклланиши диалектик бирликда юз беришини, бу ҳол ёзувчи маҳоратининг ўзига хос томонларидан бири эканлигини конкрет мисоллар билан кўрсатишга эришди.

Шу боис, «Ойбек маҳорати»нинг яратилиши ойбекшуносликни янада юқори босқичга олиб чиқди, деб бемалол айтса бўлади. Демак, М. Қўшжонов бу асари билан адабий ҳодисага фақат назарий олим кўзи билангина эмас, балки санъаткор кўзи билан қараш, илмий тафаккурни бадиий тафаккур билан диалектик алоқада олиб бориш намунасини яратди.

Улкан ёзувчи «А. Қодирийнинг тасвирлаш санъати»ни биринчи марта атрофлича текшириб, илмий муомалага олиб кирганлардан бири ҳам Матёқуб Қўшжоновдир. Олимнинг қодирийшуносликка қўшган хизматларидан яна бири А. Қодирийни нафақат ўзбек, балки Ўрта Осиё романчи-

лигининг асосчиси эканлигини маҳорат билан исбот қилишидир.

Олимнинг ўзига хос таҳлил қилиш санъати А. Қаҳҳор ижодига бағишланган тадқиқотларида янада бўртиб кўринади. Абдулла Қаҳҳор ижодини таҳлил этишда асосий диққат-этиборини асосан бир нуқтага — Абдулла Қаҳҳор асарларида ёзувчининг ижодий принциплари нималардан иборат эканлигини кўрсатиш ва шу асосда ёзувчининг ўзига хос услубини очиб беришга эришган.

Олимнинг Саид Аҳмад, Шухрат, О. Ёқубов, П. Қодиров, Т. Қаипбергенов, Ҳ. Фулом, Ш. Холмирзаев, Ў. Усмонов, Ў. Умарбеков, Ў. Ҳошимов, Э. Самандар, О. Мухтор, Тоғай Мурод ва бошқа адибларимизнинг ёзувчилик маҳорати, ижодининг ўзига хос қирраларини очишга бағишланган адабий портретлари ҳам нозик кузатишларга бойлиги, таҳлилнинг пухталиги билан ўқувчи эътиборини ўзига жалб этади.

М. Қўшжонов китобларини кўздан кечиран экансиз, яна бир ўзига хосликка — образларни адабиётшунослик йўли билан қайтадан яратиш усулига дуч келасиз. Тадқиқотчи «Ўтган кунлар», «Меҳробдан чаён», «Кутлуғ қон», «Навоий», «Сароб», «Синчалак», «Улуғбек хазинаси», «Юлдузли тунлар», «Олтин зангламас», «Одам бўлиш қийин», «Машғал», «Диёнат», «Жалолиддин Мангуберди», «Гирдоб», «Сўнгги бекат», «Қиёфа», «Баҳор қайтмайди», «Отамдан қолган далалар» асарларидаги характерларни худди шу усулда — асар қаҳрамонларини бўлақларга бўлиб ташлаб текшириб, адабиётшунослик йўли билан қайта яратди.

* * *

Сайловга икки кун қолганда штабимизга М. Горький жамоа хўжалигида яшовчи синфдош дўстим Ибодулла Абдуллаев кириб келди. У бир неча виждонсиз тарафдорларнинг ташаббуси билан ўзи яшайдиган хўжалик 100 фоиз Гофур Қодировга овоз бераётганини, улар уялмай Қуръони каримни ўртага қўйиб, ваъда берганини айтиб, менинг олдимда қаттиқ хижолатли эканлигини баён этди. Лекин шундай бўлса-да, бизнинг қариндош-уруғ, кўпчилик зиёли-

лар сизнинг тарафингизда. Эртага эрталаб бизнинг дашт участкамиз «Бўронжуз»га борайлик, у ерда 2 та мактаб бор. У ерда учрашув ташкил этсак, 50—60 та овоз йиққан бўламиз, деди. Эртасига тинимсиз ёмғир ёғиб турган бўлса-да, қишлоқдаги ўрта мактабда учрашув ташкил этдик. Сайлов кунги сана-санада мактабдаги учрашувимиз ўз самарасини бериб, «Бўронжуз»дан 45 та овоз олдик. Агар шу овоз менга эмас, Қодиров ҳисобига ўтса, у иккинчи ўринни эгаллаши ҳам мумкин эди.

Учрашувлардаги яна бир воқеа умримнинг охиригача эсимдан чиқмаса керак. Сайловга атиги бир кун қолганда «Қизил юлдуз» ва М. Горький хўжаликлари чегарасидаги бир қишлоққа учрашувга бордик. Баҳор ойи бўлгани боис Қашқадарё пишқириб оқарди. Биз «Қизил юлдуз» жамоа хўжалиги чегарасидамиз. Қишлоқ клубида Тошкентдан келган иззатли меҳмон, академик Матёкуб Қўшжонов босиқлик билан сўзлар, Ўзбекистон халқ артисти Таваккал Қодиров ёниб куйларди. Бир пайт дарёнинг нариги қирғоғида 30—40 та одам пайдо бўлди. Уларнинг аксарияти хотин-қиз, ёш бола ва қариялар эди. Уларнинг бир қисми сув кечиб кела бошлади. Қария ва ёш болалар мўлтирашиб, биз томонга нажот билан тикилишарди. Уларнинг илтижоли боқишларига чидай олмаган шоир дўстим Икромжон биринчи бўлиб шимининг почасини қайирганича сув кечиб, нариги қирғоққа интилди. Унинг изидан шогирдларим Рамазон, Мажид, Ҳоликул ва Эркинлар дарёнинг нариги қирғоғидаги қария ва ёш болаларни елкасига орқалаб, биз томонга олиб ўтишди... Ана шу ҳодисалар сабаб, мен номзодлик чоғимда ваъда бермаган бўлсам-да, район ҳокими Рашид Норбўтаевнинг ёрдами туфайли 1992 йилда икки хўжалик орасида кўприк қурилиб, ишга туширилди. Натижада, қишлоқ аҳлининг асрий орзуси амалга ошди.

* * *

Сайлов арафасида эрталаб соат 10 да пахта заводида маслаҳат кенгаши бўлар экан, — деган хабар келди. Мен у ерга етиб борганимда, райкомнинг собиқ биринчи котиби Толмас Тиллаев, «Москва» совхозининг директори Усмон

Раҳимов, район коммунал хўжалигининг бошлиғи Нормўмин Маҳматқулов ҳамда депутатликка уч номзод — Жўра Боймиров, Эшдавлат Усанов ҳамда Эгам Шерматовлар кутиб туришарди. Мен улар билан самимий кўришдим.

— Ҳамманг ўзаро курашда чарчагансизлар, бугун даштга чиқиб дам оламиз, — деди Толмас ака.

Барчамиз машиналарга ўтириб Чироқчининг дашт зонасига қараб йўл олдик. «Кўкдала»дан ўтиб, янги очилган «Наврўз» совхози ҳудудига бурилдик. Шинам қурилган ҳовлига кириб борганимизда, у ерда бизни яна бир неча район фаоллари — Эсон Каримов, Бойсафар Жовлиев ҳамда хонадон соҳиби, совхоз директори Жумабой Бойбеков кутиб олишди.

Ҳаво булут, ёмғир томчилаб тургани боис барчамиз уйга кирдик. Ичкарида дастурхон чиройли безатилган, унда баҳор ноз-неъматларининг барчаси муҳайё эди. Тезда лаганларда барра қовурдоқ ва ширвоз шўрва келтирилди. Шишалар очилиб, пиёлаларга қуйилди. Даврани Нормўмин Маҳматқулов бошқарди. Ҳамма бир оз қизишгач, собиқ биринчи котиб Толмас Тиллаев салмоқлаб гап бошлади: «Қариндошлар, бугун бу ерга эзгу мақсад билан йиғилдик. Ўртада бегона йўқ. Дангал айтадиган бўлсам, ҳар биринг бемалол битта районни бошқаришга қурби етадиган кадрсизлар. Мана, сайловга ҳам уч кун қолди. Кучларни бирлаштирмасак, ўртадаги улоқни «бегона»лар илиб кетади. Айниқса, шахри-сабзлик йўл қурувчи Ғофир Қодиров билан Исмат Хушевни анча хавфли дейишяпти. Бобойдан (Янгибой Жўраев) кўрқмасак ҳам бўлади. Лекин эшон (Ҳамид Раҳматуллаев) ҳам анойилардан эмас. Район марказидаги учта участка тўлиқ унга овоз берса керак. Аммо биз бирлашсак, ҳеч ким бас кела олмайди. Ҳозирги вазият эса Криловнинг машҳур масалидаги воқеани эслатяпти...»

Жуда тўғри таклиф, деди тўрда ўтирган Ашур Бердиқулов. Менимча, Эшдавлат Усанов ёки Жўра Боймиров учун кучларни бирлаштирайлик. Эшдавлат кучли иқтисодчи. У депутат бўлса, камида битта район раҳбари бўлади. Жўра ака эса адолатпарвар инсон.

— Менинг дилимдагини топиб айтдингиз. Ҳақиқатан ҳам Эшдавлатни қўлласак, у Чироқчининг келажagini белги-

лайдиган кадр бўлиб етишади, — деди уй эгаси Бойбеков.

— Менимча, Ўрол Ўтаевни танласак адашмаймиз. У ёш, шу билан бирга республика миқёсидаги таниқли шахс, — деди Эсон Каримов босиқлик билан.

Ўролжон депутат бўлиши шарт эмас, у барибир республикада обрўли одам. Журналистдан район, область миқёсидаги раҳбар чиқиши қийин. Энг муносиб номзод Эшдавлат. Гапни чўзмасдан бир қарорга келайлик, — деди Ашур ака.

Иложи бўлса, бугуннинг ўзида Ўрол билан Эгам сайлов комиссиясига ариза бергани маъқул. Эгамга «Қизил юлдуз»даги битта қишлоқдан бошқа ҳеч ким овоз бермайди. Ўролжон нимага ишониб бу ерга келган. Мен ҳалигача яхши тушунмаяпман, — деди. Ўзининг қишлоқдошлари (Охунбобоевдаги учрашувни кўзда тутиб) унга қандай муносабат билдирди. Кейинги сайловда унинг атрофида маҳкам бирлашамиз, деди Ашур Бердиқулов. Сўнг таклифимни овозга қўяман, — деди у мағрур ҳолда. Маъқуллаймиз, деб жўр бўлишди кўпчилик. Эсон ака ва Бойсафар қарши бўлди. Нормўмин Маҳматқулов, Усмон Раҳимов бетараф эканлигини билдирди.

Бойбеков пиёлаларга ароқ қуйиб: «Мен икки номзод — Эшдавлат Усанов ҳамда Жўра Боймиров галабаси учун қадаҳ кўтараман», — деб таклиф киритди. Унинг гапини кўпчилик чапак билан маъқуллашди. Ҳаммасига жим чидадим, охириги таклиф менга ёмон таъсир қилди. Қўлимдаги ароқни бир чеккага тўкиб ташлаб, бугунги меҳмондорчилик учун ҳаммаларингга раҳмат, — дея ўрнимдан турдим.

— Ҳа, Ўролжон, — деди Толмас ака бироз хижолат бўлиб.

— Ариза ёзгани, — дедим мен киноя билан.

Менга қўшилиб Эсон Каримов ҳам ўрнимдан қўзғалди. Бир оздан сўнг оёқяланг ҳолда олдимга Бойсафар Жовлиев етиб келди. Қолганлар эса ўрнимдан ҳам қўзғалмади.

Бойсафар акадан ҳеч бўлмаса Еттитомгача элтиб кўйишни илтимос қилдим. У қишлоққа борасизми ёки районга, деди ҳовлиқиб. У ҳамон ҳаяжонини боса олмасди.

— Албатта, районга-да, — дедим. — У ерда мени ҳақиқий маслакдош дўстларим кутяпти...

Ниҳоят, 15 апрелга белгиланган қайта сайловлар кунига ҳам етиб келдик. Шу куни эрталаб Тошкентдан яна бир нечта меҳмон — ён қўшним, профессор Некбой Раҳматов, хотини Раҳимахон, қадрдон акаларим Муҳаммад Усанов, Нурқул Ибрагимов ҳамда турмуш ўртоғим Гулбаҳор етиб келишди.

Биз ишончли вакилларим билан ҳеч жойга чиқмасдан, дам олишга қарор қилдик.

Кечки саккиз-тўққизлардан бошлаб бирин-кетин сайлов участкаларидан маълумотномалар кела бошлади. Биринчи хабар М. Горький сайлов участкасидан келди. Энг кўп овоз — 1357 та Ғофир Қодировга. Менга атиги 68 та. Иккинчиси «Москва» сайлов участкасидан. Энг кўп овоз Янгибой Жўраевга — 1066 та. Менга эса 40 та. Учинчиси, тўртинчисида ҳам аҳвол деярли бир хил. Бу хабарлардан ҳаммамизнинг кайфиятимиз тушиб кетди. Мен аламимдан қўшним Некбой акага ташландим.

— Мен бугун тонг саҳар Тошкентга йўл оламан. Хотинларни олиб келган бўлсангиз, уларни олиб кетиш ҳам сизнинг бўйингизда...

— Хўп бўлади, — деди Некбой ака ерга боққанича.

Кеч соат ўн бирда бизнинг кўчани қийқирик, чапак босиб кетди. Жияним Маҳмарежаб, қайним Муродилла, шогирдим Эркин ҳамда божам Неймат мени биринчи бўлиб табриклашди. Ҳаммамиз ҳайрон. Маълум бўлишича, мен учун ҳал қилувчи овозни Охунбобоев сайлов участкаси берибди. Уларнинг 1638 та овози мени 7-ўридан бира тўла 2-ўринга олиб чиқибди. Оқибатда Жўра Боймиров ва мен 2-босқичга чиқибмиз.

16 апрель куни эрталаб «Олға» газетаси редакциясига бориб, рақибим Жўра Боймировни дастлабки ғалаба билан табрикладим. Бир-биримизга омад тилаб, хайрлашдик.

Ҳақиқий ғолибни аниқлаш учун қайта сайлов куни 22 апрель — якшанба кунига белгилангани маълум бўлди. Шу куни рақибларимдан Ҳамид Раҳматуллаев ҳамда Янгибой Жўраев мени табриклагани келишди.

Эшдавлат Усанов билан Эгам Шерматов мени табрик-лашга буйни ёр бермаган шекилли, қорасини ҳам кўрсатмади.

22 апрелда ўтказилган қайта сайловда сафдан чиққан номзодларнинг деярли барча овозлари менинг ҳисобимга ўтгани маълум бўлди. Рақибим Жўра Боймиров аввалги турда олган овозларини сақлаб қолибди, холос. Сайлов натижасига кўра умумий ҳисоб 76 га 22 бўлиб, менинг фойдамга ҳал бўлди.

* * *

Сайлов баҳонасида ўттиз йиллик қадрдон дўстим, ишончли вакиларимдан бири Шухрат Жабборов фаолияти ҳақида қисқача тўхталиб ўтмоқчиман.

Одатда, ҳар бир расмий учрашувда 8 та номзоднинг 20 дан ортиқ ишончли вакиллари иштирок этарди. Уларнинг ҳар бири обрўли, гапга чечан инсонлар эди. Лекин сайловчиларнинг аксарияти таниқли журналист, жуссаси кичик бўлса-да, нутқи залворли, сўз устасини минбарга чиқишини интизорлик билан кутишарди. Беназир нотик, овози равон, образли, таъсирчан нутқи билан чироқчиликлар меҳрини қозонган инсон Шухрат Жабборовдир. У минбарга чиқиши билан нимаси биландир сайловчиларни сеҳрлаб оларди, теша тегмаган, халқона гаплари ҳар гал ўқдек мўлжалга етиб борарди.

У нутқида номзодларнинг ҳеч бирини камситмас, аксинча, кўкка кўтариб мақтарди. Сўзининг охирида ора-ларингда яна бир камтар номзод бор. У таниқли тележурналист, адабиётшунос олим, жамоат арбоби, энг муҳими, чироқчиликлар фаҳри — Ўрол Ўтаевдир. Унинг иккита ютуқ томони бор. Пойтахтда яшайди, иккинчидан, нуфузли идораларнинг бирида раҳбарлик лавозимида ишлайди. У истаган вазирлик ва идораларга бемалол кириб чиқиб, чироқчиликлар дардига даъво топа олади. Шу боисдан уни сайласанглар, ҳечам адашмайсизлар, дея маърузасини тугатарди...

Рақибим Жўра Боймировнинг уйи бизнинг қўналғага атиги 500—600 метр бўлса-да, унинг тарафидан мени ғалаба

билан табриклашга келмади. Шу куни тунда гаройиб ҳодиса юз берди. Эрталаб ўрнимиздан турсак, менинг командагош дўстларимнинг (асосан, Тошкентдан келган меҳмонлар) бирорга ҳам оёқ кийими йўқ эди. Барчаси рақибимнинг одамлари томонидан ўғирлаб кетилганди. «Қашқадарёсвет» бирлашмаси Бош директори, укам Исоқ тезда бунинг йўлини топди. Барча меҳмонларнинг оёқ кийим размерларини ёзиб олиб, район марказига бориб, барчамизга оёқ кийим олиб келди. Шу куни пешинда барча хайрихоҳ, фидойи юртдошларимга бир пиёла чай бериб, уларга миннатдорчилигимни билдирдим.

24 апрель куни Тошкентга етиб келиб, оила аъзоларим ва дўстларим билан 40 ёшга тўлганимни нишонладик. Депутат этиб сайланганим юбилейимга ўзига хос совға бўлганди...

ЧИРОҚЧИДАГИ ТАРИХИЙ ВОҚЕА

Чироқчи мен учун нафақат киндик қони тўкилган юрт, балки республика парламентиغا илк бор вакил этиб сайлаган ҳудуд ҳам ҳисобланади. Ҳар гал Чироқчининг танти, ориятли, бир сўзли одамлари билан дийдорлашар эканман, беихтиёр 1990 йилги сайловда ҳамюртларимнинг энг муҳим топшириғи кўз олдимга келаверади...

Бу борада ҳам омадим бор экан: «Пахта иши» деган тавқиланатни халқимиз бўйнидан олиб ташлашдек савобли ишга шахсан Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов бошқош бўлдилар. Айтиш мумкинки, истиқлолга эришиш мақсади билан ўзбекнинг юзини ёруғ қилиш истаги бир-бирига уйғунлашиб кетди.

Бугунги ёруғ кунларимизда шундай дориламон замонга етиб келгунча мамлакатимиз бошидан кечган неча-неча қора кунлар, албатта фарзандларимиз учун чўпчакдек туюлиши мумкин. Хусусан, мустабид тузум умри оёқлаётган маҳалларда миллатимиз шаънига, қадр-қимматига қаратилган бўҳтонун уйдирмалар ҳали-ҳануз қалбимизни ларзага солади.

Ёшларимиз бугунги дориламон кунларга не бир азоблар эвазига эришганимизни чуқурроқ англасин, ватанимизни,

истиқлолимизни асрашда собитқадам бўлсин, дея хотираларни қоғозга туширдим.

Шахсан Президентимизнинг топшириғига биноан 1990 йил 26 октябрда Республика Олий суди ва Прокуратурасининг кўчма Ҳайъат йиғилиши «Пахта иши» бўйича энг кўп жабр кўрган туман (110 киши қамалган) — Чироқчида ўтказиладиган бўлди.

Чироқчидан сайланган Олий Кенгаш депутати ҳамда кўчма Ҳайъат йиғилишини ёритувчи тележурналист сифатида мен ҳам бу тadbирда иштирок этадиган бўлдим. 26 октябрь эрталаб «Тошкент — Шаҳрисабз» рейси билан махсус самолётда ўттиз кишилиқ гуруҳ билан Чироқчига йўл олдик. Самолёт салонининг ўнг томонида Олий суд раисининг биринчи ўринбосари бошчилигида «оқловчи»лар, чап тарафда республика прокурорининг ўринбосари бошчилигидаги «қораловчи»лар гуруҳи жой олганди.

Шаҳрисабзга етиб боргунимизча улар бир-бирига ёвқараш қилиб кетишди. Қораловчилар гуруҳи бу эзгу ишга ҳамон ишончсизлик билан қараётгани, қамалганларнинг барчаси остонаси тиллога айланган «хавфли кишилар» дея ўйлаётгани яққол сезилиб турарди.

Самолётдан тушгач, эрталаб соат 9 да махсус машинада Чироқчи район партия комитети биносига йўл олдик. Меҳмонларни биринчи котиб Рашид Норбўтаев бошчилигида район раҳбарлари кутиб олишди. Кун тартибини Республика Бош Прокурорининг ўринбосари В. Донцов белгилади: у чироқчилик жабрдийдалар рўйхатини қўлга олиб, улардан район маркази ва унинг атрофида яшовчи 3 та фуқарони саралаб, яшаш шароитини ўрганадиган бўлди. Ишни Андижон пахтачилик институтини тамомлагач, Чироқчи пахта тозалаш заводида тўрт ой ҳам ишламасдан қамоққа олинган Неъмат Шукуров, Охунбобоев жамоа хўжалигининг собиқ бош бухгалтери Йўлдош Бозоров, Файзулла Хўжаев жамоа хўжалигининг собиқ директори, қишлоқ хўжалик фанлари номзоди Муродилла Обиддиновларнинг яшаш шароитини текширишдан бошладик.

Текширувни Неъмат Шукуров уйдан бошлашди. У заводга қарашли бир хонали ётоқхонада яшар экан. Ҳали фарзанд кўрмаган хотини ва бир кўзи ожиз онаси бизни

дод-фарёд билан қарши олди. Чунки у ҳали қамоқдан қайтмаган экан. Уйда на телевизор, на музлатгич бор. Кўрпа-ёстиқлар сандиқ устига тахланган. Ўртага битта хонтахта кўйилган. Барча жараёнлар телелентага муҳрланди. В. Донцов одам тугул, ҳайвон яшашга ор қиладиган аҳволдан таъсирланиб, унинг уйи остонасидан бир мўралаб, ичкарига киришга журъат этмади.

Собиқ директор М. Обиддинов эски ҳаммомнинг биқинида жойлашган ҳовлида (атиғи 4 сотих) икки келини билан яшар экан. Тўрт хоналик уйчаларда одам диққатини тортадиган деярли ҳеч нарса кўзга ташланмасди. Хоналардан биттаси китобга лиқ тўла.

Ёши эндигина 45 дан ошган бўлса-да, кўринишидан 60 дан ошган қарияни эслатувчи Муродилла ака қамоқдаги «саргузашт»ларини сўзлаб берди. Тошкентдай жойда тинчгина яшаб туриб, халқимга нафим тегсин, дея юртига келган олимнинг кўрган оқибати шу бўлдимиз, дея кўзёш тўкди...

В. Донцов ва унинг гуруҳи собиқ директорга ҳеч нарса дея далда беролмай жимгина изига қайтишди.

Собиқ бош бухгалтер уйдаги ҳангомалар ҳаммасидан ошиб тушди. Йўлдошнинг онаси Қурбон момо иккита невараси билан том устини суваш учун қазилган лойҳандақ бошида ўтирган экан. У лой қўллари билан Бош прокурор муовини ёқасига ёпишди.

— Уйимдан икки кундан буён чакки томиб ётибди. Ўғлимни қачон озод қиласан. Илоё, галстук таққан бўйнинг узилсин...

Йиртиқ иштон кийиб олган неваралари қўлига илинган нарсани уларнинг шериклари томон улоқтирди. Улар бир амаллаб қочиб қолишди.

Ноҳақ жабр кўрганларнинг аксарияти Чироқчининг дашт зонасида яшашади. У ерга махсус тайёргарлик билан боришимизга тўғри келади. Ичимлик суви 30—40 метр чуқурликдан эшак билан махсус идишда олинади. Шўр бўлгани учун уни барибир ичиб бўлмайди. Масофа ҳам анчагина узоқ. «Кўкдала» биз турган жойдан 60, «Шўркудук» эса 110 километр. Қишлоқларда девор йўқлиги боис, улар мол ўғриларидан кўрқиб, ҳар бир хонадон уйда 2 тадан ит сақлайди... Бош прокурор ўринбосари бу ҳолатни кўз олдига

келтириб тошдек қотиб қолди. Сўнг ерга қараганча шундай деди: «Менимча, у ерларга боришимизга ҳожат йўқ. Қолган масалалар Олий суд Ҳайъатининг йиғилишида ойдинлашади.» Йиғилиш соат 12:00 да бошланадиган бўлди.

Қизгин баҳс-мунозараларда республика прокуратураси вакиллари ҳам Олий суд Ҳайъати қарорини маъқуллашди. Фақат В. Донцов Чироқчининг собиқ биринчи котиби Толмас Тиллаевнинг тўла оқланишига эътироз билдирди. 30 дан ортиқ чироқчилик уруш ва меҳнат ветеранининг Т. Тиллаевни оқлаш тўғрисидаги илтимосномаси, унинг касаллик варақаси, деярли барча собиқ хўжалик раҳбарларининг бизни қўшиб ёзишга мажбур қилган Тиллаев эмас, балки охириги икки йилда Қашқадарёга пахта терими пайтида Марказдан вакил бўлиб келган раҳбар эканлиги қайд этилган «Тушунтириш хатлари» асосида собиқ биринчи котиб номи ҳам оқланадиганлар рўйхатига киритилди...

Шу куни соат 5 да минг кишилик залда 110 та чироқчилик тақдирини оқлаш ҳақидаги қарор ўқиб эшиттирилди. Йиғилишда чироқчиликлар номидан сўз олган уруш ва меҳнат фахрийси Аҳмад Маҳмадустов шундай деди: «Чироқчидаги бугунги тарихий воқеанинг ташаббускори ва ижрочиси Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримовдир. У киши Қашқадарёда биринчи раҳбар бўлиб ишлаган йилларда ноҳақ жазоланган чироқчилик жабрдийдаларнинг бир нечтасини уйига бориб кўнгил сўраганига, яқин йилларда уларнинг юзи ёруғ бўлади, деган ишончли гапларига шахсан ўзим гувоҳ бўлганман. Мен ҳам жабрланганларнинг кўпчилигини яхши танирдим. Уларнинг аксарияти ҳалол меҳнати, ташкилотчилик лаёқати билан элда обрў топган кишилар эди...»

Шунингдек, йиғилишда сўз олган эл оқсоқолларидан Равшан Жўраев, Усмон Ҳамроевлар ҳам Президентимизга ўз миннатдорчилигини билдирдилар.

Шу баҳонада ҳаёт йўли, тақдири бир-бирига жуда ўхшаш икки инсон ҳақида қисқача тўхталмоқчиман.

Файзулла Хўжаев номли совхознинг собиқ директори Муродилла Обиддинов, «Чорвадор» совхозининг собиқ директори Тўлқин Ниёзов иккаласи ҳам Қашқадарё фарзанди, иккаласи ҳам 60-йилларда Қишлоқ хўжалик инсти-

тутида таълим олишган. Сўнгра сиртдан аспирантурада ўқиб, бир неча йил талабаларга дарс беришди. 70-йилларнинг охирида кетма-кет қишлоқ хўжалик фанлари номзоди бўлишди. Ҳар иккаласи кўп фарзандли оила бошлиқлари эди. Иккаласи ҳам тинч, осойишта пойтахтда яшайвериши мумкин эди. Бироқ, 70—80-йиллардаги Чироқчининг ташаббускор райкоми Толмас Тиллаевнинг илтимоси, юрт туйғуси ҳамда илмий ишларини ҳаётга татбиқ этиш орзуси уларни 1980 йили туғилган юрти сари отлангирди.

Т. Тиллаев тавсияси билан улар иккита қолоқ хўжаликка раҳбарлик қила бошлади. Улар бор-йўғи 3—4 йил хўжалик раҳбари бўлиб ишлади. 1985 йилга келиб «пахта иши» қурбони бўлиб, қамоққа олинди...

Келинг, яна бир мураккаб тақдирли инсон, йигитлик даврини Чироқчини обод қилишга сарфлаган марҳум Толмас Тиллаев ҳақида ҳам қисқача ҳикоя қилай.

Маълумотига кўра юрист ва агроном бўлган Т. Тиллаев ўз юртига келгунча 7 йил қўшни Яккабоғ районидан прокурор, маълум вақт Қашқадарё вилоят партия комитетида маъмурий органлар бўлими мудири вазифасида ишлаганди. 1974 йилда район партия комитетининг биринчи котиблигига сайланганида энди 37 баҳорни қаршилаганди. Ўн йиллик меҳнат ғайрат-шижоатга тўлиб ўтди. Пахта 23 минг тонна эди, 45 мингга етди. Ўн йил ичида дон хирмони 40 минг тоннага, мева-сабзавот 10 минг тоннага, сут маҳсулоти 4 минг тоннага кўпайди. 15 та массив ўзлаштирилди, 10 та янги совхоз тузилди, 22 та мактаб, 15 та дўкон, 3 та қишлоқ хунар-техника билим юрти қурилди. 300 километр йўлга асфальт ётқизилди, 200 километр канал бетонлаштирилди, районда янги шифохона, автокорхона, фабрика, пахта заводи пайдо бўлди. Хуллас, ўн йилда битта Чироқчи райони иккита бўлди. Унинг базасида Кўкдала тумани тузилди. Хўш, шу ишларнинг ҳаммасини Т. Тиллаев ўз қўли билан қилдими? Йўқ, албатта. Лекин саркотибнинг ташкилотчилиги, саъй-ҳаракати бўлмаганда ишлар миқёси камроқ бўлиши мумкин эди. Умуман қурилишлар, бунёдкорлик юмушлари ҳақида сўз кетар экан, беихтиёр Президентимиз Ислон Абдуғаниевич Каримовнинг Олий Кенгаш сессияларидан бирида, «демократия деб қуруқ жар солувчи маҳмадонлар умрида битта ариқ қазиганмикан,

бир жуфт дарахт ўтқазганмикан», деган сўзлари ёдимга келаверади...

1985 йилнинг бошлари. Чироқчида ҳам қатағон тизимининг совуқ шабадаси эса бошлади. Гдлян ва унинг югурдаклари бўлмиш ўзимизнинг гдлянчилар қамровни кенгроқ олиш пайида бўлдилар. Аввал районда энг катта бўлиб ишлаганни илинтирсак, буёғи «гаҳ» деса қўлга қўнади — ўзига хос ҳийла эди бу. Лекин баҳона зарур. Ўйлаб-ўйлаб унияма топишди: Т. Тиллаев уйида совуқ қурол сақлаганлиги учун жиноят мажмуининг 210-моддасига биноан ҳибсга олинсин. Аслида эса, 1982 йилда Чироқчида Воронеж рус халқ хори дастаси концерт берганда район раҳбари меҳмонларга 3—4 та дўппи ва чопон совға қилганди. Бунга жавобан воронежлик санъаткорлар 2 та грампластинка ва алюминдан қилинган рақс қиличини кўпчилик иштирокида эсдалик совға сифатида тақдим қилишганди. Қаранг, чинакамига Чехов айтган гап: «Агар томоша бошида саҳнада милтиқ осиглиқ турса, охирги пардада у отилиши керак.» Санъаткорларнинг ўзбек саркотибига тортиқ қилган қиличи унинг қалбига бориб қадалса-я. Албатта, бу ўринда бояғи 210-модда ёнига «навбатчи» модда — 149-ни ҳам туртиб қўйдилар. Бордию, биринчиси иш бермаса, мансабини суиистеъмол қилганини туфлаб ҳам ёпиштириш мумкин-да.

Районнинг қоқ марказида собиқ саркотибни машинага босиб тўғри Тошкентга — Ички ишлар вазирлигининг ертўласига ташлашди. У ердаги азобли ишловлар ҳақида гапириб ўтирмаса ҳам бўлади. Чунки Т. Тиллаевга тақдирдош бўлганлар ҳақида кўп ёзилган. Терговда ҳам, судда ҳам ҳеч ким унинг додига қулоқ солмади. Нима эмиш, Т. Тиллаев 1983 йил кузида пахтани қўшиб ёзишга бош-қош бўлганмиш. Ҳой, барака топкур, мен ўша мавсумда бетоб бўлиб ишга чиқолмагандим-ку?! Мана касаллик варақам, мана дўхтирларнинг гувоҳлиги, мана кўплаб одамларнинг тилхати. Наҳотки икки марта қилинган операция, юзлаб суқилган ниналар қўйилган айбни истисно этмаса?! Йўқ, «бало машинаси» ҳеч қандай далилни кўрдим демай, ўз домига тортаверарди. Суддан сўнг, жазони ўташ маскани. Толмас ака ўзининг 50 ёшини қамоқда қарши олди. Жудаям алам қилди, шу кунга тушаман деб уйқусиз тунларни ўтказганмиди, ҳаловатидан кечганмиди?! Ниҳоят, икки йилу беш ой деганда озодликка чиқди.

1990 йил 26 октябрда Т. Тиллаев Ўзбекистон Олий Суди Хайъатининг қарорига кўра республика жиноят-процессуал мажмуининг 5-модда 2-қисмига кўра тўла оқланди. В. Донцев минглаб чироқчиликлар олдида сўзга чиқиб, собиқ прокурор ва райкомга ноҳақ жабр беришгани учун республика прокуратураси номидан узр сўради. Ҳамма бу гапни адолатнинг тўла тантанаси сифатида қабул қилди.

1990 йил.

МУСТАҚИЛЛИК ЙЎЛИДАГИ ИЛК ҚАДАМЛАР

1990 йил 19 июнь. Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Олий Советининг иккинчи сессияси ўтаётган кунлар.

Мажлислар залининг 5—6 жойига кўчма микрофонлар ўрнатилган. Одатдагидек, ҳар бир микрофон олдида биринчи сессияда «ўзини кўрсатган» таниш қиёфалар. Сессиянинг иккинчи кунида депутатларга яна бир қўшимча ҳужжат — Мустақиллик декларациясининг лойиҳаси тарқатилди. Кимдир уни қувонч билан, кимдир кўзи олазарак бўлиб, хавотир ва ҳадик билан қўлга олди. Бир неча депутат сўзга чиқиб, декларацияни маъқуллади. Бироқ, раислик қилувчи уларнинг фикрига муносабат билдирмади. Шу пайт турна қатор турган депутатлар сафидан юзларидан нур ёғилиб турган, сочларига оқ оралаган, кўркам, баланд бўйли нуроний инсон ҳам жой олди. Шу пайт мажлисни бошқараётган Олий Совет раиси тушлик яқинлашаётганини рўкач қилиб, сўз сўраётган депутатларни жойларига ўтиришга даъват этди.

Аксарият депутатлар микрофон олдидан тарқалиб, жой-жойига ўтиришди. Оқсоқол эса 5-микрофон олдидан бир қадам ҳам жилмасдан, сўз сўрашда давом этди. Залдагилар, депутатларнинг аксарияти, раис бобога сўз берилсин, дея хитоб қилишди.

Ноилож қолган мажлис раиси 5-микрофонни улашга мажбур бўлди.

Иброҳим Файзуллаев ўз сўзини мажлис раисини танқид қилишдан бошлади:

— Нега ўзингиз регламентга амал қилмайсиз? Нима учун палончи депутатга бугуннинг ўзида 3 марта сўз бердингизу бизга ўхшаган вилоятдан келганларга эътибор қилмайсиз...

Танқиддан эсанкираб қолган мажлис раиси соатига қараб: — Тезроқ асосий мақсадга ўтинг, — дея унга илтижо билан тикилди.

Дўпписини бир айлантириб қайта бошига қўндирган раис бобо Мустақиллик декларациясининг моҳияти ҳақида сўзлай бошлади. Бир дақиқа ўтар-ўтмас Олий Совет раиси ўрnidан туриб кетиб: — Яна ўша гапми, — дея микрофонни қўлидаги қалам билан бир-икки урди.

— Бу шунчаки гап эмас, халқимиз тақдирини ҳал қиладиган муҳим масала,— давом этди раис бобо. Тўғри, декларациянинг айрим баҳсли жиҳатлари ҳам йўқ эмас. Бу муҳим масалани албатта депутатлар муҳокамасига қўйиш керак...

Бир оз довдираб қолган Олий Совет раиси тушлик учун танаффус эълон қилди. Танаффусдан кейинги йиғинда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов ҳам иштирок этди. Президент ўз маърузасида сессия кун тартибидан ўрин олган Конституцион назорат ва ер тўғрисидаги қонунларга муносабат билдирди. Сўнг депутатлар гуруҳи томонидан тайёрланган Мустақиллик декларацияси лойиҳаси хусусида ҳам ўз фикрини баён этди. У кишининг таклифи билан Мустақиллик декларацияси лойиҳасини қайта кўриб чиқувчи 7 кишидан иборат депутатлар гуруҳи тузилди.

Эртасига, яъни 1990 йил 20 июнь куни Мустақиллик декларациясининг янги таҳрирдаги лойиҳаси сессия кун тартибига киритилиб, бир овоздан қабул қилинди.

Декларацияда ҳуқуқий ва демократик давлат мустақиллигининг устуворлиги, Ўзбекистоннинг иттифоқдош республикалар ва бошқа давлатлар билан муносабатлари шартномалар асосида белгиланиши ва давлат рамзлари (герб, байроқ, мадҳия)ни ўзи таъсис этиши кўрсатилганди.

1990 йил.

Ўзбекистон Олий Советининг учинчи сессиясида мени котибият аъзолигига сайлашди. Биринчи сессияни «ойнаи жаҳон» орқали томоша қилган бўлсам, иккинчисини расмий депутат сифатида бевосита залда кузатдим. Ҳар иккала сессияни кузатиш орқали қалбимда бир оғриқли нуқта пайдо бўлганди. Яъни, сессия жараёнидаги салбий ҳолат: айрим амалпараст депутатларнинг экран баҳона ўзини ватанпарвар кўрсатишга интилиши, уларнинг хатти-ҳаракатларига мажлисга раислик қилувчининг хайри-хоҳлиги, республикамизнинг оддий бир фуқароси, депутат ҳамда телевидениенинг раҳбарларидан бири сифатида мени ажаблантирганди.

Учинчи сессиянинг биринчи куни ҳам, аввалгидек, айрим депутатларнинг миллатимизга мос келмайдиган хатти-ҳаракати, куракда турмайдиган гап-сўзлари билан бошланди. Сессиянинг иккинчи куни раислик қилувчидан сўз сўраб, минбарга чиқдим. Телевидение вакили ва депутат сифатидаги сўзим ва таклифим айрим депутатларга ёқмади. Мен бугундан бошлаб сессия материалларини тўлиқ ҳолда эмас, балки қисқартирган ҳолда, 2—2,5 соатлик вариантини бериш таклифини ўртага ташладим. Бу таклиф депутатларнинг давомли қарсақлари остида тасдиқланди...

Биринчи сессиядаги таклифи (сессияни тўлиқ кўрсатиш) бекор бўлгач, аламзада «демократ» ошкоралик қўмитаси раисининг муовини лавозимида ишлайдиган жаноб орадан кўп ўтмай махсус комиссия тузиб, радио фаолиятини тафтиш қилишга киришди. Мен ўша пайтда адабий-муסיқий кўрсатувлар ижодий бирлашмаси директори лавозимида ишлардим.

1991 йил 12 февралда республика телерадио қўмитаси мажлислар залида текширувнинг якунига бағишланган йиғилиш ўтказилди. Йиғилишда юқорида тилга олинган комиссия раиси мени демократияни бўғувчи деб баҳолаб, шаънимга нолойиқ гаплар айтди... 1992 йил январь ойида телерадиокомпания раисининг ўринбосари лавозимида тайинлангач, (бор-йўғи 21 кун ишлаган бўлса-да, барибир,)

мен билан «ҳисоб-китоб» қилишга улгурди. Яъни, мени адабий-муסיқий ижодий бирлашма директорлигидан бош муҳаррир лавозимига ўтказишга эришди. У ишдан қувилгач, адолат тикланиб, телевидение Бош директори лавозимига тайинландим.

ЕТТИНЧИ СЕССИЯ САБОҚЛАРИ

1991 йил 30 сентябрда Олий Кенгашнинг навбатдан ташқари еттинчи сессияси ўз ишини бошлади. Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги асослари ҳақидаги қонунга Конституциявий Қонун мақоми берилди.

Сессияда «Ҳокимият тармоқларининг бўлиниши ва вларнинг ҳамжиҳат иш олиб боришини таъминлаш масалалари» юзасидан Президент Ислом Каримов маъруза қилиб, халқимизнинг азалий орзуси бўлмиш мустақилликни мустаҳкамлаш учун барча ҳокимият тармоқлари биргаликда ҳаракат қилиши зарурлигини алоҳида таъкидлади. Муҳокама чоғида ҳокимиятга интилувчи айрим депутатлар ҳокимият тармоқлари ўртасидаги мувоzanатни бузишга, унга хос бўлмаган ваколатларни ҳам олиб беришга уринди. Ўнгида ҳам, тушида ҳам ҳокимиятга талпинадиган бу ашаддий амалпарастлар ўз мақсадларига эришиш учун, ҳатто Олий Кенгаш билан Президент ўртасига нифоқ солишга ҳаракат қилди.

Сессия давомида кўпчилик депутатлар бир оз эсанкираб қолиб, уларга ўз вақтида кескин зарба беришга улгура олишмади.

Шу пайт Президентимиз Ислом Каримов микрофонни қўлга олиб, вазиятга тўғри баҳо бериш учун маслаҳат кенгаши ўтказайлик, деб сессия ишига танаффус эълон қилди. Ўн-ўн беш дақиқадан сўнг кичик мажлислар залида барча вилоят ва Тошкент шахридан сайланган депутатлардан вакиллар таклиф этилиб, маслаҳат кенгаши бошланди.

Маслаҳат кенгашида депутатлардан С. Усмонов, М. Қажумов, И. Файзуллаев, Ф. Омонов, П. Қодиров, Ҳ. Шарофиддинов ва бошқалар сўзга чиқиб, «бундай қалтис вазиятда барчамиз Президент атрофида жипслашишимиз, шу тариқа айрим депутатлик ниқобидаги нияти бузуқ кимсаларга муносиб зарба берайлик,» — дейишди. Шунингдек, маърузачилар

бугунги сессиянинг чигаллашувида шахсан Олий Кенгаш раиси айбдор эканлигини ҳам эътироф этишди.

Маслаҳат кенгашида мен ҳам сўз олиб, айрим таклифларимни ўртага ташладим:

— Муҳтарам депутатлар, сўнгги сессияларда минбар кўпроқ амалпараст, бирор соҳа бўйича мутахассис бўлмасда, ўзини кўрсатишга интилаётган депутатлардан бўшамай қолди. Ошкоралик, демократия ниқобидаги нияти бузуқ айрим депутатларнинг хатти-ҳаракати менталитетимизга ярашмайдиган даражада хавфли. Улар шу кунгача йиғилиш залларида ўрнатилган қўшимча микрофонлардан гаразли мақсадлари йўлида фойдаланяпти.

Ориятли, ўз соҳасини яхши биладиган кўпчилик депутатлар уларнинг орқасидан учинчи ёки тўртинчи бўлиб навбатда туришни ўзига эп кўрмасдан, сукут сақлаб ўтирибди. Бундан буён Олий Мажлис ва қўмита раислари навбатдаги сессия олдидан кимнинг қайси масалада сўзлашга маънавий ҳуқуқи борлигини белгилаб олсин. Шунда халқимиз ўз манфаатини ўйловчи, эгоист депутатлардан қутулиб, ўз соҳасининг билимдони бўлган, муҳтарам Президентимизга садоқатли, ҳалол ва фидойи депутатларга кўпроқ минбар тегади...

Тушликдан кейинги сессия тинч ва осойишта давом этди. Мажлисни бошқараётган раиснинг хаёли бир оз ўзига келиб, ҳар бир масала бўйича ўз соҳасининг билимдони бўлган депутатларга сўз берилса бошланди...

1991 йил.

ДАВЛАТ МАДҲИЯСИ МАРДОНА ЖАРАНГЛАМОҒИ КЕРАК

1990 йил 24 мартда Ўзбекистон Олий Советининг биринчи сессияси ўз ишини бошлади. Сессияда иттифоқдош республикалар орасида биринчи бўлиб Ўзбекистон Президенти лавозимини жорий этиш ҳақида қарор қабул қилинди.

Сессия Ислом Абдуғаниевич Каримовни Ўзбекистон Республикаси Президенти этиб сайлади. Олий Совет Қарори билан Маданият, фан, халқ таълими ва маданий меросни асраш қўмитасига Ўзбекистон Республикасининг янги Мад-

ҳиясининг матни ва мусиқасини ишлаб чиқиш вазифаси юклатилди.

Янги йил арафасида кўмита томонидан Давлат мадҳияси матни ва мусиқаси бўйича танлов эълон қилинди. Низомга кўра танловда иштирок этувчи ижодкорлар яширин имзо-тахаллус билан қатнашиши шарт эди.

1991 йилнинг баҳори. Президентимиз Ислом Каримов Фармони билан «Наврўз» — илк бор умумхалқ байрами сифатида тантана қилинди. Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Ориповнинг 50 йиллик юбилеи ана шу тадбирларга бевосита уланиб кетди. Шоир ижодига бағишланган тантаналар унинг туғилган юрти Қашқадарёда бўладиган бўлди. Илк мушоира 3 апрель соат 10:00 да Чироқчининг чорраҳаси «Еттитом»да ўтказилди.

Апрелнинг бошида Чироқчи кенгликлари мисли жаннатга айланади. Гир-гир эсаётган шабада, далаларни гиламдек қоплаган лолақизғалдоқлар ажиб манзара касб этади. У ерда маҳсус зал бўлмаса-да, мушоира қизигандан қизиди. «Еттитом» атрофидаги барча қишлоқлар: Торжилға, Батрак, Аннарўз ва Кўкдаладан одамлар оқиб кела бошлади. Қарийб 2 соат давом этган мушоирани чироқчиликлар оёқда тик турганча кузатди. Элимизнинг таниқли шоир ва адиблари О. Ёқубов, Ж. Жабборов, И. Фафуров, Н. Нарзуллаев, М. Юсуф, А. Суюн, М. Мирзоларнинг шоир ҳақидаги дил сўзлари ва шеърлари уларнинг қалбида абадий муҳрланиб қолди.

Қарши Давлат университетига кириб борганимизда вақт пешиндан ошганди. У ердаги мушоирани адабиётшунос олим Иброҳим Фафуров бошқарди. Кечқурун вилоят театри залида шоир қаламига мансуб «Жаннатга йўл» асарини томоша қилдик. Эртасига эрталаб А. Ориповнинг киндик қони тўкилган гўша — «Некуз» қишлоғига йўл олдик...

У ерда ҳеч қандай расмий учрашув бўлмади. Некузликларнинг фаҳри бўлмиш «Кўнғиртов» этақларига халқ байрамларига хос 3—4 та ўтов тикилиб, унинг атрофида гилам ва кўрпачалар ташлаб қўйилганди. Ҳаво ҳам гўё халқ сайлига мослашгандек, 25 даража атрофида иссиқ. Осмонни юпқагина булут қоплаган.

Шу куни соат учларда дабдурустдан вилоят ҳоким-лигининг масъул ходими, иқтидорли олим Абдураҳим Эр-

каев шошилишч етиб келди. У меҳмонлар билан куюқ сўрашиб, дастурхон неъматларидан бир оз танаввул қилгач, мени чеккага тортди: «Ўролжон, мен сизни Қаршига олиб кетгани келдим. Буни ҳеч ким билмагани маъқул. Эртага Олий Кенгашда муҳим йиғилиш бўлар экан. Сиз депутат сифатида, албатта қатнашишингиз шарт экан. Бу ҳақда шахсан Пиримкул Қодировнинг ўзлари кўнғироқ қилди. Бугун соат бешдаги рейсга билет буюртма қилганман. Ижодий гуруҳингиз бемалол ишини (улар учрашув ва мушоираларни суратга олаётган эди) давом эттираверсин».

Орадан ярим соат ўтгач, бизлар Қаршига йўл олдик.

Ярим йўлга етганда машина рулини бошқариб бораётган Абдураҳим Эркаев секин гап бошлади:

—Эрганги йиғилишда Давлат мадҳиясига тақдим этилган шеърлар муҳокама қилинарсан. Бугунги тадбирда иштирок этаётган шоирларнинг аксарияти ушбу танловда қатнашган бўлса керак. Шунинг учун асосий мақсадни уларга сездирмадим. Ўртада бегона йўқ. Кўпчилиги сизга қадрдон. Кейин хижолатбозлик...

Ўролжон, ушбу танловда барча шоирлар тахаллус билан қатнашгани боис, буни ўзига хос лотерея, дейиш мумкин. Зўрлар қолиб кетиб, ўртамиёна шоирлар улоқни олиб кетиши ҳеч гап эмас. Бу ҳаётий ҳақиқат. Фикримга исбот шарт эмас. Собиқ СССР мадҳиясининг муаллифи А.Твардовский, М.Светлов, Р.Гамзатов, Қ.Қулиев эмас, балки С.Михалков ва Эль Регистон. Ўзимизнинг (ҳозиргача фаолият кўрсатаётган) мадҳия автори ҳам Ф.Фулом, Зулфия, Миртемир эмас, балки Темур Фаттоҳ...

1991 йил 5 апрель эрталаб соат 10 да Олий Кенгашнинг Маданият, фан, халқ таълими ва маданий меросни асраш қўмитасининг йиғилиши бошланди. Уни қўмита раиси Пиримкул Қодиров бошқарди.

Кун тартибида асосан битта масала: «Ўзбекистон Республикаси Давлат мадҳияси» учун тақдим этилган шеърларни саралаш. Қўмита аъзоларининг аксарияти турли касб эгалари: обком секретари, хўжалик раҳбари, бригадир, мактаб директори, маориф мудири орасидан сайланган депутатлар бўлгани боис, асосий юк ёзувчи Пиримкул Қодиров, академик Назар Тўраев ва менинг елкамга тушди.

Саралаш жараёнида, айниқса, Назар Тўраев иккаламиз фаол иштирок этдик. Йиғилиш жараёнида Назар Тўраевнинг физика соҳасида академик бўлса-да, шеърийтани чуқур таҳлил қилиш иқтидоридан ҳайратландим. Шу боис муҳокамада икки-уч марта сўзга чиқишимизга тўғри келди. Қарийб икки соат давом этган қизгин баҳс-мунозарадан сўнг 90 га яқин турли таҳаллус билан қатнашган шоирларнинг 12 та шеъри кейинги босқич учун танлаб олинди.

Орадан икки ой ўтгач, Давлат мадҳияси мусиқаси учун тақдим этилган асарлар танлови ҳам ўтказилди. Пиримқул Қодиров бошқарган комиссия йиғилишида мен, кўмита котибидан ташқари республикамизнинг таниқли бастакор, мусиқашунос ва созандалари иштирок этди. Ҳайъатга тақдим этилган 30 га яқин мусиқий асардан бирортаси ҳам комиссия аъзоларига тўла маънода маъқул келмади. Атиги иккита мусиқий асар қайта ишлаш шарти билан иккинчи турга ўтказилди. Йиғилиш якунида таниқли мусиқашунослар Отаназар Матёқубов ва Тўхтасин Ғофирбековлар сўз олиб, яхшиси, ҳозиргача фаолият кўрсатаётган Мутал Бурҳонов асарини янги мадҳияга асос қилиб олайлик, деган таклифни ўртага ташлади. Ҳайъат аъзолари бу таклифни маъқуллади...

1992 йил октябрь ойида шеър танлаш бўйича иккинчи босқич йиғилишида масала деярли ойдинлашди. Таҳаллусларнинг «сири» очилиб, ғолиб шоирлар исм-фамилияси аниқ бўлди.

Кўмита қарорига биноан А. Орипов М. Бурҳонов мусиқасига мослаб янги шеър ёзиб берди. Натижада навбатдаги сессияга қуйидаги асарлар тақдим этиладиган бўлди:

1. Абдулла Орипов шеъри, Мутал Бурҳонов мусиқаси.
2. Мирпўлат Мирзо шеъри, Рустам Абдуллаев мусиқаси.
3. Абдулла Орипов шеъри, Бахтиёр Алиев мусиқаси.

Сессиягача ҳар учала асар бўйича телерадио ва марказий матбуотда қизгин баҳс-мунозаралар бўлиб ўтди. Сессиядан бир кун аввал ҳар учала асар видеога ёзиб олиниб, комиссия раиси П.Қодиров ва менинг шарҳим билан ҳар икки соатда 5 марта телевидение ва радио орқали бериб борилди.

Ниҳоят, 1992 йилнинг 8 декабрида Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Олий Кенгаши ўн биринчи сессияси ўз ишини бошлади. Президент Ислом Каримов маърузасидан кейин,

тарихий воқеанинг гувоҳи бўлдик — Ўзбекистон Республикасининг янги Конституцияси қабул қилинди. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинган кун умумхалқ байрами, деб эълон қилинди. Сессиянинг учинчи куни — 10 декабрь эрталаб соат 10⁰⁰ да ҳамма ҳаяжонда. Кун тартибида: Мустақил Ўзбекистоннинг Давлат мадҳиясини қабул қилиш ва уни тасдиқлаш.

Биринчи бўлиб мадҳиянинг Абдулла Орипов ва Мутал Бурҳонов варианты жаранглади. Теран мазмунли шеърга кенг қамровли мусиқа узукка кўз қўйгандек мос келган эди. Зал бўйлаб гулдурос, давомли қарсақлар янгради.

Депутатлар беихтиёр ўринларидан туриб кетишди. Лекин низом бўйича мадҳиянинг иккинчи (М.Мирзо шеъри, Р. Абдуллаев мусиқаси) ва учинчи (А.Орипов шеъри ва Б. Алиев мусиқаси) вариантлари ҳам депутатлар ҳукмига ҳавола этилди. Овозга қўйиш жарёнида А.Орипов ва М.Бурҳонов варианты депутатлар томонидан тўла маъқулланди. Ўзбекистон Республикаси Давлат мадҳиясини тасдиқлашдан олдин сўз олган Президентимиз Ислон Абдуғаниевич Каримов ижодий гуруҳга ҳеч кимнинг хаёлига келмаган бир таклифни ўртага ташлади: «Назаримда, мадҳия ижросини бир оз аёл овози босиб кетгандек, уни мардона, эркак овози билан кучайтириш керак». Президентимизнинг нозик дид ва синчковлигидан қойил қолган барча депутатлар бу таклифни узоқ, давомли қарсақлар билан қўллаб-қувватладилар... Шу тариқа 1992 йил 10 декабрда Ўзбекистон Республикаси Давлат мадҳияси қабул қилиниб, бу ҳақдаги қонун тасдиқланди.

1992 йил.

ЎЗБЕК ПАРЛАМЕНТИНИНГ ЎЗИГА ХОС ЙЎЛИ

Маълумки, 1989 йили март ойидан 1990 йил мартигача ўтган давр мамлакатимиз ҳаётида янгича сайлов даври бўлиб тарихга кирди. Иттифоқ Олий Кенгашига сайловда илк бор кўп номзодлиликка амал қилинди. Халқ депутатлигига илгаригидек бир эмас, бир нечта даъвогар кураш олиб борди. Кўп номзодлилик кейинчалик республика Олий Кенгаши

ҳамда маҳаллий кенгашларга сайловларда янада кенгроқ ва қизгинроқ тус олди. Чунки бу даврга келиб собиқ иттифоқ Олий Кенгашига ўтказилган сайловларнинг камчиликлари ҳам бирмунча кўриниб қолган эди. Аҳолининг ҳам янгича сайлов ҳақидаги тасавури кенгайиб, дадиллашиб кетди. Шунинг учун бўлса керак, сайловчиларнинг аксарияти мамлакатимиз тарихида биринчи марта ҳақиқий демократик сайловда қатнашдик, деб қувонди.

1990 йил баҳорида Ўзбекистон халқлари 500 га яқин ўғил-қизига республика халқ депутати ваколатини берди. Шундай қилиб, бизда ҳам илк бор парламент давлат бошқаруви вужудга келди.

Республикамиз парламенти дастлаб ўз ишини собиқ иттифоқ таркибида бошлаган бўлса, 1991 йил 31 августда Ўзбекистоннинг Давлат мустақиллиги тўғрисидаги тарихий қонунни қабул қилди ва қурраи заминда янги — Ўзбекистон деб аталмиш давлат пайдо бўлганини расман тасдиқлади.

1 сентябрь — Ўзбекистон Мустақиллиги куни деб эълон қилиниши, давлатимиз ўз байроғи, герби ва мадҳиясига эга бўлганлиги, собиқ иттифоқ таркибидаги республикалар орасида биринчи бўлиб Президентлик бошқарувига ўтилганлиги, муқобиллик асосида ўтказилган Президент сайловлари Олий Кенгашимиз фаолиятидаги энг муҳим, тарихий воқеалардир. Мамлакатимизнинг ўз Конституциясига эга бўлиши, халқимизнинг ўзлигини таниб, миллий ва умумбашарий қадриятларимиз тикланаётганлиги, мамлакатимизнинг мустақил пойдевори эса айнан шу йилларда яратилганлиги қувонарлидир.

Парламентимиз тез ва тўхтовсиз равишда улғайиб, шаклланиб борди. Биз тайёрланаётган ҳар бир қонун лойиҳасини диққат билан ўрганиш, бунда тараққий топган мамлакатлар парламентлари иш тажрибасидан фойдаланиш, қонунлар лойиҳаларини комиссия ва қўмиталар, Олий Кенгаш сессияси мажлисларида муҳокама этиш маданиятини эгаллай бошладик. Ёдингизда бўлса, дастлабки сессияларда мажлислар залидаги микрофонлар олдида тирбанд навбатлар пайдо бўлар, чуқур мулоҳазасиз, саёз ёки маҳаллий аҳамият-

га эга таклифлар билан сўзга чиқишлар ҳам бўлди. Тарафкашлик, бақир-чақирлардан ҳам кўз юммаймиз.

Оқил, вазмин, донишманд халқимиз ҳакни ноҳадан, андишани юзсизликдан тезда ажратиб олди. Депутатларимиз синовли дамларда Президентимиз атрофида жипслашиб, жамиятнинг мувозанатини сақлаб қолдилар. Юртбошимизнинг босиқлик ва донолик билан олиб борган сиёсати мамлакатимизни низолар тўфонидан асраб, саришгалик, тинч тараққиёт йўлига олиб чиқди.

Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигини маънавий жиҳатдан мустаҳкамлашда ва жаҳон афкор оммасига истиқлолимизнинг аниқ далилларини намоён этишда давлат рамзларининг аҳамияти ҳам катта бўлди. Олий Кенгашнинг 1990 йилнинг март ойида бўлган биринчи сессиясидан бошлаб то сўнгги сессиясигача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг Давлат байроғи, Давлат герби ва Давлат мадҳиясини яратиш бўйича қизгин ишлар олиб борилди.

Ижодкор зиёлиларимиз бу улкан ишларни амалга оширишда Юртбошимиз Ислон Каримов берган ижодий ғоялар ва бадий ечимларга асосландилар. Ҳозир бутун дунёга танилган Ўзбекистон Республикаси Давлат байроғининг учта асосий ранги — мовий, оқ ва яшил йўллари биринчи марта Президентимиз томонидан эскиз тарзида чизиб берилганига биз, депутатлар гувоҳмиз. Бугун Ўзбекистон Давлат гербининг энг ёрқин рамзи бўлган Хумо образи ҳам ҳали герб учун ижодий танлов бошланмасдан олдин, Президентимизнинг муҳрларида тасвир этилган эди. Ўзбекистон Давлат байроғи ва Давлат гербининг бош муаллифи — Ислон Абдуганиевич Каримов эканини нафақат халқимизга, балки бутун жаҳонга фахр-ифтихор билан айтишимиз керак.

1995 йил.

ЭЗГУЛИККА БАХШИДА УМР

(Сўнгсўз)

Арабларда бир одат бор, улар бу фоний дунё билан видолашганларни дафн этаётганда:

— Бу одам неча йил яшади, — деб сўрашаркан.

— Ўн йил яшади, — деб жавоб беришса, «Раҳматли кўп яшабди-да», дейишаркан.

Сабаб, ўн йил юз йилга тақлид этилар экан. Чунки қирқ ёки 50 йил яшаса-да кўп ишлар қилган бўлса, унинг умрини асрга, балки ундан ҳам узоқларга боғлашаркан. Баъзан юз йил умр кўриб, беш-олти йил умр кўрди, дейишлик эса мазмунсиз умр кўрганликка ишора бўлар экан.

Ўрол Ўтаев 1950 йил баҳор фаслининг савр ойида Қашқадарё вилоятининг Чироқчи туманидаги Торжилға қишлоғида Ўтаган чавандоз ва Қизларсулув она оиласида таваллуд топди. Унинг қувноқ ёшлик йиллари ўзи туғилиб ўсган гўшада ўтди. Қўй, эчки боқиб, ўтин териб юрган пайтларида унинг ёнидан «Алпомиш», «Гуруғли», «Равшан ва Зулхумор», «Кунтуғмиш», «Маликаи айёр», «Холбека ва Орзигул» каби дostonлар тушмасди. Бўш вақт топди дегунча ана шу эртақ ва дostonларни ўқир, ҳатто кўпларини ёдлаб ҳам оларди. Шу билан бирга, қишлоғи, туман ва вилоят ҳаётига оид воқеалар ҳақида газета-журналларга хабарлар, мақолалар ёзиб турарди.

Ўролда ёшлигидан халқ оғзаки ижодиётига қизиқиш кучли эди. Сабаби, халқимиз азал-азалдан ўз орзу-армонларини, она заминга ва эзгуликка садоқатини дostonлар орқали куйлаган. Шу билан бирга, ёмонлик ва ёвузликка нафратини ҳам дostonлар орқали ифодалаган. Демак, дostonлардаги қаҳрамонлар тимсолида мардлик ва матонат, гўзаллик ва боқийлик, келажакка ишонч ва умид туйғуларини Ўрол халқ ижоди ҳисобланмиш дostonлардан олган.

Торжилға қишлоғининг баҳори ўзгача бўлади. Қир-адирлар, самога туташиб кетган сўнгсиз далалар қуш тилидек майсаларнинг эпкинда эркаланишлари-ю турфа хил чечакларнинг жилвасидан, қизғалдоқлар гулханидан сеҳрли тусга кириб, кўзларни қувонтиради. Бу ерда ҳамма нарса гўзал. Қўй-қўзилару, эчки-улоқларнинг маъраши, отларнинг киш-

наши, хўрозларнинг қичқириши-ю қушларнинг хониши-гача табиатга гўзаллик, тароват бағишлайди. Деворсиз ва дарвозасиз қишлоқ хонадонларини ёлғизоёқ йўлакларгина бир-бири билан боғлаб туради. Биз баҳор гўзаллигига маҳлиё бўлиб, ширин хаёллар оғушида табиат қўйнига кириб борар эканмиз, бу жимликка иқтидорли адабиётшунос ва таниқли тележурналист Ўрол Ўтаев жон киритди.

— Менинг болалигим, ўсмирлигим мана шу кенгликларда, дала бағрида ўтган. Ана у болалар каби мен ҳам от ўйнатиб, кўпкари чопганман, — деди у эгарланмаган отларни жиждириб бораётган болаларни кўрсатиб.

— Бағрингизнинг кенглиги, кўнглингиз очиқлигининг боиси шундан экан-да, — деди ҳамроҳларимиздан бири.

Сал нарироқда уч мўйсафид ўзаро суҳбатлашиб туришарди. Ўрол машинадан тушиб отахонлар билан кучоқ очиб кўришди. Биз ҳам мўйсафидлар билан куюқ сўрашдик.

— Қишлоғимизга хуш келибсизлар, — деди Қилич бобо. — Ўролбек бизларнинг фахримиз, у иссиқ-совуғимиз борми, тўй-маъракамиз борми, бирортасидан қолмайди, барака топгур.

— Ўролнинг отаси зўр одам эди-да, — гапни улаб кетди Раҳмон бобо, — уруғимизнинг оқсоқоли, элимиз орияти учун умрининг охиригача курашиб ўтди.

— От изини той босар деганлари шу-да, — гапга аралашди Тилов бобо. — Ўта акамизнинг келбати Ўролбекка ўхшаб кетарди. Бир сўзли, чўрткесар, очиқ кўнгил, ростгўй, мард киши эди. У киши доимо бизга қарата: «Унутманглар, қадим элимизнинг оёғи узангидан узилмаган, бели букилмаган, уятдан боши эгилмаган. Уруғимизга доғ туширманглар», дер эдилар.

— Ўролбекнинг оналари Қизларсулув момони айтмай-сизми? Жойи жаннатда бўлгур бу аёл қишлоғимизнинг ҳақиқий кайвониси эдилар, — деди Тилов бобо суҳбатга якун ясаркан.

— Қишлоғимиз одамларининг бугунги ҳаёти ёмон эмас, — деди Ўролнинг акаси, қирқ йил мактабда ўқитувчи, директор бўлиб ишлаган Ўзбекистон халқ маорифи аълочиси Аҳмад Ўтаев. — Лекин, кўриб турганингиздек, муаммоларимиз ҳам йўқ эмас, сув масаласи бир оз оғирроқ. Ўнлаб моҳир чавандозлар,

Жонқобил, Ёқуб, Бўри полвонга ўхшаш кураги ерга тегмаган паҳлавонлар шу қишлоқдан чиққан. Укаларим — Ўрол, Исоқ, Жабборлар шаҳарда ишлашига тўғри келди. Мен эса ота-онамнинг чироғини ёқиб, бир умр қишлоғимда яшаяпман.

Ҳар бир инсоннинг вояга етиб, шаклланишида муҳит, яхши одамларнинг таъсири катта бўлади. Қишлоқ мактабида Жоманкул Қаюмов, Қувондиқ Тангиров, Шоймардон Баҳрмалов, Боботойлоқ Садинов, Балли Маҳамараҳимов, Соатмурод Жуманов, ўрта мактабда Жўрабек Лутфуллаев, Ширин Ўринов, Хуррам Маҳмадалиев, Ёқуб Ҳамраев, Эшман Абдалов, Марат Муфтоқов, Норбой Ўтаев каби жонкуяр ўқитувчилар Ўролнинг яхши инсон бўлиб етишишига муносиб ҳисса қўшдилар.

— Менинг бугунги камолимга яна бир камтар инсоннинг алоҳида хизмати бор, — дейди Ўрол биз билан суҳбатда. — У киши ўттиз йил мактаб директори бўлиб ишлаган, халқ маорифи аълочиси, мархум амаким Жўра Итолмасовдир. Унинг бой кутубхонаси бўларди. У киши адабиётга ҳавас уйғотиш билан бирга, илк бор мени Тошкентга ўқишга олиб келган олижаноб инсондир. Шунингдек, бадий ижод ва журналистика соҳасида шоир Жўра Алимардоннинг мадади салмоқли бўлди.

Ўрол ўрта мактабни тамомлагач, Тошкент Давлат университетининг журналистика факультетига ўқишга кирди. Университетда Очил Тоғаев, Тўғон Эрназаров, Анвар Шомақсудов, Бегали Қосимов, Сайди Умиров, Абдуғафур Расулов, Анқобой Қулжонов, Тоҳир Пидаев, Раҳматулла Иноғомов, Назира Абдуазимова, Фатҳиддин Насриддинов, Мухтор Худойкулов, Анвар Каримов, Бойбўта Дўстқораев каби зукко олимларнинг сабоқларидан баҳраманд бўлди.

— Дарҳақиқат, Ўрол тенгдошлари орасида ўқишда ҳам, ишда ҳам, одоб-ахлоқда ҳам намуна эди, — дейди унинг қадрдон дўсти шоир Икром Отамурод.

Ўрол 1973 йилда университетни тамомлаб Ўзбекистон телевидениеси адабий-драматик таҳририятига муҳаррир қилиб ишга қабул қилинди.

— Менинг меҳнат фаолиятимда олим ва адиб, устоз Мели Норматовнинг ўрни ўзгача бўлган. Бу камтарин ва меҳрибон устозни ҳамиша ҳурмат қиламан, — дейди Ўрол Ўтаев.

Энди фикримизни мухтасар қилсак-да, Ўрол ҳақида унинг устози фикрини тингласак:

— «Яхшидан ёмон чиқди деб куюнма, ёмондан яхши чиқди деб суюнма», дейдилар. Талант, қобилият ва истеъдод одам қонида бўлади. Шогирдим Ўролдаги хусусиятларга паноҳ ва ҳимоя бўлганмиз, тўғри йўлни кўрсатганмиз. Нимага эришган бўлса, ўзининг меҳнати туфайли деб биламан, — дейди М. Норматов.

Отнинг дупурлаган овози бўлмаса, у от эмас, дейдилар. Ўролни отни дупурлатиб минган чироқчилик машҳур чавандоз Ўтаган бобонинг ўғли дедик. Унинг ўзи: «Агар мен журналист бўлмаганимда, албатта отамга ўхшаган чавандоз бўлардим», — деганини кўп бор эшитганмиз. Дарҳақиқат, у машаққатли меҳнат ва изланишлардан қочмай, гайратшижоат билан ишлаётир.

Ўрол республикамиз матбуотида 1970 йиллардан буён тақриз, мақола ва адабий эсселари билан фаол қатнашиб келади. Унинг илк мақоласи Ўзбекистон халқ ёзувчиси А.Мухторнинг «Ёш дўстларимга» китобига бағишланганди. Айниқса, унинг адолатли танқидчи эканлигини мунаққидларнинг услубий изланишларига оид мақолаларида кўрамиз.

«Ўрол камолот пиллапоясида дадил одимламоқда. Бу йўлда кўп нарсаларга эришди. Унга хос нозик таъб, чуқур илмий тафаккур маҳсулотлари бунинг ёрқин исботидир», — деган эди устоз мунаққид, профессор Тўра Мирзаев.

Бобокалонимиз Алишер Навоий ибораси билан айтадиган бўлсак, устознинг шогирдлар олдидаги ҳақи жуда улуғ экан. «Кимки ҳақ йўлида бир ҳарф ўргатса ранж ила, айламоқ бўлмас осон анинг ҳаққин юз ганж ила». Ўргатилган ҳар бир ҳарфнинг ҳаққини адо этишлик жуда ҳам мушкул. Шунинг учун ҳам: «Устоз отангдек улуғ» ёки бўлмасам, «Устоз кўрмаган шогирд ҳар мақомга йўрғалар», деб бежизга айтишмаган. Устоз-шогирд масаласи ҳар қачон ҳам юксак мақому ҳурматга сазовор бўлган. Ахир шогирдсиз устозни мевасиз дарахтга қиёслашадиларку. Яхшиси, Ўрол Ўтаевнинг ўнлаб шогирдидан бири, адиб ва журналист Тўлқин Ҳайитдан эшитсак:

— Ўрол акадан кўп нарсаларни ўргандим. Аввало, ишга масъулият билан ёндашиш ва тўғри сўзликни. Устозимдаги бундай хусусиятларни ҳар қадамда ўз ҳаётимда қўллашга ҳаракат қиламан.

Ўрол Ўтаев Ўзбекистон телевидениесидаги чорак асрлик фаолияти давомида ўзини адабиётимиз ва санъатимизнинг чинакам жонкуяри сифатида намоён қилди. Унинг саъй-ҳаракати туфайли «Навоий», «Медея», «Абадият қонуни», «Юлдузли тунлар», «Лайли ва Мажнун», «Олмос камар», «Кеча ва кундуз», «Гирдоб», «Диёнат», «Қадимда бўлган эди» каби ўнлаб кўп қисмли видеофильмлар, ўзбек адабиёти ва санъатининг дарғалари, бой фольклор меросимиз фидойилари ҳақида ўттиздан зиёд фильмлар яратилиб, телевидениенинг «олтин фонди»дан ўрин олди.

Ўрол Ўтаев 1990—1995 йилларда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашига депутат этиб сайланди. Шу йилларда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат мукофотлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши ошкоралик қўмитаси аъзоси, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси телерадио ва кино кенгашининг раиси сифатида ҳам фаолият кўрсатди. У 1991 йили Ўзбекистон Журналистлар уюшмаси, 1998 йилда «Энг улуг, энг азиз», 2009 йилда эса «Олтин қалам» миллий танловининг совриндори бўлди.

У телевидениедаги фаолияти давомида нафақат амалиётчи, балки назариётчи олим эканлигини намоён этди. Унинг «Теледраматургия уфқлари», «Телевидение ва тарбия» китоблари шу кунларда Ўзбекистон миллий университети журналистика факультети талабалари учун қўлланма вазифасини ўтамоқда.

Ўрол Ўтаев сўнгги йилларда халқимизнинг бой миллий қадриятлари, фольклор меросимиз ҳақида илмий изланишлар олиб бормоқда. Қодир Раҳим ўғли ижодига бағишланган «Бахшилар сардори» китоби фикримизга далил бўла олади.

Ўролнинг «Дунёга тенгдош хазина» монографиясидан ўрин олган адабий портрет ва эсселарида республикамизда яшаб, ижод этаётган бахшилар, халфалар, халқ созандалари

ижоди чуқур таҳлил этилган. Ушбу китоб адабий жамоатчилик томонидан чуқур эътироф этилиб, Маҳмуд Кошғарий номидаги Халқаро мукофотга сазовор бўлди.

Маҳаллани «Ватан ичидаги Ватан» дейдилар. Ростини ҳам шундай. Биз Ў.Ўтаев билан бир маҳалла, битта уйда яшаймиз. Ўрол намунали оила соҳиби. Бу оиллага ҳамма ҳавас қилади. Умр йўлдоши Гулбаҳорхон боғча тарбиячиси. Қизлари Шоирахон — педагог, Сурайё — тележурналист. Бевақт вафот этган фарзанди Беҳзод Ички ишлар идорасида хизмат қиларди. Кенжа ўғли — Шерзод банк ходими. Куёвлари — подполковник Зокир Жўраев Ички ишлар, Шухрат Бўтаев эса банк соҳасида масъул лавозимда хизмат қилишади.

— Маҳаллада ўтадиган барча тadbирларда Ўрол Ўтаев бошқош бўлиб турадилар, — дейди Тошкент шаҳар Мирзо Улугбек тумани, Мирзакалон Исмоилий маҳалласи фаоли, профессор Некбой Раҳматов.

Биз таниқли тележурналист ва адабиётшунос олим Ўрол Ўтаевнинг умр дафтаридаги битикларини бир-бир варақлаб, у ўз умрини бесамар ўтказмаётганига ишонч ҳосил қилдик.

Матёқуб Қўшжонов,

ЎзФА академиги,

Бахтиёр НАЗАРОВ,

ЎзФА академиги,

Абдулҳамид ҲАБИБУЛЛАЕВ,

Фан номзоди, доцент.

МУНДАРИЖА

Муқаддима	3
-----------------	---

XX аср мўъжизаси

Ўзбекистон — телевидение ватани	7
Телевидение — умрим мазмуни	12
Югурганники эмас... ..	20
Убай Бурҳон сабоқлари	28
Ёрқин саҳифалар	33
Ёзувчилар — ёзувчилар ҳақида	41
Оталар сўзи — ақлнинг кўзи	43
Телевизион театр: кеча, бугун, эртага	48
«Гирдоб»нинг иккинчи умри	77
Ҳақиқатни бўғиб бўлмайди... ..	84
Дарёдил инсон эди... ..	92
Серқирра истеъдод соҳиби	99
Покиза қалб эгаси	102
Торлардан тўкилган ёғдулар	104
Режиссёр маҳорати ва жасорати	108
Икки телеасар тарихи ва тақдири	114
Фидойи санъаткор	119
Адибнинг сўнгги армони	126
Кулгу тождори	132
Бош режиссёр	137
Телевидение ва томошабин	143
Бош директор масъулияти	155

Янгиланиш байрами	161
Қанотли сўзлардан мадад олиб	164
Тадқиқот, таҳлил ва таклифлар... ..	172
Мустақилликнинг дастлабки мевалари	201
Ўзбекистон миллий телерадиокомпаниясининг бугунги қиёфаси	207

Депутатлик майдони: йўллар ва чорраҳалар

Вакиллар хурсандчилиги	217
Элимга елкадошман	219
Илк учрашув	224
Рамазон отанинг жайдари фалсафаси	231
Устозлар ташрифи	234
Чироқчидаги тарихий воқеа	246
Мустақиллик йўлидаги илк қадамлар	252
Еттинчи сессия сабоқлари	255
Давлат мадҳияси мардонавор жарангламоғи керак	256
Ўзбек парламентининг ўзига хос йўли	260
Эзгуликка баҳшида умр... (Сунгсўз)	263

Ўрол Ўтаев

ТЕЛЕВИДЕНИЕ — ТАБАРРУК МАСКАН

Муҳаррир *Тулқин Ҳайит*

Рассом *И. Глушко*

Тех. муҳаррир *Т. Харитонова*

Бадий муҳаррир *О. Фозилов*

Мусахҳиҳлар *Н. Умарова, С. Салоҳутдинова*

Компьютерда тайёрловчи *Б. Душанова*

Босишга рухсат этилди 18.03.2010. Қоғоз бичими 84×108 $\frac{1}{32}$.
Таймс гарнитурда офсет усулида босилди. Шартли б.т. 14,28.

Нашр т. 14,0. 3000 нусхада чоп этилди.

Баҳоси шартнома асосида.

Буюртма № 09-259.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«Ўзбекистон» нашриёт-матбаа ижодий уйи. 100129,
Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Ўрол Ўтаев

Ў90 Телевидение — табаррук маскан / Ўрол Ўтаев. —Т.:
«O‘zbekiston», 2010. — 272 б.

ISBN 978-9943-01-476-3

ББК 76.03.(5Ў)

Таниқли телжурналист ва адабиётшунос Ўрол Ўтаев 1950 йил 24 апрелда Қашқадарё вилояти, Чироқчи туманидаги Торжилга қишлоғида таваллуд топган.

1973 йили Тошкент Давлат университети (ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаб, ҳозирга қадар Ўзбекистон миллий телерадиокомпаниясида хизмат қилмоқда. Феолиятини оддий муҳаррирдан бошлаб, бош муҳаррир, бирлашма директори, Бошқарма бошлиғи, Бош директор, департамент директори лавозимларида ишлади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси. Унинг “Танқид ва услуб”, “Телевидение ва гарбия”, “Теледраматургия уфқлари”, “Дунёга тенгдош хазина”, “Бахшилар сардори” китоблари чоп этилган. Ўзбекистон Журналистлар уюшмасининг “Энг улдуғ, энг азиз”, “Сўтин қалам” миллий мукофотлари соҳибдори.

“O‘ZBEKISTON”

ISBN 978-9943-01-476-3

9 789943 014763